

K.T.

Enstîtuya Zanistên Cîvakî ya Zanîngeha Dîcleyê
Beşa Makezanista Ziman û Çanda Kurdî

Teza Doktorayê

**NÊRÎNÊN LI SER KURMANCÎYA STANDARD Û
DEVOKÊN KURMANCÎ: LÊKOLÎNEKE BI METODA
TÊKEL**

Ziyattin Yıldırımçakar
16940310

Şêwirmend

Doç. Dr. Osman Aslanoğlu

Diyarbakir 2024

T.C.
Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
Kürt Dili ve Kültürü Anabilim Dalı

Doktora Tezi

**STANDART KURMANCİ VE KURMANCİ
AĞIZLARINA YÖNELİK GÖRÜŞLER: BİR KARMA
METOD ARAŞTIRMASI**

Ziyattin Yıldırımçakar
16940310

Danışman
Doç. Dr. Osman Aslanoğlu
(Dr. Öğrt. Üyesi Naif Ergün)

Diyarbakır 2024

TAAHHÜTNAME

SOSYAL BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Dicle Üniversitesi Lisansüstü Eğitim-Öğretim ve Sınav Yönetmeliğine göre hazırlamış olduğum “Nêrînên li ser Kurmanciya Standard û Devokên Kurmancî: Lêkolîneke bi Metoda Têkel” adlı tezin tamamen kendi çalışmam olduğunu ve her alıntıya kaynak gösterdiğimi ve tez yazım kılavuzuna uygun olarak hazırladığımı taahhüt eder, tezimin kağıt ve elektronik kopyalarının Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimleri Enstitüsü arşivlerinde saklanmasına izin verdiğimi onaylarım. Lisansüstü Eğitim-Öğretim yönetmeliğinin ilgili maddeleri uyarınca gereğinin yapılmasını arz ederim.

24/01/2024

Ziyattin Yıldırımçakar

İmza

PÊŞGOTIN

Ziman amûra ragihandinê ye û alîkariya avabûna çand, zanav û dîrokê dike, herwiha şiklekî dide fikr û hestên mirovan. Ji ber sebebên dîrokî, erdnîgarî, çandî û civakî zimanek dibe xwedî zarava û devokan û ev zarava û devok jî dibin xwedî taybetiyên cuda di warê peyv, bilêvkerin û hin caran rêzimanê de. Ev cudahiyan zimanî, ji bo hevtêgihîştina heman miletê ji deverên cuda, zehmetiyan çêdike. Loma standardizasyona zimanan/devokan çêdibe ku ragihandin û hevîmkirinê hêsan bike, di warê perwerdeyê de hêsanî çêbike, nivîseke hevîyek a wî zimanî û plansaziya zimên çêbike; herwiha nivîsandina berhemên nivîskî hêsan bike û hêsanîyê çêbike ku kesên dixwînin jê fêhm bikin.

Wekî di zimanên din de pêk tê, di kurmançî de jî vê gavê lêkolînên li ser standardîzasyon û devokan tê nîqaşkirin û pêk tên. Herçiqas jî ber kêmbûna saziyan, kêmasiya lêkolîneran û sedemên derveyî van lêkolînên li ser zimên û bi taybetî devokên kurmançî li gorî zimanên din kêm bin jî; bi saya akademiye hewl heye ku ev kêmasî bêne dagirtin.

Ev teza doktorayê li ser standardkirina kurmançî û devokên wê lêkolîn dike û hewl dide van mijaran zelaltir bike. Rêwîtiya lêkolîner li ser meraq, lêpîrsîn û lêkolînê ava bûye û bi metodên kalîtatîv û kantîtatîv ev rêwîti ber bi encamê ve çûye. Bi lêkolîna têkel me hewl daye ku em fikrên mamoste, xwendekar û mezûnên beşên kurdî li ser kurmançiya standard û devokên kurmançî wergirin.

Pêngavên destpêkê yê vê lêkolînê ji bo fêmkirina mijara zimanê standard û diyalektolojiyê hatiye avêtin. Di destpêkê de xebata kalîtatîv a nêrînên li ser perspektîfa mamosteyên beşên kurdî, bingehek ji me re ava kir ji bo ku em mijara standardê û diyalektolojiya kurmançî fêhm bikin û paşê li ser vê bingehe fikrên xwendekar û mezûnên beşên kurdî geşedanek pêk anî. Ev xebatên me behs kirî bi hevpeyvîna nîvsazkirî, bi anketekê û bi VGT (Testa Devkî ya Veşartî) geştir bû.

Xebata ku bi metodên kalîtatîv û kantîtatîv hatiye amadekirin rê da me ku em hem nêrînên subjektîf hem jî yên objektîf û îstatîstîkî werbigirin. Bi xêra înterdîsîplîniya vê xebatê em ê mijarên hinekî şêlû wekî dên û helwesta zimên, nîrxandina devokan, bi taybetî nasîna devokên kurmancî baştir fêhm bikin. Bi berhevkirina daneyên kalîtatîv û kantîtatîv û analîzeke bi hûrgilî, ev xebat alîkariya me dike ku em têgihên kurmanciya standard û devokên wê baş tê bigihîjin.

Ji bo alîkariya wî ez spasiya şewirmendê xwe Doç. Dr. Osman Aslanoğlu dikim. Ji bo fikr û nîqaşên me bi hev re kir û jixwe bi saya wan nîqaşan ev xebat kete rêyekê, ez spasiyên xwe ji şewirmendê xwe yê duyem Dr. End. Hînd. Naif Ergün dikim. Di dema nivîsandina tezê de ji bo alîkariya wî û ji bo ku her dem amade bû û bi dildarî alîkariya min kir û fikrên xwe bi min re par ve kir ez spasiyên taybet ji mamoste Dr. End. Hînd. Zafer Açar dikim. Ji bo ku dema ez aliqîm ez motîve kirim û alîkariya min kir, ez spas dikim ji Dr. End. Hînd. Yakup Aykaç re. Ji bo alîkarî û motîvasyona wan spasiya Dr. Ümran Altıncılık û Dr. End. Hînd. Mehmet Şirin Filiz dikim. Herwiha spasî ji hemû hevalan û xwendekaran re dikim ên ku di dema nivîsandina tezê û sependina anketê de alîkariya min kirin.

Ziyattin Yıldırımçakar

Wan-Mêrdîn 2024

KURTE

Ziman amûreke dînamîk û pîralî ye ku li gorî serpêhatî, zanav û danûstandinên bikarhênerên xwe çêdibe. Zimanê kurdî ku xwedî zarava û devokên cûrbicûr e, cudahiyên giring ji aliyê şêwezarên xwe ve nîşan dide. Di kurmancî de gelek devokên cuda hene û ev cihêrengî û pîralî hewcedariya gelek lêkolînan çêdike. Digel ku xebatên devokî yê li ser kurmancî berdewam in û hewcedariya hej bêtir lêkolînên li ser devokên kurmancî heye, ji aliyê din ve standardkirina kurmancî bi saya medya, perwerde û akademiya pêş dikeve.

Ev xebat, bi taybetî li ser standartkirina kurmancî û nasîna devokên kurmancî di nav civata kurdî ya xwende de, li ser cihêrengiya şêwezarên kurmancî vekolîne dike. Xebata me ji du beşên bingehîn pêk tê û bi metoda lêkolînê ya têkel hatiye çêkirin ku hem nêzîkatîyên kalîtatîv û hem jî yê kantîtatîv dihevine û armanc dike ku perspektîfên mamoste, xwendekar û mezûnên beşên kurdî der barê kurmanciya standard û devokên kurmancî de derxe holê.

Xebata me ya kalîtatîv bi teknîka analîza tematîk hatiye birêvebirin û nêrînên mamosteyên beşên kurdî bi hevpeyvîneke nîvsazkirî derbarê kurmanciya standard û devokên wê de hatiye standin, analîzkirin û nirxandin. Me xebata kantîtatîv bi xwendekar û mezûnên beşên kurdî re kir; bi testa devkî a veşartî (VGT) sê dengên devokên cuda û dengê kurmanciya standard da guhdarkirin û pirsên derbarê wan ji beşdaran pirsî. Bi vê xebatê, me armanc kir em derxin holê ka nêrînên mamoste, xwendekar û mezûnên beşên kurdî derbarê kurmanciya standard û devokên kurmancî de çi ne.

Di lêkolînê de derbarê kurmanciya standard û devokên kurmancî, bi taybetî Devoka Hekkarî (Devokên Başûrrojhat), Devoka Mêrdînê (Devokên Başûr), Devoka Wanê (Devokên Bakur) de encamên balkêş derketine û ev encam dê ji bo plansaziya zimên, nasîna devokan û pêkanîna zimanekî standard daneyên muhîm dabîn bike.

Peyvên sereke: Kurdî, kurmancî, kurmanciya standard, devokên kurmancî, şêwezar, metoda têkel, zimannasiya gel

ÖZET

Dil, kullanıcılarının deneyimlerine, bilgilerine ve etkileşimlerine göre gelişen dinamik ve çok yönlü bir araçtır. Çeşitli lehçe ve ağızlara sahip olan Kürt dili, dil çeşitliliği bakımından önemli farklılıklar göstermektedir. Kurmanci, birbirinden farklı fazlaca ağıza sahiptir, ve bu çeşitlilik ve çokluk fazlaca çalışma gereksinimi ortaya çıkarmaktadır. Kurmanci ile ilgili bir yandan ağızsal çalışmalar devam ederken ve Kurmanci ağızlarıyla ilgili daha fazla çalışmaya ihtiyaç duyulurken, diğer yandan medya, eğitim ve akademi sayesinde Kurmanci'nin standartlaşması ilerlemektedir.

Bu çalışma, Kurmanci'deki dil çeşitliliğini, özellikle de Kurmanci'nin standartlaştırılmasını ve Kürtçe eğitimi alan toplulukta Kurmanci ağızlarının tanınmasını incelemektedir. Çalışmamız iki temel bölümden oluşmaktadır ve hem nitel hem de nicel yaklaşımları içeren karma bir araştırma yöntemiyle yapılmıştır ve Kürtçe bölümü öğretmenlerinin, öğrencilerinin ve mezunlarının standart Kurmanci ve Kurmanci lehçelerine bakış açılarını ortaya çıkarmayı amaçlamaktadır.

Nitel çalışmamız tematik analiz yöntemiyle gerçekleştirilmiş ve Kürtçe bölümü öğretmenlerinin standart Kürtçe ve lehçeleri hakkında yarı yapılandırılmış görüşme yoluyla görüşleri alınmış, analiz edilmiş ve değerlendirilmiştir. Nicel çalışmayı Sözel Eşleştirme Tekniği (VGT) ile Kürtçe bölüm öğrencileri ve mezunları ile yaptık; katılımcılara bir standart Kurmanci sesi ve üç farklı aksanlı ses dinletildi ve bu seslerle ilgili sorular soruldu. Bu çalışma ile Kürtçe bölümlerinin öğretmen, öğrenci ve mezunlarının standart Kurmanci ve Kurmanci lehçeleri hakkındaki görüşlerini öğrenmeyi amaçladık.

Araştırmada standart Kurmanci ve Kurmanci lehçeleri, özellikle Hakkari ağızı (Güneydoğu ağızları), Mardin ağızı (Güney ağızları) ve Van ağızı (Kuzey ağızları) hakkında ilginç sonuçlar tespit edildi; ve bu sonuçlar dil planlaması, ağızların tespiti ve standart dilin uygulanması için önemli veriler sağlayacaktır.

Anahtar kelimeler: Kürtçe, Kurmanci, Standart Kurmanci, Kürtçe ağızlar, dil çeşitliliği, karma yöntem, halk dilbilimi.

ABSTRACT

Language is a dynamic and multifaceted tool that evolves according to the experiences, knowledge and interactions of its users. The Kurdish language, which has various dialects and accents, shows important differences in terms of its varieties. Kurmanji has many different dialects, and this diversity and multiplicity creates the need for much study. While the dialect studies on Kurmanji continue and more studies are needed on Kurmanji dialects, on the other hand, the standardization of Kurmanji is progressing thanks to the media, education and academia.

This research examines the language variety in Kurmanji, and it is especially on the standardization of Kurmanji and the identification of Kurmanji dialects in the Kurdish community that have education of Kurdish. Our research is made up of two main researches and is made with a mixed research method that includes both qualitative and quantitative approaches and aims to reveal the perspectives of teachers, students and graduates of Kurdish departments about Standard Kurmanji and Kurmanji dialects.

Our qualitative work was conducted by thematic analysis method, and the views of the teachers of the Kurdish departments were obtained, analyzed and evaluated through a semi-structured interview about standard Kurmanji and its dialects. We did the quantitative research with students and graduates of Kurdish departments; with the Verbal Guise Test (VGT); the participants listened to three voices with different accents and a voice of standard Kurmanji and were asked questions about those voices. With this work, we aim to find out what the views of teachers, students and graduates of Kurdish departments are about standard Kurmanji and Kurmanji dialects.

In the research, interesting results have been obtained about standard Kurmanji and Kurmanji dialects, especially Hakkari Dialect (Southeastern Dialect Region), Mardin Dialect (Southern Dialect Region) and Van Dialect (Northern Dialect Region); and these results will provide important data for language planning, dialect identification, and implementation of a standard language.

Key words: Kurdish, Kurmanji, Standard Kurmanji, Kurmanci dialects, language variety, mixed method, folk linguistics.

NAVEROK

Rûpel

PÊŞGOTIN	I
KURTE.....	III
ÖZET	IV
ABSTRACT	V
NAVEROK.....	VI
LÎSTEYA ŞIKILAN	IX
LÎSTEYA TABLOYAN	X
KURTEBÊJE	XIII
DESTPÊK	1
1. Armanca Xebatê	3
2. Giringiya Xebatê.....	4
3. Pirsîyara Xebatê û Pirsên wê	5
4. Sînordariya Xebatê.....	9
5. Plana Xebatê	10
BEŞA YEKEM	11
1. Çarçoveya Teorîk	11
1.1. Danasîna Têgihên Bingehîn.....	11
1.1.1. Ziman	11
1.1.2. Şêwezarên Zimên	11
1.1.3. Zarava	12
1.1.4. Aksan.....	13
1.1.5. Devok	13
1.1.6. Devokên Kurmancî.....	14
1.1.7. Standardîzasyon û Zimanê Standard.....	16
1.2. Helwest	20
1.2.1. Têkiliya Kompleks a Helwest û Reftarê	21
1.2.2. Têgihên Têkilî Helwestê	22
1.2.3. Helwesta Zimên	25
1.2.4. Mirov Çima li ser Helwesta Zimên Dixebite?	27
1.2.5. Pîvana Helwesta Zimên	28
1.2.5.1. Boçûna Miameleya Civakî	29
1.2.5.2. Boçûna Rasterast	30

1.2.5.3. Pîvanekên Helwestan.....	32
1.2.5.4. Boçûna Nerasterast.....	36
1.3. Lêkolîna Kalîtatîv.....	40
1.4. Lêkolîna Kantîtatîv	40
1.5. Metoda Lêkolînê ya Têkel.....	40
1.6. Paradîgmayên di Lêkolînên Kalîtatîv, Kantîtatîv û Metoda Têkel de Tê Bikanîn	42
1.7. Desenên Lêkolînan.....	44
1.8. Metodên Lêkolînan.....	46
1.9. Hevpeyvîn û Hevpeyvîna Nîvsazkirî û Bikanîna wê di Helwesta Zimên de	47
1.10. Diyalektoloji, Zimannasiya Gel û Diyalektolojiya Dêrî.....	50
1.10.1. Diyalektoloji	50
1.10.2. Zimannasiya Gel.....	51
1.10.3. Diyalektolojiya Dêrî	53
BEŞA DUYEM	58
2. Metodoloji	58
2.1. Desena (Modêla) Lêkolînê	59
2.1.1. Desena di Lêkolîna Kalîtatîv de Hatiye Bikanîn	60
2.1.2. Modêla di Lêkolîna Kantîtatîv de Hatiye Bikanîn	61
2.2. Beşdar	63
2.2.1. Beşdarên Lêkolîna Kalîtatîv	63
2.2.2. Beşdarên Lêkolîna Kantîtatîv	64
2.3. Amûrên Berhevkirina Daneyan.....	64
2.3.1. Amûrên Berhevkirina Daneyên Lêkolîna Kalîtatîv.....	64
2.3.2. Amûrên Berhevkirina Daneyên Lêkolîna Kantîtatîv	66
2.3.3. Tetbîqa Xebatê, Berhevkirina Daneyan û Analîz	74
BEŞA SÊYEM.....	80
3. Dîtinên Xebata Kalîtatîv û Kantîtatîv	80
3.1. Dîtinên Xebata Kalîtatîv: Nêrînên Mamosteyên Kurdî Derbarê Kurmanciya Standard û Devokên Kurmancî de.....	80
3.1.1. Temayên Lêkolînê	80
3.1.2. Şiroveya Temayan li gorî Pirsan	82
3.2. Dîtinên Xebata Kantîtatîv: Nêrînên Xwendekar û Mezûnên Beşên Kurdî derbarê Zimanê Standard - Kurmanciya Standard û Devokên Kurmancî de.....	124
3.2.1. Dîtinên Agahiyên Demografîk ên Beşdaran	125
3.2.2. Dîtinên Nasîna Devokan.....	133
3.2.3. Dîtinên Nêrînên Zimanê Standard û Devokan (Dîtinên Pîvaneka Lîkert/VGT)	137
BEŞA ÇAREM.....	146
4. Nîqaş û Şirove	146
4.1. Nîqaş û Şiroveya Xebata Kalîtatîv	146
4.1.1. Nêrînên Mamosteyên Kurdî Derbarê Standardîzasyon, Zimanê Standard û Kurmanciya Standard de.....	146
4.1.2. Nêrînên Mamosteyên Kurdî Derbarê Devoka wan bi xwe de	149
4.1.3. Nêrînên Mamosteyên Kurdî Derbarê Devokên din de.....	151

4.1.4. Têgihên Derveyî Kurmanciya Standard Dimînin.....	154
4.1.5. Kengê Kurmanciya Standard Kengê Devoka Xwe Bi kar tînin?.....	160
4.2. Nîqaş û Şiroveya Xebata Kantîtatîv	161
4.2.1. Nîqaş û Şiroveya Pirsên Demografîk	161
4.2.2. Nîqaş û Şiroveya Nasîna Devokan	164
4.2.3. Nîqaş û Şiroveya Nêrînên Zimanê Standard û Devokan a VGT/Pîvaneka Lîkert	166
4.3. Nîqaş û Şiroveya Xebata Kalîtatîv û Kantîtatîv Digel Hev	169
BEŞA PÊNCEM	172
5. Encam û Pêşniyar.....	172
5.1. Encam	172
5.2. Pêşniyar	179
ÇAVKANÎ.....	181
PÊVEK	187
Pêvek 1: Pirsên Hevpeyvîna Nîvsazkirî.....	187
Pêvek 2: Forma Anketê.....	188
Pêvek 3: Ferheng	192
GENÎŞLETÎLMÎŞ TÛRKÇE ÖZET	197

LÎSTEYA ŞIKILAN

Şikil 1: Xerîteya Devokên Kurmancî li gorî Herêman.....	15
Şikil 2: Nimûneya Pîvaneka Thurstone.....	34
Şikil 3: Nimûneya Pîvaneka Lîkert	35
Şikil 4: Hevpeyvînên sazkirî, nesazkirî û nîvsazkirî	48
Şikil 5: Desena Têkel a Keşfî ya Rêzîn (Exploratory Sequential Research Design)	60
Şikil 6: Desena Têkel a Keşfî ya Rêzîn (Exploratory Sequential Research Design)	62
Şikil 7: Pîvaneka Lîkert a 6 Xalî	67
Şikil 8: Pîvaneka Lîkert a 5 Xalî	68
Şikil 9: Beşdarên Devoka xwe Nêzî Kurmanciya Standard Dibînin.....	98
Şikil 10: Beşdarên Devoka xwe Dûrî Kurmanciya Standard Dibînin.....	99
Şikil 11: Guherîna Pûanên "Ev devoka min guhdar kirî ji devoka min cudatir e"	139
Şikil 12: Guherîna Pûanên Vegotina "Ev devoka min guhdar kirî xweş e".	140
Şikil 13: Guherîna Pûanên Vegotina "Ev devoka min guhdar kirî nêzîkî Kurmanciya Standard e"	141
Şikil 14: Guherîna Pûanên Vegotina "Ev devoka min guhdar kirî baş tê fêmkirin"	142
Şikil 15: Guherîna Pûanên Vegotina "Vî kesî perwerdeya kurdî standiye".	143
Şikil 16: Guherîna Pûanên Vegotina "Dixwazim ev devok bibe Kurmanciya Standard"	145

LÎSTEYA TABLOYAN

Tablo 1: Pirsên Lêkolîna Kalîtatîv û Pirsên Hevpeyvînê	6
Tablo 2: Metodên Kantîtatîv, Kalîtatîv û Têkel	46
Tablo 3: Agahiyên Beşdarên Lêkolîna Kalîtatîv	63
Tablo 4: Agahiyên Kesên Dengê wan Hatine Qeydkirin	71
Tablo 5: Pirs û Temayên Lêkolîna Kalîtatîv	80
Tablo 6: Nêrînên Mamosteyan ên Standardîzasyonê	82
Tablo 7: Nêrînên Mamosteyan ên Kurmanciya Standard	85
Tablo 8: Nêrînên Mamosteyan Dema Marûzî Kurmanciya Standard Dibin..	91
Tablo 9: Nêrînên Mamosteyan ên Devoka wan bi xwe	94
Tablo 10: Nêrînên Mamosteyan a Nêzîkbûna/Dûrbûna Devoka wan ji Standardê	96
Tablo 11: Nêrînên Mamosteyan ên Devokên din	100
Tablo 12: Fêmbariya Devokan	101
Tablo 13: Devokên ku Baş Têne Fêmkirin li gorî Beşdarên	104
Tablo 14: Devokên ku Baş Nayêne Fêmkirin li gorî Beşdarên	106
Tablo 15: Devokên Nêzî û Dûrî Standardê	107
Tablo 16: Devokên Nêzî Standardê li gorî Beşdarên	109
Tablo 17: Devokên Dûrî Standardê li gorî Beşdarên	111
Tablo 18: Devoka ku li gorî min Xweş e	112
Tablo 19: Devoka ku li gorî min Xweş e	113
Tablo 20: Kurmanciya Nestandard	114
Tablo 21: Baweriya Gel ku “Kurdiya me ne ya Heqîqî ye”	116
Tablo 22: Binavkirinên “Kurdiya Akademîk - Kurdiya Nivîskî - Kurdiya Standard” û yên din	118
Tablo 23: Kengê Kurmanciya Standard Kengê Devoka xwe Bi kar tînim ..	122
Tablo 24: Hejmara Beşdarên li gorî Cinsiyetê	125
Tablo 25: Hejmara Beşdarên li gorî Temenê wan	126
Tablo 26: Beşdar li gorî Bajarên wan	126
Tablo 27: Beşdar li gorî Bajarê lê Dijîn	127
Tablo 28: Beşdar li gorî Zanîngeha Dixwîn an Mezûn Bûne	127

Tablo 29: Beşdar li gorî Asta Perwerdeyê	128
Tablo 30: Beşdar li gorî Rêjeya Bikaranîna Kurdî li Jiyana Rojane	128
Tablo 31: Beşdar li gorî Rêjeya Axaftina Kurdî li Malê	128
Tablo 32: Beşdar li gorî Rêjeya Şopandina Medyaya Kurdî (TV, Radyo, û hwd.)	129
Tablo 33: Beşdar li gorî Rêjeya Nivîsandina Kurdî li ser Medyaya Civakî.	129
Tablo 34: Beşdar li gorî Nêrînên li ser Hebûna Kurmanciya Standard	129
Tablo 35: Beşdar li gorî Pênaseya wan a Zimanê Standard	130
Tablo 36: Beşdar li gorî Nêrînên wan li ser Lazimiya Zimanekî Standard bo Kurdî (Kurmancî)	130
Tablo 37: Beşdar li gorî Nêrînên li ser Nêzîkbûna Devoka wan û Standardê	131
Tablo 38: Beşdar li gorî Têkiliya wan bi Devokên din re	131
Tablo 39: Beşdar li gorî Bersiva wan a Awayê Çêbûna Têkiliyê bi Devokên din re	131
Tablo 40: Beşdar li gorî Kêfxweşbûna wan Dema kesek bi Standardê Diaxive	132
Tablo 41: Beşdar li gorî Kêfxweşbûna wan Dema Kesek bi Devoka wan Diaxive	132
Tablo 42: Beşdar li gorî Kêfxweşbûna wan Dema Kesek bi Devokeke din Diaxive	132
Tablo 43: Beşdar li gorî Rêjeya Bikaranîna Devoka wan li Zanîngehê	133
Tablo 44: Dîtinên Rast an Xeletiya Devokan li gorî Grûpan	134
Tablo 45: Dîtinên Danberheva Guherbaran li gorî “Rastî” û “Xeletî”ya Devokan a DH	134
Tablo 46: Dîtinên Danberheva Guherbaran li gorî “Rastî” û “Xeletî”ya Devokan a DM	135
Tablo 47: Dîtinên Danberheva Guherbaran li gorî “Rastî” û “Xeletî”ya Devokan a DW	136
Tablo 48: Dîtinên Danberheva Guherbaran li gorî “Rastî” û “Xeletî”ya Devokan a KS	137

Tablo 49: Îstatîstîkên Nêrînên Zimanê Standard û Devokan (Îstatîstîkên Pîvaneka Lîkert).....	138
Tablo 50: Dîtinên Hîpoteza Normaliyê ya Nêrînên Derbarê Zimanê Standard û Devokan (Pîvaneka Lîkert)	138
Tablo 51: Dîtinên Pîvana Bitekrar a Vegotina "Ev devoka min guhdar kirî ji devoka min cudatir e"	139
Tablo 52: Dîtinên Pîvana Bitekrar a Vegotina "Ev devoka min guhdar kirî xweş e"	140
Tablo 53: Dîtinên Pîvana Bitekrar a Vegotina “Ev devoka min guhdar kirî nêzîkî Kurmanciya Standard e”.....	141
Tablo 54: Dîtinên Pîvana Bitekrar a Vegotina “Ev devoka min guhdar kirî baş tê fêmkirin”	142
Tablo 55: Dîtinên Pîvana Bitekrar a Vegotina “Vî kesî perwerdeya kurdî standiye”.....	143
Tablo 56: Dîtinên Pîvana Bitekrar a Vegotina “Min ev devok berî niha bihîstibû”	144
Tablo 57: Dîtinên Pîvana Bitekrar ên Vegotina “Dixwazim ev devok bibe Kurmanciya Standard”	144

KURTEBÊJE

ANOVA	Analysis of Variance
D.	Devok
DBK	Devokên Bakur
DBKRA	Devokên Bakurrojava
DBŞ	Devokên Başûr
DBŞRA	Devokên Başûrrojava
DBŞRH	Devokên Başûrrojilat
DH	Devoka Hekkarî
DM	Devoka Mêrdînê
DW	Devoka Wanê
End. Hînd.	Endamê Hîndekariyê
îng:	îngilîzî
KS	Kurmanciya Standard
MGT	Matched Guise Technique/Test (Teknîka/Testa Lihevhatî ya Nehenî)
SPSS	Paketa Amari ji bo Zanistên Civakî (Statistical Package for the Social Sciences)
tr:	tirkî
û hwd.	û her wekî din
vgh.	veguhêzer
VGT	Verbal Guise Technique/Test (Teknîka/Testa Devkî ya Nehenî)
wm.	wekî mînak

DESTPÊK

Kurdî grûpeke zimanan e ku herî kêr ji pênc zaravayan pêk tê: Kurdiya bakur (kurmancî), kurdiya navendî (soranî), kurdiya başûr (kirmaşanî/feylî/kelhûrî), zazakî û goranî/hewramî.¹ Digel vê yekê, her zarava jî di navbera xwe de xwedî devok in. Di navbera van zaravayan de ya herî berbelav kurmancî ye ku ew jî dabeşî gelek [bin]devokan dibe. Herwiha çalakîyên kurmanciya standard -ku di kovara Hawarê de bi bikaranîna elfabeya latînî û pêkanîna qaîdeyên rêzimanê bi hewlên Celadet Alî Bedirxan pêk hatibû²- bi saya medya, weşanxanê û saziyan di pêvajoya geşbûnê de ye.

Kurmancî xwedî gelek devokan e ku li deverên cuda tê axaftin. Lêbelê heta vê gavê xebatên birêkûpêk ên li ser van devokan zehf nehatine kirin. Li gorî neqlkirina Öpengin û Haig³ xebatên ku hatine kirin, ya Mackenzie⁴ û Fattah⁵ jî behsa kurmancî nakin; ya Mackenzie li ser soranî ye û tenê qismeke biçûk behsa badînî dike û ya Fattah jî li ser kurdiya başûr e (kelhûrî, feylî û yên din). Loma herêmanên ku kurmancî tê axaftin, anku piraniya başûrrojhilatê tirkîyê, û qismên sûrîyê û bakurrojavayê îranê hêj nehatine keşf kirin. Herwiha xebatên Celadet Bedirxan⁶, Thackson⁷ û xebatên piştî wan jî bi awayekî rêkûpêk devokên kurmancî venakolin. Vê axirîyê xebata Öpengin û Haig li gorî guherbarên leksîkolojî, fonolojî û morfosentaksê herêmanên axaftina kurmancî dabeşî pênc herêman dikin⁸ ku ji bo lêkolîna me jî ev dabeşkirin referans e. Li gorî xebata wan, devokên kurmancî bi vî awayî hatine dabeşkirin: Devokên Başûrrojhilat (Hekkarî û Duhok, devoka Badînî); Devokên Başûr (Mêrdîn, Batman, Şîrnex û hin deverên Diyarbekirê û Rihayê, li

¹ Jaffer Sheyholislami, "The Language Varieties of the Kurds", **The Kurds, History-Religion, Language, Politics** (30-51), Austrian Federal Ministry of the Interior, Vienna, 2015. r. 30.

² Sevdâ, Orak Reşitoğlu, "**Mînakê Standardkirina Kurdiya Kurmancî: Kovarên Hawar û Ronahiyê**" Teza Doktorayê ya Çapnekirî, Zanîngeha Dicleyê, Beşa Ziman û Çanda Kurdî, Diyarbekir 2022, r. IV.

³ Ergin Öpengin, Geoffrey Haig, "Regional Variation in Kurmanji: A preliminary classification of dialects", **Kurdish Studies**, V. 2, 144.

⁴ D. N. MacKenzie, **Kurdish Dialect Studies Volume 1**, Oxford University Press, London, 1961.

⁵ Ismail Kamandar Fattah, Les dialectes Kurdes méridionaux: étude linguistique et dialectologique, **Acta Iranica**, 2000.

⁶ E. Dj. Bedirxan, Roger Lescot, **Grammaire Kurde (Dialect kurmandji)**, Jean Maisonneuve, Paris, 1991[1970].

⁷ W. M. Thackson, **Kurdish Grammar, Kurmanji Kurdish: A Reference Grammar with Selected Readings**.

⁸ Öpengin, Haig, "Regional Variation in Kurmanji...", r. 147.

Suriyê Hesekî û li Iraqê Şingal); Devokên Bakur/Serhed (Mûş, Agirî, Erzerom, û hin deverên Wan, Bitlîs, Çewlig û Diyarbekir); Devokên Başûrrojawa (Semsûr, Entab û rojavayê Rihayê, li Sûriyê bakurê Helebê); Devokên Bakurrojawa (Meraş, Meletî û Sêwaz).

Digel devokên kurmancî, kurmanciya standard jî diyardeyek e ku herçiqas bêtir bi herêma Botanê ve tê girêdan ku navenda wê Cizîr e, wekî aîdî yek herêmê nayê hesibandin.⁹ Mirov dikare bêje ji ber zimanê nivîsê, televîzyon û medyayê taybetiyên gelek devokan di nav kurmanciya standard de belav bûne; peyv, gotin, qalib û taybetiyên her deverê ketiye nav. Loma digel devokên kurmancî, kurmanciya standard bi tena serê xwe wekî formeke cuda dikare bê hesibandin ku taybetiyên gelek devokan di hundirîne, nêzîkî hin devokan xuya bike jî bi temamî aîdî devokekî nîne.

Ev xebat, li dor nêrînên mamoste, xwendekar û mezûnên beşên kurdî digere û dixwaze encamê derxe ka zimanê standard û kurmanciya standard jî bo wan çi îfade dike; nêrînên wan ên devokên kurmancî çi ne, ji dengê guhdar dikin ka dikarin jê derxin ew deng aîdî kîjan herêmî ye û nêrînên wan li ser van devokan jî aliyê erênî û neyînî ve çawa ye. Ji ber ku ev xebateke azmûnî ye (experimental) me dengên sê devokên kurmancî -ji devokên Başûrrojhilat devoka Hekkarî [ji vir pê de DH], ji devokên Başûr devoka Mêrdînê [ji vir pê de DM], ji devokên Bakur devoka Wanê [ji vir pê de DW] û Kurmanciya Standard [ji vir pê de KS]- wekî nimûne hilbijartin. Dema me analîz pêk anîn me li gorî devoka me hilbijartî, anku navê bajêr bi kar anî (wekî devoka Hekkarî yan jî DH, devoka Mêrdînê yan jî DM, devoka Wanê yan jî DW). Lêbelê divê bê zanîn ku dema em behsa devoka Hekkarî dikin armanca me hemû devokên Başûrrojhilat (Hekkarî û Duhok, devoka Badînî) e, dema em behsa devoka Mêrdînê dikin armanca me hemû devokên Başûr (Mêrdîn, Batman, Şirnex û hin deverên Diyarbekirê û Rihayê, li Suriyê Hesekî û li Iraqê Şingal) in û dema em behsa devoka Wanê dikin armanca me hemû devokên Bakur/Serhedê (Mûş, Agirî, Erzerom, û hin deverên Wan, Bitlîs, Çewlig û Diyarbekir) ne.

⁹ Öpengin, Haig, "Regional Variation in Kurmanji...", r. 148.

Bi kurtasî, ev xebat lêkolîneke azmûnî ya metoda lêkolîna têkel e ku ji du lêkolînan pêk tê:

- Lêkolîna kalîtatîv ku nêrînên mamosteyên beşên kurdî li ser kurmançiya standard û devokên kurmançî vedikole.
- Lêkolîna kantîtatîv ku nêrînên xwendekar û mezûnên beşên kurdî li ser kurmançiya standard û devokên kurmançî vedikole.

Ji bo vê, di lêkolîna kalîtatîv de hevpeyvîna nîvsazkirî hate bikaranîn û di lêkolîna kantîtatîv de anketeke Testa Devkî a Veşartî (*Verbal Guise Test*) digel pîvaneka Lîkert hate bikaranîn. Ji bo ku ev anket/test bê kirin me ji *Google forms*ê îstîfade kir. Me anket li ser *Google forms*ê çêkir û bi vî awayî bi awayekî online ji beşdaran re lînk par ve kir ji bo ku anketê di sehaya online de dagirin.

Herwiha wekî teknîka nimûnedanê me ji bo xebata kalîtatîv *teknîka mebestdar* bi kar anî ku bêtir di lêkolînên kalîtatîv de tê bikaranîn. Ji bo xebata kantîtatîv wekî teknîka nimûnedanê me *guloka berfê* hilbijart.

Encamên vê xebatê dê zanîna me zêdetir bike derbarê nêrînên mamoste, xwendekar û mezûnên beşên kurdî li ser devokên kurmançî û kurmançiya standard; herwiha ji bo lîteratura nasîna devokan (*dialect identification*) xebateke muhîm e. Ev xebat, nêrînên derbarê devokên kurmançî de vedikole û ji ber vê yekê ji bo lîteratura helwesta zimên û xebatên li ser devokan, herwiha dênên (perception) li ser devok û kurmançiya standard xebateke giring e. Bi hûrbûna li ser devokên kurmançî û kurmançiya standard armanca me ew e ku em valahiyekê dagirin ji bo xebatên li ser helwestên zimên di qada kurdî de.

1. Armanca Xebatê

Armanca bingehîn a vê xebatê ew e ku em helwest û nêrînên mamosteyên zanîngehê; û xwendekar û mezûnên ji beşeke kurdî (lîsans, mastera bîtez, mastera bîtez, doktora) li ser kurmançiya standard û devokên kurmançî bi taybetî KS û 3 devokan -DH, DM û DW- werbigirin. Ji bo vê yekê me xebateke kalîtatîv û yeke kantîtatîv bi kar anî ku bi xebata kalîtatîv em armancê dîkin ewilî derbarê zimanê standard û devokan de bi mamosteyên kurdî re hevpeyvîn bikin. Bi van hevpeyvînan

jî armanca me ew e ku em tesbîtekî digel wan li ser hebûn û nebûna zimanê standard ê kurmançî û devokên kurmançî bikin, pêşîya xwe bibînin û bingeha xebata xwe ya kantîtatîv daynin. Bi xebata kantîtatîv jî em armanca dikin derbarê zimanê standard û devokên kurmançî; û bi taybetî Kurmanciya Standard, Devoka Hekkarî (Devokên Başûrrojhilat), Devoka Mêrdînê (Devokên Başûr) û Devoka Wanê (Devokên Bakur) de nêrînên beşdarên werbigirin ka kesên di kurdî de xwende:

- Derbarê zimanê standard û kurmanciya standard de xwedî çî nêrînê ne?

- Devokên kurmançî û herêmên ku devokên kurmançî tên axaftin, çawa terîf dikin?

- Dizanin dengê guhdar dikin -Kurmanciya Standard, Devoka Hekkarî, Devoka Mêrdîn, Devoka Wanê- aîdî kîjan herêmî ye; û wan dengên li gorî van krîteran çawa dinirxînin: "Cudabûn, xweşbûn, nêzîkbûna Kurmanciya Standard, fêmkirina baş an nebaş, standina perwerdeya kurdî, gelo berî niha ew deng bihîstibû an na û dixwazin ev devok bibe Kurmanciya Standard an na."

2. Giringiya Xebatê

Zimanê kurdî xwedî zaravayan e û ev zarava jî xwedî devokan e. Ji ber nivîsa bi tîpên erebî, haya me baş jê çênabe yan jî em nikarin xwe bigihîninê ka li Başûr, Rojhilat an Rojava çî xebat li ser standardîzasyon û devokan kurmançî tên kirin, lêbelê ji bo zanîngehên Bakur em dikarin bêjin ku ev xebat kêmtir in û pêdivî bi gelek xebatên bi vî awayî hene. Xebatên li ser zimên û devokan giring in, ji ber ku bi saya van xebatan em derbarê şêwezarên herêmên cuda, dibin xwedî agahî û ferqên wan şêwezaran fêm dikin. Dibe ku ev ferqên em behs dikin bilêvkirina peyvan, ferqên peyvan bixwe, ferqa rêzimanê, yan jî ferqa çandî be. Zimannas, perwerdekar û herwiha kesên polîtîkaya zimên dimeşînin bi xebatên li ser zarava û devokan dizanin ka di zimên de çî guherîn çê dibin û li gorî wê tev digerin; kêmasiyan dibînin, xebatan pêk tînin; herwiha di warê standardîzasyonê de gavan davêjin.

Ji aliyê pratîkê ve jî xebatên devokî giring in. Wekî mînak eger mirov ji devokên deverên cuda baş fêm bike, mirov dikare materyalên perwerdeyê jî li gorî

wan devaran amade bike; herwiha bi van xebatan mirov peywenda zimanî, civakî û çandî baş fêm dike.

Giringiya xebata me ji ber vê yekê ye ku xebata ewil e ku bi Teknîka devkî ya nehenî (*Verbal Guise Tehcqnique/VGT*) bi kurdî li zanîngeheke bakur tê kirin û li ser kurmanciya standard û devokan bi metodeke têkel dixebite. Herwiha xebata ewil a kalîtatîv û kantîtatîv e ku li ser devokên kurmancî û kurmanciya standard bi kurmancî tê kirin.

3. Pirsiyara Xebatê û Pirsên wê

Îro kurmancî, devokên kurmancî û standardkirina kurmancî hem ji aliyê kesên perwerdeya kurdî nestandine hem jî bi taybetî ji aliyê yên perwerde standine ve tê nîqaşkirin. Digel ku hin kes devoka xwe ji ya hinekên baştir û xweştir dibînin, hin kesên din dibe ku ji devoka xwe şerm bikin û nexwazin biaxivin jî. Herwiha piştî geşbûna nivîsandina bi kurmancî, gavên ber bi standardiya kurmancî hate avêtin û nîqaşên wekî kîjan devok bibe standard baştir e, kîjan devok nêzîkî standardê ye têne kirin; nîqaş li ser devokan tên kirin û derbarê devokan de nêrînên erênî û neyînî têne zimên. Xebataç me jî ji van mijar û pirsan bi rê ket û me xwest em nêrînên kesên perwerdedîtî (mamoste, xwendekar û mezûnên beşên kurdî) derbarê kurmanciya standard û devokên wê de wergirin û van nîqaşan bi metodên kalîtatîv û kantîtatîv bigihînin encamekê.

Xebatên ku li ser helwest û dênên derbarê kurmancî de, li ser şêwezarên kurdî û devokên kurmancî de hatine kirin gelek kêmtir in. Loma hewcedariya xebatên bi vî awayî ji bo kurdî û bi taybetî kurmancî hene. Ji ber ku xebatên bi vî awayî rê didin ku mirov derbarê zimanê kurdî û şêwezarên wî de agahiyên giring berhev bike, ku ev agahî jî ji bo me rêyekî vedikin ku mirov bikaribe nirxandinek li ser dîtin û boçûnên derbarê zimanê standard û şêwezarên kurdî de bike.

Armanca me a giştî ji bo pêkanîna vê tezê ew e ku em nêrînên mamosteyên kurdî û kesên perwerdedîtî (xwendekar û mezûnên beşên kurdî) derbarê zimanê standard, kurmanciya standard û devokên kurmancî de werbigirin. Em armanc dikin bi vê xebatê tê derxin ka beşdarên vê lêkolînê derbarê zimanê standard, kurmanciya

standard û devokên kurmacî de xwedî çî nêrînê ne. Ji ber vê yekê me du xebat; xebata kalîtatîv û xebata kantîtatîv pêk anîn.

Ji bo xebata kalîtatîv me armanc kir em nêrînên mamosteyên beşên kurdî werbigirin. Ji bo xebata kalîtatîv pirsên em li pey çûn wekî li jêr in:

1. Nêrînên mamosteyên kurdî derbarê standardîzasyon û zimanê standard de çî ne?

2. Nêrînên mamosteyên kurdî derbarê kurmaciya standard de çî ne?

3. Nêrînên mamosteyên kurdî derbarê devoka wan bi xwe de çî ne?

4. Nêrînên mamosteyên kurdî derbarê devokên din de çî ne?

5. Têgihên derveyî kurdiya standard dimînin çî ne?

6. Kengê kurmaciya standard kengê devoka xwe bi kar tînin?

Digel van pirsên sereke yê lêkolîna kalîtatîv; hûn dikarin pirsên lêkolîna kalîtatîv û pirsên hevpeyvînê bi hûrgilî li ser tabloya li jêr bibînin:

Tablo 1: Pirsên Lêkolîna Kalîtatîv û Pirsên Hevpeyvînê

Pirsên Lêkolîna Kalîtatîv	Pirsên Hevpeyvînê
1. Nêrînên mamosteyên kurdî derbarê standardîzasyon, zimanê standard de çî ne?	Têgiha “Zimanê Standard” ji bo te çî ye, ji bo te tê çî maneyê? Li gorî te di zimanekî de Standardîzasyon lazim e yan na? Çima?
2. Nêrînên mamosteyên kurdî derbarê kurmaciya standard de çî ne?	Li gorî te “Kurmaciya Standard” heye? Hebe çawa çêbûye? Eger hebe li gorî te kesên ji kîjan herêmê bêtir nêzîkî standardê dipeyivin? Çima? / Eger Kurmaciya Standard tune be çima tune? Dema ku kesek bi Kurmaciya Standard dipeyive tu

	çi hîs dikî yan difikirî? Tu dikarî çend mînakên/hevokên Kurmanciya Standard û devoka xwe bidî?
3. Nêrînên mamosteyên kurdî derbarê devoka wan bi xwe de çi ne?	Tu derbarê devoka xwe de çi difikirî? / (Dema yek bi devoka te dipeyive tu çi hîs dikî?) Tu Kurmanciya Standard û devoka xwe çiqas nêzîkî hev dibînî? Li gorî te ji bo ku devoka te wekî standard bê qebûlkirin çi jê re lazim e?
4. Nêrînên mamosteyên kurdî derbarê devokên din de çi ne?	Dema ku yek bi devoka xwe bi te re dipeyive tu çi difikirî yan hîs dikî? Tu bi axêverên kîjan devokan re rehetir danûstandinê/ragihandinê dikî? (Yekî ku devoka te diaxife, yekî ku Standard diaxife yan yekî ku devokeke din diaxife?)
5. Têgihên derveyî Kurdiya standard dimînin çi ne?	Li gorî we binavkirinên wekî Kurdiya standard, Kurdiya nivîskî, Kurdiya Akademîk çi îfade dike?¹⁰ Baweriyek di nav millet de heye gelek kes dibêjin kurdiya me ne ya heqîqî ye. Li gorî te ev ji ber çi ye? Têgiha Kurmanciya nestandard ji bo te çi îfade dike?
6. Kengê Kurmanciya Standard Kengê Devoka xwe Bi kar tînin?	Tu kengê kurmanciya standard kengê devoka xwe bikar tînî?

¹⁰ Ev pirs di nav pirsên hevpeyvînê de di destpêkê de cih nedigirt. Lê ji ber ku bi mijara me re elaqedar e û ji ber ku hevpeyvînên nîvsazkirî rê dide ku mirov pirsên din jî paşê li ser zêdeke me ev pirs dû re tev kir û ji wan pirsî.

Xebata duyem ku me pêk anî ya kantîtatîv e. Di xebata kantîtatîv de me bi VGTyê anketek li dar xist. Me bi xwendekar û mezûnên beşên kurdî re anket pêk anîn û pirs ji wan kirin.

Preston ji bo nêrînên li ser diyalektan hîn bibe ev pirsên derbarê van yekan ji beşdaran dike¹¹:

“Xerîteyekê xêz bike: ji beşdaran dixwaze xerîteya tê pêşberî wan li gorî devokên ku têne axaftin xêz bikin”.¹²

Dereceya ferqê: Pirs ji bo vê tê pirsîn wekî li jêr ji pirs me jî diyar e “Devoka din ji devoka te çiqas cudatir e?”

Rast an xweş: Pirs ji bo vê yekê tê pirsîn, Devoka te yan devoka din çiqas “rast”¹³ e û çiqas ‘xweş’ e?

4. Nasîna diyalektekî: Wekî me li jêr jî pirs kiriye ka gelo ew kes dikarin diyalekta ku guhdar dîkin nas bikin.

5. Daneyên kalîtatîv: Bi hevpeyvînan zanîn, fîkr û nêrînên beşdaran li ser devokan hîn dibin. Ev jî li jêrê ji xala yekem diyar e.

Bi xebata kantîtatîv me armanc kir em nêrîn û helwestên xwendekar û mezûnên beşên kurdî derxin holê. Li gorî pirs û metoda Preston li jor diyar kiriye pirsên ku di lêkolîna kantîtatîv de em li pey çûn ev bûn; gelo xwendekar û mezûnên beşên kurdî:

A) Derbarê zimanê standard û devokên kurmançî de xwedî çî perspektîf û nêrînê ne û bi taybetî derbarê sê devokan (DM, DH, DW) û KS de xwedî çî nêrînê ne?

¹¹ Dennis R. Preston (Ed), **Handbook of Perceptual Dialectology**, V. 1, John Benjamins Publishing Company, Amsterdam/Philadelphia 1999, r. xxv.

¹² Me ji ber sedemên teknîk ev metod bikar neanî.

¹³ Ji ber ku standardeke birêkûpêk di kurmançî de çênebûye, me ev pirs derbarê “rast”iya devokan tev pirsên xwe nekirin ji bo ku hişê xwendekaran tevlihev nebe. Ji ber ku dema mirov “rast”iya tiştêkî diyar bike divê mirov wê bide ber tiştêkî din ku “rast”iya wê hatiye qebûlkirin û pesendkirin; anku mirov dikare zimanê standard an jî devokeke nêzî wê wek “rast” qebûl bike û “devok”an jî wekî çewt qebûl bike. Lê di kurdî de standart hêj tam cihê xwe negirtiye û ji bo kurmançî jî ev yek pêk nehatiye, belkî di pêvajoyê de ye.

a) Nêrînên beşdarên lêkolînê derbarê zimanê standard, kurmanciya standard û devokên kurmancî de bi giştî çi ne?

b) Beşdar dikarin ji dengê guhdar dikin rast tê derxin ka ew kes ji kîjan bajarî/herêmî ye (nasîna devokê)?

c) Nêrînên beşdaran derbarê DH, DM, DW û KS li gorî van guherbaran çawa ye: Cudabûn, xweşbûn, Nêzîkbûna Kurmanciya Standard, fêmkirina baş an nebaş, standina perwerdeya kurdî, gelo berî niha ew deng bihîstibû an na û dixwazin ev devok bibe Kurmanciya Standard an na?

Wekî em pirsên xebata kalîtatîv û yên kantîtatîv dibînin, pirsên herdu lêkolînan hev temam dikin. Dema ku em bersiva van pirsan bibînin wê gavê em ê bizanibin ka xwendekar û mezûnên beşên kurdî derbarê kurmancî de, bi taybetî derbarê çar dengên ku guhdar dikin (DM, DW, DH, KS) herwiha derbarê standardîzasyonê û standardîzasyona kurmancî de xwedî nêrînên çawa nin û ew ê ji alîkariya nêrînên me yên zimannasî derbarê şêwezarên kurmancî û kurmanciya standard de bike.

Me di xebatê de carna refereyî pirsên lêkolînê kirine, ji ber ku wekî Sunderland ji îfade dike ev yek alîkariya xwîner dike ku bi awayekî bikaribe xebatê bişopîne û wê bixe bîra xwîner ka me tez çima û çawa nivîsandiye.¹⁴

4. Sînordariya Xebatê

1. Ev lêkolîn di beşa kalîtatîv de tenê li ser deh mamosteyan xebitiye ku doktoraya xwe qedandine û li ser kurdî dixebitin.

2. Di xebata kantîtatîv de li ser xwendekar û mezûnên beş û astên kurdî wekî “lîsans, mastera bêtêz, mastera bitez û doktora” xebitiye ku hejmara wan 127 e.

3. Di lêkolîna kantîtatîv de, ji VGTyê tenê li ser 3 devokan û Kurmanciya Standard -DM (Qoser), DW (Qelqelî/Ozalp), DH (Çelê) û KS- xebat hatiye kirin.

¹⁴ Jane Sunderland, “Research Question in Linguistics”, **Research Methods in Linguistics**, (9-18, Continuum, New York 2010, r. 26.

4. Dîtinên vê xebatê, di lêkolîna kalîtatîv de bi hevpeyvînên bi mamosteyan re û di lêkolîna kantîtatîv de bi analîza îstatîstîkî ya VGT û pîvaneka Lîkert a bi xwendekar û mezûnên beşên kurdî re sînordar e.

5. Plana Xebatê

Ev tez, ji Destpêkê û 5 beşan pêk tê û rêza wan û mijara wan wekî li jêr e:

- Destpêk bi danasîna xebatê dest pê dike û piştî wê armanca xebatê, giringiya xebatê, pirsiyara xebatê û pirsên wê, sînordariya xebatê û plana xebatê cih digire.
- Di beşa Yekem de em danasîna têgihên ku di tezê de tên bikaranîn dikin, herwiha behsa lîteraturê dikin ku em di lîteraturê de behsa wan xebatan dikin ku heta niha di warê mijara me de hatine kirin. Ev beş bi danasîna têgihên wekî Ziman, Şêwezarên Zimên, Zarava, Aksan, Devok, Devokên Kurmancî dest pê dike û behsa Standardîzasyonê dike. Piştî wê ev beş behsa helwest û têgihên têkilî helwestê dike. Axiriyê jî li ser Diyalektoloji, Zimannasiya Gel û Diyalektolojiya dênî agahî dide.
- Di Beşa Duyem de em metodolojiya tezê didin.
- Beşa Sêyem ji du binbeşan pêk tê: Dîtinên lêkolîna kalîtatîv û dîtinên lêkolîna kantîtatîv cih digirin.
- Beşa Çarem nîqaş û şiroveya dîtinên kalîtatîv û kantîtatîv e.
- Beşa Pêncem ji encam û pêşniyazê pêk tê.
- Di herî dawîya tezê de çavkanî cih digire û di pêvekê de pirsên hevpeyvînê, forma anketê, ferheng û kurteya berfireh a tezê ya bi tirkî (Genişletilmiş Türkçe Özet) cih digirin.

BEŞA YEKEM

1. Çarçoveya Teorîk

Di vê beşê de em ê ewilî danasîna têgihan bikin ku di vê xebatê de hatine bikaranîn û ji bo wê muhîm in û herwiha em ê behsa xebatên ku di lîteraturê de hatine kirin bikin.

1.1. Danasîna Têgihên Bingehîn

1.1.1. Ziman

Ziman pergaleke kompleks e ku ji bo ragihandina wateya tiştekî, fikr û hestan tê bikaranîn û amûreke giring a civak û çandê ye ku wekî navgînekî tê bikaranîn ji bo takekes xwe îfade bikin, agahiyan parve bikin, û bi hev re danûstandinê bikin. Hem şiklê devkî hem jî yê nivîskî yê zimên heye, digel wê îşaretên din jî hene, wekî jest û îfadeyên rû. Herwiha “[Z]iman wekî hêmana bingehîn a biwareke zanistî ya zimanzaniyê ye ku; dengsazî/fonetîk û dengzanî/fonolojî, peyvsazî/morfolojî, hevoksazî/sentaks, watenasî/semantîk, peyvzanî/leksîkolojî, ferhengnasî/leksîkografî, navnasî/onomastîk, zaravanasî/diyalektolojî hin şaxên vê zanistê ne.”¹⁵ Anku xebata zanistî ya li ser zimên wekî “zimannasî/zimanzanî” (linguistics) tê terîfkirin ku ew ên me hejmartî jî şaxên vê zanistê ne.”¹⁶

1.1.2. Şêwezarên Zimên

Ev têgih di zimannasiya civakî de wekî ‘variation’, ‘dialect variation’, ‘language variety’ tê naskirin û cureyên cuda yên zimên îfade dike; têgihên wekî diyalekt (zarava/devok), jargon, regîster, îdyolekt jî dihundirîne. Wekî Açar di xebata xwe de îfade kiriye peyva şêwezar an jî şêwezarên zimên bi têgiha *language varieties* di îngilîzî de tê îfadekirin.¹⁷

¹⁵ Zafer Açar, "Tesîra Helwestê li ser Tercîha Ziman di Jiyana Kurdîzanan de (Nimûneya Wanê)", Teza Doktorayê ya Çapnekirî, Zanîngeha Bingölê, Beşa Ziman û Edebiyata Kurdî, Bingöl 2019. r. 12.

¹⁶ J.K. Chambers, Peter Trudgill, *Dialectology*, Cambridge University Press, Cambridge 2004, r. 5.

¹⁷ Açar, "Tesîra Helwestê li ser Tercîha Ziman di Jiyana Kurdîzanan de (Nimûneya Wanê)", r. 18.

Digel ku Açar peyva *language varieties* wekî şêwezarên zimên îfade kiriye em di Haig û Öpengin de dibînin ku peyva “variety” ji bo peyva “zarava” jî hatiye bikaranîn, wekî zaravayê kurmançî yê kurdî (kurmanji variety of kurdish) û di heman xebatê de peyva “diyalekt” (dialect) ji bo devokan hatiye bikaranîn ku devok li vir wekî ziman an jî axaftina deverê hatiye îfadekirin bi mînak “devoka serhedê” (serhed dialect).¹⁸ Jixwe Açar jî ev yek wusa îfade kiriye: “[d]i Îngîlîzî de *dialect* (diyalekt) hem di wateya zaravayê hem jî di wateya devokê de bi kar tê.”¹⁹ Loma ev yek hinekî tevlihevî çêdike dema mirov di çavkaniyên îngîlîzî de li ser devok û zaravayan dixwîne.

Ji ber van sedeman em ê di xebata xwe de peyva "zarava" ji bo cureyên zimên wekî soranî û kurmançî bi kar bînin; û peyva "devok"ê jî ji bo devokên axaftinên herêmî wekî devoka Serhedê, devoka Mêrdînê, devoka Wanê, Devoka Nisêbînê bi kar bînin. Peyvên "şêwezar" "şêwezarên zimên" jî em ê hem ji bo devok hem jî ji bo zaravayê bi kar bînin ku herduyan dihundirîne.

1.1.3. Zarava

Zarava (tr:lehçe / İng:dialect, language variety) şêwezareke zimên e ku li cihekî ji aliyê grûpekê ve tê axaftin û ji aliyê bilêvkirin, peyv, rêziman û hin taybetiyên çandî ve cudatiyan nîşan dide. Zarava bêtir ji aliyê peyv û rêziman ve xwe ji zaravayekî din diqetîne. Wekî mînak peyvên cuda û taybetiyên cuda ê rêziman di navbera herdu zaravayên kurdî soranî û kurmançî de hene. Bi gelemperî em bêjin zaravayê zimanekî nêzikî wî zimanî ye û ev ferq ji ferqa du zimanên cuda kêmtir e. Pênaseya ziman û zaravayê herçiqas pirsiyareke zimannasiyê be jî, ew di heman demê de pirsiyareke polîtîk e jî. Loma nîqaşa gelo zazakî zaravayê kurdî ye yan nîne e ji aliyê zimannasî ve bêtir ji aliyê polîtîk ve tê nirxandin. Herwiha mirov dikare mînakek ji zimanên din jî bide. Wekî mînak serbo-xîrvatî zimanê Yûgoslavyaya kevn bû, ku paşê dabeşî du zimanên cuda bû wekî sirbî û xîrvatî. Mînakeke din ya holandî (ku li Holandayê tê axaftin) û flemîş (ku li bakur-rojhilata Belçîkayê tê axaftin) e ku zimanên gelek nêzî hev in ku mirov dikare wekî du zaravayên heman

¹⁸ Ergin Öpengin, “Dialectal Variation in Kurmanji: isoglosses in phonology and morphosyntax”, **Handout for 2nd International Conference of Kurdish Studies**. Exeter Sept 6 2012, r. 1.

¹⁹ Açar, "Tesîra Helwestê li ser Tercîha Ziman di Jiyana Kurdîzanan de (Nimûneya Wanê)", r. 21.

zimanê hesab bike. Ji aliyekî din ve li Çînê hin ziman hene ku mirov ji hev fêm nake dema ku diaxîfîn lêbelê wekî diyalektên zimanê Çînî têne naskirin.²⁰ Digel cudatîyên peyv, rêziman, bilêvkirin û hin taybetîyên çandî, zarava zimanekî cuda nîne û aîdî heman zimanî ye lêbelê tenê ji aliyê taybetîyên navborî ve cudatîyê nîşan dide.

1.1.4. Aksan

Şêweya bilêvkirina cuda ya zimanekî ji aliyê kesekî yan grûpekî ve wekî aksan tê binavkirin. Zimanekî wekî îngilîzî xwedî gelek aksanan e. Aksan ji me re agahiyên civakî derbarê kesekî de jî didin. Wekî mînak bi xêra aksanê em dizanin ka kesek ji ku derê ye, ew kes aîdî kîjan çîna civakî ye, zanavê wî yê civakî çi ye, xwemalî (native) ye yan nîne.²¹ Li gorî Chambers aksan şêweya ku axêverek bilêv dike pênase dike û ji ber vê jî aksan refereyî şêwezarekî dike ku ji aliyê fonetîk û fonolojiyê ve ji yê din cudatir e.²² Chambers ferqa aksan, zarava û devokan jî derdixe holê ku zarava û devok refereyî şêwezaran dîkin ku ji aliyê rêzimanê ve (û carna peyvyan ve jî) û her wiha ji aliyê fonolojiyê ve ji yê din cudatir e.²³ Digel vê, wekî Chambers jî îfade dike aksan bêtir xwe di bilêvkirinê de dide der ku ev cudatiya bilêvkirinê ji ber sedemên wekî erdnîgarî, zimanê xwemalî, faktorên çandî, civakî û dîrokî û kontakta bi zimanên din çêdibe. Aksan carinan ragihandinê zehmet dike, bi taybetî eger aksana wî axêverî ji yê li hemberî wî zehf cudatir be. Lêbelê mirov nikare aksanekî wekî xirab pênase bike; aksan tenê bilêvkirina cuda ji aliyê axêveran e û ne pîvaneke başî û xirabiya zimên e.

1.1.5. Devok

Taybetîyên zimanekî ku em bi axêverên cuda yê zimanekî ve girê didin wekî devokî [dialectal] tîne kategorîzekirin. Ji vî aliyê ve em dikarin bêjin tu kêmasiya devokê ji zimanekî tune ye.²⁴ Chambers û Trudgill peyva devokê (dialect) bi vî awayî pênase dîkin: Devok (dialect) şêweyeke zimên e ku ne standard e, xwedî

²⁰ A Glossary of linguistic terms, "dialect", University of Birmingham, School of computer science, https://www.cs.bham.ac.uk/~pxc/nlp/nlpgloss.html#natural_language (02.03.2023)

²¹ John M. Levis û Ziwei Zhou, "Accent", *The TESOL Encyclopedia of English Language Teaching*, 2017. DOI:10.1002/9781118784235.eelt0002 r. 1-2.

²² Chambers û Trudgill, *Dialectology*, r. 5.

²³ Chambers û Trudgill, *Dialectology*, r. 5.

²⁴ Michael Gregory, Susanne Carroll, *Language and Situation*, Routledge, London and New York, 2019, r. 12.

statuyeke nizm e, bêtir bi gundîtî, çîna xebatkar û komên din ve tê girêdan ên ku ne xwedî prestîj in. Herwiha devok têgiheke şeweyên zimên e ku bi taybetî li wan deveran tê bikaranîn ku hinek ji dinyayê qetiya ne û tenê mane û awayê wan ên nivîskî jî tune ye. Devok wusa tînin ku ji normê hinek dûr ketine, ji zimanê rast an jî standard dûr ketine.²⁵

Devok aksanê di hundirîne lêbelê ji hin aliyan ve ji aksanê vediqete û devok wekî nasnameya kesekî ye ku wî dide naskirin bi cîhê hatiye dinê, çîn, perwerde û temenê wî. Lêbelê aksan tenê aliyekî şewezar e, herçiqas aksana kesekî aliyê herî berbiçav ê kesekî ye ku mirov ewilî bi demildest pê dihise.²⁶ Herwiha ferqên bilêvkirin, rêziman, peyv û carna hevoksaziyê di navbera du devokên cuda de çêdibe lêbelê ferqa navbera du aksanan de bi bilêvkirina peyvan derdikeve holê.

1.1.6. Devokên Kurmancî

Li ser devokên kurmancî û dabeşkirina wan heta vê gavê kême xebatên akademîk hatine kirin. Li jêrê di Şikila 1ê de, dabeşkirineke devokên kurmancî li gorî herêman hatiye dayîn, ku ev dabeşkirina herî aktûel e û ji aliyê Ergin Öpengin û Geoffrey Haig ve hatiye kirin. Di xebata xwe de Öpengin û Haig ji 5 deverên kurmancî tê axaftin nimûne/peyv berhev kirine û li gorî fonoloji, leksikoloji û morfositaksê analîz li ser daneyên xwe pêk anîne û li gorî vê jî devokên kurmancî diyar kirine. Li gorî wan kurmancî ji 5 herêmên devokan pêk tê ku li jêrê ev herêm bi berfirehî hatine ravekirin²⁷:

Devokên Başûrrojilat (DBŞRH): Ev herêma devokan, herêma Hekkarî û Duhokê di hundirîne û devoka Badînî hildigire nav xwe.

Devokên Başûr (DBŞ): Ev herêma devokan, herêma navenda başûr a devera axaftinê (speech zone) ya kurdî hildigire nav xwe, ku kurmanciya Mêrdînê û Batmanê, û herwiha ya Şîrnex û hin deverên Diyarbekirê û Rihayê dikevine nav; herwiha li Suriyê jî Hesekî û li Iraqê Şingalê hildigire.

²⁵ Chambers û Trudgill, *Dialectology*, r. 3.

²⁶ Gregory û Carroll, *Language and Situation*, r. 12.

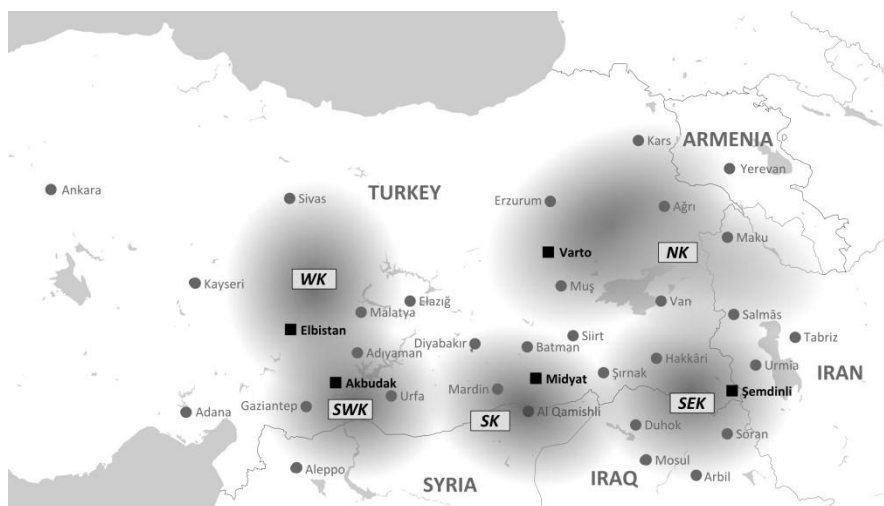
²⁷ Öpengin û Haig, "Regional Variation in Kurmanji...", r. 147.

Devokên Bakur (DBK): Ev herêma devokan, bi navê Kurdiya “Serhed” ê jî tê naskirin û li bajarên wekî Mûş, Agirî, Erzirom, û hin deverên Wan, Bitlîs, Çewlîg (Bîngol) û Diyarbekirê hildigire nav xwe.

Devokên Başûrrojava (DBŞRA): Ev herêma devokan, herêma Semsûr, Entab û rojavayê Rihayê hildigire nav xwe; herwiha li Sûrîyê bakurê Helebê jî dikeve nav vê devokê.

Devokên Bakurrojava (DBKRA): Ev herêma devokan, devokên Kurmanciya Meraş, Meletî û Sêwazê hildigire nav xwe.

Şikil 1: Xerîteya Devokên Kurmancî li gorî Herêman²⁸

Digel vê dabeşkirina devokên kurmancî li gorî herêman, ji ber ku bi têra xwe nimûne nehatine berhevkerin hin dever derveyî vê dabeşkirinê mane wekî mîna rojavayê Diyarbekirê. Herwiha deverên wekî başûrrojavayê gola Wanê ku gelek devok rastî hev tîn, tev li vê dabeşkirinê nebûye.²⁹

Wekî Öpengin û Haig diyar dikin Kurdiya standard (Kurmanciya standard) bêtir bi devoka herêma Botanê ve tê girêdan, ku navenda wê Cizîr e, ku li gorî dabeşkirina Öpengin û Haig di navbera devok Başûrrojilat (Hekkarî û Duhok) û Başûr (Batman, Mêrdîn, Şirnex, Diyarbekir, Riha) de cih digire. Kurdiya Standard

²⁸ Öpengin, Haig, “Regional Variation in Kurmanji...”, r. 148.

²⁹ Öpengin, Haig, “Regional Variation in Kurmanji...”, r. 149.

taybetiyên devokên herdu herêman jî di hundirîne. Lê herçiqas Kurdiya Standard rasterast aîdî herêmekî nebe jî bi tena serê xwe jî devokek nîne, ji ber ku fonksiyona wê ya wekî standardek di navbera herêman (wekî mînak di medyaya çapkirî û TVyê de), statuyeke cuda dide ser wê. Dînamîkên di çêbûna Kurdiya Standard de rol dilîzin dikin ku Kurdiya Standard ne tenê di gotara (discourse) têgihên erdnigariyekê de bê ravekirin. Ji ber vê yekê, em Kurdiya Standard tenê bi herêmeke taybet ve girê nadin.³⁰

Digel vê dabeşkirinê, di mêjûyê de ji aliyê kesên cuda ve dabeşkirinên devokên kurmancî hatine kirin. Ehmedê Xanî behsa devokên Bohtî, Mihemedî (Mihemedî) û Silîvî dike. Xêncî Xanî, Tewfîq Wehbî û Cemal Nebez devokên kurmancî wekî Bayezidî, Botanî, Eşêteyî, Hekarî bi nav kirine. Mackenzi devokên kurmancî wekî Bayezidî, Diyarbekirî, Hekarî, Botanî û Behdînanî bi nav kiriye û Fuat Heme Xurşîd wekî Bayazidî, Hekarî, Botanî, Şemdînanî, Behdînanî, Devoka Rojava bi nav kiriye.³¹

1.1.7. Standardîzasyon û Zimanê Standard

1.1.7.1. Standardîzasyon çi ye?

Li gorî OED (Oxford English Dictionary) standard “şêwezareke (variety) zimên a devkî yan nivîskî ya welatekî yan jî herêmên lengûîstîk yê din e ku bi giştî wekî ya herî rast û qebûlkirî ye”. Ji ber vê yekê wateyên din ên standardê wekî yekîti, sererastî û qebûlkirinê hene. Şêwezareke standard bi yekdengîyeke demokratîk çêdibe, lêbelê wekî ku Jenny Cheshire û James Milroy jî balê dikişînin “ew ên ku hêza herî zêde di destê wan de ne, tesîra wan herî zêde ye ku biryarê bidin ji bo forma zimanê standard a ‘rast’”. Loma şêweyên standard tevahiya tiştên sosyopolîtîk û lengûîstîk in.³²

Têgihên standard û standardîzasyonê ji aliyê zimannasan ve ji gelek alîyan ve tên bikaranîn. Lêbelê ji aliyê şêweyêke nav zimên de pêvajoya standardîzasyonê di

³⁰ Öpengin û Haig, “Regional Variation in Kurmanji...”, r.148.

³¹ Açar, “Tesîra Helwestê li ser Tercîha Ziman di Jiyana Kurdîzanan de (Nimûneya Wanê)”, r. 25.

³² Joan C. Beal, “Standardisation”, *The Cambridge Handbook of English Historical Linguistics*, (301-318), Cambridge University Press, United Kingdom, 2016. r. 301.

binyata (structure) zimên de neguherbarî û yekşeweyiyê derdixe pêş. Ji ber wê mirov dikare pênaseyeke wiha bîne, ku îdeolojîk nîne û bi binyata hundurîn yan jî şiklê fîzîkî ya tiştê hatiye standardkirî ve girêdayî ye: **standardîzasyon ferzkirina yekşeweyiyê ye li ser sinifeke tiştan**. Divê mirov bala xwe bide ser vê yekê: Tiştên ku em behs dikin yek şeweyî nîn in lê guherbar in. Ji ber vê, yekşeweyî li ser wan tê ferzkirin û yekşeweyî yan jî neguherbarî dibe taybetiyeke giring a şeweya zimanê standard a zimanekî.³³

Wekî Matras û Reershemius rave dikin, standardîzasyon bi taybetî di nivîsê de derdikeve pêş.³⁴ Di standardîzasyonê de navê ku herî derdikeve pêş û modêla ku tê nasîn ya Haugen e. Wekî Beal îfade dike li gorî Haugen 4 heb qonaxên standardîzasyonê hene.³⁵ Qonaxa yekem “hilbijartina normê” ye ku ev, bijartina devok an zaravayê ku dê bibe standard e. Anku devokek/zaravayek ji aliyê gel ve tê hilbijartin ku wekî standard bê qebûlkirin. Qonaxa duyem “kodkirina formê” ye, anku çekirina sistemeke nivîsê ye. Piştî ku ev qonax hatine derbaskirin êdî “detaykirina fonksiyonê” (stabilizasyon) dest pê dike. Di vê qonaxê de çekirina ferhengên, gramerê û objeyên din giring e. Qonaxa herî dawî “qebûlkirina wê ji aliyê gel ve” (tetbîqkirin) ye û di vê qonaxê de jî êdî ev zimanê standard ji aliyê enstîtuyan, nivîskarên, weşanxaneyan, û medyayê ve tê qebûlkirin.³⁶

Digel ku Haugen pêvajoya standardîzasyonê ji aliyê şeweyê û fonksiyonê ve dinirxîne, Milroy û Milroy bêtir li ser rola îdeolojiyê di şewegirtin û dewamkirina şewezarên standard de (standard varieties) disekine. Ew îddîa dikin ku merheleyên ku di çêbûna zimanekî standard de pêk tên ji ber îhtîyaca hevîyê (uniformity) ye ku ji aliyê kesên kartêker ên di civakê de derketiye pêş. Fikrên Haugen û Milroy derbarê standardîzasyonê de “nivîsandinê” derdixe pêş. Lêbelê çarçoveya Agha digel

³³ James Milroy, "Language Ideologies and the Consequences of Standardization", **Journal of Sociolinguistics**, V. 5/4, r. 531.

³⁴ Yaron Matras, Gertrud Reershemius, "Standardization Beyond the State: The Cases of Yiddish, Kurdish and Romani", **Standardization of National Languages, Symposium on Language Standardization**, Hamburg, Unesco Institute for Education, 2-3 February 1991, r. 104.

³⁵ Beal, "Standardisation", r. 303

³⁶ Beal, "Standardisation", r. 303; Matras û Reershemius, "Standardization Beyond the State...", r. 104.

standardîzasyona nivîskî li ser ya şêwezarên devkî (spoken varieties) disekine, û di her merhaleya zimên de wê qebûl dike.³⁷

1.1.7.2. Standardîzasyon di kurdî de

Wekî Matras û Reershemius jî diyar dikin heta sedsalên borî standarda edebî ya zimanan bi saya metnên dînî pêk dihat ku rêziman û şêweya wê bi saya wan metnan dihate jiberkirin, kopîkirin û derbasî nîfşa din dibû. Lê di serdema modern de çêkirina normeke standard bi avabûna netewdewletan pêk hat. Biryara normeke standard ji bo danûstandina gel êdî ji aliyê saziyên dewletan ve tê dayîn. “Zimanekî neteweyî” yê standard hêj jî ji bo civakên netewî yên xweser taybetiyeke zanavê yê muhîm e. Ev zimanê netewî yê standard ji aliyê gel ve wekî “zimanê kelepuri” (heritage language) yan “çanda netewî” tê dîtin.³⁸

Matras û Reershemius derbarê standardîzasyonê de pirseke giring dikin: “...rola standardîzasyona modern ji bilî wekî navgîneke saziyên dewletê çi ye, û “zimanekî neteweyî” çawa derdikeve bêyî piştî xwe bide otorite yan saziyên dewletê?” Ev pirs Matras û Reershemius bi taybetî ji bo kurdî pirseke giring e. Gelo bêyî sazî û dewletekê standardîzasyon çawa pêk tê? Jixwe Matras û Reershemius jî di peywenda yidîşî (zimanê cihûyên rojavayê Ewropayê), kurdî û romanî (zimanê qereçîyan ku miletek bi eslê xwe ji Hindîstanê ne) li pey vê pirsê geriyane.

Wekî me li jor jî îfade kiribû standardîzasyon **yekformê** derdixe pêş û dixwaze vê yekê bide qebûlkirin. Ev qebûlkirin jî ji aliyê sazî an dewletekê pêk tê. Dema mirov li ser van qaîdeyan bisekine mirov dibîne ku standardîzasyona di kurdî de [an di kurmancî de] zehmetiyek dikişîne ji ber nebûna saziyeke bi rêk û pêk. Herçiqas çend hewlên Kovara Kurmancî û vê axiriyê Weqfa Mezopotamya hebe jî, û ev formên yekreng ên zimên di nivîsê de hewl dabin bêne avakirin jî ji bo standardîzasyona ku bigihîje her derê civakê bi navgînên wek medya, perwerde û hwd. divê ev bigihîje nav gel û ji biçûktiya zarokan ve di navbera nîfşên nû de belav bibe. Li Bakur jî bo standardîzekirinê ev hewlên biçûk tene kirin lêbelê li Başûr bi

³⁷ Beal, “Standardisation”, r. 305.

³⁸ Matras û Reershemius, “Standardization Beyond the State...”, r. 103.

saya saziya "Akademiya Kurdî" û piştgiriya dewletê hewlên standardkirina soranî birêkûpêktir dimeşe ku soranî bûye zimanê medya, akademî û nivîsandinê.³⁹

Xaleke din a giring ku Matras û Reershemius li ser disekinin, kurdî xwedî tradîsyoneke devkî ye û piraniya miletê wan nexwende ne, wekî mînak hîç ne aşînayî kodên zimanê nivîsê ne. Yanê piraniya wan xwedî dokumentên edebî nîn in û rabirdûyeke wan a zanîna çandî û nivîsînê nîne.⁴⁰ Herçiqas îro piraniya kurdan di zimanekî din de xwendewar bin jî (wekî tirkî, erebî); ji bilî zaravayê soranî li Başûr, perwerdeyeke birêkûpêk a kurdî pêk nehatiye û ev yek jî rê nade ku forma nivîskî di nav gel de belav bibe ku di encamê de standardîzasyoneke berbelav çêbibe. Herwiha dema perwerde, nivîsandin û xwendina zimên di nav gel de belav nebûbe wê gavê jî çandeke nivîsandinê çênabe ku standardîzasyonê di nav gel de belav bike.

Hassanpour standardîzasyona kurdî wekî armanckî nabîne. Lê standardîzasyona di kurdî de wekî navgîneke ji bo berdewamiya hebûna zimên û neteweyê dibîne.⁴¹ Li vir tişta Hassanpour balê dikişîne bêtir ji aliyê berdewamiya neteweyekê ve rola zimên e. Anku mirov nikare standardîzasyona miletekî xwedîdewlet û ya kurdan wekî hev bibîne. Ji ber ku şert û mercên wan cuda ne. Ji bo standardîzasyonê tevxbateke zimannas, pisporên zimên, kesên perwerde dikin û hin pisporên din lazim in. Herwiha wekî gotinên Haugen, ku me li jor hejmart, divê ziman ji çar merhaleyan ve derbas bibe ku bibe standard: Norm bête hîlbijartin, ew forma hîlbijartî bête kodkirin, fonksiyon bête detaykirin; anku ferheng, pirtûkên rêzimanê û hwd. bête çêkirin û di pêvajoya dawî de ji aliyê enstîtu, zanîngeh, medya û hwd. ve ev forma pêkhatî bête belavkirin an tetbîqkirin û ji aliyê gel ve bête qebûlkirin.⁴² Ji ber wê, ji ber nebûna derfetan, li gorî neteweyên din, pêkhatina zimanekî standard ji bo kurdî/kurmancî zehmettir dibe.

Di xebata me de, dema em behsa standardîzasyonê dikin armanca me standardîzasyona kurmancî ye, anku em behsa standardîzasyona zimanekî nakin lê

³⁹ Mehmet Şirin Filiz, "Sosyolîngûîstîk û Joshua A. Fishman", **Gotarên Zimannasiyê**, Nubihar, İstanbul, 2017, r. 126.

⁴⁰ Matras û Reershemius, "Standardization Beyond the State...", r. 103.

⁴¹ Amir Hassanpour, **Kürdistan'da Milliyetçilik ve Dil**, İbrahim Bingöl, Cemil Gündoğan (wer), Avesta, Stenbol 2005. r. 100.

⁴² Beal, "Standardisation", r. 303

behsa ya zaravayekî dîkin. Öpengin diyar dike ku di kurmancî de standard bêtir bi devera Botanê ve tê girêdan ku navenda wê Cizîr e. Lêbelê dîsa di heman cihî de dibêje ku herçiqas standard li ser deverekê ava bûbe jî em nikarin bi yek deverê ve wê girê bidin, ji ber ku ew ji bi saya medyayê, televîzyonê û weşanan ji deverekê derbastir dibe û dibe xwedî statuyekê nû. Geşedana kurdiya standard dîskûrseke nû qezenc dike û loma mirov nikare wê bi yek deverê ve girê bide.⁴³

1.2. Helwest

“Peyva “helwest” ê ji latînî “aptus” ê tê ku wateya wê “ji bo tevgerê guncan û amade ye”. Ev wateya wê ya kevn, wê tiştê ku mirov dikare rasterast çavdêrî lê bike îfade dike. Lêbelê îro, lêkolerên helwestê, “helwest”ê wekî binyadekê dibînin ku herçiqas rasterast çavdêrî lê nayê kirin jî, beriya reftarê (tr:davranış, ing:behaviour) tê û rêyekê nîşanî me dide ji bo tercîh û biryarên me ji bo çalakiyekê.”⁴⁴

Têgiha “helwest” ê yek ji têgiha herî pêwîst e di qada psîkolojiya civakî de û herwiha ji xebata Labov vir ve di zimannasiya civakî de jî têgiheke sereke ye,⁴⁵ lêbelê dîsa jî ravekirina vê têgihê zehmet e. Ji ber zehmetiya ravekirina vê têgihê, gelek pênaseyên wê ji aliyê lêkolerên curbicur ve hatiye kirin. Ji van pênaseyên helwestê yek, ku ya herî zêde tê naskirin, ya Allport e. Wekî Em ji Hogg û Vaughan vediguhêzînin pênaseya helwestê li gorî Allport ev e: “...rewşeke ku mirov ji aliyê zîhnî û sinêrî ve hazir e, ku bi tecrubeyê organîze dibe, ku tesîreke dîrektîf û dînamîk li ser hemû bertekên mirovan dike; bertekên li hemberî hemû tişt û rewşên mirov pê re di nav çalakiyê de ye.”⁴⁶ Helwest nirxandina tiştêkî, kesekî, bûyerekî ji aliyê kesekî ve ye û helwest dibe ku erênî, neyînî yan jî notr bin. Herwiha dibe ku helwest li ser bawerî, hest an jî reftaran ava bin. Wekî em di vê pênaseya Allport de jî dibînin helwest bi tecrubeyê pêk tê û dibe ku ev tecrube erênî yan neyînî bin, û li gorî vê jî dibe sedema bertekên me li hemberî tişt an rewşan.

⁴³ Öpengin û Haig, “Regional Variation in Kurmanji...”, r. 148.

⁴⁴ Michael A. Hogg, Graham M. Vaughan, **Social Psychology**, Pearson, Harlow 2014, r. 150.

⁴⁵ Peter Garret, Nicolas Coupland, Angie Williams, **Investigating Language Attitudes – Social Meanings of Dialect, Ethnicity and Performance**, University of Wales Press, Cambridge 2003, r. 2.

⁴⁶ Hogg û Vaughan, **Social Psychology**, r. 150.

Li gorî Allport helwest *amadehiya bo bersivê* ye. Anku helwest ne reftarek e, ne tiştek e ku mirovek dike; bêtir amadehiya bo reftarekê ye. Têgiheke din ku derbarê helwestê de Allport derdixe pêş taybetiya *motîvekirina* helwestê ye. Anku helwest tenê encameke pasîf a tecrubeyên me nîn in, dîrektîf in, anku rê nîşan didin bo şeweya reftarên me ji bo ku em çalakiyekî bikin; û dînamîk in, reftarê motîve dikin û ber bi aliyekî ve dibin. Hêleke din a helwestan a giring berdwamiya wan e, herçiqas hemû helwest ne wusa bin jî. Mînaeke wê, helwestên li hemberî teqîna Çernobîlê ye ku di lêkolînekê de hat dîtin ku di maweya 3 salan de herwiha di maweya 20 salî de helwesta li hemberî teqîna Çernobîlê neguherî. Lêbelê helwestên zêde negiring û yên ku nû pêk hatine bêtir diguherin.⁴⁷ Van salên dawî hêla helwestê ya nîrxandinê derketiye pêş, anku helwest niha wekî rewşekî tê dîtin dema ku mirov *bi şeweyeke erênî yan neyînî* li hemberî tiştekî tev digere. Gelek teorî vê yekê qebûl dikin ku helwest *di hafîzê de tê temsîlkirin* wekî perçeyeke zanîna mirovan. Lêbelê nêrîneke din jî heye ku dibêje helwest di wextekî diyar de li ser agahiyan (wm. tecrubeyên me, rewşa me ya ruhî, hawirdora me) ava dibe ku niha balê dikişîne û bi hêsanî tê hişê me. Herwiha di gelek pênasekirinan de aliyê helwestan ê ku tê hînbûn derdikeve pêş. Dema mirov hemû pênaseyên helwestê yên jor binîrxîne dê pênaseyeke wiha derkeve pêş: Helwest rewşek e ji bo bersivdana objeya helwestê⁴⁸ bi şeweyeke erênî yan neyînî.⁴⁹

1.2.1. Têkiliya Kompleks a Helwest û Reftarê

Têkiliyeke xurt di navbera helwest (attitude) û reftarê (behaviour) de heye. Herçiqas helwest û reftar nêzîkî hev bin jî hinek cudahî di navbera wan de heye ji ber ku helwest diyar dike ka kesek derbarê tiştekî de çi difikire û hîs dike, lê reftar berteka kesekî li hemberî kesekî din, tiştekî din yan jî jîngehê de ye. Hin caran wusa tê zanîn ku dema em helwesta kesekî li hemberî tiştekî biguherînin herwiha tevgera wî kesî jî diguhere; û bi heman awayî dema ku em bikaribin reftara kesekî

⁴⁷ Stuart Oskamp, P. Wesley Schultz, **Attitudes and Opinions** (third edition), Lawrence Erlbaum Associates Publishers, Mahwah 2005, r. 8.

⁴⁸ Objeya helwestê (attitude object): tişt, mirov, cih, fikr, çalakî yan jî rewşan di hundirîne. Anku objeya helwestê dibe ku komeke mirovan bin (wekî mirovên gihêştî), tiştên bê can bin (wekî parkeke bajêr), hereketek be (vexwarina bîrayê), têgiheke razber be (heqên mirovî), yan jî fikreke ku gelek têngîhan di xwe de di hewîne (heqên kesên gihêştî ku bikaribin di parka bajêr de bîra vexwin) Ji bo bêtir agahî bnr: Oskamp, Schultz, **Attitudes and Opinions**, r. 8

⁴⁹ Oskamp û Schultz, **Attitudes and Opinions**, r. 9.

biguherînin herwiha helwesta wî jî wê biguhere. Mirov dikare mînakên van di reklaman de bibîne. Wekî mînak dema ku firoşkarê erebeyekî bixwaze firotina erebeyê zêde bike reklamekî hazir dike ku leza wê erebeyê bi mêranîyê ve girê bide û bi vî awayî dixwaze reftarên yekî li hemberî erebeyê biguherîne, bi vî awayî jî erebe bê firotin.⁵⁰

1.2.2. Têgihên Têkilî Helwestê

Digel ku pênasekirina helwestê hinek tevlihev e û helwest di qelek qadan de tê bikaranîn, gelek têgih hene ku bi helwestê re têkildar in. Li jêrê em têgihên ku bi helwestê re têkildar in pênase dikin: adet (habit), nirx, bawerî, qenaet (opinion) û îdeolojî.

1.2.2.1. Adet

Herwekî helwestan, mirov adetan (habit) jî hîn dibe û wekî hin helwestan adet jî domdar in, demeke dirêj dewam dikin. Ferqa giring di navbera wan de ev e ku, adet bi reftaran ve girêdayî ne lêbelê herçiqas têkiliyeke reftar û helwestê hebe jî, helwest rasterast reftarî (behavioral) nîn in.⁵¹ Wekî gelek helwestan, adet bi tecrubekirinê tene hînbûn, lêbelê ji helwestan cîyawaz e jî, ji ber ku adet bi gelemperî nikarin bêne nirxandin. Wekî mînak dema ku kesek serê xwe dixwirîne û carna di nav axaftina xwe de dibêje “tu dizanî” nayê wê wateyê ku ew kes xwedî helwesteke erênî ye derbarê wan çalakiyan de.⁵² Ev tê wê wateyê ku em her tiştên ku ji bo me bûne adet ku em dikin her carî bi zanetî nakin, ji ber ku bi tkrarê êdî carna haya me jê tune be jî em wê hereketê dikin.

1.2.2.2. Nirx

Nirx û helwest gelek caran cuda tene pîvan. Helwest ji bo dereceya guncanitiya/hezkirina tiştekî tê bikaranîn lêbelê nirx ji bo giringiya wan tiştan tê bikaranîn.⁵³ Nirx idealên giring û payeberztir in ku mirov dixwaze bigihêjê. Nirx têgihên razber ên berfireh dihundirîne wekî azadî, edalet, xweşikahî, bextiyarî, lê

⁵⁰ Garret, Coupland û Williams, *Investigating Language Attitudes...*, r. 8.

⁵¹ Garret, Coupland û Williams, *Investigating Language Attitudes ...*, r. 10.

⁵² Oskamp û Schultz, *Attitudes and Opinions*, r. 15.

⁵³ Hogg û Vaughan, *Social Psychology*, r.173.

belê carna jî tiştên şênber di hundirîne wekî pere û tiştên din.⁵⁴ Wekî ji Garret hatiye neqlkirin Oskamp nirxan wekî “di pergala helwest û baweriya mirovan de objeyên herî muhîm û bingeîn” terîf dike û nirxan ji helwestan gerdûnîtir û giştîtir dibîne.⁵⁵ Xebatên li ser nirxan bi sê modêlên taybet tene kirin ku ev modêlên sereke bi vî awayî ne: Modêla Inglehart, ya Rokeach û ya Schwartz.

1.2.2.3. Bawerî

Bawerî bi awayekî siruştî kognîtîv/hişî ye. Bawerî helwestek derûnî an rewşek zanînî ye ku tiştek rast be an jî nebe, mirov qinaeta xwe li rastiya wê tiştê tîne. Bawerî dikare gelek fîkr, konsept û nirxan bigire nav xwe, û ew rolek bingeîn dilîze di şikildana têgihiştina mirovan ya cîhanê û li ser biryarên wî kesî. Mirov dikare taybetiyên baweriyê wiha bi rêz bike: Bawerî bertekên şexsî ne, anku nirxandina rastiye ji aliyê şexsekî ye û loma li gorî takekesan diguhere. Dereceya baweriyê yan jî bi gotineke din xurtiya baweriyê diguhere; bawerî bi fikran ve girêdayî ye, hişî ye, dikare tesîrê li ser reftar û tevgerên mirovan bike, mirov nikare zûbizû biguherîne, tiştên derveyî mirov (çand, medya, normên civakî) an jî taybetiyên hundurîn (tecrubeyên şexsî, hest) dikarin tesîrê li ser baweriyê bikin, bi tevger û nirxan ve girêdayî ne. Bawerî dibe ku derbarê tiştekî de yan jî derbarê bûyereke qewîmîye de be (wm. Facebook di sala 2004an de hate damezrandin); dibe ku derbarê dema niha de be (wm. dirêjahiya hevala min 1.65 e) yan jî dikare derbarê dahatûyê de be (wm. hemû erebe dê di nav 15 salî de bê şofor bêne ajotin).⁵⁶

1.2.2.4. Qenaet

Qenaet (opinion) têgiha herî dijwar e ku mirov bikaribe ji helwestê cuda bike. Mirov dikare bêje qenaet tiştekî bêtir razber e ku nêrînên kesekî ye derbarê tiştekî de, lêbelê formulekirina helwestê ji wê hêsantir e ku mirov dikare hem bi awayekî rasterast hem jî nerasterast çavdêriya helwestê bike.⁵⁷ Oskamp û Schultz qenaetê

⁵⁴ Oskamp û Schultz, *Attitudes and Opinions*, r. 14.

⁵⁵ Garret, Coupland û Williams, *Investigating Language Attitudes ...*, r. 10.

⁵⁶ J. Burrus, L. C. Carney, “Social beliefs and attitudes: Personality and the isms”, *International Encyclopedia of the Social and Behavioral Sciences* (Second Edition) (162-167), Elsevier, Amsterdam 2015.; R. S. Wyer, D. Albarracín, “Belief formation, organization, and change: Cognitive and motivational influences”, *The Handbook of Attitudes*, (273- 322). Lawrence Erlbaum Associates Publishers, Mahwah 2005.

⁵⁷ Garret, Coupland û Williams, *Investigating Language Attitudes ...*, r. 10.

wekî hevtayê baweriyê dibînin ku qenaet ew bawerî ne ku dikarin bêne nirxandin. Anku ew ji aliyê naverokê ve ji helwestê tengtir in û ew bêtir hişî ne. Digel vê yekê qenaet jî pirî caran dikarin bêne nirxandin. Bi awayekî din mirov bêje qenaet hukma kesekî derbarê bûyerekî yan jî tiştekî de ye, herwiha carna nirxandinên li ser bûyerekî yan tiştekî ye. Li gorî van pênasayan mirov mînakên bide îfadeya “Seyê min Reks hevalekî baş e” qenaetek e. Lêbelê îfadeya “Ez ji Reksê kal hez dikim” dibe helwest. Bi mînakeke din “Jinûvebikaranîna qutî û şûşeyan çavkaniyên tabîî diparêze” qenaetek e, lê “Tiştekî baş e ku mirov qutî û şûşeyên hatine bikaranîn ji nû ve bi kar bîne” dibe helwest.⁵⁸

1.2.2.5. Îdeoloji

Dema ku mirov li wateya ferhengî ya îdeolojiyê dinêre, îdeoloji, nirx û baweriyên grûpekî yan kesekî ye. Pirî caran îdeoloji baweriyên polîtîk in an jî ew fikr in ku çandeke taybet sembolîze dike. Wekî mînak kapîtalîzm, komunîzm, sosyalîzm, Marksîzm her yek îdeolojiyek in. Bi awayekî din îdeoloji nêrînên li ser fikirîna grûpekî yan miletekî sembolîze dike.⁵⁹ Sê aliyên helwestê (zihnî, hestî û kiryarî) hene, ji ber vê yekê îdeoloji ji helwestê cudatir, bêtir zihnî û fikrî ye; yanî ew belkî helwesteke fikrî ye.⁶⁰ Wekî Hogg ji Thompson neql dike, îdeoloji baweriyên tekûzkirî û ji aliyê gelek kesî ve hatine qebûl kirin îfade dike ku bêtir referanseke sosyal û polîtîk e, û xwedî karjeniyê (function) zelal e.⁶¹

Mirov dikare helwestê li hemberî her tiştê şênber nîşan bide (wm. şîr yan pîzza) û her tiştê razber (wm. sansurkirin an kurtaj). Digel vê yekê nirx bi temamî bala xwe dide li ser îdealên razber wekî azadî, alîkarîkirin û wekhevî. Herwiha îdeoloji ji nirxan jî razbertir e ji ber ku îdeoloji nirx û helwestan dihundirîne.⁶²

⁵⁸ Oskamp û Schultz, **Attitudes and Opinions**, r. 14.

⁵⁹ <https://www.vocabulary.com/dictionary/ideology> (23.07.2022)

⁶⁰ Açar, “**Tesîra Helwestê li ser Tercîha Ziman di Jiyana Kurdîzanan de (Nimûneya Wanê)**”, r. 56.

⁶¹ John B. Thompson, **Ideology and Modern Culture: Critical Social Theory in the Era of Mass Communication**, Stanford University Press, Stanford, 1990; vgh. Hogg û Vaughan, **Social Psychology**, r. 174.

⁶² Gregory R. Maio û yên din, “Ideologies, Values, Attitudes and Behavior”, **Handbook of Social Psychology**, (283-308), Springer, New York 2006. r. 284.

1.2.3. Helwesta Zimên

Tiştta ku em wekî “helwesta zimên” bi nav dikin bersivên li hemberî şêweya ku gel pê diaxife, bersivên li hemberî şêweya gotarê (discourse) û herwiha li hemberî şêwezarên zimên wekî zarava/devokan (dialect variaties) e.⁶³

Wekî Peter Garret jî îfade dike, em her roj rûbirûyî helwesta zimên dimînin, lêbelê gelek caran haya me jê çênabe. Gelek ji van helwestan veşartî ne û haya me jê çênabe heta ku bi awayê neyînî nebin û bi eşkere neyêne îfade kirin. Mirov di her asta zimên de helwestê li hemberî zimên nîşan dide: Wekî helwesta li hemberî *kitekirin* (spelling) û *xal bendî*, *peyv*, *rêziman*, *aksan* û *bilêvkirin*, *zarava*, *devok* û *ziman*.⁶⁴

Mirov dikare hin mînakên ji helwestên zimên wiha nîşan bide: Wekî em ji Peter Garret vediguhêzînin, wekî mînak xebata Harari û McDavid dixwaze helwestên li hemberî *peyv*an bipêve. Ji bo vê dixwazî bibînin ka mamoste çawa notên xwendekaran dinirxînin û ka gelo navê xwendekaran tesîrê li ser van nirxandinan dike yan na. Xebata Harari û McDavid dît ku dema navên xwendekaran balkêş be wê gavê notên wan jî ji yê din baştir e. Yanê navê xwendekaran tesîrê li ser helwestên mamosteyan çêdike, ku mirov helwestên erênî nîşanî navên balkêş (bi awayekî ji xweş) didin û helwestên neyînî nîşanî navên nebalkêş (bi awayekî din nexweş) didin.⁶⁵

Mîna keke din mirov dikare ji aliyê *zimanê standard* û *rêzimanê* ve bide. Hevoka “You don’t know nothing” [Tu tiştêkî nizanî] ji aliyê rêzimana îngilîzî ve xelet e ji ber ku du heb peyvên neyînî “don’t” û “nothing” di hundirîne û herwiha di zimanê standard de jî nayê bikaranîn. Loma kesên ku vê bi kar tînin jî wekî kesên ji statuyeke nizm têne qebûl kirin. Têkiliyên bi vî awayî yê di navbera ziman û grûpên sosyal de mînakên helwesta zimên nîşan didin.⁶⁶

Herwiha helwestên neyînî li hember zimanan jî heye, ne ku tenê taybetiyeke zimên e. Wekî mînak baweriyeke wusa heye ku hin ziman nikarin gelek fonksiyonan

⁶³ Garret, Coupland û Williams, *Investigating Language Attitudes ...*, r. 5.

⁶⁴ Peter Garret, *Attitudes to Language*, Cambridge University Press, Cambridge, 2010 r. 2.

⁶⁵ Garret, *Attitudes to Language*, r. 4.

⁶⁶ Garret, *Attitudes to Language*, r. 8-9.

pêk bînin û hin caran tê îddîakirin ku ji bo edebiyatê zimanê wan ne guncan e. Helwestên bi vî awayî pirî caran derbarê zimanên kêmeperan (minority) de tê gotin. Wekî mînak Harlow behsa gotareke ji rojnameya bi zimanê Maorî dike û îdîa dike ku zimanê Maorî zimanekî baş nîne ji ber ku ji bo ew gotar bê nivîsandin gelek peyv ji îngilîzî standiye.⁶⁷

Em dikarin behsa helwesta li hemberî *aksanê* jî bikin. Wekî mînak xebatkarekî ji Ingilistanê ku li Hîndîstanê ji dayik bûye û li ofisa Delhiya Nû (New Delhi) dixebitî, ji karê xwe hate avêtin ji ber ku bi aksana Hîndî ingilîzî diaxivî û ingilîziya wî “bi tîra xwe baş” nebû ku bi wan re li Delhiya nû bixebite.⁶⁸

Ev mînakên ku me li jor dayî çend mînak in ku nîşan didin ku helwest di astên cuda de di zimanên cuda de tên nîşandan. Lêkolînên helwesta zimên bingehekê ji bo ravekirina şêwezar û guherîna zimên pêkan dike.⁶⁹

Herwiha helwest tiştekî gelek tevlihev e ku gelek hêlên wê û tezahurên (manifestation) wê hene. Wekî mînak dema ku em bixwazin helwestên xwendekaran li hemberî dersên zimanê îspanyolî li dibistanê lêbikolin divê em hêlên cuda yên van helwestan pênase bikin: Qesta me çi ye (ji dersên zimanê îspanyolî) – Qesta xwendekaran çi ye? Dibe ku hêlên ku em lêdikolin ji zimanê îspanyolî wêdetir tiştên bi vî awayî bin wekî pêkhateyên mamoste, xwendekar, metodên hînkirinê, materyalên hînkirinê, heta belkî pola ku em ders lê dikin. Tezahurên wê derbarê vê yekê de ne ka gelo ev helwest dê çawa xuya bibin, anku bi awayê empirîk em ê di xebata xwe de li çi binêrin û van çawa binirxînin? Em dikarin hevpeyvînê carê bi yek xwendekarî re, carê bi du xwendekaran re bikin yan jî di nav grûpekî de bi xwendekaran re bikin. Em dikarin ji wan bixwazin ku ji me re derbarê dersên xwe yên îspanyolî de gotarekî binivîsin. Em dikarin ji wan bixwazin ku numareyekî hîlbijêrin yan pîvanekên pîvana helwestê hîlbijêrin. Em dikarin helwestên wan derbarê zimanê îspanyolî de ji jêhatîbûna wan derxin. Em dikarin baldariya wan a dersê bipîvin (wekî mînak ka çend cara destê xwe di dersê de radikin ji bo ku bersiva pirsekî bidin) û em dikarin helwesta wan ji van tevgerên wan derxin holê. Em dikarin

⁶⁷ Garret, *Attitudes to Language*, r. 10-11.

⁶⁸ Garret, *Attitudes to Language*, r. 14.

⁶⁹ Garret, *Attitudes to Language*, r. 15.

ji gelek hêlan ve bipîvin ji bo ku em bibînin ka ji me re heman tiştî dibêjin yan tiştên cuda dibêjin.⁷⁰

1.2.4. Mirov Çima li ser Helwesta Zimên Dixebite?

Helwesta zimên qadeke berfireh e û gelek hêlên wê û sedemên wê hene ku mirov li ser bixebite. Wekî Garret neql dike Baker lêkolînên li ser helwesta zimên bi vî awayî bi rêz kiriye⁷¹:

1. Helwesta şêwezarên zimên (language variation), zarava/devok (diyalekt) û şêwezarên axaftinê

2. Helwesta hînbûna zimanekî nû

3. Helwesta zimanekî kêmpar (wekî Welşî)

4. Helwesta grûpên zimên, civakê, kêmparan

5. Helwesta dersên zimên

6. Helwesta dê û bavan a hînbûna zimên

7. Helwesta bikaranîna zimanekî taybet

8. Helwesta tercîha zimên

Ev xebata me lêkolînek derbarê xala ewil a van kategoriyan de ye anku derbarê: “1. Helwesta şêwezarên zimên, zarava/devok û şêwezarên axaftinê”.

Bi nêrîneke sosyolîngûîstîk, armanceke sereke ya lêkolîna sosyolengûîstîk qeydkirina helwestên êşkere ber bi zimên, taybetiyên zimên û stereotîpên zimannasî ne.⁷² Labov bi van peyvên xwe, ji bo ravekirina şêwezarên zimên û guherîna zimên esasekî ava dike.⁷³ Herwiha xebata helwestên zimên tenê lêkolînê li ser vê yekê çênake ka helwestên mirovan çi ne, herwiha vê yekê jî lêdikole, ka ev helwest çi cure

⁷⁰ Garret, Coupland û Williams, *Investigating Language Attitudes ...*, r. 7.

⁷¹ Garret, Coupland û Williams, *Investigating Language Attitudes ...*, r. 12.

⁷² William Labov, “Field Methods of the Project on Linguistic Change and Variation”, **Sociolinguistic working paper number 81.**, Southwestern Educational Development Lab. Austin, Tex.

⁷³ Garret, Coupland û Williams, *Investigating Language Attitudes ...*, r. 13.

tesîrên reftarî derdixin holê. Xaleke din jî ew e ku em tê bigihîjin ka ev helwest çawa diyar dibin ku em wan nas bikin.⁷⁴

Herwiha xebatên helwestê ji me re derbarê cudahiyên çandî yên civakekî yan jî yên di navbera civakan de agahiyên dide. Grûpên etnîk û herêmî; û cudahiyên helwestî yên di navbera van grûpan de bêtir bala lêkolîneran kişandiye.⁷⁵

Bi kurtasî helwesta zimên refereyî bawerî, hest, û nirxandinên takekesan an jî komên mirovan dike ku li hemberî ziman an şewezarên zimên nîşan didin ku ev helwest dibe ku erênî yan jî neyînî bin. Nirxandinên bi vî awayî jî tesîrê li ser takekesan dike ji bo bikaranîn, nirxdayîn û têgihêştina ziman, zarava û devokan.

1.2.5. Pîvana Helwesta Zimên

Ji bo xebata helwesta zimên gelek teorî hatine pêşniyazkirin; du hebên herî giring: *Teoriya hişzan (mentalist)* û *teoriya reftarî (behaviorist)* ne ku her yek ji van teoriyan tiştekî cuda ji helwestê fêm dike, loma ji hev vediqetin. Wekî Obiols ji Allport neql dike ji aliyekî ve boçûna mentalist helwestên zimên wekî rewşa hişî ya mirovan dibîne ku bi awayekî rasterast çavdêrî lê nayê kirin, lê mirov dikare bi hişyariyereke (stimuli) rast encaman jê derxe, ji aliyekî din ve teoriya reftarî helwestê wekî reftara yan jî cewaba bo rewşekî dibîne ku ev teorî ji aliyê Agheyishi û Fishman ve tê parastin.⁷⁶

Ji aliyê nêrîneke teorîk ve tiştên van herduyan ji hev vediqetîne nêrînên yek-pêkhateyî (unicomponential) û ya pir-pêkhateyî (multicomponential) ya helwesta zimên e. Wekî mînak ji bo reftarnasan (behaviorist) tenê yek pêkhateya helwestê heye ku ew jî -hestî- ye. Lêbelê ji bo mentalîstan sê pêkhateyên helwestê hene: - hestî (affective), hewlî (conative), hişî/îdraqî (cognitive)-⁷⁷. Mirov dikare van her sê hêlên helwestê wiha rave bike: Hişî/îdraqî, tiştên ku kesek derbarê objeya helwestê (attitude

⁷⁴ Garret, Coupland û Williams, *Investigating Language Attitudes ...*, r. 13.

⁷⁵ Garret, Coupland û Williams, *Investigating Language Attitudes ...*, r. 14.

⁷⁶ Gordon Allport û J. M. Ross, Personal Religious Orientation and Prejudice, *Journal of Personality and Social Psychology*, 5(4), 432, 443, vgh. Marina, Solis Obiols, "The Matched Guise Technique: A Critical Approximation to a Classical Test for Formal Measurement of Language Attitudes", *Noves SL. Revista de Sociolingüística*, 2002, <http://www.gencat.cat/llengua/noves> (05.09.2022) r. 2.; Ragheyisi, R., J. Fishman., "Language Attitudes: A Brief Survey of Methodological Approaches", *Antropological Linguistics*, V. 12. 1970. rr. 137-157.

⁷⁷ Solis Obiols, "The Matched Guise Technique", r. 2

object) de dizane yan jî wusa difikire ku dizane. Hestî, tişta ku kesek derbarê objeya helwestê de hest dike û hewlî, tişta ku kesek amade ye ku wekî bersivekê li hemberî objeya helwestê bike.⁷⁸

Xebatên Lambert ên li ser psikolojiya civakî, ku avakerê Teknîka lihevhatî ya nehenî (Matched Guise Technique/MGT) ye, li ser nêrînên teorîk a pîrêkhatî ava bûye. Ji ber ku teoriya reftarî (behaviorist theory) tenê yek pêkhatî wek esas digire, nêrîna mentalîst, ku wekî me li jor behs kir sê pêkhatîyan bi kar tîne û di qada xebatên helwesta zimên de bêtir pêş ketiye, herwiha ji bo avakirina modêlên teoriyan bêtir tê bikaranîn.⁷⁹

Digel van teoriyên xebatên helwesta zimên hin boçûn jî derketine ji bo xebata li ser xelwesta zimên. Sê boçûnên ku herî zêde di pîvana helwestan de tên bikaranîn ev in:

1. Mîameleya Civakî (Societal Treatment)
2. Pîvana Rasterast (direct)
3. Pîvana Nerasterast (indirect)⁸⁰ (Herwiha wekî Matched Guise Test/MGT jî tê naskirin)

1.2.5.1. Boçûna Mîameleya Civakî

Boçûna mîameleya Civakî (Societal Treatment) analîza naverokê ya “tevger”ê li hemberî zimên an şêwezarên zimên, herwiha tevgera li hemberî axêverên wan ziman û şêwezarên zimên di nav civakê de di hundirîne. Xebatên ku di vê qadê de tên kirin bêtir bi çavdêriyê pêk tê, wekî mînak bi çavdêrîkirina kesê beşdar dibe û bi xebatên etnografîk. Mîrov dikare mînakên xebatên di vî warî de wiha bide: Polîtîkaya hînkirina zimên û nêrînên li ser zimên; bikaranîna dîyalektan ji aliye karakterên romanên ve; bikaranîna zimên di medyayê de û hwd. Gelek ji van xebatan lêkolînên kalîtatîv bi kar tînin. Ji ber bikaranîna analîza gotarê (discourse

⁷⁸ Robert L. Cooper, Joshua Fishman, “A Study of Language Attitudes”, *Bilingual Review*, V. 4, No 1-2, 1977, r. 12.

⁷⁹ Solis Obiols, “The Matched Guise Technique” r. 2.

⁸⁰ Garret, *Attitudes to Language*, r. 37.

analysis) û analîza metnî (text analysis), ev boçûn ji yê din vediqete.⁸¹ Ji ber ku ev boçûn nakeve qada xebata me, em zêde li ser nasekinin.

1.2.5.2. Boçûna Rasterast

Boçûna rasterast (direct) bi vî awayî tê bikaranîn: Pirsên rasterast (direct) tên kirin derbarê nirxandina zimên, tercîha zimên û hwd. de û bêtir anketek an hevpeyvînek tê bikaranîn. Ferqa esas a di navbera vê û boçûna Mîameleya Cîvakî de ev e ku di vê boçûnê de lêkolîner bi reftara/tevgera ku çavdêrî lê dike helwestan nanirxîne, lêbelê bi anket û hevpeyvînan helwestan dipêve. Lêkolîner wan anketan an jî hevpeyvînan dinirxîne û ji wan encamêkî derdixe.⁸²

Wekî Garret neql dike mirov dikare mînakeke xebata boçûna rasterast bi vî awayî bide. Garret⁸³ mînaka xebata MacKinnon⁸⁴ dide ku derbarê helwestên li hemberî îskoçiya gaelîk de ye. Di vê xebatê de ji 1117 bersivdêrî nimûne tê berhevkirin. Di xebatê de anketek ji 16 pirsan pêk tê, û ji wan tê xwestin ku ji şeş bersivan yekî hilbijêrin. Bersiv bi vî awayî ne: “ez hîç ne di wê fikrê de me”, “ez ne di wê fikrê de me”, “fîkreke min nîne”, “ez di wê fikrê de me”, “ez bi temamî di wê fikrê de me”, “bersiv nîne”. Hin pirsên ku di wê anketê de hatine bikaranîn bi vî awayî ne:

1. Li gorî te zimanê gaelîk ji bo mirovên îskoçî giring e?
2. Li gorî te divê gaelîk bi awayekî fermî li îskoçyayê bê nasîn?
3. Divê îzîn bê dayîn bo axaftvanên gaelîk ku gaelîk bi kar binin dema ku karekî fermî dikin?
4. Divê zarokên li cihekî îskoçyayê gaelîkî hîn bin dema ku dê û bavê wan bixwazin?

⁸¹ Garret, Coupland, Williams, *Investigating Language Attitudes ...*, r. 15.

⁸² Garret, Coupland û Williams, *Investigating Language Attitudes ...*, r. 16.

⁸³ Garret, *Attitudes to Language*, r. 38.

⁸⁴ Kenneth Mackinnon, *Scottish Opinion on Gaelic: A Report on a National Attitude Survey for An Comunn Gaidhealach Undertaken in 1981*, Hatfield Polytechnic Social Science Research Publications, Hatfield 1981, r. 14.

5. Tu bixwe piştgiriye didî perwerdeya kesên gihîştî bo ku gaelîkî hîn bin?

6. Dema ku gaelîkî di jiyana rojane de bêtir berbelav be, ev dê ji çi aliyê ve tesîrekî li te bike?

Ji bo vê pîrsa dawî, ku di anketê de pîrsa şazdehan bû, hevpeyvîner şiroveyên bersivdêran nivîsand û ev bersivên wan paşê li gorî temayên wan hatine analîzkirin. Wekî mînak şiroveyên wekî “ew dê gelek balkêş ba”, “ji bo min guncan e”, “ew dê morale min baş bikira” di bîntemaya “dîlxweşiya şexsî” hatiye nivîsîn.⁸⁵ Ev pîrsa dawî ku di vê xebatê de hatiye pîrsîn ku li gorî wê pîrsê hin tema hatine kifşkirin û analîz hatine kirin, di xebata me de jî wekî metod hatiye bikaranîn. Ji ber ku di xebata me de jî ewilî bi mamosteyan re hevpeyvîn hatiye kirin û paşê di bin hin temayan de hatine analîzkirin.

Di qada kurdî de mirov dikare xebata doktorayê ya Zafer Açar ku li ser helwesta zimên amade kiriye wekî mînaka boçûna direkt li vir bide. Di xebata xwe de⁸⁶ Açar bi anket û hevpeyvînan xebateke kantîtatîv û kalîtatîv çêkiriye û di xebata xwe de lêdikole ka di helwesta kurdîzanan a zimên de li gorî guherbarên wekî zayend, kar, perwerde û temenê wan ferqeke çawa heye? Dîsa ev lêkolîn li vê pîrsê digere, ka şeweya hînbûna kurdî ya kurdîzanan di helwesta wan a zimanî de çiqas kartêker e? Pîrsêke din ku di vê xebatê de tê kirin ka desteka sîyasî, pêşketina aboriyê û xwedîprestîjbûn di bikaranîn û xwedîderketina kurdî de çiqas giring e? Di vê xebatê de bi hevpeyvîn û anketan boçûna rasterast hatiye bikaranîn. Xebat bi rêbazeke tîkel (mixed research method) hatiye kirin ku hem lêkolîna kalîtatîv hem jî ya kantîtatîv tê de hatine bikaranîn.

Xebateke din ku mirov dikare wekî mînaka boçûna rasterast nîşan bide ya Garret, Bishop û Coupland⁸⁷ e ku li ser helwestên li hemberî zimanê Welşî (zimanê welatê Weyls/Galler) ye. Ev xebat di nav sê civakan de tê kirin: Li Weylsê, di nav

⁸⁵ Garret, *Attitudes to Language*, r. 38.

⁸⁶ Açar, “*Tesîra Helwestê li ser Tercîha Ziman di Jiyana Kurdîzanan de (Nimûneya Wanê)*”.

⁸⁷ P., Garret, H. Bishop, N. Coupland, “Diasporic etnolinguistics subjectivities: Patagonia, North America and Wales”, *International Journal of the Sociology of Language*, (173-199), 2009. <https://doi.org/10.1515/IJSL.2009.010> (02.07.2022).

civakên Emrîkaya Bakur ku xwe wekî Weylsî terîf dikin û li Patagonyayê. Di vê xebatê de anketek hatiye bikaranîn derbarê zanavê (identity) Welysî û zimanê Welşî de. Di anketê de hinek pirsên ber-vekirî (open ended) û pîvaneka heft-xalî (seven point scale) hate bikaranîn di bin van sernavên jêrîn de :

1. Tu derbarê zimanê Welşî de çi difikirî?
2. Tu derbarê Weylsê de çi dizanî?
3. Tu derbarê Weylsê de çi hîs dikî?
4. Tiştên Weylskî ku tu dikî çi ne?

Li gorî van sernavan çar heb tema hatine hilbijartin:

1. Dilsoziya ku tu bo Weylsê hîs dikî,
2. Têgihîştina ji giringiya zimanê Welşî,
3. Îhtîsaskirina bingeîn a bikaranîna Welşî,
4. Meşxuliyeta bi çalakîyên Welşî re.

Ev mînakên li jor hin mînakên boçûna rasterast in. Wekî li vir jî hatiye dayîn di beşeke xebata me de li gorî pirsên me pirs kirine, dane dê bi awayekî kalîtatîv li gorî temayên me diyarkirî dê bêne nirxandin.

1.2.5.3. Pîvanekên Helwestan

Em çawa dikarin bi awayekî rasterast an veşartî helwestan bipîvin? Hin şêweyên pîvana helwestan bi awayekî rasterast helwestan dipîvin. Anku ji mirovan tê pirsîn ka derbarê baweriyên xwe de tiştên erênî an neyînî îfade bikin. Bi taybetî di salên 1930an de wusa di hate bawerkirin ku pîvana rasterast dê derbarê bawerî û fikren mirovan de agahî bide me. Di pîvana helwestan de pîvanekên wekî Thurstone, Lîkert, Guttman û Osgood gelek pêş ketine û di lîteraturê de tên nasîn.⁸⁸

⁸⁸ Hogg û Vaughan, **Social Psychology**, r. 176.

Lêbelê di pîvana helwesta zimên de bi gelemperî 3 heb pîvanek tên bikaranîn: Pîvaneka Thurstone, pîvaneka Lîkert û pîvaneka Cudahiya Semantîk (semantic differential).⁸⁹ Loma li vir em ê tenê behsa van hersêyan bikin, hinek agahi derheqê pîvaneka Thurstone de bidin û em ê bi taybetî li ser pîvaneka Lîkert bisekinin, ji ber ku me di teza xwe de di beşa kantîtatîv de ev pîvanek bi kar aniye.

1.2.5.3.1. Pîvaneka Thurstone

Pîvaneka Thurstone ewilî ji bo pîvana helwesta li hemberî dîn hatiye bikaranîn. Ev pîvanek ji hin îfadeyan pêk tê ku hatiye diyarkirin ka her îfade çiqas erênî û çiqas neyînî ye. Ew îfadeyên ku tên hilbijartin tê kontrolkirin û li gorî wan îfadeyan pîvanek derdikeve holê.

Bi neqlkirina Açar ji Hogg&Vaughan “pîvanekeke Thurstone a bi navê 'neqebên wekî yekser' ji bîst û du risteyên helwestê yên bi serê xwe pêk tê. Her risteyek xwedî nîrxekî pîvanekê yê jimarî ye, ev nîrx piştî nêrîna pozîsyona nîvtev a wê risteyê ya li ser rehendeke kit û berdewam tê diyarkirin. Helwesta kesên a têkilî meseleya mijara behsê jî, ji wan tê xwestin ku risteyên ku ew tevlê dibin binîşin, û bi vî awayî helwesta wan tê pîvandin. Pîvanê her yekî, nîrxê pîvanekê yê nîvtev ê maddeyên nîşankirî ne”.⁹⁰

Metoda bingeîn ji bo çêkirina pîvaneka Thurstone ew e ku mirov ewilî îfadeyên helwesta zimên ji lîteraturê û ji xebateke pîlot berhev bike. Piştî wê divê mirov ji hin kesên bixwaze ku li ser van îfadeyan yek bi yek bisekine û wan di bin yanzdeh hilbijêrkan de kategorîze bike. Tiştên ku herî erênî di bin pîleya 1ê de ye, tiştên hinekî erênî di bin pîleya 2an de ye û bi vî awayî heta pîleya yanzdehan diçe ku 11 dibe tiştên herî neyînî.⁹¹

Paşê îfadeyên ku kesên cuda di bin pîleyên cuda de nîrxandine tên avêtin ji ber pênebaweriya wan îfadeyan. Lêkolîner ji îfadeyên mayî, bi hesabkirina medyanê digihîje grûpek îfadeyan ku ji yên neyînî ber bi erênî diçe. Bi vî awayî her îfadeya

⁸⁹ Garret, Coupland û Williams, *Investigating Language Attitudes ...*, r. 39.

⁹⁰ Michael A. Hogg, Graham M. Vaughan, *Sosyal Psikoloji*, Çapa 7, İbrahim Yıldız – Aydın Gelmez (wer.), Ütopya Yayınları, Ankara, 2014, r. 192-193., vgh. Açar, "Tesîra Helwestê li ser Tercîha Ziman di Jiyana Kurdîzanên de (Nimûneya Wanê)".

⁹¹ Garret, Coupland û Williams, *Investigating Language Attitudes ...*, r. 39.

helwestê dibe xwedî nirxekê. Lêkolîner van îfadeyên bi awayekî ketober di anketê de bi cih dike û ji bersivdêran dipirse ka kîjan îfadeyê hildibijêrin. Paşê lêkolîner nîvteva nirxê pîvaneka îfadeyên ku bersivdêr daye dibîne û bi vî awayî dikare ji bo her bersivdêrî pûanek hesab bike.⁹²

Nimûneyeke pîvaneka Thurstone ya ku me li vir da nasandin li jêr e:

Şikil 2: Nimûneya Pîvaneka Thurstone⁹³

Herî Erênî					Nêtar			Herî Nerênî		
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11

2.2.5.3.2. Pîvaneka Lîkert

Amadekirina pîvaneka Lîkert li gorî ya Thurstone hêsantir e û pêbaweriya pîvaneka Lîkert ji ya Thurstone zêdetir e.⁹⁴ Amadekirina wê bi vî awayî ye: Hin îfadeyên ku lêkolîner dixwaze bipîve tê berhevkerin, û paşê ji beşdarvanên lekolînê tê xwestin ku binirxînin ka wan îfadeyan dipejirînin an na. Îfadeyên erênî û neyînî di pîvanekê de cih digirin û bersiv ji 1ê heta 5an tê pûankirin, ku 1 îfadeya herî neyînî ye û 5 herî erênî ye. Tê destnîşankirin ka ew îfadeya helwestê encameke helwesta erênî yan neyînî dide û bersiv li gorî vê yekê cuda cuda têne pûankirin. Bi vî awayî ji bo îfadeyên erênî “5” tê îşaretkirin ku “herî erênî “(li pîvaneka li jêr – teqez wusa ye) ye û ji bo îfadeya neyînî “1” tê îşaretkirin ku “herî neyînî” (li pîvaneka li jêr -qet ne wusa ye-) ye.⁹⁵ Li jêr nimûneyeke Pîvaneka Lîkert cih digire:

⁹² Garret, Coupland û Williams, *Investigating Language Attitudes ...*, r. 39.

⁹³ Ji Açar, "Tesîra Helwestê li ser Tercîha Ziman di Jiyana Kurdîzanên de (Nimûneya Wanê)", r. 68.

⁹⁴ Hogg û Vaughan, *Social Psychology*, r. 177.

⁹⁵ Garret, Coupland û Williams, *Investigating Language Attitudes ...*, r. 40.

Şikil 3: Nimûneya Pîvaneka Lîkert⁹⁶

Derbarê îfadeyên li jêr de fikra we çi ye? Bersiva we eger fikra we ya rasteqîn îfade bike ew rast e.					
Ev ne azmûnek e.					
Ser tu maddeyekê re baz nedin. Ji van her pênc vebjêrkan a ku li we tê binîşin.					
Madde	Teqez wisa ye	Wisa ye	Bêqirar im	Ne wisa ye	Qet ne wisa ye
Cotkarî karekî xweş e.	-	-	-	-	-
Bêna merî bi cotkariyê teng dibe.	-	-	-	-	-
Ne karê aqilan e însan jiyana xwe bi cotkariyê xerc bike.	-	-	-	-	-
Jiyana cotkariyê bala min dikişîne.	-	-	-	-	-
Xebata li çewlikekê xebateke zexm dixwaze.	-	-	-	-	-

Lîkert bixwe pîvaneka vebjêrkên 5ane pêşniyar kiriye, lêbelê lêkolînerên din pîvanekên bi vebjêrkên 7ane bêtir tercih dikin ji ber ku pîvanekên bi vî awayî de bêtir guharto/varyans çêdibin.⁹⁷

Wekî me li jor jî ifade kiribû Pîvaneka Lîkert di xebatên helwesta zimên de zehf tê bikaranîn. Loma di xebata me de jî Pîvaneka Lîkert cihekî giring digire.

⁹⁶ Ji Açar, "Tesîra Helwestê li ser Tercîha Ziman di Jiyana Kurdîzanên de (Nimûneya Wanê)", r. 69., ku ji pîvaneka li vir adapteyi kurdî kiriye: Hogg û Vaughan, *Sosyal Psikoloji*, r. 195.

⁹⁷ Garret, Coupland û Williams, *Investigating Language Attitudes ...*, r. 41.

1.2.5.4. Boçûna Nerasterast

Di xebatên helwesta zimên de li dewsa serenavê boçûna nerasterast (indirect) MGT bêtir tê bikaranîn û bi vî navî tê nasîn. Ev herdu kêr zêde yek tişt in û dema mirov behsa pîvana helwestên zimên bi metodên nerasterast dike MGT tê hişê mirov. Herwiha pîvana helwestên zimên bi metodên nerasterast bi qasî yê rasterast ne zelal in ji ber ku di yê rasterast de em pirsên xwe rasterast dikin, lê di boçûna nerasterast de pirs rasterast nayên pirsîn û pirs hinek xapînok in.⁹⁸

Metoda MGT ji ber vê yekê derket ku Lambert wusa fikirî ku metodên rasterast helwestên mirovan ên veşartî diyar nakin, anku bi gotineke din prosedûrên rasterast rêyeke baş û muteber nîne ji bo pîvana lêkolînên helwesta zimên.⁹⁹ Loma Lambert metoda MGT saz kir ji bo ku helwestên mirovan li hemberî zimanan bi awayekî veşartî ankû nerasterast bipêve. Li jêrê em ê derbarê Teknîka lihevhatî ya nehenî anku bi şêweyeke din a MGTYê de agahî bidin.

1.2.5.4.1. Teknîka lihevhatî ya nehenî

Di pîvana helwestên zimên de metodeke ku zehf tê bikaranîn Teknîka/Testa lihevhatî ya nehenî (Matched Guise Test/MGT) ye ku di sala 1950an de ji aliyê Lambert û hevkarên wî ve li Kanadayê hatiye çekirin. Ev metoda ku di psîkolojiya civakî de tê bikaranîn herwiha di sosyolîngûîstîkê de di pîvana helwestên zimên de jî tê bikaranîn. Ji ber ku psîkolojiya civakî û sosyolîngûîstîk bi awayekî rêyeke hevbeş dişopînin û nêzîkî hev in loma bikaranîna heman metodê di herdu waran de ne tiştekî ecêb e.

Di xebatên Helwesta Zimên de, dema mirov qala boçûnên nerasterast dike, boçûna ku ewilî tê hişê mirov MGT ye. Bikaranîna vê boçûnê bi vî awayî ye: Bersivdêrên MGTYê qeydekî dangan guhdar dikin ku di vê qeydê de kesek tenê heman metnê çend caran dixwîne, lêbelê di her awayê metnê de, anku di her xwendina wî de, hin tişt diguherin. Wekî mînak eger bala xebatê li ser aksana civakî (social accent) yan aksana herêmî (regional accent) be, wê gavê heman metnê dê bi aksanên cuda cuda bêne xwendin lêbelê taybetiyên din dê wekî xwe bimînin. Ji

⁹⁸ Garret, Coupland û Williams, *Investigating Language Attitudes ...*, r. 51.

⁹⁹ Garret, Coupland û Williams, *Investigating Language Attitudes ...*, r. 51.

guhbaran re tê gotin ku dê çend kesên cuda wê metnê bixwînin. Ji wan re nayê gotin ku axaftvan heman kes e ku kesên nehenî/veşartî (*guise*) ên cuda diaxive, û ev yek ji wan tê veşartin heta ku nirxandina xebatê qediya. Ji wan re tê gotin bila her axaftvanî guhdar bikin ji bo ku anket yan jî forma ku helwestê dipîve dagirin. Ji ber vê, anketên ku helwestê dipîvin di xebatên bi vî awayî de tînin bikaranîn, û guhdar dizanin ku ev xebat helwestê dipîve. Lêbelê guhdar wusa hesab dikin ku axaftina çend kesên cuda dipîvin, nizanin ku di rastiyê de aksanê/devokê dipîvin.¹⁰⁰

Ji sala 1960an vir ve MGT di gelek xebatên helwesta zimên de hatiye bikaranîn. Ev yek bi rehetî dikare bê gotin ku MGT di xebatên sosyopsîkolojîk ên helwesta zimên de û herwiha di qada civaknasiyê de, zehf zêde tê bikaranîn. Lêbelê, digel vê MGT tê rexnekirin jî, ji ber ku şêwezarên zimên ne di peywenda xwe de tînin bikaranîn û bêtir bi pîvana helwestê ve girêdayî ye.¹⁰¹

Em dikarin hin pîvan û qaîdeyên MGT wekî li jêr bi rêz bikin:

a) “Zayend”, “temen”, “zimanê yekem”, “devoka ku tê bikaranîn” a kesên ku dengên guhdar dikin tînin berçavgirtin.

b) “Zayend”, “temen”, “deng” û “guherbara zimannasî” (linguistic variety) a kesê ku dengê wî hatiye qeydkirin tê berçavgirtin.

c) Ew tişt/mijara ku di dengên de tê axaftin û hatiye qeydkirin bi boçûneke zimannasî (morfolojî, fonolojî, sentaks û leksîkal) tê kontrolkirin û qeydkirin, ji ber ku divê ew metnê alîgirê mijarekî nebe, notr be ku guhdar şaş neke.

d) Divê guhdar xwediyê dengê qeydkirî nas neke, anku nezane ku ew kesê ku bi du sê devokan metnê dixwîne heman kes e anku kesê nehenî/veşartî (*guise*) ye.

e) Dengê tê qeydkirin bi temamî tê kontrolkirin ji aliyê taybetiyên wekî bilezbûn, bilindiya deng û hwd. Giringiya vê teknîkê ew e ku mirov taybetiyên deng

¹⁰⁰ Garret, Coupland û Williams, *Investigating Language Attitudes* ..., r. 17.

¹⁰¹ Garret, Coupland û Williams, *Investigating Language Attitudes* ..., r. 18.

ên zimannasî biguherîne/manîpule bike ne ku van yekan li ser dengê hatiye qeydkirî bike.

f) Dirêjiya dengê qeydkirî du deqîqe ye. (Lêbelê di xebata me de dem dê kurtir be, di navbera 40-50 saniyeyan de).

g) Ji guhdaran tê xwestin ku taybetiyên şexsî ên dengê qeydkirî guhdar bikin û wî binirxînin, wekî ku cara ewil e wî dengî dibihîzin.

h) Anket mimkun dike ku taybetiyên kesayetî yên dengê ku hatiye qeydkirin li gorî wî dengî bê nirxandin (wekî jîrtî/biaqiltî, lîderî, xweşikî, statuya civakî, xweşî)¹⁰² – Digel vê yekê di xebata me de em ê “cudahî, necudahî”, “xweşî, nexweşî” a dengan/devokan û bêtir nêrînên beşdaran li ser dengan binirxînin.

1.2.5.4.2. Teknîka devkî ya nehenî

Li jor me MGT bi awayekî da nasandin. Di MGTyê de yek kes bi devokên cuda diaxife lêbelê di Teknîka devkî ya neheniyê (VGT: Verbal Guise Technique) de kesên cuda bi devokên cuda diaxifin û qeydên dengan bi wî awayî tên çêkirin. Di xebata me de 3 kesên ji deverên cuda bi devokên xwe diaxivin û kesek jî bi kurmanciya standard diaxive û dengên wan kesan hatiye qeydkirin.

Herwiha em dikarin xebata Peter Garret wekî mînak VGTê bidin ku berteka bilêvkirina îngilîzî ji aliyê kesên biyanî yên îngilîzî hîn dibûn dipêve. Garret Fransiyên ku bikaribin bi îngilîzîyeke “bi aksan”, “fêambar” (mild) û aksaneke “hîper-rast”¹⁰³ biaxivin peyda kir; û ji bo bide ber hev jî dîsa axêverên îspanyolî ku bikaribin bi aksana îspanyolî ya îngilîzî biaxivin peyda kir. Ji ber ku gelek zehmet bû ku kesekî bi aksana fransî û îngilîzî diaxive peyda bike loma kesên fransî û îspanyol dît û aksana fransî ji aliyê yê fransî û ya îspanyolî ji aliyê yê îngilîz ve hate bilêvkirin.¹⁰⁴

Herwiha di xebata me de jî ji ber ku gelek zehmet e ku kurdek bikaribe çar devokên cuda yên kurmançî biaxive (wekî mînak kesekî ku hem bi zimanê standard,

¹⁰² Solis Obiols, "The Matched Guise Technique", r. 3.

¹⁰³ Dema ku axêver dixwaze forma rast bêje lê ji ber wê jî dixwaze zêde rast bike û forma çewt dibêje (ing: hypercorrect)

¹⁰⁴ Garret, Coupland û Williams, *Investigating Language Attitudes* ..., r. 54.

hem devoka Hekkariyê hem ya Wanê/Serhedê hem jî ya Mêrdînî); loma me ji bo vê xebatê ji dewsa MGT, Teknîka devkî ya nehenî (Verbal Guise Technique/VGT) bi kar anî û ji bo her devokî dengê kesekî cuda hatiye qeydkirin. Ya rastî bikaranîna VGTyê gelek caran ji ber mecbûrîyetê çêdibe dema ku ne mimkun be mirov bikaribe kesekî peyda bike ku bi devok/ziman/aksanên cuda biaxife.¹⁰⁵

Herçiqas MGT teknîkek e ku herî zêde di pîvana helwestên zimên de tê bikaranîn, ji ber nexwezaiya metna ku tê xwendin tê rexnekirin; ji ber ku hin taybetiyên zimên wekî kod-guherîn (code-switching) û hin objeyên zimên wekî hevoksazî û peyv têne piştguhkirin. Mirov dikare bêje ku VGT bi awayekî celebeke cuda ya MGTyê ye ku hatiye çêkirin ji bo ku ew nexwezayî û qisûrên MGTyê yên jorê ji holê rake. Ji ber vê, li dewsa ku yek axaftvanî bi kar bîne, çend heban dide axaftinê û dengên wan qeyd dike. Ev jî îmkânê dide ku her axaftvanê ku dengê wî tê qeydkirin bi awayekî xwezayî bi zimanê/devoka xwe yê esil biaxivin. Ev di heman demê de îmkânê dide ku ne tenê helwesta di navbera zimanan de herwiha helwesta di navbera devokan de jî bê pîvan.¹⁰⁶ Ji ber ku xebata me jî li ser devokên kurmancî ye me ev yek rasterast di xebata xwe de dît. Ji ber ku gelek zehmet bû yan jî bi gotineke din îmkana wê hema hema tunebû ku em kesekî bi dest bixin ku metnekî bi çend devokên cuda bixwîne me axêverên ji deverên cuda peyda kir û li gorî mijareke diyarkirî her devok, tevî kurmanciya standard, bi wan da axaftin. Ji ber ku xwendina metnan hem di MGT hem jî di VGTyê de bi awayekî dengê nexwezayî derdixe meydanê¹⁰⁷, me ji axêveran xwest ku derbarê mijarekê de (di xebata me de mijar cejn e) metnê nexwînin lêbelê derbarê wê mijarê de biaxivin ji bo ku ew xwezayî ava bibe.

Digel vê yekê me xwest ku em guherbar/faktorên wekî temen û zayend jî kontrol bikin loma ew kesên ku metn xwendin temenê wan nêzîkî hev in û hemû zilam in. Herwiha ji ber ku dema ku guhdarkirina deng zehf dirêj be guhdar aciz dibe û piştî demekê naxwaze dewam bike yan jî bala wî diçe ser tiştekî din, me deng zêde dirêj negirtin.

¹⁰⁵ Garret, Coupland û Williams, *Investigating Language Attitudes ...*, r. 53.

¹⁰⁶ K. I. r., Chan, "Verbal Guise Test: Problems and Solutions", *Academia Letters*, July 2021, <https://doi.org/10.20935/AL1493> (04.07.2022), r. 1.

¹⁰⁷ K. I. r., Chan, "Verbal Guise Test: Problems and Solutions", r. 2.

1.3. Lêkolîna Kalîtatîv

Di teza me de beşeke xebatê li ser lêkolîna kalîtatîv (qualitative research) ava bûye, loma li vir em dixwazin agahiyên derbarê lêkolîna kalîtatîv de bidin ka çi ye. Lêkolîna kalîtatîv di qadên wekî perwerde, tendurustî, xebatên civakî, rêvebirî, zanistên civakî û gelek qadên din de tê bikaranîn.

Lêkolîna kalîtatîv boçûnek e ji bo ku vekole û fêr bike ew maneya ku takekesek an grûpek li pirsgerêkeke civakî yan mirovî bar dike. Pêvajoya lêkolînê bi pirsan û hin proseduran pêk tê. Dane tene berhevkin, paşê bi temayan ev daneyên ku hatine berhevkin tene nirxandin û lêkolîner şiroveya daneyan dike.¹⁰⁸ Lêkolîner ji daneyên li ber destê xwe bi rê dikeve û ji wan daneyan daneyên din bi dest dixe. Dawiyê de raporekî digire, anku encama analîza xwe dide.

1.4. Lêkolîna Kantîtatîv

Lêkolîna kantîtatîv (quantitative research) boçûnek e ku têkiliya di navbera guherbaran (tr:değişken, ing:variable) dinirxîne û teoriyên *objektîv* test dike. Ev guherbar tene pîvan ji bo ku dane bîne analîzkirin bi prosedurên îstatîstîkî. Di raporê de ya ku di dawiyê de tê nivîsandin destpêk, literatur, teorî, metod, encam û nîqaş cih digire. Wekî lêkolîna kalîtatîv, di vê lêkolînê de jî lêkolîner teoriyan test dikin, li hemberî pêşhukimiyan rêyekî peyda dikin, ravekirinên alternatîf kontrol dikin û tiştên ku dîtine gelemperî dikin û tîkî dikin.¹⁰⁹

Herwiha me di teza xwe de jî cih da lêkolîna kantîtatîv ji bo ku em analîzên ku me di lêkolîna kalîtatîv de kiriye piştrast bikin, li ser wan analîzan zêde bikin û encameke giştî ji xebatê bidest bixin.

1.5. Metoda Lêkolînê ya Têkel

Metoda Lêkolînê ya Têkel (îng: Mixed Research Method, tr: Karma Desen Araştırması) hem lêkolîna kalîtatîv hem jî ya kantîtatîv di hundirîne û di teza me de metoda em bi kar tînin ev e. Ev metod hem daneyên kalîtatîv (di vê xebatê de

¹⁰⁸ John W. Creswell, **Research Design: Qualitative, quantitative and mixed approaches**, Sage Publications, California 2014, r. 4.

¹⁰⁹ Creswell, **Research Design: Qualitative, quantitative and mixed approaches**, r. 4.

hevpeyvîn), hem jî yên kantîtatîv (di vê xebatê de Anket/VGT) berhev dike; daneyên kalîtatîv û kantîtatîv dinirxîne û digihîje encamekê. Bingeha vê boçûnê ew e ku hevkarîya boçûnên kalîtatîv û kantîtatîv mimkun dike ku em ji pirsîyara lêkolînê baştir fêhm bikin.

Di xebateke Metoda Lêkolînê ya Têkel de lêkolînên kalîtatîv alîkar dibin ku mirov bi rêyên wekî çavdêrîkirina beşdaran û hevpeyvînan ji bûyerê û rewşê fêhm bike û wê şîrove bike. Digel vê yekê lêkolînên kantîtatîv bi bikaranîna anketan digihîje encamekê.¹¹⁰ Anku ferqa di navbera lêkolîna kalîtatîv û kantîtatîv ev e: lêkolîna kalîtatîv bêtir li ser “peyvînan” dixebite, lêbelê ya kantîtatîv li ser “hejmaran” dixebite; bi awayekî din ya kalîtatîv bêtir li ser pirsên ber-vekirî (open-ended) dixebite (wekî anketan), lê ya kantîtatîv li ser pirsên ber-girtî (close-ended) dixebite.

Boçûna Lêkolîna Têkel bi tena serê xwe metodolojiyek e.¹¹¹ Wekî li jêrê em didin Creswell taybetiyên boçûna kalîtatîv, ya kantîtatîv û ya metoda lêkolînê ya têkel bi vî awayî daye:

“Li gorî pirsên lêkolînê boçûnek tê diyarkirin. Wekî mînak eger problem derbarê tayînkirina wan faktorên de be yên ku encamekê diyar dikin an dema ku mirov bixwaze teorî yan jî tiştên hatine ravekirin îsbat bike wê gavê boçûna kantîtatîv gelek baş e ji bo vê yekê. Lêbelê dema ku li ser têgihekê yan bûyerekê kêmkî lêkolîn hatibe kirin û mirov bixwaze wê vekole wê gavê boçûna kalîtatîv tê bikaranîn. Lêkolîna kalîtatîv zehf kêr tê dema ku mirov nizanibe wê li ser kîjan guherbarên giring bixebite. Lêkolîna kalîtatîv tê bikaranîn dema ku mijara mirov li ser dixebite nû be, bi wê mijara taybet li ser wê nimûne yan jî grûpê xebat nehatibe kirin, yan jî mirov nekare teoriyên berdest li ser wê nimûne yan jî grûpê tetbîq bike. Desena metoda têkel, anku ya ku hem boçûna kalîtatîv hem jî ya kantîtatîv di hundirîne, tê bikaranîn dema ku boçûnên kalîtatîv û kantîtatîv bi tena serê xwe ji bo fêmkirina pirsîyara lêkolînê têrê nekin, û loma boçûn û daneyên kalîtatîv û kantîtatîv kar dikin ji bo ku mijar baş bête fêmkirin. Di lêkolîneke bi vî awayî de dibe ku lêkolîner ewilî bixwaze bi grûpeke mezin re bixebite, daneyan berhev bike, wekî

¹¹⁰ S., Dawadi, S. Shrestha, R. A. Giri, “Mixed-Methods Research: A Discussion on its Types, Challenges, and Criticisms”, **Journal of Practical Studies in Education**, 2021, doi.org/10.46809/jpse.v2i2.20 (10.07.2022) r. 27.

¹¹¹ Dawadi, Shrestha û Giri, “Mixed-Methods Research...”, r. 27.

mînak anketekê çêbike, paşê jî fikrên hin beşdarvanan derbarê mijarê de hîn bibe. Di lêkolîneke bi vî awayî de berhevkirina daneyên kalîtatîv û kantîtatîv tîn bikaranîn.”¹¹²

Wekî ku ev gotinên Creswell jî piştrast dike, ji ber ku di xebata me de mijara devokan bi awayê ku em li ser dixebitin li ser nehatiye xebitîn, me ewilî lêkolîneke kalîtatîv bi mamosteyên kurdolojiyê re kir, paşê me xwest em bi lêkolîna kantîtatîv, anku bi anketekê lêkolîna xwe piştrast bikin. Loma me anketek bi xwendekar û mezûnên beşên kurdî re kir û dawiyê de em gihîştin encamekê.

1.6. Paradîgmayên di Lêkolînên Kalîtatîv, Kantîtatîv û Metoda Têkel de Tîn Bikaranîn

Dema ku dane tîne nirxandin divê lêkolîner li gorî hin paradîgmayan bixebite. Ji van lêkolînan ên kantîtatîv bêtir li ser paradîgmaya¹¹³ pozîtîvîzmê û li ser objeyên kantîtatîv dixebite ji bo encamên objektîv derxe holê. Pozîtîvîzm di xebatekê de rêyeke objektîv dişopîne û vê yekê diparêze ku agahiyên di xebatekê de bi objeyên kantîtatîv û bi berhevkirina agahiyên objektîv tê bidestxistin. Herwiha post-pozîtîvîzm jî paradîgmayek e ku hem di metodên kantîtatîv û hem jî yên kalîtatîv de tê bikaranîn. Digel ku bala pozîtîvîzmê tenê li ser objektîviya pêvajoya lêkolînê ye, post-pozîtîvîzm cih dide sêbjektîviyê jî, ku heman prensîban dişopîne lê pêkan dike ku danûstandinek di navbera lêkolîner û beşdarên lêkolînê de çê bibe.¹¹⁴

Çawa ku me got lêkolînên kantîtatîv bêtir paradîgmaya pozîtîvîzmê dişopîne ku agahiyên objektîv digere, lêkolîna kalîtatîv bêtir paradîgmaya şirovekariyê (interpretivism) dişopîne. Berevajî pozîtîvîzmê, şirovekarî ji yekî zêdetir rastiyan qebûl dike. Ji ber vê yekê şirovekarî ji bûyereke civakî fêhm dike û şiroveyan li ser wan dike. Lêkolînên kalîtatîv rêbazên wekî hevpeyvîn, grûpeke taybet û çavdêrîkirina beşdaran bi kar tîne ji bo ku rewşê fêhm bike û encamên ku bidestxistî rave bike; û loma lêkolînên kalîtatîf wekî paradîgmayeke lêkolînê şirovekariyê bi kar tîne.

¹¹² Creswell, **Research Design: Qualitative, quantitative and mixed approaches**, r. 20.

¹¹³ Creswell van paradîgmayan wekî “worldview” binav dike. Binêre: Creswell, **Research Design: Qualitative, quantitative and mixed approaches**, r. 6.

¹¹⁴ Dawadi, Shrestha û Giri, “Mixed-Methods Research...”, r. 26.

Paradîgmayeke din, konstruktîvîzm, ji pozîtîvîzm û şirovekariyê cudatir e, û vê yekê diparêze ku rastî berhemeke danûstandinên mirovan a bi dinyaya rasteqîn re ye, û agahî bi danûstandina bi dinyaya rasteqîn re peyda dibe. Ev jî tê wê wateyê ku zanîn bi awayekî civakî tê avakirin. Konstruktîvîzm dijî vê yekê ye ku ji bo peydakirina zanînê tenê yek metod bes e û li gorî wê divê mirov bi perspektîvên cuda li zanînê bigere. Ger mirov bi awayekî kurt îfade bike paradîgmayên pozîtîvîzm/post-pozîtîvîzmê li dijî konstruktîvîzm/şirovekariyê ne. Pozîtîvîzm/post-pozîtîvîzm di xebatên kantîtatîv de tîrîkaranîn û konstruktîvîzm/şirovekarî di xebatên kalîtatîv de tîrîkaranîn.¹¹⁵

Herwiha Creswell paradîgmayan wekî dîtina dinyayî (worldview) bi nav dike. Li gorî Creswell ji bo xebatên kalîtatîv û kantîtatîv çar heb paradîgma derdikevin pêş. Creswell digel postpozîtîvîzm û konstruktîvîzmê, transformatîf û pragmatîzmê jî derdixe pêş û wekî li jêr van dînen dinyayî wiha pêname dike¹¹⁶:

Postpozîtîvîzm: Ev carinan wekî *metoda zanistî, lêkolîna zanistî, lêkolîna pozîtîvîst/post-pozîtîvîst, zanista empirîk* jî tê binavkirin û bêtir di lêkolînên kantîtatîv de tîrîkaranîn. Zanîna bi postpozîtîvîzmê tê bidestxistin bi çavdêrîkirin û pîvana rastiyeke objektîv pêk tê. Ji ber vê yekê pîvana çavdêriyan û xebata tevgerên takekesan ji bo postpozîtîvîstan tiştekî muhîm e.

Konstruktîvîzm: Ev bêtir bi şirovekariyê ve tê girêdan û piranî di lêkolînên kalîtatîv de tîrîkaranîn. Di konstruktîvîzmê de armanca lêkolîner ew e ku li ser nêrînên beşdaran ên beşdarî lêkolînê dibin bixebite. Pirsên tîrîkarsî berfireh û gelemperî ne ji bo ku bersivdêr menayekê ji wê rewşê ava bike û bêtir bi nîqaş û danûstandina bi kesên din re çêdibe.

Transformatîf: Li ser jiyan û tecrubeyên grûpên cuda, ên ku marjînalîze bûne, dixebite. Dema ku li ser van grûpan dixebite bala lêkolînê li ser taybetiyên wekî cinsiyet, nijad, etnîsîte û kêmasiyên van grûpan e.

Pragmatîzm: Ev bêtir di lêkolînên metoda tîkel de tîrîkaranîn û hem boçûnên kalîtatîv û hem yêrî kantîtatîv bi kar tîne. Lêkolîner kîjan metodê, teknîkê

¹¹⁵ Dawadi, Shrestha û Giri, "Mixed-Methods Research...", r. 26.

¹¹⁶ Creswell, **Research Design: Qualitative, quantitative and mixed approaches**, r. 7-11.

bixwaze dikare bi kar bîne, ji ber ku pragmatîzm wê rehetiyê dide lêkolîner. Ji ber vê yekê pragmatîzm rê dide lêkolîner ku gelek metodên cuda, nêrînên cuda, pêşbiniyên cuda, û formên cuda ji bo berhevkirina daneyan û analîza wan bê bikaranîn.

Em di vê xebatê de Metoda Têkel bi kar tînin da ku em bikaribin hem lêkolînên kalîtatîv hem jî yên kantîtatîv bikin. Digel paradîgmayan an jî bi gotina Creswell dênên dinyayî, em di xebata xwe de ji bo lêkolîna kalîtatîv bêtir teswîr (description) û şirovekariyê tercîh dikin ku rê dide me em bikaribin hevpeyvînan teswîr û şirove bikin. Herwiha ji bo xebata xwe ya kantîtatîv jî em bêtir pozîtîvîzm/postpozîtîvîzmê tercîh dikin ku em bikaribin bi awayê zanistî daneyên xwe analîz bikin.

1.7. Desenên Lêkolînan

Lêkolîner ji bo xebata xwe lêkolînên kalîtatîv, kantîtatîv an yên têkel hildibijêrin; me di xebata xwe de ya têkel hilbijart, anku hem lêkolîna kalîtatîv hem ya kantîtatîv bi kar anî. Herwiha divê lêkolînerek ji bo xebata xwe desenekê jî hilbijêre.

Creswell ji bo **lêkolînên kantîtatîv** du heb desenên derdixe pêş¹¹⁷:

1. Lêkolîna bi Anketê: Helwestên civakekê bi xebatekê, li ser parçeyeke/beşeke wê civakê pêk tîne. Ji bo pêkanîna wê anket yan hevpeyvînan sazîrî bi kar tîne.
2. Lêkolîna Azmûnî (Experimental): Lêkolîner li ser du heb grûpan azmûnan dike û paşê wan dide ber hev.

Herwiha digel ku Creswell 5 heb desenên **lêkolînên kalîtatîv** pêşkêş dike, Merriam li ser 5 desenên Creswell yeke din jî zêde dike û 6 heb desenên derdixe pêş¹¹⁸:

¹¹⁷ Creswell, **Research Design: Qualitative, quantitative and mixed approaches**, r. 12-13.

¹¹⁸ Sharan B. Merriam, **Qualitative Research: A guide to design and implementation**, Wiley imprint, San Francisco, 2009, r. 21-37.

1. Lêkolîna Bingehîn a kalîtatîv: Ev bi awayekî din şîrovekariyê esas digire û herwiha li ser konstruktivîzmê ava bûye ku takekes rastiyê bi danûstandina bi devdora xwe re ava dike. Ev desen vê yekê vedikole: Mirov çawa tecrubeyên xwe şîrove dikin, devdora xwe çawa ava dikin, û çî wateyê didin tecrubeyên xwe.

2. Fenomenolojî: Li ser têgiha felsefeyê fenomenolojiyê ava bûye û balê dikişîne li ser tecrubeyê û xebata tecrubeyên takekesan ên bi zanetî çêbûne.

3. Etnografî: Balê dikişîne li ser civak û çandê. Desena etnografîk jî li ser civak û çanda wê civakê disekine ku di encamê de teswîra çanda wê civakê derdikeve holê.

4. Teoriya Sazkirinê: Lêkolînê dike û bi daneyên ku hatine berhevkirin û analîzkirin teoriyekî ava dike.

5. Lêkolîna Vegêranê (Narrative Research): Beşdarên xebatê çîrokên derbarê jiyana xwe de dibêjin û lêkolîner van dinivîse û analîz dike.

6. Lêkolîna Krîtîk: Hemû desenên kalîtatîv ku li jor hatine dayîn ji bo gihêjtin û analîzkirina encamêkê “şîrovekarî”yê (interpretivîzm) bi kar tîne. Lêbelê lêkolîna krîtîk ji bo analîza daneyan “rexne” yê bi kar tîne.

Ji bo **Lêkolînên Metoda Têkel** desenên kalîtatîv û kantîtatîv tev tîne bikaranîn. Gelek desenên lêkolînên Metoda Têkel hene lêbelê li vir em ê 3 hebên ku Creswell¹¹⁹ diyar kiriye ku di lêkolînên zanistên civakî de tîne bikaranîn binivîsin:

1. Lêkolîna têkel a hevterîb a hemhêl (Convergent parallel mixed research): Di vê desena metoda têkel de lêkolîner daneyên lêkolînên kalîtatîv û kantîtatîv di yek wextî de berhev dike û wan ji bo şîrovekirina û destxistina encamêkê bi kar tîne.

2. Lêkolîna têkel a ravekarî ya rêzîn (Explanatory sequential mixed research): Di vê desena metoda têkel de lêkolîner ewilê lêkolîneke kantîtatîv dike, encamên derketî analîz dike, paşê bi lêkolîna kalîtatîv wan bêtir rave dike. Ev bêtir bi

¹¹⁹ Creswell, **Research Design: Qualitative, quantitative and mixed approaches**, r. 15-16.

ravekirinê çêdibe ji ber ku daneyên lêkolîna kantîtatîv ku di destpêkê de hatine analîzkirin paşê bi lêkolîna kalîtatîv tene ravekirin.

3. Lêkolîna têkel a keşfî ya rêzîn (Exploratory sequential mixed research): Di vê desena metoda têkel de lêkolîner ewilê lêkolîna kalîtatîv dike û nêrînên beşdarên lêkolînê distîne. Paşê dane tene analîzkirin û ew agahî ji bo avakirina objeyên lêkolîna kantîtatîv tene bikaranîn.

Me di lêkolîna xwe de desena 3yan anku lêkolîna têkel a keşfî ya rêzîn bi kar anî. Me ewilê bi mamosteyên kurdî re derbarê zimanê standard û devokên kurdî de hevpeyvîn kir. Li gorî rêbazên lêkolîna kalîtatîv ew dane analîz kir û encama daneyan derxist û paşê me bi xwendekarên kurdolojiyê re lêkolîneke kantîtatîv çêkir.

1.8. Metodên Lêkolînan

Di boçûnên kantîtatîv, kalîtatîv û têkel de digel paradîgma û desenên ku me li jor dayî, metod jî ji bo wan tene bikaranîn. Creswell di boçûnên kantîtatîv, kalîtatîv û têkel de paradîgma (dênên dinyayî), desen û metodên tene bikaranîn bi vî awayî rave dike¹²⁰:

Tablo 2: Metodên Kantîtatîv, Kalîtatîv û Têkel

Metodên Kantîtatîv	Metodên Têkel	Metodên Kalîtatîv
Pêşiya lêkolînê tê diyarkirin	Pêşiya lêkolînê û di dema sepandina lêkolînê de tê diyarkirin	Di dema sepandina lêkolînê de tê diyarkirin
Pirs li gorî objeya tê bikaranîn tînin diyarkirin	Hem pirsên ber-vekirî hem jî yên ber-girtî	Pirsên ber-vekirî
Daneya performansê, daneya helwestê, daneya çavdêriyê	Gelek şeweyên daneyan ku ji hemû ihtîmalan tê	Daneya hevpeyvînê, daneya çavdêriyê, daneya belgeyê û daneya bihîstin û dîtîne,
Analîza îstatîstîkî	Analîza îstatîstîkî û metnî	Analîza metnî û wêneyî
Şiroveya îstatîstîkî	Şiroveya di navbera databasan de	Tema, desen, şirove

¹²⁰ Creswell, **Research Design: Qualitative, quantitative and mixed approaches**, r. 17.

Dema ku em li gorî agahiyên li jorê ku derbarê paradîgma, desen û metodan de hatiye nivîsîn metoda xwe rave bikin:

Metoda ku em bi kar tînin Metoda Têkel e; di metoda têkel de hem boçûnên kalîtatîv, hem jî yên kantîtatîv têne bikaranîn. Mîrov dikare bêje Metoda Têkel di navbera dîsîplînan de dixebite û loma dikare pîrsgirêkên ji ber yek-tewqî (mono-dimensional) çêdibe, çareser bike.¹²¹

Di desena em bi kar tînin de, em ewilî lêkolîneke kalîtatîv bi mamosteyan re dikin ji bo ku em fikrên wan derbarê zimanê standard û devokan de werbigirin û van analîz bikin. Paşê em derbarê zimanê standard û devokan de lêkolîneke berfireh ya kantîtatîv bi xwendekaran re dikin. Anku em hem daneyên kalîtatîv hem jî yên kantîtatîv berhev dikin û li gorî van daneyan analîzan dikin.

1.9. Hevpeyvîn û Hevpeyvîna Nîvsazkirî û Bikaranîna wê di Helwesta Zimên de

Hevpeyvîn metodek ji bo berhevkirina daneyan e ku di zanistên civakî de tê bikaranîn. Ji ber taybetiyên xwe hevpeyvîn ji anketan vediqete. Di anketan de beşdarên lêkolînê bersivên xwe bixwe dadigirin lê di hevpeyvînan de lêkolîner bêtir rê nîşan dide.¹²²

Hevpeyvîn cara ewil ji aliyê Labov ve ji bo xebata wî ya li ser Îngilîziya New Yorkê hate bikaranîn. Lêbelê hevpeyvînên sosyolîngûîstîk -ku Labov kiriye- ji ber hin taybetiyan ji hevpeyvînên helwesta zimên -a ku em dikin- vediqete. Di xebata Labov de armanca hevpeyvînê berhevkirina varyasyonên zimanî di şêweyên vegotinê de ye, û ev daneyên hatine berhevkirin paşê ji bo diyarkirina cudahiyan axaftinan li gorî temen, cinsiyet û statuya sosyoekonomîk a wan tê bikaranîn. Di xebatên wekî yên Labov de lêkolîner zêde mijûl nabe bi naveroka bersivên ku beşdarê lêkolînê dane. Lê berevajî vê di xebatên Helwesta Zimên de bala lêkolînê li ser naveroka bersivên beşdar e. Ji ber vê yekê hevpeyvînên ku di helwesta zimên de tên bikaranîn, wekî yên zanistên civakî; wekî etnografyaya lîngûîstîk û antropolojiyê ye. Armanca

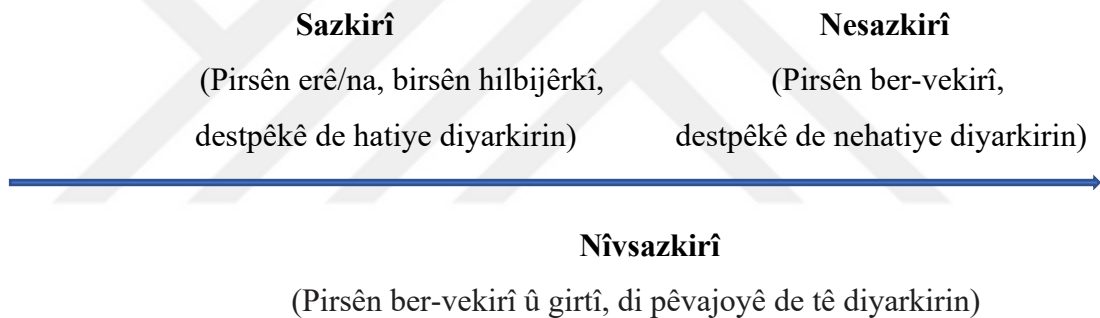
¹²¹ Joe Angouri, "Quantitative, Qualitative or Both? Combining Methods in Linguistic Research", **Research Methods in Linguistics**, Continuum, New York 2010, r. 41.

¹²² Petros Karasteas, "Semi structured interviews", **Research Methods in Language Attitudes** (eds.), (99-113), Cambridge University Press, Cambridge 2022. r. 99.

van hevpeyvînan rasterast girtina agahiyan a fikr, bawerî, hest û zimanê mirovan e û sedemên wan jî vedikole.¹²³

Di xebateke kalîtatîv de, ji bo ku em pirsan ji beşdarên lêkolînê bikin divê em biryarekî bidin ka çi pirsan û bi çi awayî ji wan bipirsin. Em dikarin pirsên xwe amade bikin û bi rêzê ve ji wan bipirsin û tenê bersiva van pirsan ji wan bixwazin ku ji vê cureya hevpeyvînê re **hevpeyvîna sazkirî** tê gotin. Yan jî em dikarin pirsan amade nekin û wekî axaftineke rojane wekî sohbetekê hevpeyvînê bikin ku ji vê cureya hevpeyvînê re jî **hevpeyvîna nesazkirî** tê gotin. Cureyeke din a hevpeyvînê heye ku em dê di lêkolîna xwe de bi kar binin, **hevpeyvîna nîvsazkirî** ye ku di vê cureyê de jî em beriya hevpeyvînê pirsan amade dikin lêbelê di pêvajoya hevpeyvînê de em dikarin pirsên din li ser zêde bikin an hinek guherînan li ser çêbikin.

Şikil 4: Hevpeyvînen sazkirî, nesazkirî û nîvsazkirî¹²⁴

Hevpeyvîna nîvsazkirî wekî ji navê wê jî diyar e cureyeke hevpeyvînê ye ku di navbera ya sazkirî û nesazkirî de dimîne. Di vê cureyê de em pirsên xwe hazir dikin lêbelê dema ku em pirsan ji beşdarên lêkolînê dipirsin em dikarin hinek pirsên cuda jî bikin; li gorî lêkolîna xwe em dikarin pirsan hinek biguherînin û ji bilî pirsên ku me amade kirine em dikarin hin pirsên îlave jî ji beşdaran bipirsin. Anku hevpeyvîna nîvsazkirî ne wekî ya sazkirî hişhehişk girêdayî ye bi pirsên ku me amadekirî re, ne jî wekî hevpeyvîna nesazkirî wekî sohbetekê tê kirin. Di navbera van herdu cureyan de ye.

Hevpeyvîna nîvsazkirî bi taybetî di metodên lêkolînê yên tîkel de di van rewşên jêrîn de tê bikaranîn¹²⁵:

¹²³ Karasteas, "Semi structured interviews", r. 99.

¹²⁴ Karasteas, "Semi structured interviews", r. 100.

1. Mirov dikare hevpeyvîna nîvsazkirî bi kar bîne beriya ku mirov dest bi lêkolîneke berfireh bike, li ser komekê hûr bibe an jî stratejiyeke berfireh a lêkolîna xwe amade bike.

2. Eger piştî amadekirina pirsên hevpeyvînê mirov bibîne ku bêtir pirsên bervekirî mirov nikaribe bersiva pirsên giring ji beşdaran bigire wê gavê hevpeyvîna nîvsazkirî tê bikaranîn.

3. Eger piştî analîza anketê û ditînin komê, mirov bixwaze pirsên bersivê jê derneketî bibîne wê gavê mirov dikare hevpeyvîna nîvsazkirî bi kar bîne.

Hinek avantaj û dezavantajên hevpeyvîna nîvsazkirî hene. Ewîlî pirsên hevpeyvîna nîvsazkirî tene amadekirin û ev jî alî dike ku mirov bikare bersivên beşdaran bide ber hev û lêkolînek birêkûpêk pêk were. Herwiha lêkolîner dikare di dema hevpeyvînê de pirsên cuda ji beşdarên lêkolînê bike û bi vî awayî jî beşdarê lêkolînê xwe azad hîs dike ku fikrên xwe bêtir par ve bike. Anku hevpeyvîna nîvsazkirî hem metoda hevpeyvîna sazkirî hem jî ya nesazkirî bi kar tîne û ev jî lêkolîneke baş derdixe meydana.

Di hevpeyvîna nîvsazkirî de hin dezavantaj jî hene. Wekî nimûne ji bo ku mirov lêkolîneke birêkûpêk bike divê mirov bi tîra xwe beşdaran bibîne. Ji ber ku hin caran hevpeyvîner bi beşdaran re wekî sohbetekî û bi pirsên bervekirî lêkolînê dimeşîne, divê hevpeyvîner pirsên xwe baş organîze bike û baş pê bizane ka bersiva pirsê wî tê dayîn an na. Wusa nebe hevpeyvîner ji pirsên lêkolîna xwe û ji armanca lêkolîna xwe dûr dikeve.

¹²⁵ William C. Adams, "Conducting semi-structured interviews", **Handbook of Practical Program Evaluation**, John Wiley & Sons. Inc., New Jersey, 2015, r. 494.

1.10. Diyalektolojî, Zimannasiya Gel û Diyalektolojiya Dênî

Di vê beşê de em dê derbarê diyalektolojî, zimannasiya gel û diyalektolojiya dênî de agahî bidin.

1.10.1. Diyalektolojî

Diyalektolojî xebata li ser diyalektan e. Diyalekt jî şêwezarên herêmî yan jî civakî yên ziman in ku ji aliyê bilêvkerin, peyv û rêziman ve ji hev cuda ne. Diyalektolojî binbeşeke zimannasiyê ye ku armanca wê danasîn û analîzkirina taybetiyên devok/zaravayan e; digel vê, têgihîştina peywendên dîrokî, civakî û çandî armanc dike. Mirov dikare diyalektan wekî binbeşeke zimên bihesibîne. Bi vî awayî mirov dikare behsa diyalekta fransî ya Parisê bike, behsa diyalekta îngilîzî ya Lanchashire bike yan jî behsa diyalekta Almanî ya Bavyerayê bike.¹²⁶

Diyalektolojî xwedî dîrokeke dirêj e ku ji sedsalek zêdetire heye. Yekemîn projeya mezin di diyalektolojiyê de di dawiya sedsala 19-an de pêk hat û ji wê demê pê ve bi sedan projeyên mezin û piçûk hene ku metodolojiyên diyalektolojiyê bi kar anîne. Lêkolînerên diyalektolojiyê yên destpêkê xwe zêde bi teorîzekirina zimannasiyê ve mijûl nedikirin. Li şûna wê, wan bal kişand ser berhevkirina daneyan, li ser guherbariya diyalektan li herêm û komên civakî yên cuda. Di van salên dawî de, nêzîkbûnek di navbera diyalektolojî û zimannasiyê de, nemaze zimannasiya civakî de, çêbûye, ku vê yekê qada lêkolînê ya şêwezarên zimên berfireh kiriye.¹²⁷

Wekî xebatên ewil ên diyalektolojiyê atlasên zimên hatine amadekirin ku ev ji bo parastina şêwezarên zimên gaveke mezin bû. Atlasên ewil li Almanyayê û Fransayê hatine amadekirin, paşê belavî welatên Ewrûpî yên din û Amerîkayê bûn. Ji ber ku diyalektolojî bi dangan û qeydkirina dangan re zehf mijûl dibe, xebatên destpêkê yên diyalektolojiyê gelek zehmet bû ji ber nebûna amûrên geydkirina dangan. Wekî alternatîfa qeydkirina dangan Wenker listeyeke hevokên Almanîya standard şande mamosteyên Almanî û ji wan xwest wan hevokan bi devoka wê deverê binivîsin. Herwiha di wê demê de anket hatine bikaranîn ji bo berhevkirina

¹²⁶ Chambers û Trudgill, **Dialectology**, r. 9.

¹²⁷ Chambers û Trudgill, **Dialectology**, r. 21.

daneyên zimanî. Ji ber kêmasiya materyalan wekî amûrên qeyda dengan, kar bêtir li ser milê lêkolîneran dimeşiya ku diviya dengê dibihîstûn demildest binivîsandana. Lêbelê ji 1960an pê ve xebatên diyalektolojiyê pêşdetir çû. Kategoriyên wekî zayend, zayendîtî, temen û etnîsîte bi awayekî teorîk di diyalektolojiya civakî de cih girt û di berhevkirina daneyan de hatine berçavgirtin.¹²⁸

Xebatên diyalektolojiyê giring in ji ber ku bi saya wan, xebatên li ser devok û zaravayan têne kirin û cihêrengiya zimanî tê parastin, tesîrên çandî û dîrokî yên li ser zimên, zarava û devokan têne têgihîştin. Ji bo ku xebatên li ser diyalektolojiyê bêne kirin diyalektolojîst xebatên qadî dikin, anketan amade dikin, hevpeyvînan dikin û analîzên zimannasî dikin ku ji wan, encaman li ser şêwezarên zimên derxin.

1.10.2. Zimannasiya Gel

Xebatên Zimannasiya Gel (Folk Linguistics) ji 1960an de ji Henry Hoeningswald vir ve geştir didome. Têgiha Zimannasiya Gel nêrîn û dênên kesan îfade dike yên ku di qada vekolînê de pîspor nîn in; û di vê peywendê de dênên kesên ne-zimannas îfade dike. Ji sala 1990an vir ve Zimannasiya Gel gelek bal kişandiye û ev boçûn bi taybetî bi Dennis Preston ve hatiye naskirin.¹²⁹

Preston carinan qala kêmasiyên Diyalektolojiya nêrîtî (traditional dialectology) dike û van peyvên li jêr ên Henry Hoeningswald derdixe pêş dema ku behsa Zimannasiya Gel dike:

“...divê em ne tenê bala xwe bidin li ser; (a) (di zimên de) çi dibe, lêbelê (b) mirov bertekeke çawa nîşanî wan tiştên diqewimin didin. (wekî îkna dibin yan piştguh dikin û hwd.) û (c) mirov derbarê van tiştan de çi dibêjin (axaftinên derbarê zimên de).”¹³⁰

Zimannasiya Gel dike ku derxe holê ka kesên ne-zimannas derbarê zimên de çi dizanin û herwiha dixwaze ji wê delîlê teoriya zimên a gel derxe holê.

¹²⁸ David Britain, “Dialectology”, **The Routledge Linguistics Encyclopedia**, Routledge, London and New York, 2010, r. 128-129.

¹²⁹ Garret, **Attitudes to Language**, r. 179.

¹³⁰ Dennis R. Preston, “What is Folk Linguistics? Why should I care?”, **Lingua Posnaniensis**, C. 47, r. 143.

Li gorî Preston rast e ku xebatên helwesta zimên ji bo ku em ziman û bikaranîna zimên a civakeke axaftinê (speech community) fêm bikin muhîm e lêbelê kêma û şirovekirina wê carinan zehmet e, loma dêneke peywendkirî (contextualized) lazim e. Li gorî Preston ji bo ku mirov li ser helwestên gel (kesên jirêzê) bixebite divê mirov balê bide baweriya belavbûna erdnîgarî ya axaftinê, baweriya derbarê standardê de û derbarê şêwezarên (varieties) ku tên tercîhkirin, dereceya ferqê ya şêwezarên din, texlîda şêwezarên din, û qeydên derbarê vê yekê de ka bawerî û stratejiyên bi vî awayî çawa çêdibin. Preston îddîa dike ku ev tiştên me hejmartî dê vegira (scope) xebatên helwesta zimên berfirehtir bike.¹³¹

Digel vê yekê Preston hinek sedeman ji bo xebatên zimannasiya gel wiha nîşan dide:¹³²

A) Sedema wê ya etnografîk: Eger em etnografyayeke tam a zimanê grûpekî bixwazin divê em li ser zimannasiya gel bixebitin. Eger em nizanîbin ka kesên nezimannas derbarê zimên de çi difirikirin wê gavê agahiyên me yên derbarê objeyên herî muhîm yên çandê de kêma dimînin.

B) Sedema teoriya zimannasî: Divê em li ser Zimannasiya Gel bixebitin ji bo ku em kesên wî zimanî diaxivin baş nas bikin. Dema ku zimannas şiroveyên zimannasî yên gel guhdar dikin çima tiştêkî [derbarê zimannasî de] jê fehm nakin, an em çima wusa ferz dikin?

C) Sedema şêwezarên zimên û guherîna zimên: Herçiqas gelek tişt di binhişê [gel de] pêk tê jî her tişt li wir çênabe, û fikrên gel derbarê şêwezarên zimên ên têkçûyî û biserketî û derbarê guherîna zimên dibe ku balkêş be, heta [meseleyê] rave jî bike.

D) Sedema Zimannasiya Sepandî (Applied Linguistics): Çawa dibe ku kesek zimannasiya sepanî bike bêtir ku derbarê zimannasiya gel a koma ku li ser dixebite xwedî agahî nebe? Karekî wusa ewilî felaketek e û di halê herî xweş de jî biçûkdîtina çalakiyên yekî ye.

¹³¹ Garret, *Attitudes to Language*, r. 179-180.

¹³² Preston, "What is Folk Linguistics? Why should I care?", r. 144,145.

1.10.3. Diyalektolojiya Dênî

Diyalektolojiya dênî (Perceptual Dialectology) xebata li ser fikr, bawerî û helwestên kesên nezimannas derbarê herêma şêwezarên wan de ye. Diyalektolojiya dênî, dênên (perception) diyalektolojîst, civaknas, şêwezarnas (variationist) ên derbarê zimannasiya gel de temsîl dike. Kesên ne pispore derbarê şêwezaran de çi dibêjin? Li gorî wan ev şêwezar ji ku tê? Li gorî wan li ku çêdibe? Li gorî wan fonksiyona wê çi ye?¹³³

Metodolojiya herî tê zanîn a ku ji bo pîvana dênên şêwezarên zimên tê bikaranîn “diyalektolojiya dênî” ye ku ji aliyê Denis Preston ve hatiye avakirin ku ji aliyê Niedzielski û Preston ve wekî “zimannasiya gel” hatiye binavkirin û ji aliyê Peter Garret ve wekî “helwestên zimên” hatiye binavkirin. Boçûna ku di vê metodê de tê bikaranîn “xerîteyekê xêz bike” ye ku xerîteya herêma ku devok/zimanên cuda tê axaftin tê xêzkirin û nîşandan. Ev xerîte paşê ji bo diyarkirina sînorên wan devok/zimanan tê bikaranîn.¹³⁴ Metodeke din jî nirxandina şêwezarên cuda ên herêmî li gorî pîvanekan e ku pêş de hatine diyarkirin (wekî pîvaneka Likert).¹³⁵

Preston diyalektolojiya dênî wekî binbeşeke zimannasiya gel (folk linguistics) terîf dike ku bala xwe dide li ser bawerî û dênên derbarê qada diyalektan de.¹³⁶ Preston bi taybetî ji bo diyalektolojiya Amerikayê xebatên giring kirine û metodên wî di vê qadê de tên bikaranîn.

Xebata ewil ya ji bo diyalektolojiya dênî hatiye kirin li Holandayê li ser diyalekta Holandî di sala 1939an de hatiye çêkirin. Paşê metodeke bi navê “little arrow method” (metoda tîrên biçûk) tê naskirin ku ji aliyê Weijnen ve hatiye çêkirin. Ev metod bi tîrên li ser xerîteyekê hatiye çêkirin ku sînorên diyalektan nîşan dide.

¹³³ Preston (Ed), **Handbook of Perceptual Dialectology**, V. 1, r. xxv.

¹³⁴ Irene Theodoropoulou, Joseph Tyler, "Perceptual Dialectology of the Arab World", **Al-Arabiya: Journal of the Association of American Teachers of Arabic**, Vol. 47, 2014, r. 22.

¹³⁵ Nurenzia Yannuar, Kamola Azimova, Duong Nguyen, "Perceptual Dialectology: Northerners and Southerners' View of Different American Dialects", **Abiannual Publication on the study of language and literature**, Vol 16, No 1, 2014, r. 9.

¹³⁶ Preston (Ed), **Handbook of Perceptual Dialectology**, V. 1, r. xxiv.

Ji bo ku mirov bikaribe li ser Diyalektolojiya dênî bixebite Preston 5 metod pêşniyar kirine: ¹³⁷

1. Xerîteyekê xêz bike (draw a map): Di vê teknîkê de bersivdêr (respondents) xerîteyekê xêz dikin li dor devera ku bawer dikin ku devera axaftina herêmî (regional speech zone) heye. Ev teknîka ku ji aliye Preston û Howe ve hatiye çêkirin bi alîkariya bernameyên kompûterê tê nirxandin.

2. Dereceya Ferqê (degree of difference): Bersivdêr herêman ji dereceya 1ê heta 4an dinirxînin (1=wekî hev, 2= hinekî cuda, 3= cuda, 4= gelek cuda). Guhertoyên vê teknîkê di xebatên dênên diyalektan de zehf tê bikaranîn.

3. “Rast” an “xweş”: Bersivdêr deveran li gorî rastî yan xweşiya axaftina wan dinirxînin; derecekirina bi vî awayî di warên din ên erdnigariya çandî de (cultural geography) tîrîkî bîkaranîn û di xebatên helwesta zimên de encamên giring dide. Lêbelê di xebatên helwesta zimên de bersivdêr, li dewsa cudahiya axaftinê hundurîn ên aîdî devereke û etîketkirî, nimûneyên deng bixwe dinirxînin.

4. Nasîna diyalektekî (dialect identification): Bersivdêr dengên berdewamiya devokek/zaravayekê (dialect continuum) guhdar dikin, herçiqas deng bi awayekî tevlihev hatibin pêşkêşkirin jî. Divê bersivdêr li gorî xwe diyar bikin ka kîjan deng aîdî kîjan devere ne.

5. Daneyên kalîtatîv (qualitative data): Derbarê ew karê ku kirine pirs ji bersivdêran tê kirin û derbarê şêwezarên zimên, axêverên wan û mijarên din de nîqaş tên kirin.

Ji van metudan ya ku Preston bi kar tîne ku herî berbelav tê bikaranîn "xerîteyekê xêz bike" ye. Ev metod hewce ye ji bo ku em bizanibin ka li gorî gel kîjan devok li kîjan herêmê tê bikaranîn. Di vê dema dijîtal de ev metod bi saya bernameyên kompûterê gelek kêr tê û tê bikaranîn.

Li jorê me boçûnên ku di zimannasiya gel de herwiha di diyalektolojiya dênî de tên bikaranîn bi rêz kirin. Diyalektolojiya dênî beriya her tiştî bala xwe dide li ser

¹³⁷ Preston (Ed), **Handbook of Perceptual Dialectology**, V. 1, r. xxxiv.

şêwezarên herêmî. Lê herwiha hin boçûnên din jî hene ku di zimannasiya gel de tên bikaranîn ku bala xwe didin li ser etnîsîte, stîl, zayend, zimanê perwerdeyê, bidestxistina zimanê ewil, û hwd.¹³⁸

Di xebatên zimannasiya gel û yê diyalektolojiya dênî de xebata Preston ku li Amerîkayê meşandiye giring e. Di vê xebata xwe de Preston xerîteya Amerîkayê ji bersivdêran belav dike û ji wan dixwaze herêmên bingehîn ên Amerîkayê di wê xerîteyê de nîşan bidin.¹³⁹

Xebatên bi wî awayî ji du aliyan ve giring in. Sedema yekem ew e ku em pê dizanin ka li gorî gel devok û zarava çawa têne diyarkirin, di hişê wan de çawa cih digirin (li gorî xerîteyên ku xêz dikin). Li gorî Preston bêtir wê zehmet e ku mirov li ser helwestên mirovan li hemberî şêwezarên zimên bixebite. Divê em bizanibin ka ew çi dinirxînin, ew tiştê dinirxînin li kîjan herêmê ye, û ew herêm çiqas binifûs û berfireh e. Herwiha dema mirov van xerîteyan bide ber xerîteyên diyalektnasan (dialectologist) gelo ew çiqas nêzîkî hev yan dûrî hev in. Semeda duyem jî, ev kar digel daneyên teswîrî (descriptive) jî şiroveyên helwestê re jî vekirî ne.¹⁴⁰

Ji metodên Preston ên ku me li jor behs kirine, di xebata xwe de me "dereceya ferqê, xweş, nasîna diyalekteyê û daneyên kalîtatîv" bi kar anîne. Me "xerîteyekî xêz bike" û "di metoda "rast û xweş"ê de madeya "rast" bi kar neanî.

Xebatên derbarê dêna (perception) lehceyên kurdî yan jî devokên kurmançî gelek kêr in. Xebat kêr bin jî gel li gorî xwe hin deveran binav dike: "Herçiqas di kurdî de senifandineke devokên kurmançî pirêkûpêk hêj pêk nehatibe jî, dênên (perception) gel derbarê şêwezarên herêmî de (regional variation) hene û gelek axêver aşînayî peyvên wekî "Serhed", "Badînî" yan jî "Botan/Botî" û hwd. ne, ku ev dever hin taybetiyên cuda yê bilêvkirin û zimannasî dihundirînin. Herçiqas dênên axêveran ên cihêrengiya zimannasî ne bêqisûr be jî, bi temamî ketober (random) jî nîne."¹⁴¹

¹³⁸ Garret, *Attitudes to Language*, r. 187.

¹³⁹ Nancy A. Niedzielski, Dennis R. Preston, *Folk Linguistics*, Mouton de Gruyter, Berlin-New York, 2000, r. 47.

¹⁴⁰ Garret, *Attitudes to Language*, r. 183.

¹⁴¹ Öpengin, Haig, "Regional Variation in Kurmanji...", r. 146.

Xebateke ku li ser diyalektolojiya dênî li ser kurdî hatiye kirin ya Eva Eppler û Josef Benedikt e.¹⁴² Ev xebat bi metoda Denis Preston¹⁴³ “Xerîteyekê xêz bike” ku me li jor daye li ser Diyalektolojiya dênî ava dibe. Analîza daneyên vê xebatê bi “Sîstema Agahîya Erdnîgarî” (Geographical Information System-GIS) hatiye kirin û di encama wê xebatê de eşkere bûye ku digel rewşa jeopolîtîk û jeolîngûîstîk, bersivdêrên kurd derbarê şêwezarên kurdî (varieties of Kurdish) de (kurmancî, soranî, zazakî û hwd.) xwedî agahî ne, û dizanin ev şêwezar li ku derê têne axaftin. Lêbelê agahiyê wan derbarê şêwezarên kurdiya Başûr (wekî lekî, goranî) kême e. Herwiha ev, wê yekê derdixe holê ku zimanê kurdî di şewegirtina zanavê de rolekê dilîze. Digel vê, wê yekê jî derdixe holê ku şêwezarên biçûk ên îzole ne tenê ji aliyê axaftinê ve di xeterê de ne, herwiha ji aliyê xerîteya hişî (mental map)¹⁴⁴ a herêma ku lê dijîn ve jî di xeterê de ne.¹⁴⁵

Zimannasiya gel, herwiha diyalektolojiya dênî ji bo pîvana helwesta zimên boçûnên rasterast bi kar tînin.¹⁴⁶ Wekî me li beşên jor îfade kiribû zimannasiya gel ji bo nêrîn û dênên kesên ne-zimannas bipêve kar dike. Heta niha gelek xebat li ser dênên gel ên diyalektan (diyalektolojiya dênî) hatine kirin herçiqas di qada kurdî de ev hejmar jî çend heban derbas nebe jî.

Li gorî Preston xebatên helwesta zimên gelek alîkariya me dike ku em derbarê axaftina civakê de xwedî agahî bin. Lêbelê ev xebat têrê nakin, hindik in ji bo ku em bikaribin wan agahiyên me bidestxistî şirove bikin.¹⁴⁷ Temsîlkirina mirovan a şeweyên zimên, baweriyên wan derbarê wî zimanî de, derbarê bikaranîna wî zimanî û bikarînerên wî zimanî de bêtir agahiyê dide me ji dewsa hevpeyvînên sazîrî û anketan yan jî hin amrazên ku bi boçûnên nerasterast xebitîne. Li gorî Preston ev amûr tenê li ser aliyekî helwestên zimên kar dike û ji bo ku mirov li ser helwestên axaftinê axêverên jirêzê bixebite, divê qet nebe mirov hinek bala xwe

¹⁴² Eva Eppler, Josef Benedikt “A perceptual dialectological approach to linguistic variation and spatial analysis of Kurdish varieties”, *Journal of Linguistic Geography*, V. 5, rr. 109-130.

¹⁴³ Preston (Ed), *Handbook of Perceptual Dialectology*, V. 1, xxxiv.

¹⁴⁴ Xerîteya hişî (Mental map): dêna (perception) kesekî ya devera ku lê dijî ye.

¹⁴⁵ Eppler û Benedikt, “A perceptual dialectological approach...” r. 1.

¹⁴⁶ Garret, Coupland û Williams, *Investigating Language Attitudes...*, r. 45. / Garret, *Attitudes to Language*, r. 179.

¹⁴⁷ D. Preston, "Perceptual Dialectology: Non-linguists' views of areal linguistics", *Topics In Sociolinguistics*, V. 7, r. 3.

bide li ser baweriyên derbarê belavbûna erdnîgarî ya wê axaftinê, baweriyên derbarê standardê, û şêwezarên zimên ên ku tene tercîhkirin, dereceya ferqê ya wê şêwezarê û yên devdora wê, texlîda şêwezarên din; herwiha divê mirov lêkolîn bike ka bawerî û stratejiyên bi wî awayî çawa çêdibin. Bi vî awayî mirov dê bikaribe vegira lêkolînên helwesta zimên berfirehtir bike.¹⁴⁸ Di herdu pirtûkên Preston, Destnameya Diyalektolojiya dênî 1 (Handbook of Perceptual Dialectology 1)¹⁴⁹ û Destnameya Diyalektolojiya dênî 2 (Handbook of Perceptual Dialectology 2)¹⁵⁰ de gelek mînakên xebatên di warê diyalektolojiya dênî de hatine kirin cih digirin.

¹⁴⁸ Garret, Coupland û Williams, **Investigating Language Attitudes** ..., r. 45.

¹⁴⁹ Preston (Ed), **Handbook of Perceptual Dialectology**, V. 1,

¹⁵⁰ Daniel Long, Dennis R. Preston, **Handbook of Perceptual Dialectology**, Volume 2, John Benjamins Publishing Company, Amsterdam/Philadelphia, 2002.

BEŞA DUYEM

2. Metodoloji

Ev xebat bi metoda lêkolîna têkel hatiye nivîsandin ku wek lêkolîna kalîtatîv û lêkolîna kantîtatîv ji du lêkolînan pêk tê. Di lêkolîna kalîtatîv de bi hevpeyvîna nîvsazkirî hevpeyvîn hatine kirin û bi Analîza Tematîk ev hevpeyvîn hatine nirxandin. Di lêkolîna kantîtatîv de bi anketeke digel VGTyê nêrîn û helwestên beşdaran hatine girtin û paşê daneyên wan ên îstatîstîkî di SPSSê de hatine nirxandin.

Me di lêkolîna kalîtatîv de hevpeyvîna nîvsazkirî bi mamosteyên beşên kurdî re kir ji bo ku em rasterast nêrînên wan derbarê kurmançî, zimanê standard, kurmançiya standard û devokên kurmançî de hîn bibin.

Di lêkolîna kantîtatîv de me teknîka VGT bi kar anî û me xwest em nêrînên xwendekarên kurdolojiyê derbarê kurmançî de hîn bibin. Me bi VGT (Verbal Guise Technique) qeydên 4 dangan bi guhdaran da guhdarkirin. Paşê anketeke bi pîvaneka Lîkert da ber wan û ji wan xwest ku li gorî dengên ku guhdar kirine wê anketê dagirin. Bi VGTyê me xwest em nêrînên wan ên “taybet” derxin holê û me armanç kir em bizanibin ka nêrînên xwendekar û mezûnên beşên kurdî derbarê zimanê standard û şêwezarên kurmançî de çi ne.

Ji amûrên me bi kar anîne, hevpeyvîn rasterast bersiva wan ya pirsên hevpeyvînê vedikolê û anketa digel VGTyê jî nêrînên wan derbarê dengê guhdar dike vedikole.

Ji ber ku xebata me lêkolîneke bi metoda têkel e, me hem lêkolîna kalîtatîv hem jî ya kantîtatîv bi kar aniye. Lêkolîna kantîtatîv derbarê “çendanî”ya tişteki de ye û ya kalîtatîv jî bêtir bi “çawanî”ya tişteki vedikole.¹⁵¹ Loma, bi bikaranîna herdu lêkolînan, anku lêkolîna kalîtatîv û ya kantîtatîv armanca me ew bû ku ev herdu lêkolîn hevdu temam bikin û encamên şênber derkevin holê. Bi vî awayî jî me nêrînên perwerdekarên kurdî û yên ku perwerdeya kurmançî standine û distînin derxiste meydanê.

¹⁵¹ Rasinger, Sebastian M., “Quantitative Methods: Concepts, Frameworks and Issues”, **Research Methods in Linguistics**, Continuum, New York 2010, r. 52.

Herwiha wekî Teknîka Nimûnedanê me ji bo xebata kalîtatîv *teknîka mebestdar* bi kar anî ku bêtir di lêkolînên kalîtatîv de tê bikaranîn. Ji bo xebata kantîtatîv me bo Teknîka Nimûnedanê *Guloka Berfê* hilbijart ji bo ku em xwe bigihînin xwendekar û mezûnên beşên kurdî. Ji ber ku gihandina van kesan hinekî zehmet bû, vê teknîkê mimkun kir ku em xwe bigihînin beşdarên guncan.

2.1. Desena (Modêla) Lêkolînê

Di vê xebatê de rêbaza têkel hatiye bikaranîn. Ev rêbaz, rêbazên berhevkirina daneyan ên wekî kalîtatîv û kantîtatîv bi kar tîne. Wekî Creswell îfade dike, mirov biryara rêbaza xwe li gorî pirsên lêkolînê dide, û wextê mirov nikaribe tenê bi boçûna (approach) kalîtatîv yan jî tenê bi ya kantîtatîv pirsgerêkê fêm bike û rave bike wê gavê mirov rêbaza têkel bi kar tîne. Di vê rêbazê de hem daneyên kalîtatîv hem jî yên kantîtatîv tene bikaranîn.¹⁵²

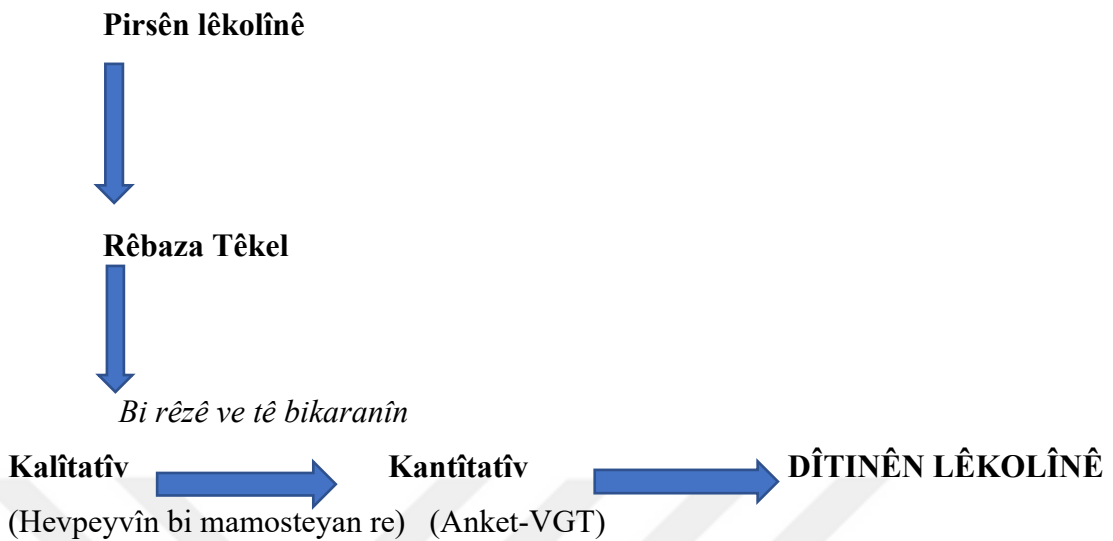
Creswell di rêbaza têkel de diyar kiriye ku mirov dikare di heman demê de hem rêbaza kalîtatîv hem jî ya kantîtatîv bi kar bîne. Creswell ji bo rêbaza têkel 3 heb desen aniye pêşîya me. Di desena ewil de, ku wekî lêkolîna/desena têkel a hevterîb a hemhêl tê binavkirin, lêkolîner dikare daneyên lêkolîna kalîtatîv û kantîtatîv bi hev re bi kar bîne. Di desena duyem de, ku wekî lêkolîna têkel a ravekarî ya rêzîn tê binavkirin, mirov dikare ewilî lêkolîneke kantîtatîv bike û li gorî encamên wê, lêkolîna kalîtatîv bike. Di desena sêyem de lêkolîner ewilî lêkolîna kalîtatîv dike û nêrînên beşdarên lêkolînê distîne; paşê dane tene analîzkirin û ew agahî ji bo avakirina keresteyên lêkolîna kantîtatîv tene bikaranîn ku ji bo vê desenê jî Lêkolîna/desena têkel a keşfî ya rêzîn (tr:Keşfedici sıralı karma desen yöntemi, ing: Exploratory sequential mixed research (design)) tê gotin.¹⁵³ Creswell diyar dike ku dema ku li ser bûyerekê lêkolîn kêmtir hatibe kirin û mirov bixwaze wê vekole wê gavê mirov ewilî lêkolîna kalîtatîv bi kar tîne.¹⁵⁴ Me di xebata xwe de Desena têkel a keşfî ya rêzîn bi kar aniye. Li gorî vê jî me ewilî xebateke kalîtatîv kiriye (hevpeyvînên bi mamosteyan re), paşê me xebateke kantîtatîv kiriye (Anketa bi xwendekar û mezûnên beşên kurdî re).

¹⁵² Creswell, **Research Design: Qualitative, quantitative and mixed approaches**, r. 20.

¹⁵³ Creswell, **Research Design: Qualitative, quantitative and mixed approaches**, r. 15-16.

¹⁵⁴ Creswell, **Research Design: Qualitative, quantitative and mixed approaches**, r. 20.

Şikil 5: Desena Têkel a Keşfi ya Rêzîn (Exploratory Sequential Research Design)

Me di lêkolîna xwe de dîtinên lêkolîna kalîtatîv û yên kantîtatîv cuda nîrxandin. Lêbelê di beşa nîqaş û encamê de ev herdu lêkolîn gihîjtine hev û encamên wan tev hatine nîqaşkirin.

2.1.1. Desena di Lêkolîna Kalîtatîv de Hatiye Bikaranîn

Di lêkolîna kalîtatîv de wekî desen me desena “lêkolîna bingeîn a kalîtatîv” (Basic qualitative research)¹⁵⁵ hilbijart. Wekî me di beşên beriya vê de jî diyar kiribû ev cureya desenê şirovekariyê (interpretivizm) esas digire û herwiha li ser konstruktîvîzmê ava bûye ku takekes rastiye bi danûstandîna bi devdora xwe re ava dike. Bi vî awayî em dixwazin daneyên ku me di xebata xwe ya kalîtatîv de bi dest xistine bi çavekî *teswîrî* û *şirovekarî* analîz bikin. Digel vê desenê, Creswell 5 desenên xebatên kalîtatîv ava kiriye û her yek ji van taybetiyekê li ser vê desena Lêkolîna kalîtatîv a bingeîn zêde dike. Wekî mînak fenomenolojî dixwaze bingeîn û binyada diyardeyekê derxe meydana; etnografî dixwaze danûstandîna takekesan ne tenê bi hev re herwiha bi çandê re jî derxe holê; teoriya sazîkirinê dixwaze hem diyardeyê fêhm bike, hem jî derbarê wê de teoriyekê ava bike; analîza vegêranê (narrative analysis) çîrokên ku tene gotin bi kar tîne, wan ji hin hêlan ve analîz dike û dixwaze azmûnên ku di çîrokan de hatine vegotin fêhm bike. Lêkolîna krîtîk ya

¹⁵⁵ Merriam, *Qualitative Research: A guide to design and implementation*, r. 23

kalîtatîv li ser rexneya civakî ava dibe ji bo ku hişyariyê derxe meydana û pêkan bike ku bibe sedema guherînan. Dîgel van desenan armanca lêkolîna kalîtatîv a bingeîn ew e ku derxe holê “ka wate çawa ava bûye, mirov çawa/çî ji jiyana xwe û ji dinyayê fêm dîkin. Armanca ewil a xebata kalîtatîv a bingeîn diyarkirin û şirovekirina wateyê ye. Ev desen vê yekê vedikole: Mirov çawa tecrubeyên xwe şirove dîkin, devdora xwe çawa ava dîkin, û çî wateyê didin tecrubeyên xwe.”¹⁵⁶

Me desena *lêkolîna kalîtatîv a bingeîn* wekî desen ji xebata xwe ya kalîtatîv re guncan dît û me ew bi kar anî.

2.1.2. Modêla di Lêkolîna Kantîtatîv de Hatiye Bikaranîn

Di xebata kantîtatîv de me pîvana bitekrar (repeated measure) a modêla azmûnî (experimental research model) bi kar aniye. Modêla azmûnî li ser ceribandînê ava dibe ku mirov tiştekî diceribîne û encama wê ceribandînê dibîne. Pîvana bitekrar di modêla azmûnî de li ser yek grûpê dixebite ku heman kes di şertên cuda de tîna pîvan. Di pîvana bitekrar de heman guherbar gelek caran tîna pîvan. Ev pîvan li ser heman nimûneyan an jî nimûneyên dişibin hev û di bin şertên cuda de yan jî di wextên cuda de tîna kirin.¹⁵⁷

Di xebata me de pîvana bitekrar wiha û ji ber van sedeman hatiye bikaranîn: Di “nasîna devokan” (dialect identification) de me çar heb devok daye guhdarkirin û li gorî bersivên wan ên 'rast' yan 'xelet' ew nirxandine. Ji ber ku me 4 heb devok dane guhdarkirin lê heman kesan bersiv dane, me li vir pîvana bitekrar bi kar aniye.

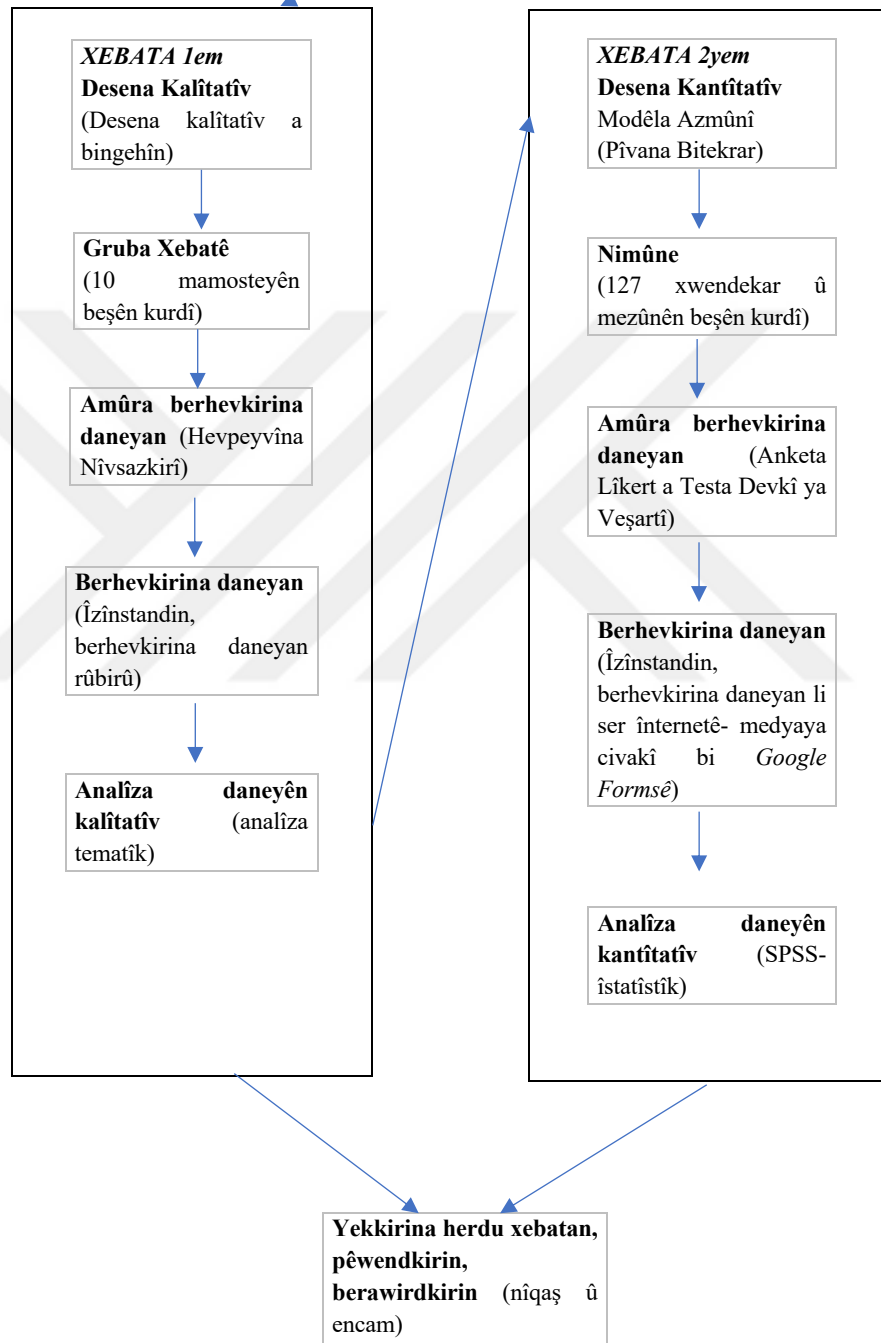
Herwiha me di xebata xwe de pîvaneka Lîkert jî bi kar aniye û dîsa ev deng dane guhdarkirin û derbarê wan deng de 7 pîrs ji beşdaran kirine. Dîsa jî ber ku me 4 deng dane guhdarkirin û ew kesên ku bersiv dane heman kes in, li vir me dîsa pîvana bitekrar bi kar aniye.

Desen û modêlên ku di lêkolîna Kalîtatîv û ya Kantîtatîv de hatine bikaranîn wekî li jêr di **Şikil 6**an de hatiye ravekirin:

¹⁵⁶ Merriam, **Qualitative Research: A guide to design and implementation**, r. 23-24

¹⁵⁷ Marie Kraska, “Repeated Measure Design”, **Encyclopedia of Research Design**, SAGE Publications, California, USA, 2010, r. 1243.

Şikil 6: Desena Têkel a Keşfî ya Rêzîn (Exploratory Sequential Research Design)

2.2. Beşdar

Di vê xebatê de ji bo berhevkirina daneyan hem rêbazên kalîtatîv hem jî yên kantîtatîv hatine bikaranîn. Beşdarên herdu lêkolînan li jêr hatine dayîn.

2.2.1. Beşdarên Lêkolîna Kalîtatîv

Me hevpeyvîn bi deh mamosteyan re kir ku li zanîngehê dixebitîn. Ji van mamosteyan 9 heb master û doktoraya xwe li beşa kurdî kirine, yek jî wan li beşa antropolojîyê doktora kiriye û di beşa kurdî de doçent e.

Me beşdarên lêkolîna xwe wekî Mamoste 1, Mamoste 2. ...Mamoste 10 bi nav kirin û ew wekî M1, M2, ..., M10 kod kirin û di nirxandin û analîzan de me bi awayê gotina koda wan û bajarê wan behsa wan kir. Wekî mînak beşdarê yekem ê jî Hekkariyê wekî "M1, Hekkari" hatiye nîşandan.

Tablo 3: Agahiyên Beşdarên Lêkolîna Kalîtatîv

Beşdar	Bajar (Ji ku ye?)	Bajarê lê dijî	Zayend	Temen	Kar	Perwerde
M1	Hekkari	Diyarbakir	mêr	34	mamoste	Doktoraya kurdî
M2	Mêrdîn (Qoser)	Mêrdîn	mêr	37	mamoste	Doktoraya kurdî
M3	Mêrdîn (Surgucî)	Mêrdîn	mêr	38	mamoste	Doktoraya kurdî
M4	Mêrdîn (Nisêbîn)	Mêrdîn	mêr	46	mamoste	Doçentê kurdolojiyê
M5	Mûş (Malazgîr)	Mêrdîn	mêr	33	mamoste	Doktoraya kurdî
M6	Bitlîs (Tetwan)	Mêrdîn	jîn	35	mamoste	Doktoraya kurdî
M7	Semsûr	Mêrdîn	mêr	46	mamoste	Doktoraya kurdî
M8	Diyarbakir (Lîce)	Mêrdîn	mêr	44	mamoste	Doktoraya kurdî
M9	Sêrt (Misircê)	Mêrdîn	mêr	35	mamoste	Doktoraya kurdî
M10	Mûş	Mêrdîn	mêr	35	mamoste	Doktoraya kurdî

2.2.2. Beşdarên Lêkolîna Kantîtatîv

Me ji bo xebata kantîtatîv anku ji bo anketê, xwendekar û mezûnên ku di asteke kurdî de dixwînin an xwendine hîlbijart ji ber ku kesên ku bi kurdî perwerde neditîne wê nekarîbana ev test dagirtana. Sedema ewil ev bû ku nedakirîn bixwînin, sedema din jî agahiyên wan derbarê “zimanê standard” û “devokan” dê tune bûya an jî kêmbûya. Loma anketa me wê pêk nehata. Astên perwerdeya kurdî ya beşdarên wekî lîsans, mastera bêtêz, mastera bitez û doktora ye. Ji ber ku heta niha ev astên perwerdeyê bi awayekî aktîf li zanîngeha Mardin Artuklu, Dicle, Bingöl, Muş Alparslan û Yüzüncü Yılê pêk hatiye, me ji bo lêkolîna xwe tenê bi xwendekarên li van zanîngehan xwendî re anket pêk anîn. Digel van zanîngehan me di anketê de vebijêrka “yên din” jî bi kar anî ji bo ku em kesên ji bilî van zanîngehan beşdar bûne diyar bikin. Rêjeya beşdarên li gorî zanîngehan; Mardin Artuklu % 53,54, Dicle % 14,96, Bingöl % 15,75, Muş % 5,51, Yüzüncü Yıl % 5,51 û Yê Dîn % 4,72 ye. Wekî em dibînin herî zêde beşdar ji Zanîngeha Mardin Artuklu beşdarî lêkolînê bûne. Herwiha li gorî asta perwerdeya wan em hevsengiyekê dibînin. Li gorî asta perwerdeyê % 25,98ê beşdarên xwendekar û mezûnên doktorayê ne, % 25, 20 yê mastera bitez, % 24,41 yê mastera bêtêz û % 24,41 yê lîsansê ne.¹⁵⁸

2.3. Amûrên Berhevkirina Daneyan

Ji bo berhevkirina daneyan di lêkolînên kalîtatîv û kantîtatîv de amûrên cuda hatine bikaranîn. Me di vê beşê de agahiyên amûrên ku di van herdu lêkolînan de hatine bikaranîn, nivîsandiye.

2.3.1. Amûrên Berhevkirina Daneyên Lêkolîna Kalîtatîv

Li gorî Edley û Litosseliti di hevpeyvînan de danûstandina hevpeyvîner û beşdar kêmbûna çêdibe û Edley û Litosseliti vê yekê wiha rexne dîkin: "Berevajî agahiyên ku ji aliyê gelek kesî ve tê zanîn, gelek hevpeyvîn bi danûstandineke hevpar çênabe lêbelê mekanîzmayek e ku kesek (hevpeyvîner) ji yê din (axêver,

¹⁵⁸ Agahiyên bêtir derbarê rêjeya beşdarên û bajarên wan di beşa "3.2.1. Dîtinên Agahiyên Demografîk ên Beşdarên" de dikare bê dîtin.

beşdarê lêkolînê) agahiyên bingehîn werdigire."¹⁵⁹ Loma me xebata xwe bi awayekî wusa çêkir ku em hem bikaribin bi beşdarê lêkolînê re danûstandikê pêk bînin, hem jî agahiyên bingehîn jê wergirin. Ji ber vê yekê ji bo berhevkirina daneyên kalîtatîv me Hevpeyvîna Nîvsazkirî bi kar anî. Li jêr derbarê hevpeyvîna nîvsazkirî de, ya ku me bi kar aniye, agahî heye.

2.3.1.1. Hevpeyvîna Nîvsazkirî

Wekî teknîk me di lêkolîna kalîtatîv de hevpeyvîna nîvsazkirî bi kar anî. Me bi 10 mamosteyan re hevpeyvîn pêk anî. Sedema ewil ku me hevpeyvîna nîvsazkirî bi kar anî ew e ku bi vî awayî me hem karî em pirsên ku me amadekirî ji beşdarên lêkolînê bipirsin, hem jî di dema pêvajoya hevpeyvînê de me karî em pirsên ku wê gavê tê hişê me, yê derbarê lêkolînê de ku ji bo lêkolînê giring bûn, ji beşdaran bipirsin. Ji ber ku taybetiyeke hevpeyvîna nîvsazkirî ew e ku rê dide lêkolîner ku di dema hevpeyvînê de jî bikaribe ji bilî pirsên berê amade kiriye, pirsên wê gavê tê hişê wî ji beşdaran bipirse.

Sedema ku me hevpeyvîna nîvsazkirî bi mamosteyên beşên kurdî re di destpêka lêkolînê de kir ew e ku me xwest beriya ku em bikevin nav mijarê em nêrînen wan hîn bibin ku ev jî dê alîkariya me bike ji bo ku em lêkolîna kantîtatîv pêk bînin, pirsên wan hazir bikin. Ji ber ku di lêkolînê metoda têkel de dema mirov bixwaze beriya amadekirina anketekê bi kûrahî mijarê keşf bike mirov dikare hevpeyvîna nîvsazkirî bi kar bîne.¹⁶⁰

2.3.1.2. Xebata Pîlot a Hevpeyvîna Nîvsazkirî

Piştî ku me pirsên hevpeyvînê amade kir, me bi van pirsan bi pênc kesan re xebateke pîlot pêk anî û me dît ku hin pirsên me ne li gorî armanca xebatê ne; loma me ev pirs guherandin. Me di xebata pîlot de dît ku hejmara pirsên me kêmtir in loma me hin pirsên din li ser zêde kirin. Herwiha piştî vê me dîsa pirs ji pisporên mijarê re şandin û li gorî pêşniyarên wan ên dawî, halê dawî yê hevpeyvînê dayê.

¹⁵⁹ Nigel, Edley, Lia Litosseliti, "Contemplating Interviews and Focus Groups", **Research Methods in Linguistics**, Continuum, New York 2010, r. 157.

¹⁶⁰ Adams, "Conducting Semi-Structured Interviews", r. 494.

2.3.2. Amûrên Berhevkirina Daneyên Lêkolîna Kantîtatîv

Ji bo berhevkirina daneyên lêkolîna kantîtatîv me Anketeke Lîkert a 5 xalî ya Testa Devkî a Nehenî bi kar anî.

2.3.2.1. Testa Devkî ya Nehenî (VGT)

Testa Devkî a Nehenî ji 2 beşan pêk hatiye.

Beşa 1: Pirsên Demografîk

Di vê beşê de me digel agahiyên derbarê cinsiyet, temen, perwerdeya beşdar; pirsên derbarê zimanê standard, kurmanciya standard, rêjeya bikaranîna kurmancî, devoka beşdarê lêkolînê û devokên din pirsî.

Beşa 2: Fikra te

Me di vê beşê de ji beşdaran xwest ku 4 dengên cuda guhdar bikin û bersivên li bin wan dangan bidin. Dengên guhdar kirin aîdî devokên Mêrdîn (Devokên Başûr), Wan (Devokên Bakur) û Hekkariyê (Devokên Başûrrojhilat) bûn û dengê jî yê Kurmanciya Standard bû. Ji bo amadekirina pirsan me ji encama lêkolîna kalîtatîv û ji metoda Preston îstîfade kir. Wekî me di beşên din de jî behs kiribû metodên Preston ên ku di pîvana helwestên zimên de tên bikaranîn ev in:¹⁶¹

1. Xerîteyekê xêz bike
2. Dereceya ferqê
3. “Rast” an “xweş”
4. Nasîna diyalektekî
5. Daneyên kalîtatîv

Me ji bo xebata xwe *Dereceya ferqê* bi kar anî. Ji bo wê di anketa me de pirsên wekî “Ev devoka min guhdar kirî ji devoka min cudatir e” û “Ev devoka min guhdar kirî nêzîkî kurmanciya standard e” hatin bi kar anîn û me xwest em bizanin

¹⁶¹ Preston (Ed), *Handbook of Perceptual Dialectology*, V. 1, r. xxv.

ka beşdar devoka ku guhdar dike çiqas nêzîk an dûrî devoka xwe û devoka standard dibîne. Me xala “*rast*” an “*xweş*” bi qismî bi kar anî ji ber ku me di xebata xwe ya pîlot de dît ku pîrsa “kîjan devok rast e?” hişê beşdaran tevlihev dike, ji ber ku di kurmancî de standard tam zelal nebûye. Ji ber wê me qisma “*rast*” jê derxist û me tenê pîrsa “Ev devoka min guhdar kirî “*xweş*” e hişt. Herwiha me xwest em bizanin ka beşdarên lêkolînê li gorî dengê guhdar dikin dikarin jê derxin ka ew kes ji ku derê ye, loma me xala *Nasîna diyalektekê* (Dialect Identification) bi kar anî û ji bo wê me pîrsa “Li gorî min axêver ji bajarê/herêma ye.” kire nav anketê.

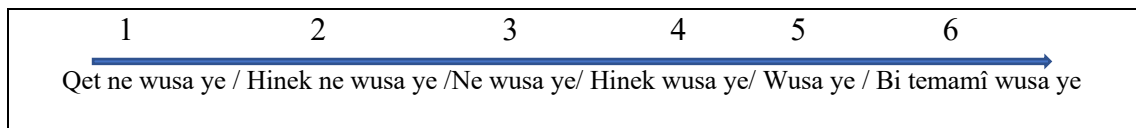
Digel van, di vê beşê de pîrsên derbarê van yekan de ji beşdaran hate pîrsîn: Fêmbariya devoka tê guhdarkirin, perwerdeya xwediyê wî dengî, ka beşdar ev devok berê bihîstiye yan na, ka dixwaze ew devok bibe kurmanciya standard an na. Nimûneya testa ku hatiye bikaranîn di dawiya xebatê de, di pêvekê de heye.

2.3.2.1.1. Pîvaneka Lîkert a 5 Xalî

Me di tezê de, di beşa lêkolîna kantîtativ de, pîvaneka Lîkert a 5 xalî hazir kir. Di vê anketê de me ewilî 20 pîrsên demografîk ji beşdaran pîrsî. Paşê me li gorî pîvaneka Lîkert pîrsên anketê hazir kirin. Pîvanekên Lîkert bi numare tê nîşandan û ev pîvanek bi xalên wekî bêne qebûlkirin û nayêne qebûlkirin hatine çêkirin û ji beşdaran tê pîrsîn ku di pîvanekê de hîlbijêrkekî hîlbijêre.¹⁶²

Di anketên Lîkert de mirov dikare du boçûnan biceribîne. Rêya yekem, mirov dikare bijarteyeke nîvekê dayne, wekî mînak pîvanekê wekî 3, 5 an 7 xalî çêbike. Yan jî mirov dikare xalên pîvaneka Lîkert ên wekî 4, 6, 8 biceribîne.¹⁶³ Di xebata pîlot ya anketê de me ewilî Pîvaneka Lîkert a 6 xalî ceriband ku nimûneya wê li jêr e:

Şikil 7: Pîvaneka Lîkert a 6 Xalî

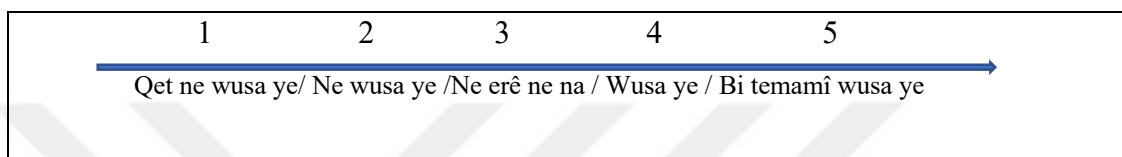

¹⁶²Carson T. Schütze, Jon Sprouse, “Judgment Data”, **Research Methods in Linguistics**, Cambridge University Press, New York, 2013, r. 33.

¹⁶³ Manfred Krug, Katrin Sell, “Designing and Conducting Interviews and Questionnaires”, **Research Methods in Language Variation and Change**, Cambridge, Cambridge University Press, r. 77.

Lêbelê di xebata xwe ya pîlot de me dît ku wekî taybetiyeke vê pîvanekê, ev pîvanek bersivdêr mecbûr dike ku bersivekê bide. Lêbelê ji ber ku xebatên bi vî awayî bi kurdî nû têne kirin, herwiha tevlihevî çêdibe û hişê bersivdêran zelal nabe me xwest em karê bersivdêran hêsantir bikin, loma me li gorî anketa xwe pîvaneka Lîkert a 5 xalî guncan dît. Ev pîvaneka ku me di xebata xwe de bi kar aniyê wekî li jêr e:

Şikil 8: Pîvaneka Lîkert a 5 Xalî

Taybetiya vê pîvanekê ew e ku di nîvekê de “ne erê ne na” heye û bersivdêr dikare vê bersivê bide dema ku bêqirar be. Dibe ku ev wekî bersiveke hêsan xuya bike û gelek caran were wê maneyê ku bersivdêr dibêje “ne xema min e”. Ji ber vê yekê, lêkolîner pîvanekên 4, 6, 8 hazir dikin.¹⁶⁴

Me pirsê kontrolê di nav pîvaneka Lîkert de veşart ji bo ku têbarî (validity) û pêbaweriya (reliability) bersivên beşdaran bipîvin û li gorî vê pirsê anketên kesên bersiva xelet dane ji xebatê derxin. Ev pirsên kontrolê ji bo wê yekê ye ku mirov bizane ka bersivdêr bi awayekî rasteqîn anket dagirtine, pêşhikumiya wan bibîne; herwiha bizane ka bi awayekî ketober anket dagirtine yan na. Di dawiya anketê de me dît ku ji 207 beşdaran 80yê wan pirsê kontrolê xelet dagirtine, ev hat wê wateyê ku anket ji ber hin sedeman bi awayekî ketober dagirtine, lewma me ev 80 kes ji nirxandinê derxist û dawiyê de li ser 127 anketên beşdaran nirxandin pêk anî.

2.3.2.1.2. Bijartina Devokên Kurmancî

Me di bijartina devokên kurmancî de dabeşkirina Öpengin û Haig wekî referans girt.¹⁶⁵ Li gorî dabeşkirina wan, me ji sê herêmên devokên kurmancî nimûne wergirtin. Devokên ku me nimûne jê wergirtine devokên Başûrrojilat (Hekkarî û

¹⁶⁴ Krug û Sell, “Designing and Conducting Interviews and Questionnaires”, r. 78.

¹⁶⁵ Öpengin û Haig, “Regional Variation in Kurmanji...”, 147.

Duhok, devoka Badînî); devokên Başûr (Mêrdîn, Batman, Şîrnex û hin deverên Diyarbekirê û Rihayê, li Suriyê Heseqî û li Iraqê Şingal) û Devokên Bakur/Serhed (Mûş, Agirî, Erzerom, û hin deverên Wan, Bitlîs, Çewlig û Diyarbekir) in.

Ji bo devokên Başûrrojhilat me devoka Hekkarî (Çelê) hîlbijart, ji bo devokên Başûr me devoka Mêrdînê (Qoser) hîlbijart, ji bo devokên Bakur me devoka Wanê (Qelqelî) hîlbijart, herwiha dengê din ê hatiye hîlbijartin Kurmanciya Standard e. Loma di binavkirina herêmên devokan de em li gorî devoka ku me nimûne jê wergirt çûne. Ji ber vê yekê, dema em di lêkolîna kantîtatîv de behsa devoka Hekkarî (DH) dikin divê bê zanîn ku em di heman demê de behsa hemû devokên Başûrrojhilat (Hekkarî û Duhok, devoka Badînî) dikin; dema em behsa devoka Mêrdînê (DM) dikin em di heman demê de behsa hemû devokên Başûr (Mêrdîn, Batman, Şîrnex û hin deverên Diyarbekirê û Rihayê, li Suriyê Heseqî û li Iraqê Şingal) dikin; û dema em behsa devoka Wanê (DM) dikin em di heman demê de behsa hemû devokên Bakur/Serhedê (Mûş, Agirî, Erzerom, û hin deverên Wan, Bitlîs, Çewlig û Diyarbekir) dikin.

Ji bo Testa Devkî ya Veşartî (VGT) me dengê 3 devokan û dengê Kurmanciya Standard hîlbijartin. Yanê me xebata xwe li ser 4 dengan pêk anî. Me Devoka Hekkarî (Çelê), Devoka Mêrdînê (Qoser), Devoka Wanê (Qelqelî) û ya Kurmanciya Standard hîlbijart. Ji bo hersê devokên ewil me hewl da ku em devokên ji herêmên devokan ên cuda hîlbijêrin ji bo ku taybetiyên wan hinek ji hev dûr bin. Sheyholislami kurmancî di bin 2 herêmên mezin ên devokên kurmancî (grûpên devokan) de nirxandiye. *Herêma ewil* Badînî ye ku li Duhok, Hewlêr, Hekkarî û Azerbaycana Rojavayê Îranê (devdora Êrmiye) tê axaftin. *Herêma duyem* dabeşî sê herêmên biçûktir kiriye. *Kurmanciya navendî* ku li Mêrdîn, Diyarbekir û Batmanê, li Sûriyê li Haseke tê axaftin, û li Îraqê li Şengalê tê axaftin. *Kurmanciya rojava* li Semsûr, Meraş û Meletî û li Halepa Sûriyê tê axaftin. *Kurmanciya Bakur* ku li Dersîm, Mûş, Agirî, Erzurum û Qersê tê axaftin¹⁶⁶, ku Öpengin û Haig hin deverên Wanê jî tev li vê dabeşê dikin.¹⁶⁷ Jixwe dema mirov taybetiyên devoka Qelqeliyê

¹⁶⁶ Sheyholislami, "The Language Varieties of the Kurds", r. 32.

¹⁶⁷ Öpengin û Haig, "Regional Variation in Kurmanji...", 147.

dide ber çavê xwe li gorî qenaeta me Qelqelî jî dikeve bin vê herêmê ku me nimûneya devoka Wanê ji wir wergirtiye.

Ji bo anketa me dengê ku me ewil hîlbijart ji devokên Başûrrojilat bû. Ji vê herêma devokan me wek nimûne dengê Devoka Hekkarî (Çelê) hîlbijart. Ev herêm, herwiha ev devok ji aliyê hin taybetiyên xwe ve ji devokên din vediqete.¹⁶⁸ Ji ber ku Devoka Hekkariyê digel şêwezara Kurdistanê Iraqê xwedî gelek taybetiyên cuda ne ku di devokên din de tune ne.¹⁶⁹ Loma me xwest em ji vê herêmê devokekî hîlbijêrin.

Wekî nimûneya herêma devokên Başûr me devoka Mêrdînê (Qoser) hîlbijart.

Devoka din ku me hîlbijart Devoka Wanê (Qelqelî) ye. Herwiha ev devok di analîza dabeşkirina devokên kurmançî de di bin banê devokên Bakur de (Serhed) hatiye nirxandin.¹⁷⁰

Dengê dawî ku me hîlbijart yê Kurmançiya Standard an jî zimanê nivîs û perwerdeya kurmançî ye. Sedema hîlbijartina vê jî ew e ku em zimanê standard ku di xebata kalîtatîv de em li ser sekinîbûnê bidin ber devokên din û nirxandinan li ser bikin.

Em dikarin bêjin ku me her devok ji devereke cuda hîlbijart ji bo ku taybetiyên wan ên berbiçav derkevin meydana. Ji ber ku eger herêmên van devokan nêzîkî hev bana wê gavê ev taybetî ji aliyê guhdaran ve wê baş nehatana têgihîştin û encamên nêzî hev dê derkatana.

2.3.2.1.3. Qeydên Dengan

Me bona qeydên dangan ji bo her devokê kesek hîlbijart û dengê wî qeyd kir. Herçiqas bikaranîna dengê yek kesî bona hemû devokan dê baştir ba, dîtina kesekî wusa ku bikaribe bi herçar devokan biaxeve zehmet bû loma me ji bo her devokî kesên cuda hîlbijartin. Bikaranîna ji her devokê kesekî cuda dîsa ji me re avantaj anîn digel dezavantajên xwe. Çiqas ji destê me hat me hewl da ku dengên kesên ku

¹⁶⁸ Mehmet Yonat, **Morfolojiya Navdêrî ya Devokên Kurmançî**, Peywend, Van, 2022.

¹⁶⁹ Geoffrey Haig, Ergin Öpengin, "Kurdish: A critical research overview", **Kurdish Studies**, V. 2, r. 116.

¹⁷⁰ Öpengin û Haig, "Regional Variation in Kurmanji...", 147.

diaxivin nêzîkî hev bin û herwiha deng hemû yê mêran in, ji ber ku bikaranîna dengê jin û mêran tev, tesîr li ser guhdar dike ku li gorî zayendê jî deng binirxîne lêbelê nirxandina zayendê nakeve nav mijara me. Loma me tenê dengê mêran qeyd kir. Herwiha me kir ku kesên diaxivin temenê wan, statuya wan (wekî kar û asta perwerdeyê) û dengê wan nêzîkî hev bin. Jixwe ji bilî dengê beşdarê Kurmanciya Standard dixwîne, ew sê devokên din perwerdeya bi kurdî nedîtibûn. Me dengên van kesan li cihekî bêdeng qeyd kir û tiştê me dîqet kir ew bû ku dengê ji derve nekeve nav qeyda dangan û deng zelal bin. Agahiyên kesên dengê wan hatiye qeydkirin li jêr e:

Tablo 4: Agahiyên Kesên Dengê wan Hatine Qeydkirin

Devok	Bajar	Navçe
Devoka Hekkarî (DH)	Hekkarî	Çelê (tr: Çukurca)
Devoka Mêrdînê (DM)	Mêrdîn	Qoser (tr: Kızıltepe)
Devoka Wanê (DW)	Wan	Qelqelî (tr: Özalp)
Kurmanciya Standard (KS)	Mêrdîn	Qoser (tr: Kızıltepe)

2.3.2.1.4. Guherbarên ku di VGTyê de Hatine Kontrolkirin

Di testa VGTyê de me kir ku em taybetiyên ku dê tesîrê li ser pêkanîna û nirxandina anketê bike jê derxin. Loma me ew guherbarên li jêr kontrol kirin.

1. Zayend: Ji bo ku guhdarê deng di bin tesîra zayendê de nemîne û tenê devokê binirxîne me tenê dengê mêran qeyd kir.

2. Temen: Temenê axêverên ku me dengê wan qeyd kirine di navbera 23 û 29an ye. Me ev yek jî kontrol kir ji ber ku me nexwest dengê axêver tesîreke erênî yan neyînî li ser guhdar bike, loma kesên dengên wan hatine qeydkirin temenê wan nêzî hev e.

3. Niştecihbûn: Me bala xwe da li ser wê yekê ku kesên em dengê wan qeyd dikin ji herêma xwe hatine dinê û li wir mezin bûne, ji bo ku tesîra devokên din li ser wan tune be.

4. Perwerdeya kurdî: Me kesên ku perwerdeya kurdî nedîtine hilbijartin (ji bilî yê Kurmanciya Standard diaxive) û me ji wan xwest ku bi zimanê xwe yê rojane biaxivin. Ji ber ku di xebata pîlot de me dît ku tesîra perwerdeyê li ser axaftvan çêdibe her çi qas xwe jê dûrxe.

5. Sînordariya deng: Me tenê 4 deng dan guhdarkirin. Herçiqas ji bo vê lêkolînê me xwest em li gorî dabeşkirina devokên kurmancî ya Haig û Öpengin herin û 5 herêman¹⁷¹ û ya standard, anku 6 deng bi guhdarkirin jî, ev yek wê anket pir dirêj bikira û dîsa kesên dadigirin dibe ku dev jê berdana yan jî bala xwe nedana anketê û ketober dagirtana, loma me tenê 4 deng hilbijartin.

6. Dirêjîya qeydên deng: Qeydên deng di navbera 40-49 saniyeyan de ne. Ji ber ku dirêjbûna deng bi piştî wextekî guhdar aciz dike û dev ji anketê berdide; û eger zehf kurt be vê carê nikare taybetiyên devokan tesbît bike loma me ev wext diyar kir.

7. Bijartina mijara deng: Me ji hemû axêveran re heman mijar got û me ji wan xwest ku li ser heman mijarê biaxivin ji bo ku peyvên di heman peywendê de bi kar bînin. Di xebata me de axêver hemû li ser “Roja cejnê” axivîn û behsa rojeke xwe ya cejnê kirin.

8. Rêza deng/devokan: Me rêza deng guherand; wekî mînak kesek DH di destpêka anketê de bibihîze kesekî din wê devokê di dawiyê anketê de guhdar dike û di destpêkê de KS guhdar dike. Ji bo wê me du form (Forma A û forma B) amade kirin ku pirs û deng hemû wekî hev in lê belê rêza deng diguhere. Wekî mînak rêza dengên forma A wekî "DH, DM, DW, KS" ye, lê belê rêza dengên forma B "KS, DW, DM, DH" ye. Bi vî awayî her form ji aliyê nivî beşdaran ve hate dagirtin ku hevsengiyek çêbe.

¹⁷¹ Öpengin û Haig, “Regional Variation in Kurmanji...”, 147.

2.3.2.1.5. Sedema Hilbijartina Anketa Online

Me xebata VGTyê bi wan kesan re kir ku li zanîngehan di astên lîsans, mastera bêtez, mastera bitez û doktorayê de bi kurdî perwerde dîtine yan jî hêj xwendekar in û perwerdeyê dibînin. Loma me anketeke li ser înternetê pêk anî ku em xwe bigîhînin gelek beşdaran, hem yê xwendekar hem jî yê mezûn.

Herçiqas di destpêka xebatê de armanca me ew bû ku em anketan rûbirû pêk bînin, ji ber erdheja li Tirkiyê qewimî YÖKê biryar da ku perwerde dê li ser înternetê bê kirin, loma xwendekar nehatin zanîngehê û ji ber wê jî me guncan dît ku em VGTyê li ser înternetê pêk bînin. Herwiha wekî diyar dike, mirov dikare bêje ku beşdar xwe di anketên ku ne rûbirû têne kirin de rehetir hîs dikin, ji ber ku di anketên rûbirû de dema ku xwendekarekî astbilind and jî profesorekî dibînin xwe hinek nerihet hîs dikin.¹⁷²

Herwiha di anketên online de beşdarê anketê dikare kîjan wextî bixwaze li gorî dilê xwe anketê dagire û di bin tesîra wext û kesê anketê dike de namîne. Digel vê, anketa online pratîk e û kêmtir mesref û dem dixwaze. Ji ber van sedeman me anketa online pêk anî.

2.3.2.1.6. Xebata Pîlot a Testa Devkî ya Nehenî

Me beriya forma dawî ya anketê xebateke pîlot çêkir ji bo ku em kêmasiyên anketê bibînin û hin xalên ku li anketê nayên biguherînin û sererast bikin. Di destpêkê de me metn bi devokên Hekkarî, Mêrdîn, Wan û Standard dane nivîsandin û ev metn ji aliyê kesên perwerde dîtine û kesên ji herêmên Merdîn, Wan û Hekkariyê dan xwendinê. Metna bi standardê hatibû nivîsîn jî dîsa ji aliyê kesekî perwerde dîtibû hate xwendin. Lê me dît ku problemên bi vî awayî çêdibin:

1. Ew kes çiqas bixwazin bi devoka xwe bixwînin jî, ji ber ku metn bi awayekî nivîskî bû û ji ber ku van kesan perwerdeya kurdî standibûn, metn ber bi standardê ve dibirin û bi devoka xwe nedixwandin. Loma hemû deng nêzî hev derdiketin. Ji bo ku em vê pirsgerê çareser bikin me, ji bilî ya standard, kesên bi

¹⁷² Natalie Schilling, "Surveys and Interviews", **Research Methods in Linguistics**, (96-115), Cambridge University Press, New York, 2013.

kurdî perwerde nedîtine peyda kirin. Herwiha ji bo ku bi awayekî xwezayî ev axaftin çêbibin, me metn bi awayê nivîskî çênekir. Me tenê ji wan re mijar got û ji wan xwest li ser wê mijarê biaxivin.

2. Piştî me anket bi çend kesan re kir me dît ku hin pirs ne li gorî armanca xebata me ye. Me ev pirs ji anketê derxistin an jî guherandin.

3. Me ji bo VGTyê pîvaneka 6 xalî hîlbijartibû wekî, “Qet ne wusa ye, hinek ne wusa ye, ne wusa ye, hinek wusa ye, wusa ye, bi temamî wusa ye”. Lê paşê me dît ku di pîvanekê de xalên “hinek ne wusa ye” û “hinek wusa ye” baş nayêne têgihîştin an jî wekî heman tişt tîn fêmkirin. Herwiha di anketê de xala nîvekê tunebû ku vê yekê ji bo bersivdêrên dudil an jî bêqerar zehmetî derdixist. Loma me li dewsa pîvaneka 6 xalî, pîvaneka 5 xalî hîlbijart û xalên wê bi vî awayî çêkir: "Qet ne wusa ye, ne wusa ye, ne erê ne na, wusa ye, bi temamî wusa ye".

2.3.3. Tetbîqa Xebatê, Berhevkirina Daneyan û Analîz

Di vê beşê de em ê derbarê tetbîqa lêkolîna kalîtatîv û ya kantîtatîv de agahiyan bidin.

2.3.3.1. Tetbîqa Lêkolîna Kalîtatîv – Berhevkirina Daneyan û Analîz

Ji bo lêkolîna kalîtatîv me hevpeyvîna nîvsazkirî amade kir û beriya hevpeyvînê pirs amade kirin. Pişt re me bi destûra mamosteyan dengê wan qeyd kir û paşê ew deng deşîfre kir û analîza wan dengan kir. Ji ber ku taybetiyeke hevpeyvîna nîvsazkirî îmkane dide ku mirov dema hevpeyvînê de pirsan li ser zêde bike, me jî di dema hevpeyvînê de hin pirsên din jî li ser zêde kirin û ji wan pirs kir. Ev pirsên me li ser hevpeyvînê zêde kirî, bi awayekî xwezayî di pêvajoya hevpeyvîna de, di hişê me de çêbûn.

Beriya ku em dest bi tetbîqa lêkolîna kalîtatîv bikin me pirsên xwe digel şêwirmendê tezê û bi sê pisporan re nîqaş kirin. Pirsên lêkolîna me ji aliyê wan ve jî guncan hatine dîtin, loma piştî wê me dest bi xebatê kir. Herwiha beriya ku em lêkolîna xwe ya esas bisepînin me xebateke pîlot bi pênc kesan re kir û pirsên ku

nedihatine fêmkirin an jî yê ne guncan bûn û ne li gorî armanca lêkolîna me bûn me jê derxistin an jî guherandin.

Me di dema hevpeyvînê de bi beşdar re xeber da ji bo ku bersivên xwe bi rehetî bide û di bin tesîra tiştekî de nemîne, loma me diyar kir ku tu bersiva ku ew dê bide çewt an rast nîne, tenê armanc girtina fikrên beşdar e û navê beşdar dê derbas nebe.

Me di xebata kalîtatîv de bi mamosteyên kurdî re hevpeyvîn kir. Ji wan, ji bilî yekê hemûyan doktoraya xwe di beşa kurdî de xilas kiribûn, û di beşa kurdî de li Zanîngeha Mardîn Artuklu dixebitîn. Me derbarê kurdî, kurmançî, devokên kurmançî, zimanê standard û nestandard de hevpeyvîn kir û me hevpeyvînên wan bi çend temayan dabeş kir û li gorî vê dabeşkirinê jî analiz kir.

Me xebata kalîtatîv di destpêkê de elzem dît ji ber ku me ewilî xwest em têgihîştina wan mamosteyan a “zimanê/devoka standard” fêm bikin. Di destpêkê de me hewce dît ku em vê yekê tehlîl bikin ka di navbera mamosteyan de zimanekî ku wekî standard hatiye qebûlkirin heye yan nîne; û vê yekê bi taybetî karê me hêsantir kir ku em lêkolîna duyem a kantîtatîv çêbikin û bimeşînin.

Piştî pêkanîna hevpeyvînê, ew dane û bersivên ku me bi dest xistin li gorî qaîdeyên deşîfrekirin û analîza transkrîpsiyonên lêkolînên kalîtatîv di *microsoft wordê* de ewilî me kod kir paşê jî li gorî wan kodan me tema û bintema diyar kirin û me ew kod dabeşî temayan û bintemayan kirin. Piştî wê me analîz û şirove kirin û di dawiyê de jî me nîqaşa wan kir û nivîsand.

Di lêkolînê de me *Analîza Tematîk* bi kar anî. Herçiqas bêtir wekî teknîk tê dîtin jî, li gorî Braun û Clark Analîza Tematîk Metoda Kalîtatîv a yekemîn e ku divê mirov hîn bibe û ji bo ku mirov bikaribe analîzên din bike ev metod tiştên bingeşîn hînî me dike. Herwiha Braun û Clark Analîza Tematîk ji metodolojiyekî bêtir wekî metodekê dibînin.¹⁷³ Analîza Tematîk metodek e ku tê bikaranîn ji bo diyarkirin, analîzkirin û raporkirina nimûneyan (pattern), anku temayên daneyan. Analîza

¹⁷³ V. Braun, V. Clark, "Using Thematic Analysis in Psychology", **Qualitative Research in Psychology**, V. 3, r. 78.

Tematîk xwe bi teoriyan ve girê nade. Ji ber vê livîner e (flexible) û dikare bi gelek teoriyan re bixebite.

Braun û Clarke¹⁷⁴ 6 heb gav ji bo pêvajoya Analîza Tematîk pêşkêş dikin:

1. Naskirina daneyan: Transkrîbekirina axaftinan, xwendina daneyan, nivîsandina fikrên destpêkê.

2. Çêkirina kodên ewil: Di hemû daneyan de kodkirina taybetiyên ku balê dikişîne, komkirina daneyên ku bi kodan ve elaqedar e.

3. Lêgerîna temayan: Komkirina kodan di bintemayên muhtemel, komkirina hemû daneyan di bintemayên muhtemel.

4. Çavlêgeraneke temayan: Kontrolkirina ka tema bi naveroka kodan re elaqedar e (asta 1) û bi hemû daneyan re (asta 2) elaqedar e yan na, çêkirina “nexşeyeke” analîza tematîk.

5. Diyarkirin û binavkirina temayan: Analîzkirin ji bo sadekirina taybetiyên temayan, û tiştê ku analîz ji me re dibêje; diyarkirin û çêkirina navê temayan bi zelalî.

6. Firseta dawî ji bo analîzê: Neqandina mînakên axaftinên şênber û balkêş, analîza dawî ya mînakên neqandî, têkilîdanîna analîzê bi pîrsa lêkolînê û bi literaturê ve, amadekirina raporeke analîzê bi zîmanekî akademîk.

Di lêkolînê de me dane bi analîza tematîk û bi çavekî teswîrî (descriptive) nirxand û dawiyê de jî bi çavekî teswîrî (descriptive) û şirovekarî (interpretive) derbarê encama xebatê de beşa nîqaşê nivîsand. Me ji bo lêkolînê ev paradigma¹⁷⁵ an jî dênên dinyayî (worldview)¹⁷⁶ guncan dît ji ber ku şirovekarî di lêkolînê bi vî awayî, kalîtatîv de zehf tê bikaranîn û bi şirovekariyê em dikarin nêrînên beşdarên lêkolînê fêhm bikin. Herwiha berevajî pozîtîvîzmê, şirovekarî tenê yek rastiye qebûl

¹⁷⁴ Braun û Clark, "Using Thematic Analysis in Psychology", r. 87.

¹⁷⁵ Dawadi, Shrestha û Giri, "Mixed-Methods Research", r. 26.

¹⁷⁶ Creswell, **Research Design: Qualitative, quantitative and mixed approaches**, r. 6.

nake.¹⁷⁷ Ev yek jî ji bo me hêsanîr dike ku em nêrînên beşdarên lêkolînê bi awayekî berfireh binirxînin bêtî ku xwe bi yek rastîyekî ve girê bidin. Me bi analîza tematîk bi awayekî teswîrî tema dan, paşê di beşa nîqaş û şîroveyê de me temayên ku derketin pêş şîrove kirin. Kesên ku vê paradîgmayê bi kar tînin di xebatên xwe û analîzên xwe de ji tiştên ku analîz dikin fêhm dikin û paşê şîroveyan li ser wan dikin. Lêkolînên kalîtatîv encamên destxistî rave dike û şîrove dike.

2.3.3.1.1. Tema

Piştî ku me hevpeyvîn kirin, deng qeyd kirin û transkrîbe kirin, me dest bi analîza daneyan kir. Me ewilî di *microsoft wordê* de daneyên ku herî zêde têne tekrarkirin û yên balê dikişînin kodkirin, piştî wê ev kod di bintemayan de hatine berhevkirin, ji ber ku hin tema zêde berfireh bûn me di bin hin temayan de bintema (sub-theme) çêkirin û paşê li gorî temayên ku me diyar kir, me nirxandin û analîz pêk anîn. Di kategorîzekirinê de me ewilî kodkirin pêk anî, paşê me tema diyar kirin paşê dema ku hewce çêbû me bintema çêkir.

Me di lêkolînê de 13 tema dîtin. Temayên ku me diyar kirin wekî li jêr in:

Nêrînên mamosteyan ên standardîzasyonê

Nêrînên mamosteyan ên kurmanciya standard

Nêrînên mamosteyan dema marûzî kurmanciya standard dibin

Nêrînên mamosteyan dema bi devoka xwe diaxivin

Nêrînên mamosteyan a nêzîkbûna/dûrbûna devoka wan ji standardê

Nêrînên mamosteyan dema marûzî devokeke din

Fêmbariya devokan

Devokên nêzî standardê

Devoka ku li gorî min xweş e

¹⁷⁷ Dawadi, Shrestha û Giri, "Mixed-Methods Research", r. 26.

Kurdiya nestandard

Baweriya gel ku “kurdiya me ne ya heqîqî ye”,

Binavkirinên “Kurdiya Akademîk - Kurdiya Nivîskî - Kurdiya Standard” û
yên din

Kengê kurmanciya standard kengê devoka xwe bi kar tînim.

2.3.3.2. Tetbîqa Lêkolîna Kantîtatîv – Berhevkirina Daneyan û Analîz

Ji bo lêkolîna kantîtatîv me anketek amade kir. Di anketê de digel pirsên demografîk, me qeydeke dengan bi wan da guhdarkirin ku ji 3 devok û dengê ji kurmanciya standard pêk dihat, anku bi tevahî 4 deng bûn. Me ev deng wekî DH, DM, DW û KS bi nav kir. Piştî her dengê me ji beşdar xwest ku diyar bike ka axêver ji ku derê ye ji bo ku em bizanin ka li gorî dengê guhdar dike wê devokê nas dike yan na û herwiha diviya bû ku beşdar anketa (pîvaneka Lîkert/VGT) derbarê van dengan de dagire ku ji 7 madeyan pêk dihat.

Me ev anket li ser înternetê di *google formsê* de çêkir û ji beşdaran re şand. Ji ber ku hejmara xwendekarên ku wê gavê dixwendin kêm bû me anket ji herkesê lîsans, mastera bêtez, mastera bitez an doktora qedandin an jî dixwînin re şand. Şandina formê bi *emailê*, *whatsapp* û *telegramê* herwiha li ser *twitter* û grûpên mailan (wekî Kurdish Studies) û bi alîkariya hevalên nas pêk hat ku wan jî ji heval, xwendekar û komên xwe re par vekirin. Di encamê de dema me kesên pîrsa kontrolê xelet çêkiribûn jê derxist 127 anket di destê me de man ji bo nirxandinê.

Ji bo analîza daneyan me SPSS bi kar anî. Hemû dane bi barkirina wan li ser bernameya *SPSS (statistical package for social sciences) for Windows 22* li ser komputerê hatine analîz kirin. Ji bo ku biryar were dayîn ka kîjan testên (testên parametîk/neparametîk) pêşî di analîza daneyan de were sepandin, hîpotezên ku divê werin bicîhkirin hatin testkirin. Ji bo biryardana normalbûna belavbûnê, nirxên *Kolmogorov-Smirnov*, *kurtosî* (kurtosis) û asîmetrîbûn (skewness), ku hîpotezên belavbûna normal in, hatine bikaranîn. Têkiliya di navbera guherbarên kategorîk bi testa Chi-square hate pêkanîn. Ji bo cûdahiya di navbera pîvanên dubarekirî de

ANOVAya Biterkar (repeated measures ANOVA) hate bikaranîn. Ji bo ku çavkaniya cudahiyê bê diyarkirin testa *Tukey* hate bikaranîn ku cureyeke testa *post hoc* e. Ji bo hîpotezan asta watedariyê (significance scale) 0.05 wekî pîvan hat bikaranîn.

BEŞA SÊYEM

3. Dîtinên Xebata Kalîtatîv û Kantîtatîv

3.1. Dîtinên Xebata Kalîtatîv: Nêrînên Mamosteyên Kurdî Derbarê Kurmanciya Standard û Devokên Kurmancî de

Me di vê beşê de bi mamosteyên kurdî ên zanîngehê re hevpeyvîn pêk anîn ji ber ku me xwest em ewilî nêrînên wan derbarê standardîzasyon, şêwezar û devokên kurmancî de hîn bibin û paşê jî van dabeşî temayan bikin û analîz bikin. Anku em dikarin bêjin ku ev xebata kalîtatîv dixwaze ewilî rewşê “keşf bike” ka “nêrîn û helwestên” mamosteyan derbarê mijarên me hejmartî de çi ne. Ji ber ku teza me li ser “lêkolîna metoda têkel” ava bûye em ê hem xebata kalîtatîv hem jî ya kantîtatîv di tezê de bi kar bînin. Ev beş ya lêkolîna kalîtatîv e, piştî wê em dê di beşa din de lêkolîna kantîtatîv binirxînin.

3.1.1. Temayên Lêkolînê

Ji bo ku em hevpeyvînan analîz bikin me “analîza tematîk” guncan dît. Li gorî vê me ewilî jî bo hevpeyvînên ku me transkrîbe kirin *kod* diyar kirin. Piştî wê me ev kod di bin *tema* û *bintemayan* de dabeş kirin û ev tema jî li gorî *pirsên lêkolînê* dabeş kirin. Li gorî vê yekê pirsên lêkolînê, tema û bintema wekî li jêr hatine bi rêz kirin:

Tablo 5: Pirs û Temayên Lêkolîna Kalîtatîv

Pirs 1. Nêrînên Mamosteyên kurdî derbarê standardîzasyon û zimanê standard de çi ne?

Tema: *Nêrînên mamosteyan ên standardîzasyonê*

Têgihîştina hevpar

Nivîsandina hevpar

Zimanê nivîsê

Pirs 2. Nêrînên mamosteyên kurdî derbarê kurmanciya standard de çi ne?

Tema: *Nêrînên mamosteyan ên kurmanciya standard*

Pênas

Çêbûn

Pirsgirêk

Çareserî

Tema: *Nêrînên mamosteyan dema marûzî kurmanciya standard dibin*

Erênî

Neyînî

Mijarên din

Pirs 3. Nêrînên mamosteyên kurdî derbarê devoka wan bi xwe de çi ne?

Tema: *Nêrînên mamosteyan dema bi devoka xwe diaxivin*

Erênî

Neyînî

Notr

Tema: *Nêrînên mamosteyan a nêzîkbûna/dûrbûna devoka wan ji standardê*

Devoka min nêzîkî standardê ye

Devoka min dûrî standardê ye

Pirs 4. Nêrînên mamosteyên kurdî derbarê devokên din de çi ne?

Tema: *Nêrînên mamosteyan dema marûzî devokeke din dibin*

Erênî

Neyînî

Tema: *Fêmbariya devokan*

Devokên ku baş têne fêmkirin

Sedema fêmbariya wan

Devokên ku baş nayêne fêmkirin

Sedema nefêmbariya wan

Tema: *Devokên nêzî û dûrî standardê*

Nêzî standardê

Dûrî standardê

Sedemên nêzîkbûna standardê

Sedemên dûrbûna ji standardê

Tema: *Devoka ku li gorî min xweş e*

Devoka ku li gorî min xweş e

Pirs 5: Têgihên derveyî kurmanciya standard dimînin çi ne?

Tema: *Kurdiya nestandard*

Binavkirinên kurmanciya nestandard

Taybetiyên kurmanciya nestandard

Pirsgirêkên kurmanciya nestandard

Tema: *Baweriya gel ku “kurdiya me ne ya heqîqî ye”*

Sebebên wê

Bertekên li hember dertên

Tema: *Binavkirinên “Kurdiya Akademîk - Kurdiya Nivîskî - Kurdiya Standard” û*

<i>yên din</i> Kurdiya akademîk Kurdiya nivîskî Kurdiya standard Binavkirinên cuda Kurdiya neakademîk
Pirs 6: Kengê Kurmanciya Standard Kengê Devoka Xwe Bi kar tînin? Tema: <i>Kengê kurmanciya standard kengê devoka xwe bi kar tînim</i> Standard Devoka min

3.1.2. Şiroveya Temayan li gorî Pirsan

Di vê beşê de me li gorî pirsên lêkolînê yê xebata kalîtatîv, tema û kodên ku li gorî temayan derketine pêş diyar kirin, herwiha cihên ku ev tema û kod derketine pêş hatin nîşandan. Li gorî armanca xwe ya vê lêkolînê me xwest em bersiva 6 pirsên lêkolînê bidin. Di encama her pirsên ku em li pey digeriyan ev tema û bintemayên li jêr derketin. Ji bo pratîkbûnê ewilî pirsê lêkolîna kalîtatîv hatiye dayîn, paşê tablo hatiye dayîn. Di tabloyê de tema, bintema û kod cih digirin. Di bin tabloyê jî gotinên beşdarên lêkolînê yê tema, bintema û kodan di hundirîn cih digirin.

3.1.2.1. Nêrînên Mamosteyên Kurdî Derbarê Standardîzasyon û Zimanê Standard de Çi Ne?

Tablo 6: Nêrînên Mamosteyan ên Standardîzasyonê

Tema	Bintema	Kod	
Nêrînên mamosteyan ên standardîzasyonê	Têgihîştina hevpar	Ji hev fêmkirin Danûstandin Zimanê gel	Lingua franca (Zimanê hevpar) Melodiya zimên a hevbeş Ji bo herkesî heman tiştî dibêje
	Nivîsandina hevpar	Nivîsandina bi yek awayî Ji bo herkesî heman tiştî dibêje Fêmkirina hevûdû Zimanê hevpar Rehetiya jihev fêmkirinê Nivîsandina bi heman varyantê Ferhenga varyantan	Zimanê çîrok, helbest pê tê nivîsîn Di weşangeriya kurdî de serdestbûn Zimanê ku ji aliyê saziyan ve dertê Di weşanxane, sazî û komeleyan de dertê
	Zimanê nivîsê	Berhemên bi vî zimanî Zimanê nivîskî	Zimanê ku çîrok, helbest, pirtûk pê tê nivîsîn

		Devoka nivîskî Di nivîsîn û axaftinê de standardbûn Nivîsandina çîrok û romanên	Zimanê ku di weşangeriya kurdî de serdest e Kurmanciya standard bi nivîskî ye
--	--	---	---

Temaya ewil ku li gorî pirsên me derketin holê “**Nêrînên mamosteyan a standardîzasyonê**” ye. Di vê temayê de pirsên ku me pirs kir nêrînên mamosteyan ên *giştî* yên derbarê zimanê standard de dipêve. Dema ku bersiv hatine dayîn bersivdêr li gorî zimanê kurdî jî fikirîye lê pirs û tema wekî giştî li ser zimanê standard û standardîzasyonê ye. Di temaya *nêrînên mamosteyan a standardîzasyonê* de armanca me ew bû ku em bibînin ka beşdarên me derbarê standardîzasyonê de bi giştî çi difikirin. Di vê temayê de sê heb bintema derketin holê wekî:

1. *Têgihîştina hevpar*

2. *Nivîsandina hevpar*

3. *Zimanê nivîsê*

Li gorî van temayan gotinên beşdarên lêkolînê¹⁷⁸ wekî li jêr in:

1. Têgihîştina hevpar: Derbarê vê yekê de mamoste van peyvên tînin zimên: “*Yanê zimanê standard bi min ew zimanê axêverê wî zimanê yên hemû heremên cuda yên zimanekî kêr zêde bi rêya nivîskî û bi rêya medyayê û bi rêya perwerdeyê ji hev fêr dikin û danûstandinên xwe pêk tînin (M1, Hekkarî). “Zimanê standard, li gorî raya min, li gorî nêrînên min ev e; zimanekî hemû gelê ku wî zimanî diaxibe, hemû gelê ku ji yek nijadî ye ji axaftina ku tê kirin dikaribe fêhm bike û dikaribe li gorî wê em bêjin pêdiviyên xwe bi van bersivan bide. Yanî bi vî zimanê xwe karibe bi kesekî ku ji nijada xwe ye, ji gelê xwe ye yan jî kesê ku dibêje ez vî zimanî hîn bûme, ez bi wî zimanî dipeyîvim karibe bi wî ya ra bi rehetî bi hêsanî danûstandinê bike. Ji bona min zimanê standard ev e.” (M3, Surgucî). “Yanê bo zimanekî standard miro dikare vê bibêje zimanekî ji bo herkesî heman tiştî bêje bêtir ji bo nivîsandinê û ji bo ragihandinê û ji bo têkiliyê û bo hev du fêr bikin yanê ji bo fêmkirina hevdu zimanekî hevpar, mirov dikare zimanekî hevpar û li ser lihevhatibin*

¹⁷⁸ Gotinên beşdarên nehatine sererastkirin. Transkrîpsiyonên dengê wan li gorî bilêvkirina wan hatiye nivîsandin û tu mudaxale bi peyv, hevok û telifûza wan nehatiye kirin.

yanê bo min ev e.” (M4, Nisêbîn). “Yanî zimanekî ku axêverên wî zimanî li ku bin, li kîjan parçeyê, li kîjan welatê, li kî derê bin, kîjan herêmê bin bikaribin hev fêhm bikin./ ...ev jî hem tesîrê li axaftina wan bike hem jî xisûsen di nivîsandînê da ji ber ku hevdu tê bigihîjin standardîzasyon lazim e./Dawîya dawî ji bo ku tu vana jî bikaribî bînî ber hev, ji bo ku tu van jî em bêjin nêzî hev bikî, ev jî hem tesîrê li axaftina wan bike hem jî xisûsen di nivîsandînê da ji ber ku hevdu tê bigihîjin standardîzasyon lazim e.” (M5, Malazgîr).

2. Nivîsandina hevpar: Nêrînên mamosteyan ku derbarê vê de derdikeve pêş ev in: “Zimanê standard yanê ew ziman e ku dema nivîsandînê de hemû kes bi heman awayê binivîsîn, ji aliye gramatîk, ji aliye rastnivîsê de hemû kes dema ku bi heman awayê nivîsandin em dikarin jê re bêjin zimanê standard./...yanê ama zimanê nivîskî de hemû kes bi heman awayî dinivîsin ji bo vê em di bêjin zimanê standard (M3, Surgucî). “Yanê bo zimanekî standard mirov dikare vê bibêje zimanekî ji bo herkesî heman tiştî bêje bêtir jî bo nivîsandînê û ji bo ragihandinê û ji bo têkiliyê û bo hev du fêhm bikin yanê ji bo fêmkirina hev du zimanekî hevpar, mirov dikare zimanekî hevpar û li ser lihevhatibin yanê bo min ev e.” (M4, Nisêbîn). “Têgiha zimanê standard ji bo min tê çî wateyê, yanî ew zimanê ku pirtûk, helbest, çîrok pê tîn nivîsîn. Yanî em bêjin di weşangerîya kurdî da serdest e ew ji bo min zimanê standard e.” (M9, Misircê).

3. Zimanê nivîsê: Derbarê vê temayê de nêrînên bi vî awayî derketine: “...piraniya edebiyatvanên kurd, romannivîs, çîroknivîs, helbestnivîs berhemên xwe bi vî zimanî afîrandine û li ser edebiyatê di kurdî de li Bakur zimanekî standard ê nivîskî çêbûye...” (M2, Qoser). “Êê helbet [zimanê standard]¹⁷⁹ heye jixwe wextê mirov behsa standardbûnê dike hinekê jî behsa nivîsê de derdikeve pêş, standardkirina axaftinê de gîredayî nivîsê ye wexta nivîsê de standard tune be di axaftinê de jî standard çênabe yan jî wekê xala duyemîn dimîne yanê loma pêşî divê ew standard di nivîsê de çêbe piştra derbasî gotinê jî dibe.” (M4, Nisêbîn). “Lê kurmancîya standard ku em dibêjin an jî axaftina wî jî em bêjin ji ber ku li ser nivîsê pêk tê paşê ji nivîsê dikeve axaftinê...” (M5, Malazgîr). “Zimanê nivîskî lê zimanekî çawa yê

¹⁷⁹ Gotinên nav kevaneka çarçik aîdî nivîskarê teze ye.

nivîskî? Zimanekî ku ji alîyê sazîyan ve dertê. Ew zimanê nivîskî yê ku ji weşanxane, sazî, komele û rojnameyan dertê.” (M9, Misircê).

3.1.2.2. Nêrînên Mamosteyên Kurdî Derbarê Kurmanciya Standard de Çi ne?

Derheqê vê pirsê ku em li pey digeriyan, angû “nêrînên mamosteyên kurdî derbarê kurmanciya standard de çi ne?” du tema derketine ku yek ji wan “nêrînên mamosteyan a kurmanciya standard” e û ya din jî “nêrînên mamosteyan dema marûzî kurmanciya standard dibin” e.

Tablo 7: Nêrînên Mamosteyan ên Kurmanciya Standard

Tema	Bintema	Kod	
Nêrînên mamosteyan ên kurmanciya standard	Pênas	Kurmanciyêke standard heye Bêqisûr nîne Bi nivîskî ye Li bakur bi nivîskî ye Bi nivîskî û devkî ye Bi sedî sed nêzî tu devoka nîne Standardbûn di nivîsê de ye Standardbûn di axaftinê de ye Ji bo kultura nivîsê lazîm e Kurmanciya pirtûkan Kurmanciya kovaran Kurmanciya televîzyonê Têgihîştina hevpar Netewebûn Neteweperwerî Devokê nabe standard Mîrov nikare bibêje ev kurmancî standard e, ev ne standard e Kurmanciyêke cuda Desthilatî Şêwezarên cuda cuda	Zimanê nivîskî yê hevpar Standarda televîzyonê çêdibe Standardkirina axaftinê girêdayî nivîsê ye Têgihîştina hevpar a kesên xwende Kurmanciyêke standard heye lê sedî sed çênebûye Ji aliyê nivîskî ve kurmancî standard bûye lê ne tam Alfabeya latînî Axaftina kesên xwende li gorî standardê Axaftina derdora akademîk bi standardê Lazîmiya zimanê standard ji bo kurmancî Zimanekî standard ê nivîskî rûniştîye Jihevîfêmkirin Standard di zimanê nivîskî de Hawar
	Çêbûn	Xwendina metnên devokên cuda Xwendina nivîskaran a berhemên hevûdû Girtina peyvên devokên hevûdû ji aliyê nivîskaran ve Nivîs Bi saya nivîskaran Ji hêla enstîtuyên kurdî ve çêdibe	Hawar Ji nişka ve çênabe Afirandina zimên ji aliyê gel ve Xwendin û nivîsandin Pêvajoyek e Piştî Celadet di nivîsê de jixweber çêbû Bi xêra weşanxaneyan

Pirsgirêk	Nebûna standardîzasyoneke baş Bêparmayîna kurmancî ji gelek aliyan ve Hayjênebûna kurmanciya standard ji aliyê kesên nexwende ve Bandora tirkî Nebûna saziyên ku standardê bidine qebûlîkirin Jiholêrabûna peyvên cuda Nebûna kurmanciyeke nivîskî Nebûna saziyeke fermî ku karê standardê bike Perwerdenekirina zarokan li dibistanan Henekên xwe bi kurmanciya standard kirin Xwe kêmtirîn dema ku standard nizane Kesên kurdiya standard dizanin ya devokî biçûk dibînin	Nebûna dibistanan Nebûna pirtûkên ji aliyê pisporan ve hatine amadekirin Lihevnekirina li ser standardê Belavnebûna kurmanciya standard Nebûna desthilatek siyasî Nebûna standardê di axaftinê de Nîqaşên li ser rastnivîsê Bêdewletbûn Bêsaazîbûn Bêpergalbûn Bikaranîna peyvên lokal di nivîsê de Ziman di asta xwendin û nivîsandinê de belavî gel nebûye Dema bi malbatê re xeberdidî rewşeke komîk derdikeve Gel tranê xwe pê dike
Çareserî	Pêwistiya zimanê standard Netewetî/neteweperwerî Xwendina metnên hevdu Xwendina pirtûkên hevdu Bi berdewamî bikaranîna peyvan Ferzkirina qaîdeyan ji aliyê saziyekî ve Çêkirina peyvên nû li gorî sîstema zimên Parastina kurdiya standard û ya devokî Di zimanê nivîsê de standardbûn Bikaranîna peyvan heta ku rûnişt, cihê xwe girt Hebûna saziyan Kîjan devok bikeve rêzimanê ew dibê standard Axaftin, nivîsandin, bikaranîna kîjanî hêsantir be divê ew bibe standard Her devok hêja ye bibe standard	Pêşkêşkirina qaîdeyan wekî Celadet Çêbûna standardê ewilî di nivîsê de Zêdekirina têgihên nû Zêdekirina peyvên aktuel Parastina peyvên devokan Lihevnekirina li ser zimanê standard Perwerdeya bi zimanê zikmakî Kontakta devokan Hayedariya ji edebiyatê Belavbûna standardê li nav civakê Belavbûna xwendin û nivîsandinê Parastina standardê Hilbijartina devoka hêsan wekî standard Hilbijartina devoka axêverên wê zêde wekî standard Belavbûna sîstema perwerdeyê Divê saziyek biryarê bide Saziyeke dikare devokekî wekî standard qebûl bike Navendîbûn

Di pîrsa me derbarê Kurmanciya Standard de temaya ku me li gorî hevpeyvînan hilbijart, herwiha temaya ku di hevpeyvînê de derketê pêş **“nêrînên mamosteyan a kurmanciya standard”** e. Li gorî vê temayê jî dîsa çend heb bintema derketine pêş ku bi rêzê ve bi vî awayî ne:

1. Pênas
2. Çêbûn
3. Pirsgirêk
4. Çareserî

1. Pênas: Bîntemaya ewil ku derkete pêş “Pênas”a Kurmanciya Standard e. Derbarê vê bîntemayê de mamoste bersivên bi vî awayî dane: *“Bi min kurmanciyêke standard heye! Em navê vê daynin kurmanciyêke standard heye, ew kurmanciyêke ku bi taybetî piştî salên 80yî di kovaran de û piştî salên 90î di rojname û televîzyonan de tête axaftin, tête belavkirin û li ser avakirina hin têgihên nû, hin peyvên nû û bi hevoksaziyêke têkuztir tête axaftin”* (M1, Hekkarî). *“...gor vê esasen me qal kir piraniya edebiyatvanên kurd, romannivîs, çîroknivîs, helbestnivîs berhemên xwe bi vî zimanî afirandine û li ser edebiyatê di kurdî de li Bakur zimanekî standard ê nivîskî çêbûye, lêbelê axaftinê de standardek tunne be jî dema ku mirov dipeyivin dikarin wek nivîsê dipeyivin û standardek ji xwe re ava bikin ev jî di vir de bandora medyayê ji ya edebiyatê bêtir e ji bo axaftinê...”* (M2, Qoser). Digel van gotinan, mamoste di avabûn û belavbûna zimanê standard de rola desthilatê derdixin pêş: *“Lewra sîstema perwerdeyê em bifikirin, mamosteyek heye, xwendekarên wî hene. Yan jî sîstema ragihandinê em bifikirin, yanî dewlet dixwaze peyama xwe bi awayekî rast û durist bigihîjîne hemû welatîyan.”* (M8, Lîce). / *“Yanê kurmanciya standard wextê mirov dibêje standard qest him nivîskî him jî devkî yanê him axaftin him nivîsin tê ku bi piranî ji hêla desthilatek sîyasî zimanê standard tê çêkirin...”* (M2, Qoser). Mamosteyekî din belavnebûna standarda kurdî û hayjênebûna gel wiha rave dike: *“Yanî ji ber ku perwerde tune ye, ji ber ku em bêjin sazîyên ku evî standardê bigirin û bi kar binin û tetbîq bikin tune ne, di kurmançî da belav nîne. Yanî kîtleçekî, herî zêde pênc deh hezarekî em bêjin li bakur, heke tu bihesibînî, pênc deh hezarekî evî standardê herî zêde hay jê hene û bi kar tînin. Wekî din belav nîne.”* (M5, Malazgîr)

2. Çêbûn: Bîntemayêke ku me ji hevpeyvînan derxist “Çêbûn”a Kurmanciya standard e. Derbarê vê yekê de ev nêrîn derdikevin pêş. Beşdarekî me di çêbûna

kurmanciya standard de rola nivîsê derdixê pêş: “...standardkirina axaftinê giredayî nivîsê ye, wexta nivîsê de standard tinne be di axaftinê de jî standard çênabe ya jî wekê xala duyemîn dimîne yanê loma pêşî divê ew standard di nivîsê de çêbe piştra derbasî gotinê jî dibe. (M4, Nisêbîn), Beşdarekî din rola xwendina nivîskaran a metnên hevûdu wiha derdixê holê: “Bi xwendin û nivîsandin, metnê hev du dixwînin mesela em bêjin kesekî ku ji Mêrdîn be metnê Colamêrgî dixwîne, ê ku nivîskarê Colamêrgî metnên Mêrdînî dixwîne, yanê hev du tamam dikan yanê, peyvek di devoka wî de tine be bi xwendinê digire ya jî em bêjin bi standardizasyonek cuda çêdibe, tabî ew nayê vê maneyê ku standardizasyonekî baş heye yanî hê jî hin nivîskar bi israr dibêjin em bi devoka xwe binivîsin yanê” (M3, Surgucî). Nêrîneke din derbarê çêbûna zimanê standard de rola weşanxaneyan derdixê pêş: “Yanî zimanekî standard ê nivîskî rûniştîye. [...] A nivîskî bi taybetî xêra weşanxaneyan çêbûye. Di wan weşanxaneyan de Nûbihar, Avesta, Lîs, Belkî. Yanî yê Nûbiharê nizanîm lê yê Avesta, Lîsê edîtorê wan dîsa ji herêma derdora Torê ne, herêma Mêrdînê ne. Ne ji Torê bira şaş nebe. Herêma Mêrdînê ne. Yanî ji ber wî em bêjin zimanê nivîskî piçekî edî taybetîyên herêma devoka Mêrdînê dihewîne.” (M9, Misircê). Derbarê lazimiya çêbûna standardê û ka standard dê herêmên cuda ên kurdan çawa bigihîne hev beşdarekî ev gotin anîne zimên: “kurmanc, li çar pênc parçeyan belav bûne, kafkasyayê filan jî bixî navê, û di nav vê çar pênc parçeyê da gelekî herêm hene, weku me got botan, behdînan. Dawîya dawî ji bo ku tu vana jî bikaribî binî ber hev, ji bo ku tu van jî em bêjin nêzî hev bikî, ev jî hem tesîrê li axaftina wan bike hem jî xisûsen di nivîsandinê da ji ber ku hevdu tê bigihîjin standardizasyon lazim e.” (M5, Malazgîr).

3. Pirsgirêk: Bintemayeke din ku me ji hevpeyvînan derxist ku me bi sernava “pirsgirêk” bi nav kir pirsgirêkên kurmançiya standard derdixê holê û derbarê vê bintemayê de jî ev nêrîn derdikevin pêş: “Wekî min got kurmançiya standard ji aliyê nivîskî ve sedî sed nebe jî heye. Lê di axaftinê de tune ye, her herêm li gorî xwe diaxive. Ev jî ji ber tunebûna dibistanan pêk tê, zarok li malê tenê zimanê malbata xwe hîn dibin.” (M6, Tetwan). Beşdarekî din pirsgirêkeke standardbûna kurmançî wiha rave dike: “Lewra zimanê standardkirî di nava xwe da em bêjin kêmkirinekê jî tîne. Yanî varyantan jî holê radike. Kitekitên, cudatîyên di nav xwe da, peyvan, agahîyan, têgihan ji hev kêmkirî dike, dadixê./Ku tu bêjî na bila her kes fehm bike, ji bo

wê jî em bêjin wek meriv darek bipejikîne hemû şaxên wê jê ke, bila tenê rehê wê, koka wê bimîne, wê çaxê ew dewlemendiya, rengînbûna darê namîne.” (M7, Semsûr), Pirsgirêkeke din ku mamoste li ser disekinin tesîra tirkî li ser kurdî ye ku derbarê wê de ev hatiye gotin: “...li ser herêma em bejin Xerzan û ya Botanê standardbûnekê nû hate dayin, hevoksaziyekê nû hate ceribandin ew jî kêr zêde bêtir bi min bin bandora tirkî de ye ew hate qebûlkin...” (M1, Hekkari) / “Niha çi bûye em di bin bandora tirkî da dimînin, em ziman baş hîn nabin ji bona wî em hev fêm nakin.” (M10, Mûş). Li vê derê mijara derdikeve holê ev e ku nivîskarên ji herêmên cuda li gorî devoka xwe dinivîsin, loma kurmanciyêke bi sedî sed standard derneketiye û beşdar vê yekê wiha derdibe: “Yanî tu bêjî eva sedî sed kurmanciyêke standard e, her kes li gorî vê dinivîse, tiştêkî wisa bi min hê jî tune ye. Yanî hê jî, erê kurmanciya standard û kurmanciya nivîskî, min wisa serî da pênasê kir, lê dema tu nivîsê jî dinihêrî, tu lê dinihêrî yekî behdînî hin rengê xwe dixê, yekî botî em bêjin rengê devoka xwe dixê, yekî serhedî rengê devoka xwe diyar e ku dixê nivîsê jî. Yanî ew sedî sed çênebûye hêj. Loma kurmanciyekî, an jî hewlekî kurmanciyekî standard heye bes ne temam pijîyayîye.” (M5, Malazgîr). Digel van yekan belavnebûna kurmanciya standard pirsgirêkeke din e ku wiha tê derbirin ji aliyê mamosteyekî ve “Yanî kitleyekî, herî zêde pênc deh hezarekî em bêjin li Bakur, heke tu bihesibînî, pênc deh hezarekî evî standardê herî zêde hay jê hene û bi kar tînin. Wekî din belav nîne. Yanî ez wiha bêjim, biçî nav gundekî, em bêjin ku xwendin û nivîsandina wî hebe, li gundekî bohtî, li gundekî serhedî bi rastî ku bi kurmancî ra eleqedar nebe, xwendin û nivîsandina kurmancî ra ku em bêjin bi gramera kurdî ra eleqedar nebûbe ku nexwendibe, nenivîsandibe, haya wî wê ji standardê jî tune be. Yanî ez ne bawer im standarda ya kurmancî piçik haya wî yê jê hebe. Loma standarda kurmancî standardeke gelekî teng e.” (M5, Malazgîr).

4. Çareserî: Di bintemaya “Çareserî” de em nêrînên mamosteyan rave dikin ku derbarê çareseriyên pirsgirêkên kurmanciya standard de ne: “...wexta du kesên ji herêmên cuda eger hayê wan bi taybetî ji edebiyatê, ji nivîsê hebin dikarin pir bi hêsanî li ser standardekî hev bikin yanê.” (M2, Qoser). “...yanî saziyekî hebê bêje “...heyran ji îro pê de ev devok standard e, perwerde hemû tişt bi vê devokê ye” ya ewê hebê ya jî bi deme re bê nivîsandin, bê hilberanîn û bi deme re bê qebûlkin ji xwe re standardek derdikeve, yanê rêya wê tu bêjî tabî başqa rêya wê nizanim.” (M4,

Nisêbîn). Ji bo rûniştina zimanê akademîk mamosteyek bikarneanîna peyvên lokal û ji dewsa wê hevgirtineke di nivîsê de wiha pêşkêş dike. “Ha, ez wiha, yanî çawa bêjim pir pir tişteki hevpar hebe êdî hatibe qebûlkin yanî di kurmancîya standard da halî hazir heye îda, hatibe qebûlkin, digel wî jî kesekî rabe ewî nenivîse, an jî neaxive an jî nebîne û di şûna wî da biçe tişteki pirr pirr lokalê gundê xwe bîne bi kar bîne bi rastî bi min ne durist e jî ne hewce ye jî.../Okey, piştî ku rûnişt, piştî ku em bêjin hêla ewî kîtleya qet nebe ji bo kurmancî dibêjim, ji ber ku em behsa kîtleiyê dikin, dewlet tune ye tişteke tune ye. Heya ji aliyê hemû kesî ve ew tişt hate qebûlkin piştî wê ne hewce ye meriv biguherîne...” (M5, Malazgîr) “Heke perwerde hê ji zarokatiyê ve bê dayîn, belavbûna zimanê standard dê zûtir bibe, lewre nîfşên nû dê zûtir adapteyî vî zimanî bibin û bi saya xwendin û nivîsandinê dê di nav gel de jî pêş bixin.” (M6, Tetwan) Mamosteyek çêkirina peyvên nû ku di zimên de tune ye wiha rave dike “...dibe ku em bêjin peyva “înternet”ê tune be, “înternet” tişteki nû ye, kifşeke nû ye, wexta ku kifşeke nû hebe divê tu li gorî wê kifşa nû tu jî bi zimanê xwe bersivê jê ra bibînî. Li gor qalibên zimanê te, li gor herikbarîya zimanê te, li gor dengsazîya zimanê te, fonetîka zimanê te, semantîka zimanê te divê tu jî tişteki jê ra çêkî. Nabe ku tu ê paş bimînî.” / “Yanî piranîya gel bi kîjan devokî bipeyîve ew wek navend tê ecibandîn ev yek pîvanek e. Pîvana duyemîn li gorî min axaftin, yanî zelalbûna axaftinê ye; hem ji warê nivîsandinê ve, hem ji warê bikaranîna gotinê da, bilêvkirinê da kîjan hêsantir be divê ew bê wek standard, wek navend bê qebûlkin. Lewra em bêjin tiştê ku hêsan be ew ê zûtir bê fêhmkin zûtir bê belavkin û zûtir bê perwerdekin. / Lêbelê heke ku em bêjin em ê kurmancîya Mêrdînê û Dîyarbekirê wekî navend bicibînin, ji ber ku em bêjin kêma zêde çil pêncî sal e bi vî zimanî tê nivîsandin, tê axaftin, di televîzyonan da bername tên çêkin, di rojnameyan da nûçe tên çêkin, sîyasetmedar bi vî zimanî diaxivin wê çaxê hêsantir e ku gelê dinê ê çeperê xwe bigihîne navendê. Yanî heta ku em navendê li ser çeperê, li ser qeraxan ferz bikin meriv hinekî zextê bide ser qeraxa da ku nêzî navendê bibe çêtir e. Ew ê hêsantir çêbibe.” (M7, Semsûr).

Di temaya “Nêrînên mamosteyan a kurmancîya standard de” tiştê ku bala me kişand ev yek bû ku hin beşdar hebûna kurmancîyeke standard qebûl nakin (M7, Semsûr) û îddîa dikin ku “kurmancîyeke standard tune lê di pêvajoya çêbûnê de ye” (M3, Surgucî). Digel vê, pênaseyên kurmancîya standard bi têgihên wekî

“neteweperwerî, nivîs, televîzyon, enstituyên kurdî, jihevîfêmkirin, desthilatî û hwd.” ve tê girêdan, û jixwe dema ku mirov kodên derketine binêre ev têgih bi awayekî berfirehî tene dîtin.

Çêbûna kurmanciya standard dîsa bi saya nivîsê, kovara Hawarê û wek tişteki ku ji nişka ve çênabe lê bi demê re dertê hatiye terîfkirin. Pirsgrîkên kurmanciya standard di serî de “nebûna saziyan, desthilatê, dewletê; hayjênebûna standardê, nebûna perwerdeyê, bandora tirkî û hwd.” balê dikişînin. Ji bo çareseriyên ku pirsgrîkên derketine jî dîsa “xebata saziyan, standardbûn, perwerde, parastina kurdiya standard û ya devokî” balê dikişînin.

Tablo 8: Nêrînên Mamosteyan Dema Marûzî Kurmanciya Standard Dibin

Tema	Bintema	Kod	
Nêrînên mamosteyan dema marûzî kurmanciya standard dibin	Erênî	Kêfxweşbûn Jihevîfêmkirin Rehetiya danûstandinê Îspata xwendina kurdî Têkilî bi nivîsandina kurdî re Wî kesî perwerde standiye	Têkilî bi xwendina kurdî re Têgihîştina hevpar Tişteki xwezayî Xweş Têkildariya bi kurdî re Kurdî xwendiyê Kesekî xwende ye
	Neyînî	Kêfa min nayê yekî herêma min standard bipeyive Zimanê çêkirî Qismeke wê çêkirî ye Devok ji wê şirintir e	Dûrketina ji devoka xwe Li malê bi axivî rewşên komîk dertên Sentaksê de xirabûn Axêver ji herêma min be şûna wî şerm dikim
	Mijarên din	Bi awayê neteweyî fikirîn Axêverên standardê baş nizanin ka standard di axaftina wan de heye yan tune Kurmanciya standard tune ber bi standardê ve diçe Bi elîtbûnê ve nayê girêdan Axaftin şikil nestandiye Tesîra pişeyê li ser axaftinê tune Yekî gundî dikare ji yekî dixtor baştir bi axive	Standard ewilî nivîskî ye paşê dikeve axaftinê Nêrîneke pozîtîf an negatîf çênabe Em nizanin ka zimanê standard heye yan tune ye Ne wekî zimanên din e Kurdî nebûye qada perwerdeyê Ev tişt çênebûye wekî “ev xwende ye, ev ne xwende ye”

Me ev tema wekî “nêrînên mamosteyan dema marûzî kurmanciya standard dibin” bi nav kir. Di vê temayê de armanca me ew e ka mamoste çî hîs dikin dema ku yekî li hemberî wan bi standardê diaxive. Me ji bo vê temayê dîsa

çend heb bintema diyar kirin. Di vê temayê derkete holê ku beşdarên me xwedî hestên *erênî* û *neyînî* derketin. Herwiha *mijarên din* jî derbarê vê yekê de derketin. Bintemayên me diyarkirî bi vî awayî ne:

1. Erênî

2. Neyînî

3. Mijarên din

Li gorî van bintemayan beşdarên lêkolînê nêrînên xwe wekî li jêr îfade kirine:

1. Erênî: Bintemaya ewil nêrînên beşdaran ên “erênî” derbarê kurmanciya standard de ye. Derbarê vê yekê de li gorî kodên jorîn ev nêrîn derdikevin pêş. Mînakên hestên wan ên erênî bi giştî wekî “jihevfehmkirin, kêfxweşbûn, danûstandin, têkiliya bi nivîs û xwendinê” derket: “*Lê heke ji herêmên cuda bin ez normal dibînim, ez dibêm belkî jî ew hewldan kiriye ku pêtir were fêmkirin, ez vê baş dibînim...*” (M1, Hekkarî) “*Yanê belkî ji ber ku ez bîfikirim wa êdî standardekê me jî heye, ez bi awayekî neteweyê bîfikirim cihê tişteki xweşiye yanê wa ye standardekê me jî heye bêyî dewlet, bêyî sazîyekê ku hêzek di destê wî de ye me jî karibe me bixwe bi edebiyata xwe, bi nivîskarên xwe bi hinek saziyên xwe yê bê desthilat bi kovarên xwe hikmê wan li ser milletê tunebû me jî karî bi van tiştan standardek çêkiribe û em karibin pê hev du bipeyivin, binivîsin kêfa meriv tê yanê ez kêf xweş dibim.*” (M2, Qoser). Herwiha beşdar dema ku kesekî bi standardê diaxive re danûstandin dikin wî wekî kesekî perwerdedîtî, di kurdî de xwende û tekiliya wî bi kurdî re heye, dibîne, anku *prestîjek* dide zimanê standard: “*...lê mesela yekî axivî yanî kîtabî axivî ew çîka standard piçekî ew e kîtabî ye, axivî be bi te re tê zanibî çik e yanê yekî xwende ye. / Yanê hissîyata mi ra çêbibe yanê vîna tişteki xwendiyê çêbibe yanê erê vîya têkildarê kurdî ye yanê kurdî xwendiyê, dixwîne ew nêrîn bi min re çêdibe*” (M4, Nisêbîn). “*Pir kêfa min tê. Lewre ev hêviyek dide min. Ez dibêjim tenê bi devoka xwe asê namîne, ji bo têgihiştina ji hev, zimanê standard bi kar tîne...*” (M6, Tetwan). “*Yanî çi hîs dikim? Li gor şexsan diguhere. Hin şexs hene bi rastî dema wî standardê ji te re diaxive êdî ew standard bûye xwezaya wî, xweş e.*” (M9, Misircê).

2. Neyînî: Bîntemayeke din nêrînên “neyînî” ne. Derbarê vê de ev kod derketine pêş: *“Yanê ez bizanim ew ji herêma min e, ez piçekê şuna wî şerm dikim çimkî ez dibêhm hewce nîne tu wê bikî çimkî em tişteke akademîk nakin, tu tişteke nivîskî nakin, tu tişteke medyayî nakin tu ji vê herêmê yî ez ji vê herêmê me, em kurdiya xwe biaxivin.”* (M1, Hekkarî). Hin beşdar kurmanciya standard wekî zîmanekî çêkirî dibînin û devokan tercîh dikin û meyla ber bi standardê wekî dûrketina ji devoka xwe dibînin: *“Lê kurmancîya standard ku em dibêjin an jî axaftina wî jî em bêjin ji ber ku li ser nivîsê pêk tê paşê ji nivîsê dikeve axaftinê, yanî piçekê berevajî siruşt zîman e. Tu dizanî zîman mirov pêşî diaxive û ew axaftin belkî êdî nîzanim çawa tesîrê li nivîsê dike lê ya kurmancîya standard da piçekê bi wî şiklî ye. Yanî wekî zîmanekî çêkirî hebî ew tehm têda heye. Weku zîmanekî werger.”* / *Yanî tu lê dinîhêrî peyv hemû kurdî ne, temam kêfa te tê, lê tu dinêrî sentaksê da em bêjin ew xerabûn çêbûne yan ji tesîra tirkî, erebî, farisî zîmanên bi wî şiklî. Ewa meriva aciz dike, wekî din problem tune ye.* (M5, Malazgîr). *“Lê mesela hinek jî hene, tirkî dibêjin ya “zorlama”, yanî zorê dide xwe ji bo standardê, zorê dide xwe û ew jî nexweş çêdibe. Xweşa min naçe.”* (M9, Misircê).

3. Mijarên din: Me di vê bîntemayê de rewşa wan a derbarê “mijarên din” de dema ku marûzî standardê dibin nîrxand. Derbarê vê yekê de li gorî kodan ev nêrîn derketine pêş. Hin beşdarên me hebûna zîmanê standard qebûl nakin û dibêjin ku di kurmancî de standardek tune ye lê ber bi standardîzasyonê ve diçe: *“...kurmancîya standard jixwe tune feqet yanê ne tevahî yanê em bêjin yanê mirov dikare bêje ber bi standardîzasyonê ve diçe, bi awayekî xwezayî feqet yanê standardîzasyona zîmanekî standard tam tinne ye kesên ku dixwazin bi wî rengî jî dixwazin biaxivin kêma zêde ji devoka xwe tiştan dibînin yanê ez yekî ku bi zîmanê standard bi min diaxive ez nîzanim yanê ténagehişim yanê ew zîmanê standard e ne zîmanê standard e, yanê kesekî wusa heye?”* (M3, Surgucî). Ji bo hin kesan dema ku marûzî kurmanciya standard dibin ew wekî hesteke pozîtîf an negatîf di wan de çênake: *“...yanê nêrîneka pozîtîf an negatîf bi min re çênabe yanê.”* (M4, Nisêbîn). Di lêkolîna me de digel ku hin beşdar zîmanê standard bi xwendewariya kurdî ve girê didin, ku ev kes bêtir dikin ku yekformê di zimên de bi kar bînin û bi standardê biaxivin, hin kes jî standardê “wekî axaftina bi standardê bi elîtbûn an roleke giring a civakê” ve anku bi prestîjê ve girê nadin: *“Na, ev çik bi ya min zêde çênebûye yanê wekî tu bêjî elît e û*

nizam çik e, çênebûye yanê ji ber ku nebûye qada perwerdeyî ew çik yanê mirov dikare vîna çik bike yanê ji hev cuda bike evana xwende ye evana nexwende ye, yanê xwendinekê perwerdeyî wek fermî jixwe tunne ye di kurdî de.../ Yanê ew kes gundî be jî ji ber go perwerdeyê çikê stendiye yanê em bejin ne doxtora ew parêzer a filan a û filan a ji ber go ew bi zimanekî di wan tiştan dike yanê lêbelê di zimanên din tê zanibî, yanê wextî bi te re tirkî biaxivî tê zanibî ew doxtor e, ew gundî ye, lêbelê ji bo kurdî doxtor jî dikarî bi te re bi devoka xwe biaxivî yanê ji vê ji axaftina vê ya kurmançî de dernakevê ew doxtor e ya ew gundî ye, ew jî ji va rewşa perwerde ne bi kurmançî ye tê/ ...ji bo kurdî ji bo kurmançî yanê yekî go gundî be ji yekî doxtor baştir dikarê standard biaxive.” (M4, Nisêbîn)

3.1.2.3. Nêrînên Mamosteyên Kurdî Derbarê Devoka wan bi xwe de Çi ne?

Di vê pirsê de armanca me ew bû ku em nêrînên beşdaran derbarê devoka wan bi xwe de hîn bibin. Ji ber ku pirsên me derbarê standardîzasyon û zimanê standard de di lêkolînê de cihekî giring digirin, pirsên bi vî awayî dê herwiha mumkin bike ku em bikaribin nêrînên wan derbarê devoka wan bi xwe û kurmançiya standard bidin ber hev. Temayên derbarê vê pirsê de derketine pêş wekî li jêr hatine dayîn.

Tablo 9: Nêrînên Mamosteyan ên Devoka wan bi xwe

Tema	Bintema	Kod	
Nêrînên mamosteyan ên devoka wan bi xwe	Erênî	Bi şans Rehettir peyivîn Bi awayê siruştî Peyvan hilnabijêre Axaftinê naguherîne Kêfxweşbûn Bi devoka xwe axivîn Devoka min Nostalji Gundê min	Axaftinên ji devoka xwe nas kirin Çêbûna nêzîkatiyê Devokperest nîne Devokên din qebûl kirin Danûstandina rehettir Hezkirina axaftina bi devoka xwe bi axêverên devoka xwe re Xwe rehet hîskirin Kêfhatina ji devoka xwe Bîrbirina zarokatiyê
	Neyînî	Di nivîsandinê de tercîh nakim	
	Notr	Devoka min maye nemaye nizamim	Bikaranîna devoka min girêdayî konteksê ye

Di vê temaya me de, **nêrînên mamosteyan ên devoka wan bi xwe**” de me sê heb bintema diyar kirin.

1. Erênî

2. Neyînî

3. Notr

1. Erênî: Di vê bintemayê de nêrînên mamosteyan bi vî awayî derketine pêş. Beşdaran bi nêrînên *erênî* îfade kirin ku xwe rehetir hîs dikin dema ku bi devoka xwe dipeyivin, bi awayê siruştî dipeyivin, axaftina xwe naguherînin, nêzîkatiyek di navbera wî kesî de çêdibe û herwiha danûstandin rehetir çêdibe: “*Ez rehetir dipeyivim, yanê ez hîç... ez dizanim ku yekî ji herêma min e bi devoka min dipeyive ez hîç zorê nadim xwe, mesela ez ji bo wî peyvan hilnabijêrim çawa bi awayekî pir siruştî ez pê re dipeyivim, ez zanim ew jî wek min dipeyive ew ji min fam dike ne hewceye ku ez xwe adapteyî wî bikim, ez li gorî wî axaftina xwe, peyvên xwe, zimanê xwe her wekî din biguherînim.*” (M2, Qoser). / *Yê min ez vîya bêjim, devoka min ji bo min bi rastî weku nostaljiyekê ye, yanî zarokatiya min e, gundê min e, ez wan tiştan hîs dikim.* (M5, Malazgîr). / “*Bêşik yanî mirov welatê xwe, li ciyekî xerîb ez dema kesekî dibînim ez yekser nas dikim jixwe ez dibêjim ev ji Licê ye. Yanî ew nêzîkbûn çêdibe. Dixwazî pê ra biaxivî ka kî ye çî kes e.*” (M8, Lîce).

2. Neyînî: Me di vê bintemayê de nêrînên mamosteyan yê “neyînî” derbarê devoka wan bi xwe de vekola. Di nêrînên *neyînî* derbarê devoka xwe de tenê tercîhnekirina devoka xwe di nivîsê de derkete pêş: “*Çawa bêjim, di axaftinê de kêfa min ji devoka min re tê. Lê di xwendinê de ez tercîh nakim ku metnekî ku bi devoka min hatibe nivîsandin ez bixwînim.*” (M9, Misircê).

3. Notr: Di bintemayeke din de ku me wek nêrînên “notr” de bi nav kir ev nêrînên li jêr derdikevin pêş: “*Wexta bi kesên ji herêmên din re dipeyivim ez hewl didim a standard bi kar bînim, kesên ji herêma xwe re dipeyivim ez a xwe bi kar tînim ji ber ku ew jî baş min fam dikin lêbelê ew jî carna li gor kontekstê diguhere mesela bernameyên edebiyatê be li gundê min jî be bivê nevê ez bi a standard dipeyivim ya jî tu axaftinekî bikî tu li Qoserê jî bî ez hewl didim ez a standardê kar*

*bînim yanê carna li gor konteksê jî diguhere.”(M2, Qoser). Herwiha nêrînên *notr* de beşdarî îfade kirin ku devoka wan maye nemaye nizanin: “*Yanê devoka min maye nemaye ez vîna jî nizamim...*” (M4, Nisêbîn). Digel vê yekê beşdarî bawer dike ku devokeke resen nemaye ji ber bandora devdorê: “*...em metnên dine dixwînin, hevalên me yê derdorê cuda hene ji ber ku kêr zêde em bandora wan de dimînin, ew bandora me de dimînin devokekê resen ez nebawerim, tinne ye.*”(M3, Surgucî)*

Tablo 10: Nêrînên Mamosteyan a Nêzîkbûna/Dûrbûna Devoka wan ji Standardê

Tema	Bintema	Kod	
Nêrînên mamosteyan a nêzîkbûna/dûrbûna devokên wan ji standardê	Devoka min nêzîkî standardê ye	Nêzîkî standardê ye Bi standardê diaxivim Kurdiya standard fêm dikim Kesên nexwende jî ji standardê fêm dikin Devoka min nêzî kurdiya Hawarê ye Bilêvkerî de peyv diyar derdikevin Aliyê rêziman ve ferq tune ye Ez bi şans im	Kesê li hemberî min min tam têdigihîje Kêfa min tê Ji gramera kurdî her tiştî fêm dikim Tişteki xerîb tune ye Tişteki siruştî ye Teoriya zimên dizanim loma giring nîne Ez aşîna me Nêzîkî Hawarê ye
	Devoka min dûrî standardê ye	Ciyawaziyên berbiçav hene Kurdiya standard kurdiyeke cuda ye Gel tiranê xwe bi kurdiya standard dike Devoka min dûrî standardê ye	Aliyê rêziman ve ferqên berbiçav hene Hesteke biyanîbûnê çêdibe Gel henekên xwe bi standardê dike Tesîra tirkî

Temaya “*nêrînên mamosteyan a nêzîkbûna/dûrbûna devoka wan ji standardê*” de armanca me ew bû em bizanin ka beşdar devoka xwe çiqas nêzîkî standardê dibînin û çî aliyê ve nêzîkî standardê dibînin. Herwiha, ji ber ku em dizanin kîjan beşdar ji ku ye ev pirs dê alîkariya me bike ku em derbarê vê yekê de jî fikrek bistînin ka kîjan herêm xwe nêzîkî standardê dibîne. Helbet bi fikrên bi 10 beşdarî mirov nikare bi giştî tesbîtekî bike lêbelê ji ber ku xebata me ya kalîtatîv bi van 10 kesan re ye loma em ê li ser tesbîtên wan biçin.

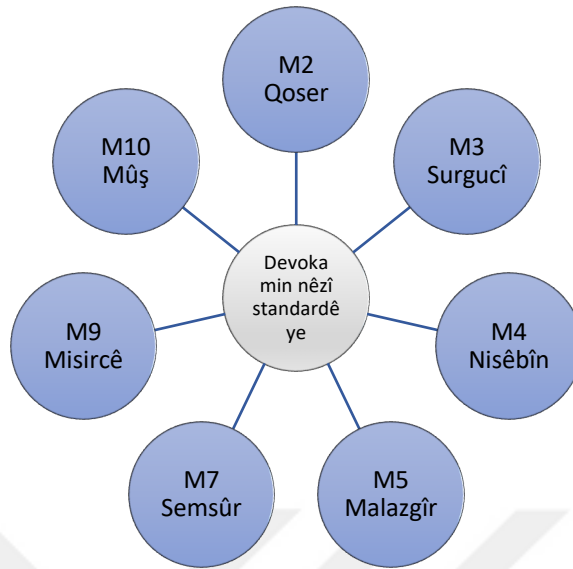
Me ev tema wekî “*nêrînên mamosteyan a dûrbûna/nêzîkbûna devoka wan ji standardê*” bi nav kir. Li gorî vê temayê jî du heb bintema derketine pêş:

1. Devoka min nêzîkî standardê ye

2. Devoka min dûrî standardê ye

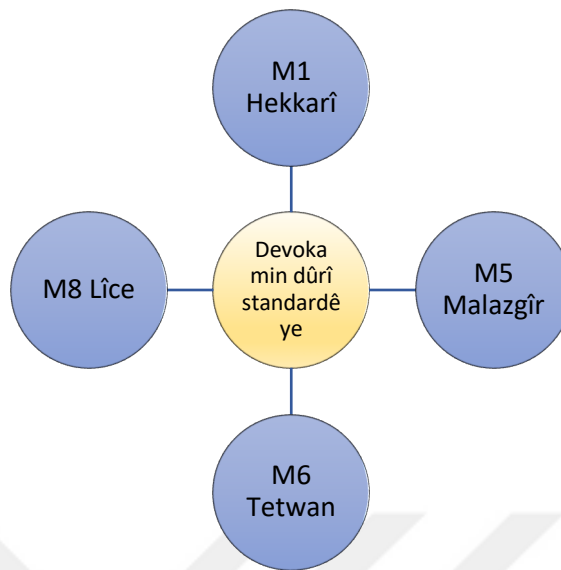
1. Devoka min nêzîkî standardê ye: Di vê bintemayê de ev nêrîn derketine pêş. 3 beşdarên ji Mêrdînê -M2, Qoser; M3, Surgucî; M4, Nisêbîn- devoka xwe nêzî standardê dibînin Loma em dikarin bêjin beşdarên me ên ji Mêrdînê hemû jî devoka xwe nêzî standardê dibînin: *“Devoka min ji ber ku ez ji Qoserê me kurmanciya standard û devoka min pir nêzîkê hev in yanê bi tenê hinek dengkirinên cuda mesela ya standardê de em dibêjin ‘Ez ji Qoserê me’ lê li Qoserê me bêtir em dibêjin ‘ez ji Qoserî mi’”* (M2, Qoser). *“Yanê gor min yê me nêzî standardê ye yanê kême zêde yekî devoka me diaxe metnekî kurdî bixwîne fêma bike yanî.”* (M3, Surgucî). *Wekî min go ji ber ku em Hawarê bingeh dibînin, ev der jî nêzîkî Hawarê ye loma nêzîk e yanê belkî ne %100 be jî ne yek be jî nêzîkê wê ye.”* (M4, Nisêbîn). Herwiha beşdarê me yê ji Mûşê jî aliyê bilêvkirinê ve devoka xwe nêzî standardê dibîne: *“Ji ber wê xisûsiyeta wê ye ku ewk e, peyv diyar derdikevin. Yanî pir, bi rastî jî diyar derdikevin. Yanî minanî min got, mesela behdînanê da ‘r’ tene qutkirin. Eşkere ye, yanî heta pir pir zêde qutkirin têda heye. Ê di Serhedê da ez ewqas nabînim loma ji wî aliyê ve nêzî standardê ye.”* (M5, Malazgîr). Beşdarê me yê ji Semsûrê jî vî aliyê ve devoka xwe nêzî standardê dibîne: *“Wek peyv, koka peyvê ez dibêjim, yanî hîmê peyv, rehên peyv û em bêjin semantîka, yanî rêzimana kurmanciyê, devoka min û kurmancîya standard ne dûrî hev e. Lewra her du jî kurmancî ne.”* (M7, Semsûr). Beşdarê ji Sêrtê bi van gotinan nêzîkbûna devoka xwe û standardê tîne zimên: *“Nizanim min di serî de zêde dûrî hev nedidît wisa bêjim yanî ez bi xwe Xerzî me lê min zêde dûrî hev nedidît.”* (M9, Misircê). Dîsa beşdarek ji Mûşê bi van gotinan devoka xwe nêzî standardê dibîne: *“Lê devoka min ez xwe dibêjim, ew standarda ku em dibêjin hem ya îro hem ya Feqî devoka min nêz e. Sedî 90-95 nêz e. Sedî 5ê wê jî bêje ne yanî.”* (M10, Mûş)

Şikil 9: Beşdarên Devoka xwe Nêzî Kurmanciya Standard Dibînin

3. Devoka min dûrî standardê ye: Di vê bintemayê de ev nêrîn derketine pêş: Mamosteyek devoka xwe dûrî standardê dibîne: “*Belê ez dûrî standardê dibînim lê evana wek pirsgirêk nabînim*” (M1, Hekkarî). Lêbelê dîsa heman mamoste devoka xwe nêzî Badîniya standard dibîne: “*Mesele ev e tu bêjî kurmanciya standard ya Behdînî ez wegrîm bi dehan televizyon û wêşanên înternetê û pirtûk hene wêşanxane hene ew pêtir nêzikê devoka min e ku ez yekî Colamêrgî me gava ez li gel tev yekî wan deran diaxivim ez xwe rehetir dibînim û pêtir em ji hev fêrî dikin*” (M1, Hekkarî). Beşdarek ji Mûşê ji ber qisûrên sentaksê, ergatîfê, tesîra tirkî devoka xwe dûrî standardê dibîne: “*Serhedê da gelekî qisûrên sentaksî hene, wek mîna ergatîfî, wek mîna tewangê, wek mînanî problemên bi wî şiklî gelek, tabî di bin tesîra tirkî da maye. Ji wê hêlê ve jî gelek dûr e yanî, dûrî standardê ye.*” (M5, Malazgîr). Beşdara ji Bitlîsê devoka xwe dûrî standardê dibîne “*Wekî min got, devoka min û kurmanciya standard ne nêzikî hev in, ji ber vê jî carinan zehmetî dikşînim.*” (M6, Tetwan). Herwiha beşdarê ji Diyarbekirê ji ber melodya zimên û dirêjkirina hin peyvên devoka xwe dûrî standardê dibîne “*Bi min ferqên berbiçav hene. Ji aliyê rêzimanê ve heta ji aliyê axaftinê ve jî. Yanî mesela li devera me em hinek tiştan pir dirêj dikin, melodîyeke wisa cudatir heye.*” (M8, Lîce).

Şikil 10: Beşdarên Devoka xwe Dûrî Kurmanciya Standard Dibînin

Wekî li vir derkete holê kesên ji Mêrdînê (M2 Qoser, M3 Surgucî, M4 Nisêbîn) û nêzîkî Mêrdînê (M9 Misircê/Sêrt) bêtir xwe nêzîkî standardê dibînin. Digel ku M7 Semsûr hinek bi giştî li ser disekine “...yanî *rêzimana kurmancîya devoka min û kurmancîya standard ne dûrî hev e. Lewra her du jî kurmancî ne.*” û xwe nêzîkî standardê dibîne. M10 Mûş jî dîsa bi van gotinan “...ew *standarda ku em dibêjin hem ya îro hem ya Feqî devoka min nêz e. Sedî 90-95 nêz e. Sedî 5ê wê jî bêje ne yanî.*” devoka xwe nêzî standardê dibîne. Herwiha M5 Malazgîr devoka xwe ji aliyê *bilêvkirinê* ve nêzîkî standardê dibîne.

Mamosteyê M1 Hekkarî devoka xwe dûrî standardê dibîne lê dîsa ev beşdar ji ber standardiya Badînî a Başûr, devoka xwe standard jî dibîne. Digel ku beşdarê M5 Malazgîr devoka xwe ji ber *bilêvkirinê* nêzîkî standardê dibîne dîsa heman beşdar devoka xwe dûrî standardê jî dibîne. M6 Tetwan devoka xwe dûrî standardê dibîne digel M8 Lîce ferqên berbiçav navbera devoka xwe û ya Standard de dibîne.

3.1.2.4. Nêrînên Mamosteyên Kurdî Derbarê Devokên din de Çi ne?

Ev pirs nêrînên mamosteyan derbarê devokên din de dipêve. Di vê pirsê de çar heb tema derketin wekî: “nêrînên mamosteyan ên devokên din”, “Fêmbariya devokan”, “Devokên nêzî û dûrî standardê” û “Devoka ku li gorî min xweş e”.

Tablo 11: Nêrînên Mamosteyan ên Devokên din

Tema	Bintema	Kod
Nêrînên mamosteyan ên devokên din	Erênî	Çeşneke kurdî Hînbûna peyvên cuda Hînbûna qalibên cuda Sempatîkbûn Dewlemendî Ecêb nayê Mudaxale nakim Kêfhatin bi devokên din re Hezkirin Ji bo hemû devokan heman nêrîn çêdibe
	Neyînî	Acizbûn li hemberî şopên zimanê biyanî di axaftinê de Zarok napeyivin Tê jibîrkirin Bandora zimanên din

Di temaya “*nêrînên mamosteyan ên devokên din*” de nêrînên *erênî* û *neyînî* derketin. Li vir armanca me ew bû ku em bizanibin ka beşdarên me derbarê devokên din de çi difikirin û di encamê de nêrînên *erênî* û *neyînî* derketin. Li gorî vê temayê me du heb bintema diyar kirin:

1. Erênî

2. Neyînî

Li gorî van bintemayan beşdaran ev gotinên li jêr derdibirrin:

1. Erênî: Di bintemaya ewil de me nêrînên mamosteyan ên “*erênî*” diyar kirin. Li gorî vê bintemayê nêrînên bi vî awayî derketin pêş. Ji aliyê hin beşdaran ve devokên cuda wekî sempatîk û dewlemendiyek hatiye dîtin: “*Ê yanê kêfa min tê ji ber ku, ez ser zimên jî dixebitim elaqe min ser zimên jî heye devokên cuda ez tiştan ji wan hîn dibim mesela carna hinek qalib heye di hinek devokan de heye di hinek devokan de tune ye, hinek lêker hene di hinek devokan de heye hinek devokan de tune ye ez ji wan hîn dibim carna jî mesela, hinek devok bi min sempatîk tên mesela behdînan devoka behdînan bi min pir sempatîk tê, ya jî hinek tiştên Serhedê bi min sempatîk tê...*” (M2, Qoser). “*Ez ji devokan hez dikim, lewre ji min re sempatîk tê.*”

Heta di her axaftinê de hê jî wexta kes tene cem hev, her yek peyva devoka xwe dibêje. Mînak ji “çîğ”a tirkî re “şape” dibêjin, hûn çî dibêjin. Tiştên wiha li cem her kurdîaxêvekî/ê de heye. Ji ber vê, wekî min got devok dewlemendî ye, ji ber vê kêfa min tê.” (M6, Tetwan). Herwiha li gorî beşdarekî din hînbûna tiştên nû bi saya devokan derdikeve pêş: “Yanî ji ber ku ez bi gelek kesên ji herêmên cudatir ra axivîme, ez bêjim min û wan li hev kiriye bi min kêfa min tê. Ez bi xwe wek derfeteke yan jî hînkirina tişteki nû dibînim. Yanî ez vêya wek derfetekê dibînim lewra ew çanda xwe zanîna xwe, jîyana xwe bi devê xwe, bi devoka xwe tîne datîne ber me. Yanî dibe renek, çeşneke kurdî. Kêfa min tê.” (M7, Semsûr).

2. Neyînî: Bîntemayeke din ku di vê temayê de derdikeve pêş nêrînên mamosteyan ên “neyînî” yên derbarê devokên din de ye. Derbarê vê de ev nêrîn derdikevin pêş: “...yanê carna a rast di axaftinê de mirov ji hev fam bike ez ji vê yekê re me ku her kes bi devoka xwe bipeyve ama ku mirov ji hev fam bike yanê.” (M2, Qoser). Beşdarekî din tesîra zimanê biyanî wekî taybetiyeke neyînî derxiste pêş: “Lê tiştên min aciz dike dema kesek diaxive lê ez şopên zimanekî biyanî li ser zimanê wî dibînim. Ew e min aciz dike...” (M5, Malazgîr).

Tablo 12: Fêmbariya Devokan

Tema	Bintema	Kod	
Fêmbariya devokan	Devokên ku baş tene fêmkirin ¹⁸⁰	Botî Badînî Mêrdîn Diyarbakir Cizîr Berî Torî	Serhed Nisêbîn, Qezê, Hekkarî (ji ber perwerdeyê) Cihên ku kurdî zindî ye Batman Omeriyan
	Sedemên fêmbariya devokan	Nêzîkbûna erdnîgarî Axaftina bi hevalan re Marûzbûna devokan Di kurdî de xwendewarbûn Heval Danûstandin Marûzî wê devokê bûyîn	Têkilî, Jiyîn/mayîna li cihekî, Guhdarkirina helbestên devoka din, Fêmkirina devoka din, Aşînbûn Perwerde Telewîzyon

¹⁸⁰ Devokên wekî Diyarbakir û Cizîr ji aliyê hin beşdaran ve wekî devokên baş nayêne fêmkirin hatine nîşandan, lêbelê ji aliyê hin beşdarên din ve wekî devokên baş tene fêmkirin hatine nîşandan. Loma di herdu kategoriyan de jî cih digirin.

Devokên ku baş nayêne fêmkirin	Meraş Semsûr Elezîz Efrîn Sêwas Amed (Diyarbakir)	Cizîr Şirnex Hekarî Goyî Badînî Çelê
Sedemên nefêmbariya devokan	Nebûna têkiliyê Peyvên cuda Çêkirina bernamêyên Tvyê bi kurdiya Mêrdîn û Diyarbakirê Ji ber çiyayan ji devokên din qetiyane Çiyayên asê	Dengkirin cuda ye Vegerana tirkî (<i>Codeswitching</i>) Ji hêla rêzimanî ve qalibên cuda Kêmasiya îrtibatê Di kurdî de nexwendewarbûn Erdnigariya wan dûr e

Me ev tema wekî “**Fêmbariya devokan**” bi nav kir. Li vir armanca me ew e ku em bizanibin ka li gorî lêkolîna me bi mamosteyan re ew kîjan devokan wekî baş têne fêmkirin, kîjanan wekî baş nayêne fêmkirin dibînin, herwiha li gorî wan ew devok çima baş têne fêmkirin û yên din çima baş nayêne fêmkirin. Di vê temayê de me çar bintema diyar kirin:

1. Devokên ku baş têne fêmkirin
2. Sedemên fêmbariya devokan
3. Devokên ku baş nayêne fêmkirin
4. Sedemên nefêmbariya devokan

Li gorî van bintemayan beşdar van gotinên li jêr derdibirrin:

1. Devokên ku baş têne fêmkirin: Li gorî vê bintemayê devokên ku derketine pêş li jor hatine dayîn. Nêrînên derbarê van devokan de wiha derdikevin pêş: “*Mesele ev e tu bêjî kurmanciya standard ya **Behdînî** ez wegrim bi dehan televizyon û wêşanên internetê û pirtûk hene wêşanxane hene ew pêtir nêzikê devoka min e ku ez yekî Colamêrgî me gava ez li gel tev yekî wan deran diaxivim ez xwe rehetir dibînim û pêtir em ji hev fêm dikin.../ ...piştî wa xwendinên xwe piştî van tiştên xwe yanê kurmanciyeka herî dûr jî herî nêzik jî ez fêm dikim pirsgrêk nîne.*” (M1, Hekkarî). Mamosteyekî ji Mêrdînê (Qoser) devokên ku baş jê fêm dike wiha îfade dike: “*...axaftina Bêriyê, a Omeriyan a Torê sê cure axaftina Mêrdînê heye helbet ez*

berê a **Berîyê** dûre jî a **Omerîyan** dûre jî a **Torê** baştir fam dikim. A **Torîyan** ew yek werê berfîreh dibe yanê mesela ez ji yekî **Batmanî** pir baş fam dikim.” (M2, Qoser). “**Botan** nêzikê me ye bêtir fam dikî her çiqasî peyvên ne wek hev kar bînin jî bêtir fêm dikî. Yanê famkirina **Botî** û ya ji ya dî bidî ber hev ya weke rêz ew naha pêştir e” (M4, Nisêbîn). Herwiha axêverekî ji Mûşê axaftina Mêrdînî baş fêm dike û wiha îfade dike: “Lê heke di nava devokan da qiyas bikî, **Mêrdînî** zêde dûrî min nînin, yanî ez dûrî xwe nabînim. Yan jî di têgihîştinê da. / Berî ku ez bikevim nav mêrdînîyan filan, peywendîya min zêde çêbe jî tê bîra min, zêde zehmet nebû.” (M5, Malazgîr) “Ji xeynî devoka behdînî, bi **yên din** re bi rihetî danûstandinê dikim. Kêm zêde em hev fêm dikin.” (M6, Tetwan). “Ji bo wê jî îro kurmançîya **Mêrdînê** û **Dîyarbekirê** û bi min qet xerîb nayê. / Ji bo wê jî herêma **Mêrdîn** û **Dîyarbekirê** û **Serhedê** ez baştir li hev dikim. (M7, Semsûr). “Hene hinek dever hene mesela ew cîyê kurdîya wan zindî ye mesela ez bibêjim derûdora **berrîya Mêrdînê**, yan jî li alîyê **Colemergê** alîyê **Botan** li vir kurdî zindî ye evana taasub nîşan didin....Bawer ke **cihê ku min got kurdî li wan zindî** ye, ez bi wan ra rihettir didim û distînim.” (M8, Lîce). “Jixwe berê de jî min got em bêjin yê **botî, torî, behdînî** ev in. Herî zêde bi devoka xwe re, bi devoka **Xerzî** re.” (M9, Misircê). “Yan bi axêverên ku derê ra, di serî da devoka xwe, ew rihet e. Ji bilî wê alîyê **Mêrdînê**, em bêjin alîyê **Nisêbînê**, **Qezê** mesela ewa alîya baş e. **Dîyarbekirê** zaten rihet e devoka wan.” (M10, Mûş).

Beşdarên ku tev li lêkolînê bûne devokên ku baş jê fêm dikin wekî li jêr rave kirine. Li gorî beşdaran devokên ku baş têne fêmkirin wekî tabloya li jêr wiha hatine rêzkirin. Ev lîsteya li jêr dê baştir nîşanî me bide ka beşdarê kîjan herêmê ji kîjan herêmê baştir fêm dike. Li gorî vê lîsteyê em dikarin bêjin beşdarên lêkolînê devokên nêzikî herêma xwe (M1, M2, M4, M8) baş fêm dikin, herwiha devokên li devera lê dijîn (M2, M4, M5, M7, M8) baş fêm dikin. Hin beşdaran jî hemû devok wekî baş têne fêmkirin îfade kirine. Dibe ku ev jî ji ber perwerdeyê û ji ber têkiliya bi devokên din re be (M1, M6). Li gorî beşdaran devokên baş têne fêmkirin wekî tablo li jêr hatiye dayîn:

Tablo 13: Devokên ku Baş Têne Fêmkirin li gorî Beşdaran

Beşdar	Devok
M1 Hekkarî	Behdînî, hemû devok
M2 Qoser	Berî, Omeriyan, Torê, Batman,
M3 Surgucî	-
M4 Nisêbîn	Botan, Botî
M5 Malazgîr	Mêrdînî
M6 Tetwan	Xêncî Behdînî hemû devok
M7 Semsûr	Mêrdîn, Dîyarbekir, Serhed
M8 Lîce	Berriya Mêrdînê, Hekkarî, Botan, cihên kurdî zindî maye
M9 Misircê/Sêrt	Botî, Torî, Behdînî, Xerzî
M10 Mûş	Mêrdîn, Nisêbîn, Qezê, Diyarbekir

2. Sedemên fêmbariya devokan: Beşdarekî ji Mêrdînê sedema ku ji devokên din fêm dike bi hevpariya peyvan rave dike: “...gava ez li gel tev yekî wan deran diaxivim ez xwe rehetir dibînim û pêtir em ji hev fêm dikin, yanê pêyvîdanka me pêtir hevpar e” (M1, Hekkarî). Beşdarekî din sedema fêmbariyê bi perwerdeyê re girê dide: “...eleqeya wê bi perwerdeyê re girêdayî ye yanê çawa ji ber ku em metnên Badînîyan dixwînin kêzêde ji wan fam dikin ama yekî ji rêzê be qet badînî nizanibe ihtîmalekê mezin ewê bi awayekî neyîni tev lê bigere ji ber ku fêm neke, yanê ji yekî Bahdînî fam neke ya jî ji yekî Colemêrgî faqat ji ber ku em devoka Colamergê jî dixwînin, helbestên wan jî godarî dikin ji bo me nabe problem hem famkirin hem

têgihiştin...” (M3, Surgucî). Digel vê beşdarekî din vê sedemê bi marûzmayîna devokên din û bi hevalan rave dike: “*Divê ez vî tiştî jî bibêjim, wexta ku nû ji bajarê xwe derketim û çûme zanîngehê, cara ewil min devokên cuda bihîstin. Di serî de pir zehmet bû famkirina wan, lê min ber xwe da, guhên xwe vekirin û her tiştî pirsî, heta ku ez elimîm. Niha dikarim bi her kesî re bi rihetî danûstandinê bikim. /... lê bi saya hevalên min ên behdînî ez çêtir fam dikim.*” (M6, Tetwan). Beşdarekî din fêmbariya devokên din bi nêzîkbûna erdnîgarî û têkiliyê îfade dike: “*Ez tişteki din jî bêjim mesela ji bo behdînîyan jî wisa ye. Kurmancekî behdînî bi kurmancekî hekarî ra ew ê baştir li hev bike, bi yekî cizîrî ra li hev dike, ji ber ku nêzî hev in. Hem têkiliyên wan hene hem jî wek erdnîgarî nêzîkî hev in ew ji hevûdu fehm dikin. / Yanî di nav kurmancan da, kurmancên Serhedê, Dîyarbekirê û Mêrdînê da ez fehm dikim. Tu bêjî kîjan yekemîn e, kurmancîya Mêrdînê. Lewra bîst sal e ez li Mêrdînê dijîm. Sebeba wê ev e. Lewra ez pê ra bêhtir têkildar im.*” (M7, Semsûr)

3. Devokên ku baş nayêne fêmkirin: Beşdarek devokên ku baş fêm nake wiha îfade dike: “...yekî **Amedî** kêmtir fam dikim, mesela herim rexê **Şirnexê** ew hêla **Çelê** melê ez kêmtir fam dikim yanî hinek cî ji ber ku dengkirina wan cuda ye gor me bi lez dipeyivin ez kêmtir fam dikim yanê, ê heremên nêzikê xwe ez baştir fam dikim yanê...” (M2, Qoser). “Bo kurmancî herêman, yanî ya **Efrînê** hinekî bi min zor dihat, ya berfîratê bi min hinekî rexê **Meraşê** bi min hinekî zor dihat famkirina wan, ya rexê **Sîvasê** wan deran hinekî zehmet tê famkirina wê...”, (M4, Nisêbîn). “Herî zêde zehmet ya xeta **Semsûr** û **Meraş** û **Elezîz** bû, yanî wextê min nû dest bi kurmancî xwendin û nivîsandinê filan kir, an jî bikevime nav standardê jî wê çaxê û **Behdînan** bû. Lê Behdînan jî ne hemû derên wê. Yanî mesela hin eşîrên Behdînanê hene bi rastî pir pir zêde ji wan cuda ne. Bi wî rengî, wekî din, ewan, yanî **Behdînan** û xeta **Semsûrê** zêdetir ez tenedigihîştim.” (M5, Malazgîr). “Ji xeynî devoka behdînî, bi yên din re bi rihetî danûstandinê dikim. / Devoka behdînî jî berê min pir zehmetî dikişand ji bo fêmkirinê...” (M6, Tetwan). “Lêbelê wexta ku ez çûm **başûr [Badînî]**, digel ku ez kurmancî kême zêde baş jî dizanim, xwendin û nivîsandina wê da gihêştîme astekê fêmkirina min û wan zehmettir bû yanî. / A duduyan ji ber ku em bi Berfîratê û çîyayên asê ji herêmên din qetîyane **devoka me [Semsûr]** ji alîyê fêmkirinê ve li gorî devokên dîtir zehmettir e. / Lêbelê kesekî **Meraşî** heke kurmancî bipeyîve bi min zehmet e ku bi kesekî serhedî ra, yan jî bi herêmeke din ra li hev bike. / Lêbelê

devoka **Cizîrê**, devoka **Şirnexê**, a **Hekarî** bi min hinek xerîb tê” (M7, Semsûr)
*“Alîyê **Hekarî**ya hinek fehmkirina wî zehmet e û ew zêde hez nakin wexta em normal bi devoka xwe diaxivin ew dizvirînin tirkî ji bona wê em, ez bi xwe şexsî nikarim zêde îrtibat daynim, ew dizvirînin tirkî.”* (M10, Mûş).

Di bintemaya devokên ku baş nayêne fêmkirin de devokên Semsûr û Meraşê di serî de hatine rêzkerin. Herwiha devera Hekarî (Hekkarî) û Şirnexê piştî wan hatine gotin.

Tablo 14: Devokên ku Baş Nayêne Fêmkirin li gorî Beşdaran

Beşdar	Devok
M1 Hekkarî	-
M2 Qoser	Amed, Şirnex, Çelê
M3 Surgucî	-
M4 Nisêbîn	Efrîn, Meraş, Sîvas
M5 Malazgîr	Semsûr, Meraş, Elezîz, Behdînan
M6 Tetwan	Behdînî
M7 Semsûr	Cizîr, Şirnex, Hekarî, Başûr (Badînî)
M8 Lîce	-
M9 Misircê/Sêrt	-
M10 Mûş	Hekarî

4. Sedemên nefêmbariya devokan ji aliyê hin beşdaran ve bi dîrketina ji erdnigariyê û ji ber vê jî bi kêmahiya têkiliyê ve hatiye girêdan: *“...çiqas ji te dûr dikevî aliye erdnigariyê ve famkirina te yê yanê ji ber go têkiliya te bi wan re kêma dibî famkirin ji hinkî kêma dibî, yanê ew rêjeya famkirinê ji kêma dibî...”* (M4, Nisêbîn).

“...ji ber ku em bi Berfîratê û çîyayên asê ji herêmên din qetîyane devoka me ji alîyê fehmkirinê ve li gorî devokên dîtir zehmettîr e./ Ji ber ku erdnîgarîya devoka me têkiliya wî bi zimanên, devokên din ra nemaye, tune ye. Piştî wê bi çîyayên asê pêçaye pêşîya wê em bêjin çemê Feratê heye û bendav heye. Ji ber vê jî kesekî ku ji herêma me be nikare bi hêsanî bi kesên ji herêmên din ra têkiliyê dayne.” (M7, Semsûr). Beşdarekî din nefêmbariyê bi nezanîna peyvan ve girê dide: “Yanî mesela devoka alîyê Semsûrê û Meletîye û Xet, dema ku bi rastî kesekî tam devoka xwe bipeyîve wî çaxî mirov zehmetî dikêşe. Yanî mirov carna dibîne. Yanî zehmetîyeke çawa, yanî mesela em bêjin hevokekê dibêje du peyv têda nizanibî tu mejbûr î jê pirs bikî, bidî tekrarkirin an jî. Ji wî alîyî ve belkî mirov zehmetîyê dikêşe wekî din kêfa min tê ku ez devokan dibihîzim.” (M5, Malazgîr). Beşdarekî nefêmbariyê bi nezanîna devokên hevdu ve girê dide: “Ji ber wê mesela ew hînê devoka me nebûne em jî zêde hînê devoka wan nebûne. Esas qalib eynî qalib e îşte devok cuda bi kar tînin, ez çi zanim lêkerên cuda dibe ku bi kar bînin. Ji bona wî dibe ku me fehm nekin, wexta me fehm nekin ew dizivîrînin tirkî. Ji bona wî îrtîbata me bi wan ra kêmtir e.” (M10, Mûş).

Tablo 15: Devokên Nêzî û Dûrî Standardê

Tema	Bintema	Kod	
Devokên nêzî û dûrî standardê	Nêzî standardê	Serhed Botan (Cizîr, Rojavayê Qamişlo, Dêrik) Mêrdîn Berrî (Qoser, Nisêbîn)	Hemû devok Nivîskar (wekî Melayê Cizîrî, Feqiyê Teyran, Rênas Jîyan) Varyanta herêmên zindî Qismek Colemêrgê (Hekkarî)
	Dûrî standardê	Serhed Diyarbakir Sêwas Qers	Semsûr Meraş Erdexan
	Sedemên nêzîkbûna standardê	Bilêvkirin Axaftin	Nivîskar jê derketine Jihevfehmkirin Kesên dinivîsin ji wir in
	Sedemên dûrbûna ji standardê	Qisûrên sentaksê Qisûrên ergatîvê Qisûrên tewangê Tesîra tirkî	Qutkirina herfan (wekî "r" di Badînî de) Asîmîlasyon Tesîra Erebbî Derveyî navenda zimên maye

Me ev tema wekî “Devokên nêzî û dûrî standardê” diyar kir. Di vê temayê de beşdar devokên ku nêzî standardê dibînin û dûrî standardê dibînin rave dikin; herwiha sedemên van yekan jî dibêjin.

Li gorî vê temayê jî çar heb bintema derketine pêş wekî:

1. Nêzî standardê
2. Sedemên nêzîkbûna standardê
3. Dûrî standardê
4. Sedemên dûrbûna ji standardê

1. Nêzî standardê: Di vê bintemayê de beşdar van devok/herêmên li jêrê nêzîkî standardê dibînin: “*Li gorî min bi piranî kesên **Mêrdînê** û **Amedê** nêzîkî standardê ye ji ber ku standard li ser vir hatiye avakirin*” (M2, Qoser). “... belkî **Botanê** ye bêtir ew ji aliye nivîskî ve hatiye çîkkirin... wextê ew nêzîkî standardbûnê ji ber ku ew heye yanê deste me de ew hebûye em vêna wek standard dibînin.” (M4, Nisêbîn). “*Heta ez wiha bêjim, ez ê bersiva vê pîrsa te bidim, **Serhed** ji aliyê axaftinê ve, derxistina peyvan ve mesela bêtir wek nêzî standardê ye. / Yanî **Botan** û aliyê ez bibêjim **Berrîyê**. Lê ferqên wan jî hene yanî. Ez vê nêzîktirê vê dibînim. Sedî sed jixwe **Botan** bi xwe jî bi min sedî sed ne kurdîya standard e.*” (M5, Malazgîr). *Li gorî min zimanê standard li gorî herêma **Botan** û **Mêrdînê** ava bûye.*” (M6, Tetwan). “*Lê niha ev kurdîya ku em bibêjin bûye bingehê zimanê Hawarê virde wêde jî di nav kurdîya **Botan** û **Berrîyê**, yanî ev herêm belkî derketina nivîskaran zêdetir ji vê herêmê ye, û Celadet Bedirxan **bofî** bû, ew tu dizanî beşeke **Botan** li rojava ye jî, yanî **Dêrikê** wan deran, yanî hema bêje **Rojavayê Qamişlo Botan** e yanî... Ev xeta ez dibêjim em dikarin bibin heta **Colemêrgê** jî lê ne pir. Lewra gelek qayîdeyên wan jî cuda ne. Lê bi giranî ez vê herêmê, axaftina vê herêmê nêzîktirê kurdîya nivîskî ya ku em îro bi kar tînin... Yanî **Botan** û aliyê ez bibêjim **Berrîyê**. Lê ferqên wan jî hene yanî. Ez vê nêzîktirê vê dibînim. Sedî sed jixwe **Botan** bi xwe jî bi min sedî sed ne kurdîya standard e.*” (M8, Lîce). “*Lê na em bêjin ne yê kesî ye jî standard lê yê standardê da zêdetir rengê xwe daye zimanê standard an jî nêzîkî zimanê standard e bi min yanî devoka standard zêdetir derdora **Qoserê**, **Nisêbînê**, **Mêrdînê** ne.*” (M9,

Misircê). “Mesela em bêjin alîyê **Botanê**, alîyê **Mêrdînê**. Ev zêdetir ji hêla bêjeyan ve nêzikî standardê ne./ Lê standard diguhere yanî, **hemû devok** nêzikî standardê ne. / Ji bona wî hemû ziman standard in, **Melayê Cizîrî** jî standard e, **Feqî** jî standard e, em bêjin **Rênas Jîyan** jî standard e, çunkî kurmancî kurmancîyek e. Yanî standard jî ev e.” (M10, Mûş).

Wekî em di van nimûneyan de dibînin ji aliyê beşdarên me ve devokên ku bêtir wekî nêzikî standardê derdikevin pêş “*Botan û Mêrdîn, cihên devdora Mêrdînê (Qoser, Berrî, Dêrik, Nisêbîn, Rojavayê Qamişlo)*” ye. Ev jî tê wê wateyê ku beşdarên me devokên aliyê Mêrdînê û Botanê bêtir nêzikî standardê dibînin. Digel van, devokên wekî “*Amed, Serhed, Colemêrg*” nêzikî standardê tên dîtin.

Tablo 16: Devokên Nêzî Standardê li gorî Beşdaran

Beşdar	Devok
M1 Hekkarî	-
M2 Qoser	Mêrdîn, Amed
M3 Surgucî	-
M4 Nisêbîn	Botan
M5 Malazgîr	Serhed, Botan, Berrî
M6 Tetwan	Botan, Mêrdîn
M7 Semsûr	
M8 Lîce	Botan, Berrî, Dêrik, Rojavayê Qamişlo, Qismek Colemêrg,
M9 Misircê/Sêrt	Qoser, Nisêbîn, Mêrdîn
M10 Mûş	Hemû devok, zimanê nivîskarên kurd

2. Sedemên nêzîkbûna standardê: Di vê bintemayê de ev nêrînên li jêr derketine pêş: *“Serhed ji aliyê axaftinê ve, derxistina peyvan ve mesela bêhtir wek nêzî standardê ye / Erê weku min got, weku axaftina serhedî, mesela nizam devê wan piçekî vekirîye. Heta gelek heval jî wextê texlîta me dîkin devê xwe wiha pehn dîkin filan. Ji ber wê xisûsîyeta wê ye ku ewk e, peyv dîyar derdikevin. Yanî pir, bi rastî jî dîyar derdikevin. Yanî mînanî min got, mesela behdînanê da “r” têne qutkirin. Eşkere ye, yanî heta pir pir zêde qutkirin têda heye. Û di Serhedê da ez ewqas nabînim loma ji wî aliyê ve nêzî standardê ye.”* (M5, Malazgîr). *“Lê niha ev kurdîya ku em bibêjin bûye bingehê zimanê Hawarê virde wêde jî di nav kurdîya Botan û Berrîyê, yanî ev herêm belkî derketina nivîskaran zêdetir ji vê herêmê ye, û Celadet Bedîrxan botî bû, ew tu dizanî beşeke Botan li rojava ye jî, yanî Dêrikê wan deran, yanî hema bêje Rojavayê Qamişlo Botan e yanî.”* (M8, Lîce).

Dema em kurteyê gotinên beşdaran bidin em dikarin bi vî awayî îfade bikin: Beşdarek *“Mêrdîn û Amedê”* nêzîkî standardê dibîne *“ji ber ku standard li ser vir hatiye avakirin”* (M2, Qoser). Beşdarekî din *“Serhed”*ê nêzîkî standardê dibîne, û sedema wê jî *“ji aliyê axaftinê ve, derxistina peyvan ve mesela bêhtir wek nêzî standardê ye.”* destnîşan dike. (M5, Malazgîr). Yekî din devoka nêzî standardê wekî *“Li gorî min zimanê standard li gorî herêma Botan û Mêrdînê ava bûye”* îfade dike. (M6, Tetwan). Beşdarekî din kurmanciya standard bi Hawarê ve girê dide û *“Botan, Berrî, Dêrik, Rojavayê Qamişlo, heta Colemêrg”*ê nêzîkî standardê dibîne û sedema wê jî wekî *“belkî derketina nivîskaran zêdetir ji vê herêmê ye”* destnîşan dike. (M8, Lîce). Beşdarê din *“derdora Qoser, Nisêbîn û Mêrdînê”* nêzîkî standardê dibîne (M9, Misircê), herwiha beşdarekî din dîsa *“Botan û Mêrdînê”* nêzîkî standardê dibîne. (M10, Mûş).

3. Dûrî standardê: Di vê bintemayê de ev nêrîn derketin pêş: *“...kurmanciya ne standard mirov dikare bêje kurmanciya **Meraşê**, kurmanciya **Sêwasê**, kurmanciya **Erdaxanê**, kurmanciya **Qersê**...”* (M1, Hekkarî) *“...yanê mesela yek kurdê **Meraşê** pir ji standardê dûr e ya **Semsûrê** him bilêvkirina wan him ew fonetîka wan, dengsazî mêngsazî him jî hêla peyvan ve pir dûrê ji standardê ne û ji hêla mesela em bêjin ji hêla daçekan wir de û wê de tew **Serhed** dûrî standardê ne heta gelek caran pêşdaçek tune...”* (M2, Qoser) *“Lê Serhedê da, devoka min serhedî ye, **Serhedê** da*

*gelekî qisûrên sentaksî hene , wek mîna ergatîfî, wek mîna tewangê, wek mînanî problemên bi wî şiklî gelek, tabî di bin tesîra tirkî da maye. Ji wê hêlê ve jî gelek dûr e yanî, dûrî standardê ye.” (M5, Malazgîr). “Lêbelê kesekî **Meraşî** heke kurmancî bipeyîve bi min zehmet e ku bi kesekî serhedî ra, yan jî bi herêmeke din ra li hev bike.” (M7, Semsûr).*

Li gorî beşdaran devokên ku herî dûrî standardê ku li gorî bersivên wan diyar dibe û herçiqas jî ber sedemên cuda be jî devokên wekî “*Meraş, Semsûr, Serhed, Sêwas, Erdaxan, Qers*” derbas dibe.

Digel ku hejmara bersivdêrên vê bintemayê kêmbin jî di vê temayê de Devokên dûrî standardê bêtir wekî xeta Meraş-Semsûr û Serhed derketin.

Tablo 17: Devokên Dûrî Standardê li gorî Beşdaran

Beşdar	Devok
M1 Hekkarî	Meraş, Sêwas, Erdaxan, Qers
M2 Qoser	Meraş, Semsûr, Serhed
M3 Surgucî	-
M4 Nisêbîn	-
M5 Malazgîr	Serhed
M6 Tetwan	-
M7 Semsûr	Meraş
M8 Lîce	-
M9 Misircê/Sêrt	-
M10 Mûş	-

4. Sedemên dûrbûna ji standardê: Di vê bintemayê de ev nêrîn derketin pêş:

“Yanî mînanî min got, mesela behdînanê da “r” têne qutkirin. Eşkere ye, yanî heta pir pir zêde qutkirin têda heye. / Lê Serhedê da, devoka min serhedî ye, Serhedê da gelekî qisûrên sentaksî hene, wek mîna ergatîfî, wek mîna tewangê, wek mînanî problemên bi wî şiklî gelek, tabî di bin tesîra tirkî da maye. Ji wê hêlê ve jî gelek dûr e yanî, dûrî standardê ye.” (M5, Malazgîr). “Lêbelê kesekî meraşî heke kurmancî bipeyîve bi min zehmet e ku bi kesekî serhedî ra, yan jî bi herêmeke din ra li hev bike. Ji ber vê, halbukî em bêjin li ewkê maye, li derveyî navenda ziman maye. Zimanê ku em dibêjin kêma zêde standard bûne.” (M7, Semsûr). “Ew kurdîya Rojava gelek ketîye bin tesîra zimanê tirkî, ya Serhedê jî wiha ye. Pêvajoya asîmîlasyonê li wan deveran xurttir bûye.” (M8, Lîce).

Tablo 18: Devoka ku li gorî min Xweş e

Tema	Bintema	Kod	
Devoka ku li gorî min xweş e	Devoka ku li gorî min xweş e	Standard Devoka Hekarî Aliyê Meraşê Devoka min	Torî Behdînî Botî Hemû devok

Di vê temayê de armanca me ew bû ku em bibînin ka li gorî mamosteyan kîjan devok xweş e, loma me ev tema wekî “Devoka ku li gorî min xweş e” bi nav kir. Li gorî vê temayê jî ev bintema an nêrîn derketin pêş:

1. Devoka ku li gorî min xweş e: Di vê temayê de ev nêrîn derketin pêş:

“Heta carna axaftina devokên din dibînim kêfa min bêtir tê, yanê yekî ji **Colamêrgê** biaxive ya jî yekî em bejin Torî biaxive bêtir kêfa min tê yanê ez ji wan jî hez dikim yanê.” (M3, Surgucî). “...yanê yê min kêfa min were yanê hingî ez çawa bejim, yanê mesela yekî **Colamêrgî** jî were yekî ji **Botan** jî were hene jî yê **Botî** yanê axaftina wan bi min xweş tê yanê...” (M4, Nisêbîn). “Wele hin devok hene gelek kêfa min bi wan ra tê. Yanî wiha bi rastî ew, nizanim bûne renekî, wisa kêfa min tê dixwazim bipeyîvim. Mesela **torî**, rastî xweşik dipeyîvin. Û **behdînî** û **botî** wan jî. Ya rastî **hemû devok** kêfa min ji wan ra tê çunkî bi rastî bi rengên cuda em bêjin dengên cuda, fonetîkeke cuda ya wan heye.” (M5, Malazgîr). “Kêfa min ji **devoka me** ra gelek tê.

*Lêbelê ez bêjim bi taybetî di salên dawî da ji ber ku têkilî bi zimanê tirkî ra zêdetir bûye ez dibînim ku ew resenîya xwe winda dike, zûtir winda dike." (M7, Semsûr). "...di axaftinê de kêfa min ji devoka min re tê." (M9, Misircê). "Mesela niha favoriya min devoka em bêjin **başûrê rojava, aliyê Mereşê**, wî alî wisa herî zêde xweşa min diçe." (M10, Mûş).*

Bi vê temayê armanca me ew bû ku em bizanibin ka li gorî beşdarên kîjan devok xweş e. Bi kurtasî li gorî vê temayê ji aliyê van beşdarên ve ev devok wek xweş hatin dîtin: "*Hekkarî û Torî*" (M3, Surgucî), "*Hekkarî û Botî*" (M4, Nisêbîn), "*Torî, Behdînî, Botî û hemû devok*" (M5, Malazgîr), "*Devoka me (Semsûr)*" (M7, Semsûr), "*Devoka min (Misircê)*" (M9, Misircê) û "*başûrê rojava, aliyê Meraşê*" (M10, Mûş). Di vê beşê de beşdarên bi temaya "devoka li gorî min xweş e" bersivên xwe dan. Li gorî vê temayê devokên ku li gorî beşdarên derketine li jêr hatine dayîn.

Tablo 19: Devoka ku li gorî min Xweş e

Beşdar	Devok
M1 Hekkarî	-
M2 Qoser	-
M3 Surgucî	Hekkarî
M4 Nisêbîn	Hekkarî, Botan
M5 Malazgîr	Torî, Behdînî, Botî, hemû devok
M6 Tetwan	-
M7 Semsûr	Devoka min
M8 Lîce	-
M9 Misircê/Sêrt	Devoka min
M10 Mûş	Başûrê rojava, Mereş

3.1.2.5. Têgihên Derveyî Kurmanciya Standard Dimînin Çi ne?

Di vê pirs a 5an a lêkolîna me de pirs **“Têgihên derveyî kurmanciya standard dimînin çi ne?”** bû. Sê heb tema ketin bin banê vê pirsê. “Kurmanciya nestandard”, “Baweriya gel ku ‘kurdiya me ne ya heqîqî ye’”, “Binavkirinên ‘Kurdiya Akademîk – Kurdiya Nivîskî – Kurdiya Standard’ û yên din”.

Tablo 20: Kurmanciya Nestandard

Tema	Bintema	Kod	
Kurmanciya nestandard	Binavkirinên kurmanciya nestandard	Devokên lokal Devokên herêmî Devokên kurmancî Kurmanciya axaftinê Axaftina herêmî Kurmanciya herêmî	Kurmanciya sirûştî Kurmanciya dûrî nivîsê Ya ku ji dê û bavê xwe hîn dibî Kurmanciya gelek dirûvê wê hebin Kurmanciya devokî
	Taybetiyên kurmanciya nestandard	Nezanîna qaîdeyên gramerê ye Kurmanciya devokî ye Gelek dirûvên wê hene Sistemek wê tune Ji dê û bavê xwe digirî Ji derdora ku lê mezin dibî digirî Ji herêma xwe digirî	Herkes li devera xwe werdigire Herkes ji dê û bavê xwe werdigire Herkes ji hawirdora xwe werdigire Kesên zimên baş nizanin diaxivin Ne li gorî xwezaya kurdî ye Ne li gorî gramera kurdî ye Hinek rêzik û qanûnên bingehîn tune Kesên li gorî xwe dinivîsin
	Pirsgirêkên kurmanciya nestandard	Li gorî xwe alfabe avakirin Şaşî derdikevin Tevlihevî çêdibe Li ser kurmancî lihevkinnek tune ye Ne li gorî gramera kurdî ye	Zehmetiya têkiliya herêman Tevliheviya rêzimanê Axaftina ne li gorî xwezaya zimên Sistemek wê tune ye Hinek rêzik û qanûnên bingehîn tune

Me ev tema wekî “Kurmanciya nestandard” bi nav kir û me di vê temayê de sê heb bintema diyar kirin:

1. Binavkirinên kurmanciya nestandard
2. Taybetiyên kurmanciya nestandard
3. Pirsgirêkên kurmanciya nestandard

Li gorî van bintemayan nêrînên beşdaran wekî li jêr e:

1. Binavkirinên kurmanciya nestandard: Di vê bintemayê de ev nêrîn derketine pêş: *“Erê, Non Standard Kurdish [Kurdiya nestandard] tabî ev fikra min e, em bêjin kurdiya ku nehatiye standardkirin yanê mirov wusa wergerîne, ne standardbûyî ya jî kurmanciya nestandard bi min heke tu vê bêjî yanê ew heremên me behs kirî û heremên derveyî van dimînin bi şiklekî dibin kurmanciya ne standard mirov dikare bêje kurmanciya Meraşê, kurmanciya Sêwasê, kurmanciya Erdaxanê, kurmanciya Qersê” (M1, Hekkarî). “...yanê loma tu bêtir ya kurmancî bikî kurmanciya nestandard kurmanciya bêhtir devokî ya herêmî mirov dikarî binav bike. / Êê yanê mesela vanê Hawarê wekî standard qebûl bikin yê derveyê dimînin nestandard, bêhtir herêmî, bêhtir lokal, bêhtir yanê devok meriv dikare bêje, yanê ji dîyalektê bêtir, ji lehçeye bêtir devokên herêmî lokal derveyê vê standardê dimînin.” (M4, Nisêbîn). “Esil kurmancîya nestandard na, kurmancîya devokî ye yanî, kurmancîya axaftinê ye.” (M5, Malazgîr). “Yanî têgiha kurmancîya ne standard em bêjin devokên kurmancî ne ji bo min.” (M9, Misircê).*

2. Taybetiyên kurmanciya nestandard: Di vê bintemayê de ev nêrîn hatine pêşkêşkirin: *“Têgiha kurmanciya nestandard bêtir bi devoka xwe tê famkirin ama di vir de nivîsandina gramer yanê nezandina gramer, qaîdeyên gramere bêtir ew ji bo min tê vê wateyê yanê mesela nivîskarên bi devoka xwe dinivîsinin lê bi awayekî gramatik binivîsinin dîsa mirov dikare bibêje standard e yanê faqat em bibêjin yekcar hîç gramerê nizane yanê qaîde û qural û nîzamên gramere, nivîsandina gramere nizane, herfan û tîpan nizanê be wê çaxê mirov dikare bêje ew zimanekî ne standard e ama bi devoka xwe binivîsine ne problem e eger gor xwe qaîde û quralên gramere nenivîsine.” (M3, Surgucî). “Yanî em bibêjin sîstemekî ewk tune be... Yanî mesela em bibêjin 'Ez hefta da rabûm.' Yanî li Serhedê dema ku kesek ji xew rabe dibêje 'ez hefta da rabûm.' Li vir du tiştên nestandard hene. Yek 'di heftan da/de', li wir 'da' tercîh dike û pêşdaçekê qut dike, 'di' tune ye mesela. Nabêje 'di heftan da'. Dibê 'hefta da'. Yanî yek ew yek jî tewangekê dixwe, mesela 'heftan' nabêje 'hefta' dibêje.”/“Yanî bêguman, ew hin rêzik û qanûnên bingeîn û tiştên ziman nînin loma kurmancîya nestandard e.” (M5, Malazgîr)*

3. Pirsgirêkên kurmanciya nestandard: Di vê bintemayê de ev nêrînên li jêr derketin pêş: *“Kurmanciya nestandard ji bo min kurmanciya herêmî ye, yanî devokî.*

Tenê kesen wê herêmê dikarin jê fam bikin, ji ber vê tîkiliya wan a bi herêmên din re zehmet dibe. / Mirov dikare ji aliyê din ve jî bifikire. Kesên ku hema li gorî xwe dinivîsin, li gorî rêbazekê nanivîsin, ev nestandardbûnê derdixe holê. Wexta ku her kes li gorî xwe alfabeyek saz bike, bi rêzimanekê ku yên din jê fam nakin binivîse, ev tişt şaşiyên zêdetir dike.” (M6, Tetwan). “...ew zimanê kurmançî di pêvajoya xwe ya xwezayî da hîn nebûne, ew kes jî kê ne nikarin mesela genderê derxin, ergatîvîteyê nikarin derxin, em bêjin sentaksa kurdî çewt çêdikin li gorî tirkî yan jî li gorî erebî êdî ketibe bandora kîjan zimanî, li gorî wî sentaksê rave dikin, nikarin sentaksê ava bikin, mane tevlihev dibe.” (M10, Mûş).

Di vê temayê de me bintema û kodên derbarê kurmançiya nestandard de derxistin holê. Ji bo kurmançiya nestandard me *binavkirin*, *taybetî* û *pirsgirêkên* wê wekî bintema diyar kirin. Wekî binavkirinên kurmançiya nestandard navên wekî “devokên lokal, devokên herêmî, devokên kurmançî, kurdiya axaftinê û hwd” derketin. Taybetiyên kurmançiya nestandard wekî “Nezanîna qaîdeyên gramerê, kurmançiya devokî, bêsîstembûn, zimanê tu ji dê û bavê xwe digirî, ji herêma xwe digirî, ne li gorî xwezaya kurdî û hwd.” derketin. Pirsgirêkên kurmançiya nestandard wekî “zehmetiya tîkiliya herêman, şaşî dertên, lihevnekirinek li ser kurmançî, ne li gorî gramera kurmançî” derketin.

Tablo 21: Baweriya Gel ku “Kurdiya me ne ya Heqîqî ye”

Tema	Bintema	Kod
Baweriya gel ku “kurdiya me ne ya heqîqî ye”	Sebebên wê	Baweriya tewş û şaş Tesîra medyayê Hayjêbûna zimanê medya û tvyê Peyvên tirkî di nav axaftinê de Cudabûna zimanê televîzyonê Ferqa navbera devok û standardê Fêmnekirina xwendina kurdî Tunebûna perwerdeya kurdî Nezanîna zimanê nivîskî Nenivîsandin Nexwendin Zehmetiya zimanê medyayê Axaftina rewşenbîrên kurd Kesên kurdî baş dizanin egoya xwe tatmîn dikin Axaftina bi lîteratureke cuda Hin kesên xwe zanetir dihesibînin Qebûlkirina zimanê televîzyonê wek standard Qebûlkirina zimanê înternetê wek standard Qebûlkirina zimanê xwe wek herêmî Ferzkirina zimanê ku gel nizane Nêrîna ku “axaftina min nerast e” Axaftinên cuda Peyvên cuda Axaftina mamosteyan Ferzkirina kurdiyekê li ser kesên din Bikarneanîna peyvên resen Bikaranîna peyvên tirkî û Erebi Henekê xwe pê kirin

	Encamên wê	Zimanê medyayê standard dihesibîne. Devoka xwe herêmî dihesibîne	Fêdîkirin Xwekêmdîtî
--	------------	---	-------------------------

Di nav gel de baweriyek heye ku devokên xwe ji yên din kêmtir dibînin. Loma me bi vê temayê xwest bingeha vê baweriyê û çareserîya wê ji aliyê mamosteyan ve çawa hatiye îfadekirin, bi temaya “Bawerîya gel ku kurdiya me ne ya heqîqî ye” bibînin. Li gorî vê temayê ev bintema derketin pêş:

1. Sebebên wê

2. Encamên wê

Li gorî van bintemayan nêrînên beşdaran wiha hatine îfadekirin:

1. Sebebên wê: Di vê bintemayê de ev nêrîn derketin pêş: “...misal ez dibêjim yanê ji bo vê yeke jî wî tiştê ji wan re ew hîssa çekirîya yanê wekî dibêje ‘ew kurmancîya heqîqî di televîzyonê de dipeyivin a me ne ya heqîqî ye’ ez dibêim ew bawerîya tewş û şaş bi wî awayê di nav millet belav bûye yanê, ji ber vê yekê ye.” (M2, Qoser). “Yanî nabêjin kurdîya me heqîqî ye yan jî neheqîqî ye. Lê ewê bi televîzyonê ra pêwendîya wî çêbûbe, yanî bi medyaya kurdî ra pêwendîya wî çêbûbe, bi nivîsandin xwendina kurdî ra pêwendîya wî çêbûbe ne ku fêr bûbe ne ku pratîkê da dike jî. Dîtibe yanî şahid bûbe û dikeve wê psikolojîyê. Piçekî kurdîya xwe û ya di televîzyonê da, ya medyayê da ya di kitêban da dibîne, dikeve nav wê derûnîyê her wekî ew heqîqîye ya wî na. / Piçekî bi tesîra asîmilasyonê ra çêbûye. Dibîne ku peyvên tirkî zêde di nav axaftina wî da heye, peyvên erebî zêde hene. Ew biryar li cem wî çêdibe.” (M5, Malazgîr).

2. Encamên wê: Di vê bintemayê de ev nêrîn derketin pêş: “Ev tişt bîvê nevē tesîr li ser gel çêdikin û dibêjin ya me ne heqîqî ye. Di vê gotinê de xuya ye ku xwe kêmtir dibînin, ji ber ku têgihiştina zimanê medyayê ji wan re zehmet bû.” (M6, Tetwan). “...wexta ku di wan televîzyon û rojnameyan da, radyoyan da yan jî ser internetê ser malperan çî li ser gel bê ferzkirin wê bidî ber gel piştî demekê gel wî tiştê ku dibîne wekî standard dihesibîne û ya xwe jî herêmî dihesibîne.” (M7, Semsûr).

Temaya “Baweriya gel ku kurdiya me ne ya heqîqî ye” ji du bintemayan wekî 'sebebên wê' û 'encamên wê' pêk hatiye. Ji bo sebebên wê “tesîra medyayê, peyvên tirkî di nav axaftinê de, ferqa navbera devok û standardê, nenivîsandin, nexwendin, zehmetiya zimanê medyayê, axaftina bi lîteratureke cuda” derketin. Me dîsa di hevpeyvînan de dît ku encama wê de bertekên wekî “xwekêmdîtin û fêdîkirin” derdikevin.

Tablo 22: Binavkirinên “Kurdiya Akademîk - Kurdiya Nivîskî - Kurdiya Standard” û yên din

Tema	Bintema	Kod
Binavkirinên “Kurdiya Akademîk-Kurdiya Nivîskî-Kurdiya Standard” û yên din	Kurdiya akademîk	Bi ya nivîskî û standard re heman tişt in Bi temamî tewş e Kurdiya kitêbî Di kontekstên akademîk de Kurdiya televîzyonê Tune ye Xelet e Ne derbasdar e Bikaranîna peyvên ku gel nizane Têgihên cuda Têgihên resen Şêweyê vegotina cuda Zimanekî din e Ser têgihan diçe Peyvên taybet Ser teoriyan diçe Binbeşeke kurdiya nivîskî
	Kurdiya nivîskî	Bi ya standard re heman tişt e Kurdiya kitêbî Zimanê pê dinivîsî Nêzî kurdiya standard e Ji kurdiya standard sûd werdigire Tevgerêke şexsî ye Tercîhek e
	Kurdiya standard	Bi ya nivîskî re heman tişt e Di kontekstên akademîk de Kurdiya nivîskî Kurdiya kitêbî Baş nayê zanîn Kitêb pê tê nivîsîn Li gorî nivîsê çêbû Jixweber çêbûye

	Binavkirinên cuda	Kurdiya gel Kurdiya kitêbî Kurdiya orîjînal Kurdiya heqîqî	Tune ye ber bi standardîzasyonê diçe Kurdiya akademîk Kurdiya neakademîk Kurdiya standard Kurmanciya nivîskî
	Kurdiya neakademîk	Nebûna elaqeyê bi kurdî re Nezanîna zimanê nivîskî Fêmnekirina xwendinê Henekê xwe bi devokan kirin Bikaranîna peyvên tirkî	Dema kesek bi kurdî bixwîne fêma neke dibêje Zimanê romanekî Zimanê kovarê Zimanê medyayê Zimanê rojnamayekê

Di vê temayê de bintemayên ku derketine pêş bi vî awayî ne:

1. Kurdiya akademîk
2. Kurdiya nivîskî
3. Kurdiya standard
4. Binavkirinên cuda
5. Kurdiya neakademîk

Li gorî van bintemayan nêrînên wekî li jêr derketine:

1. Kurdiya akademîk: Di vê bintemayê de ev nêrîn derketin pêş: “*Kurdiya akademîk millet ji çi ra dibêjin kurdiya akademîk, ew kurdiya ku li televîzyonê dibihîzin re dibêjin kurdiya akademîk ama kurdiya akademîk tişkî wusa tune ye ne hewce ye em bêjin jixwe zimanê nivîskî heye di kurdî de jî heye jixwe, yanê ez nizanim tu zimanê de dibên yanê kes dibêje ‘Akademîk Türkçe’ na! ‘Yazılı Türkçe’, ‘Standard Türkçe’ dibêjin ew peyva ‘Kurdiya Akademîk’ bi min temamî tewş e yanê bi temamî bi tewşî ketiye nav millet.*” (M2, Qoser). “*...qelemê peyvekî kurdî bibînin bikin ‘pênûs’ ya jî kîtab, kîtab bû berê jî hemû deveran de herkes dîgo kîtab ama dibêjî ‘pirtûk’ dema ku yekî di axaftina xwe de pênûs û ya jî tiştên wusa kar bîne wê çaxê jê re dibêjin kurdiya akademîk.*” (M3, Surgucî). “*...ji bo hemû zimanan wusa ye, yanê îngilîzî jî wexta tu romanekî binivîstî ti ne bi zimanekî akademîk dinivîstî ya jî*

helbest binivîsî ne bi akademîk dinivîsî lê dibe ku standardê kar bînî, jixwe zimanê akademîk, zimanekî hitabî akademiye dike.../Akademîk zimanekî dî ye yanê...ser têgihan diçe yanê, ser peyvên taybet diçe, ser teorîyan diçe bêhtir şêweya wê uslûba wê cuda ye yanê, ji bo hemû zimanan wusa ye, zimanê akademîk zimanekî cuda ye yanê.” (M4, Nisêbîn). “Halbukî kurdîya akademîk kurdîyeke em bêjin nivîskî ye, tam kurdîya akademîk tu bibêjî kurdîya ku akademî pê tê nivîsandin e yanî. Yan jî em bêjin tiştên teorîk pê tê nivîsandin / Yanî kurdîya akademîk em dikarin bibêjin binbeşeke kurdîya nivîskî ye.” (M5, Malazgîr).

2. Kurdiya nivîskî: Di vê bintemayê de ev nêrîn derketin pêş: “Nivîskî jî jixwe ji wî standardê sûd werdigire û di nivîsê da em bibêjin yanî dema tu dinivîsî tu li gorî wê standardê dinivîsî.” (M5, Malazgîr). “Ji boy wî li gorî min kurmançîyeke nivîskî ku tu bêjî ev kurmançîya nivîskî ye tune ye. Tenê çi heye, kêm zêde hin tiştên ku tên lihevkirin heye. Ew jî çi ye? Tevgerêke şexsî ye, tercîhek e. Yanî mînak ez bibêjim; Wexta ku te got ‘wisa ye’ dibe ku nivîskarek bêje ‘werrê ye’, yek bibêje ‘wilo ye’, yekî semsûrî dibe ku bibêje ‘hingo ye’. Ev hemû jî hemwate ne.” (M7, Semsûr).

3. Kurdiya standard: Di vê bintemayê de ev nêrîn derketin pêş: “Ya standard jixwe ya nivîskî ye jixwe, standarda me ya nivîskî ye ji wir tê yanê. / Kurdiya standard çiyê mirov bi rehetî dikare bêje ew kurdiya ku Omer Dilsoz jî û Îrfan Amîda jî romanên xwe pê dinivîsinin, mesela yek ji Mêrdînê ye yek ji Hekarî ye, çawa dipeyivin ew tiştêkê din kurdiya nivîskî ye ew.” (M2, Qoser). “Tune ye yanê ber bi standardîzasyonê ve diçe, diçe yanê hew yanê bi awayekî xwezayî kurdî ber bi standardaziyonê de diçe ew jî sedem em metnên hev du dixwînin ama zimanekî standard tunne ye.” (M3, Surgucî). “...yanê heta naha jixweberî tiştêkê derketiye ew tişt, jixweberî çêbûye ew standardî, jixweberî ya jî wekî tradîsyon çêbûye qesta min jê ew e yanê mudaxele zêde lê nebî jixwe wextê em behsa tez yanê jixweber çêbû yanê tez tên amadekirin, nivîsan dinivîsinin, yanê kovar derdikevin, yanê ew rê li ber zimanekî standard û akademî rê vedike...” (M4, Nisêbîn). “Kurdîya standard ew kurdî ye ku em bêjin ji pirrengbûnê bibe yekreng, an jî yekşeyekî bigire.” (M5, Malazgîr).

4. Binavkirinên cuda: Di vê bintemayê de ev nêrîn derketine pêş: “...bi min mirov şuna hemûçkan beje kurdiya nivîskî cihê xwe digre ya jî kurdiya kitêbî çimkî

nivîskîye yanê standard jî baş e lê kurdiya standard mirov bêtir di konteksên akademîk de kar tîne...” (M1, Hekkarî). “...çi mekteb tu bi kurdî re eleqeder î, di nav vê konteksê de tu xwe kêr dibîne kurdiya go ne ya akademîk ya jî tişkî bixwîne wê bêje “ez fam nakim” bi ya min ne akademîk e mesela vê deme xwe kêr dibîne...” (M4, Nisêbîn).

5. Kurdiya neakademîk: Di vê bintemayê de ev nêrîn derketin pêş: “...tu dikarî bêjî zimanê rojnameyê zimanekî akademîk e? Tu dikarî bêjî gelo? Na! Bi min na yanê wexta... yanê zimanê rojnameyê zimanê rojnameyê ye yanî ne zimanekî akademîk e... / Milet dibêje, ya me ne akademîk e evana jî tabî ji mesela çikê tê yanê çima dibên yê akademîk ji ber ku peyvên tirkî di nav de ne, yanê bêhtir ji bo vê yeke dibêjin peyvên... yanê xwe kêr dibinin yanê bêhtir jî yekî go mesela yekî wek di nav kurdî de dixebite têkildar dibin vê yeke dibêjin.” (M4, Nisêbîn). “Yanî em wiha bibêjin; Romanek kurdiya nivîskî ye lê ne kurdiya akademîk e. Lê gotareke li ser bîyolojîyê dê bibe kurdiyeke akademîk. Ferqa wî mirov dikare bi vî şiklî çêbike.” (M5, Malazgîr).

Derbarê vê temayê de me rasterast pirsek jî kiribû û di encama wê pirsê de ev tema derket. Di vê temayê de me dît ku binavkirinên cuda, herwiha kategoriyên cuda ji bo kurdî tên bikaranîn. Loma me xwest em pirsekî ji wan bikin û derbarê binavkirinên cuda wekî: “Kurdiya Akademîk, Kurdiya Nivîskî, Kurdiya Standard” de nêrînên wan bizanibin. Digel van kategoriyan yê ji derveyî van bimînin me wekî “binavkirinên cuda” bi nav kir. Herwiha, di analîza tematîk a hevpeyvînan de me xwest em bizanibin ka “kurdiya neakademîk” çi ye.

Di Kurdiya Akademîk de me kodên wekî “Kurdiya kitêbî, kurdiya televîzyonê, ne derbasdar e, uslûba wê cuda ye, ser teoriyan diçe, zimanekî din e, di akademiye de tê bikaranîn” dîtin.

Ji bo Kurdiya Nivîskî kodên wekî “Bi standardê re heman tişt e, kurdiya kitêbî, nêzî kurdiya standard e, zimanê pê dinivîsî, ji standardê sûd werdigire, deqên devokî, zimanê nivîsê di çarçoveya standardê de” derketin.

Ji bo kurdiya standard kodên wekî “bi ya nivîskî û standard re heman tişt e, kurdiya nivîskî ye, baş nayê zanîn, li gorî nivîsê diçe, kitêb pê tê nivîsîn, jixweber çêbûye” derketin.

Digel van, binavkirinên cuda jî ji derveyî van binavkirinên jorê hatin îfade kirin wekî “kurdiya gel, kurdiya kitêbî, kurdiya orîjînal, kurdiya heqîqî”.

Herwiha derbarê kurdiya neakademîk de kodên bi vî awayî derketin: “fêdîkirin, nezanîna zimanê nivîskî, bikaranîna peyvên tirkî, dema ku kesek bi kurdî dixwîne fêr neke dibêje, zimanê kovarê, zimanê medyayê û zimanê romanekî”

3.1.2.6. Kengê Kurmanciya Standard Kengê Devoka xwe Bi kar tînim?

Di pîrsa “Kengê kurmanciya standard kengê devoka xwe bi kar tînim?” de bi heman sernavê tema derket.

Tablo 23: Kengê Kurmanciya Standard Kengê Devoka xwe Bi kar tînim

Tema	Bintema	Kod
Kengê kurmanciya standard kengê devoka xwe bi kar tînim	Standard	Dema ku tiştêkî dinivîsim Fermî Nivîs Perwerdeyê de Bi mamosteyên kurd re
	Devoka min	Li malê Li civaka lokal Digel malbatê Bi kesên berê ve peywendiya min heyî re
		Digel nivîskarekî Digel rewşenbîrekî Dema dersê didim Li gorî mekan û muxatab diguhere Kesên ji herêmên din Bi xwendekarên kurd re Kesekî ji herêma xwe Digel hevalên xwe yên ji herêma xwe Devoka xwe û standardê di qadên cuda de bi kar tînim Dema kesek bi devoka min biaxive

Me ev tema wek “Kengê kurmanciya standard kengê devoka xwe bi kar tînim” bi nav kir. Li gorî vê temayê me du heb bintema diyar kirin:

1. Standard

2. Devoka min

Li gorî van bintemayan ev nêrînên jêrîn derketin:

1. Standard: Ev bintema bikaranîna “standard” ê derdixe pêş û behsa cihên ku standard lê tê axaftin dike ku li gorî vê ev nêrîn derketine pêş: “...lê heke muxatab û mekan standardî be ya jî ji devoka min dûr bin ez hewl didim ya standard bi axivim.” (M1, Hekkarî). “...lê wextê yanê li çikê bim tiştekê binivîsim bêhtir ya standard bi kar tînim, yanê mesela binivîsim ez ê ‘wusa’ binivîsim lê wextê li malê bim ez ê ‘wulo’ bi kar bînim.” (M4, Nisêbîn). “...yanî ew hevalên me yê derdora akademîyê re a jî em bêjin kê zêde bi kurdî re eleqedar e zêdetir em bi wan re bi kurdîyekî bi devokeke standard diaxivin.” (M9, Misircê).

2. Devoka min: Di vê bintemayê de mamoste cihên ku devoka wan tê axaftin diyar kirine ku li gorî vê bintemayê jî ev nêrîn derketine pêş: “Muxatab û mekan herêma min be bi devoka xwe...” (M1, Hekkarî). “Li cem malbata xwe û xizmên xwe devoka xwe bi kar tînim.” (M6, Tetwan). “Ji bo ku ez devoka xwe ji bîr nekim û ez bêjim kesê ku hemberî min ji devoka xwe şerm neke, ez bi wê devokê dipeyîvim. Yanî minak ez ê bêjim: Xwendekarekî beşa kurdî heye li vir, xelkê Semsûrê ye, duh telefonî min kir. Wexta ez pê ra dipeyîvim heta ji min hat min xwest ez bi devoka Semsûrê bipeyîvim jê ra.” (M7, Semsûr).

3.2. Dîtinên Xebata Kantîtatîv: Nêrînên Xwendekar û Mezûnên Beşên Kurdî derbarê Zimanê Standard - Kurmanciya Standard û Devokên Kurmancî de

Di vê beşê de dîtinên xebata kantîtatîv ku di encama anketê de hatine bidestxistin wê bi awayekî teswîrî bêne ravekirin. Ji bo xebata me pratîk be me ewilî encamên “daneyên demografîk” ên ku di destpêka anketê de cih girtine rave kirine û paşê daneyên “nasîna devokan” û herî dawî jî daneyên “pîvaneka Lîkert (nêrînên li ser zimanê standard û devokan)” rave kirine ku di dawiya anketê de cih digire.

Ji bo analîza dîtinên demografîk me hejmara daneyan (N) û sedeya (%) wan da. Bi vî awayî em ê bizanibin ka hejmara wê daneyê çî ye û rêjeya wê di nav hemû nimûneyê de çî ye.

Ji bo analîza nasîna devokan me dîsa hejmara daneyan (N) û sedeya (%) wan bi kar anî ji bo ku em bizanibin çend kesî bersiva rast an xelet daye ji bo devoka Hekkarî/DH (Devokên Başûrrojhilat: Hekkarî û Duhok, devoka Badînî); devoka Mêrdîn/DM (Devokên Başûr: Mêrdîn, Batman, Şirnex û hin deverên Diyarbekirê û Rihayê, li Suriyê Hesekî û li Iraqê Şingal); devoka Wanê/DW (Devokên Bakur/Serhed: Mûş, Agirî, Erzerom, û hin deverên Wan, Bitlîs, Çewlig û Diyarbekir) û Kurmanciya Standard/KS û rêjeya wan di nav hemuyê nimûneyê de çî ye. Weki me di beşên din de gotibû devoka Hekkarî (DH) li vir hemû devokên Başûrrojhilat temsîl dike, devoka Mêrdînê (DM) hemû devokên Başûr temsîl dike û devoka Wanê (DW) hemû devokên Bakur temsîl dike. Me guherbarên wekî “zayend, asta perwerdeyê, rêjeya bikaranîna kurdî, rêjeya şopandina medyaya kurdî û rêjeya eleqe/têkiliya bi devokên din re” diyar kirin. Me xwest em derxin meydanê ka li gorî van guherbaran dengê rast û xelet yê devokên Hekkarî, Mêrdîn, Wan û Kurmanciya Standard ji aliyê îstatîstîkî ve ferqeke giring nîşan didin yan na. Me ji bo vê jî testa Ki kare (X^2) bi kar anî û me dîsa nirxên wan ê P dît.

Herî dawî me pîvaneka Lîkert analîz kir. Me analîza îstatîstîkên giştî kir; paşê me belavbûna pûanên ku me ji pîvaneka Lîkert stand bi awayê îstatîstîkî nîşan da. Me li vir pûanên wekî maksîmûm û mînîmûm ku ji pîvanekê hatiye standin nîşan da digel nivîtev û daherîzana standard. Paşê me testa Kolmogorov-Smirnov bi kar anî ji

bo ku em bizanibin ka belavbûna daneyan normal e yan ne normal e ji bo ku em li gorî vê yekê testa guncan bi kar bînin. Loma me testa Kolmogorov-Smirnov bi kar anî ku testeke belavbûna normaliyê ye.

Herî dawî me pîvana bitekrar (repeated measure) bi kar anî. Armanca bikaranîna vê jî ew bû ku em bizanibin ka ji bo dengê ku li ser hev hatine guhdarkirin (DM, DH, DW, KS) ferqeke watedar çêbûye yan na. Ji ber ku heman kesî çar dengên cuda guhdar kirine me pîvana bitekrar bi kar anî ka pûanên ku li gorî vê yekê derketiye watedare yan na. Pûanên ji bo her devokê bi ANOVAYA Bitekrar (Repeated ANOVA) hate nirxandin; pûanên DH, DM, DW û KS ji bo her madeyê cuda hate nirxandin. Madeyên di anketê de hatin pîvan bi vî awayî bûn: "Ev devoka min guhdar kirî ji devoka min cudatir e", "Ev devoka min guhdar kirî xweş e", "Ev devoka min guhdar kirî nêzîkî Kurmanciya Standard e", "Ev devoka min guhdar kirî baş tê fêmkirin", "Vî kesî perwerdeya kurdî standiye", "Min ev devok berî niha bihîstibû", "Dixwazim ev devok bibe Kurmanciya Standard".

Li jêrê dîtinên kantîtatîv ên lêkolînê bi awayekî teswîrî hatine nivîsîn. Di beşa Nîqaş û Şiroveya Xebata Kantîtatîv de ev analîz hatine nîqaşkirin û şirovekirin.

3.2.1. Dîtinên Agahiyên Demografîk ên Beşdarên

Di vê beşê de agahiyên demografîk derbarê beşdarên lêkolînê, anku agahiyên xwendekar û mezûnên beşên kurdî dê bûne dayîn.

Tablo 24: Hejmara Beşdarên li gorî Cinsiyetê

		n	%
Zayend	Mêr	93	73,23
	Jin	34	26,77

Dema ku em li agahiyên jor dinêrin em dibînin ku hejmara mêran ên ku beşdarî lêkolînê bûne % 73,23 û hejmara jinên ku beşdarî lêkolînê bûne % 26,77 e. Li gorî daneyên lêkolînê hejmara mêran nêzîkî sê qatê jinan e.

Tablo 25: Hejmara Beşdaran li gorî Temenê wan

		n	%
Temen	18-25	13	10,23
	26-35	63	49,60
	36-45	45	35,43
	46-55	4	3,14
	56-65	2	1,57

Ji bo ku temenê beşdaran bi awayekî kategorîk be me hejmara wan wekî li jor da. Piraniya beşdaran di navbera 26-35 salî ne ku rêjeya wan % 49,60 e. Piştî wê temenên di navbera 36-45 tê ku rêjeya wan % 35,43 ye. Kesên di navbera 18-25 rêjeya wan % 10,23 ye. Kesên di navbera 46-55 rêjeya wan % 3,14 ye û rêjeya herî kêma kesên di navbera 56-65 e ku rêjeya wan 1,57 e.

Tablo 26: Beşdar li gorî Bajarên wan

		n	%
Bajar	Agirî	5	3,93
	Batman	10	7,87
	Bidlîs	6	4,72
	Diyarbakir	19	14,96
	Erzirom	2	1,57
	Hekkarî	11	8,66
	Îdir	1	0,79
	Meletî	2	1,57
	Mêrdîn	39	30,71
	Mûş	9	7,09
	Qers	2	1,57
	Riha	4	3,14
	Semsûr	2	1,57
	Sêrt	2	1,57
	Şirnex	5	3,93
	Wan	8	6,29

Wekî li jor xuya dike beşdarên lêkolînê herî zêde ji Mêrdînê ne û rêjeya wan % 30,71 e, piştî Mêrdînê bi %14,96 Diyarbakir, bi % 8,66 Hekkarî, bi % 7,87 Batman û bi % 7,09 Mûş tî. Beşdarên hejmara wan herî kêma bi % 0,79 Îdir e.

Tablo 27: Beşdar li gorî Bajarê lê Dijîn

	n	%
Antalya	1	0,79
Batman	13	10,24
Bidlîs	1	0,79
Bîngol	7	5,51
Colemêrg	1	0,79
Dêrsim	1	0,79
Derveyî welêt	3	2,36
Diyarbakir	24	18,90
Enqere	3	2,36
Entab	1	0,79
Hekkarî	5	3,94
Îzmîr	2	1,57
Meletî	2	1,57
Mêrdîn	39	30,71
Mûş	2	1,57
Qers	1	0,79
Riha	4	3,15
Sêrt	1	0,79
Stenbol	3	2,36
Şirnex	1	0,79
Wan	12	9,45

Bajarê lê dijîn

Beşdarên lêkolînê herî zêde li bajarê Mêrdînê dijîn û rêjeya wan % 30,71 e, piştî Mêrdînê Diyarbakir bi rêjeya % 18,90 tê. Piştî wan jî rêjeya beşdarên li Batmanê dijîn bi %10,24 û yê Wanê bi %9,45 tî. Rêjeya herî kêma bajarên ku beşdar lê dijîn bi 0,79ê Antalya, Bidlîs, Hekkarî, Dêrsim, Entab, Qers, Sêrt û Şirnex e.

Tablo 28: Beşdar li gorî Zanîngeha Dixwînî an Mezûn Bûne

	n	%
Bingöl	20	15,75
Dicle	19	14,96
Mardin Artuklu	68	53,54
Muş Alparslan	7	5,51
Yüzüncü yıl	7	5,51
Yên din	6	4,72

Zanîngeha dixwînî/mezûn bûne

Li gorî tabloya jor herî zêde xwendekar û mezûnên Zanîngeha Mardin Artuklu beşdarî lêkolînê bûne û rêjeya wan % 53,54 e. Piştî wê bi rêzê ve zanîngeha

Bingölê bi rêjeya 15,75, zanîngeha Dicleyê bi 14,96, zanîngeha Muş Alparslan û Wan bi rêjeya 5,51 tîn û zanîngehên ji bilî van jî rêjeya wan % 4,72 ye.

Tablo 29: Beşdar li gorî Asta Perwerdeyê

		n	%
Asta perwerdeyê	Lîsans	31	24,41
	Mastera bêtez	31	24,41
	Mastera bitez	32	25,20
	Doktora	33	25,98

Li gorî tabloya li jor hejmar û rêjeya xwendekaran ji aliyê asta perwerdeyê ve nêzî hev in. Rêjeya xwendekar û mezûnên doktorayê bi rêjeya % 25,98 herî zêde ye, rêjeya yên mastera bitez % 25,20 e, ya lîsans û mastera bêtez jî % 24,41 e.

Tablo 30: Beşdar li gorî Rêjeya Bikaranîna Kurdî li Jiyana Rojane

		n	%
Rêjeya bikaranîna kurdî	%40 û kêmtir	10	7,87
	%40-60	18	14,17
	%60-80	33	25,98
	%80 û zêdetir	66	51,97

Li gorî tabloya jor em dibînin ka beşdar di jiyana xwe ya rojane de di çî rêjeyê de kurdî bi kar tînin. Kesên ku kurdî di jiyana xwe de %80 û zêdetir bi kar tînin rêjeya wan % 51,97 e. Kesên kurdî % 60-80 bi kar tînin rêjeya wan % 25,98 e, kesên kurdî % 40-60 bi kar tînin rêjeya wan % 14,17 ye û kesên kurdî % 40 û kêmtir bi kar tînin rêjeya wan % 7,87 e. Li gorî tabloyê nivî zêdetir beşdarên lêkolînê di jiyana xwe de kurdî % 80 û zêdetir bi kar tînin û kesên di bin % 40î de bi kar tînin jî rêjeya wan herî kêr e.

Tablo 31: Beşdar li gorî Rêjeya Axaftina Kurdî li Malê

		n	%
Rêjeya axaftina kurdî li malê (Ez li malê bi kurdî diaxifim)	Erê	104	81,89
	Qismen	21	16,54
	Na	2	1,57

Li gorî tabloya jor rêjeya beşdarên lêkolînê yê ku li malê bi kurdî diaxifin % 81,89 e, ya beşdarên ku li malê qismen bi kurdî diaxifin % 16,54 e û beşdarên ku li malê bi kurdî naxifin % 1,57 e. Ev tê wê wateyê ku nêzîkî hemû beşdarên lêkolînê li malê bi awayekî kurdî bi kar tînin.

Tablo 32: Beşdar li gorî Rêjeya Şopandina Medyaya Kurdî (TV, Radyo, û hwd.)

		n	%
Rêjeya şopandina medyaya kurdî (Ez medyaya kurdî, qanalên kurdî dişopînim.)	Erê	104	81,89
	Qismen	23	18,11
	Na	0	0

Li gorî tabloya jor % 81,89 beşdarên lêkolînê medyaya kurdî dişopînin û 18,11ê beşdarên jî qismen dişopînin. Li gorî tabloyê hemû beşdarên lêkolînê bi awayekî medyaya kurdî dişopînin.

Tablo 33: Beşdar li gorî Rêjeya Nivîsandina Kurdî li ser Medyaya Civakî

		n	%
Rêjeya nivîsandina kurdî li ser medyaya civakî (Ez di medyaya civakî (sosyal medya) de bi kurdî dinivîsim.)	Erê	93	73,23
	Qismen	26	20,47
	Na	8	6,30

Li gorî tabloya jor di nav beşdarên lêkolînê de % 73,23 li ser medyaya civakî bi kurdî dinivîsin û % 20,47 qismen bi kurdî dinivîsin. Rêjeya kesên ku di medyaya civakî de bi kurdî nanivîsin % 6,30 e.

Tablo 34: Beşdar li gorî Nêrînên li ser Hebûna Kurmanciya Standard

		n	%
Rêjeya nêrînên hebûna kurmanciya standard (Li gorî min zimanekî standard ê kurmançî heye.)	Erê	74	58,27
	Qismen	42	33,07
	Na	11	8,66

Li gorî tabloya jor rêjeya beşdarên lêkolînê yê ku dibêjin “erê” kurmanciyeke standard heye %58,27 e, û rêjeya beşdarên ku dibêjin kurmanciya standard “qismen” heye % 33,07 ye. Ji beşdarên % 8,66 jî di wê baweriyê de ne ku kurmanciyeke standard tune ye.

Tablo 35: Beşdar li gorî Pênaseya wan a Zimanê Standard

	n*	%
Zimanê nivîsê ye	100	29,67
Zimanê perwerdeyê ye	97	28,78
Zimanê medyayê ye	63	18,69
Yên din	77	22,84

*Ji yekî zêdetir bersiv hatine dayîn¹⁸¹

Li gorî tabloya li jor % 29,67ê beşdarên zimanê standard wekî zimanê nivîsê terîf kirine. % 28,78ê beşdarên zimanê standard wekî zimanê perwerdeyê terîf kirine, % 18,69ê beşdarên zimanê standard wekî zimanê medyayê terîf kirine û % 22,84ê beşdarên pênaseyên din anku yê ji bilî pênaseyên wekî zimanê nivîsê, zimanê perwerdeyê û zimanê medyayê ji bo zimanê standard guncan dîtine .

Tablo 36: Beşdar li gorî Nêrînên wan li ser Lazimiya Zimanekî Standard bo Kurdî (Kurmancî)

		n	%
Rêjeya nêrînê	Erê	103	81,10
lazimiya zimanekî standard bo kurdî	Qismen	19	14,96
(Zimanekî standard ji bo kurdî (kurmançî) lazim e.)	Na	5	3,94

Li gorî tabloya li jor % 81,10ê beşdarên lêkolînê di wê fikrê de ne ku zimanekî standard bo kurdî (kurmançî) lazim e, % 14,96ê beşdarên “qismen” di wê fikrê de ne û % 3,94ê beşdar jî di wê fikrê de ne ku zimanekî standard ji bo kurdî (kurmançî) lazim nîne.

¹⁸¹ Digel van rêjeyan dibe ku hin kesan hem zimanê nivîsê hem jî yê perwerdeyê hîlbijartibe, yan jî hem zimanê perwerdeyê hem jî yê medyayê hîlbijartibe. Ji ber ku beşdar di vê pirsê de dikaribûn jî yekî bêtir vebijêrkan hîlbijêrin.

Tablo 37: Beşdar li gorî Nêrînên li ser Nêzîkbûna Devoka wan û Standardê

		n	%
Rêjeya nêrînên	Erê	59	46,46
nêzîkbûna devoka wan	Qismen	50	39,37
û standardê (Devoka min nêzî standardê ye.)	Na	18	14,17

Li gorî tabloya li jor % 46,46ê beşdarên di wê fikrê de ne ku devoka wan nêzîkî kurmanciya standardê ye, % 39,37ê beşdarên di wê fikrê de ne ku devoka wan “qismen” nêzîkî standardê ye û % 14,17yê beşdarên jî di wê fikrê de ne ku devoka wan nêzîkî standardê nîne.

Tablo 38: Beşdar li gorî Têkiliya wan bi Devokên din re

		n	%
Rêjeya têkiliya bi devokên din re	Erê	109	85,83
(Têkiliya min bi devokên din re çêdibe.)	Qismen	18	14,17
	Na	0	0

Li gorî tabloya li jor % 85,83ê beşdarên dibêjin têkiliya wan bi devokên din re çêdibe, anku di jiyana xwe de bi devokên din re bi awayekî rûbirû tên û % 14,17yê beşdarên dibêjin têkiliya wan bi devokên din re “qismen” çêdibe. Li gorî tabloyê têkiliya hemû beşdarên bi awayekî bi devokên din re çêdibe.

Tablo 39: Beşdar li gorî Bersiva wan a Awayê Çêbûna Têkiliyê bi Devokên din re

	n*	%
Bi hevalan	120	32,09
Bi zanîngehê	83	22,19
Li nav bajêr	73	19,52
Bi cînanan	46	12,30
Yên din	51	13,64
Têkiliya min çênabe	1	0,27

*Ji yekî zêdetir bersiv hatiye dayîn

Li gorî tabloya jor beşdar bi rêjeya % 32,09an herî zêde bi rêya hevalên xwe têkiliyê bi devokên din re dayînin, bi rêjeya % 22,19an bi rêya zanîngehê, bi rêjeya

19,52yan li nav bajêr, bi rêjeya 12,30an bi rêya cînarên xwe û bi rêjeya 13,64an bi rêyên derveyî me nivîsandî rûbirûyî devokên din dimînin. Kesên dibêjin têkiliya me bi devokên din çênabe rêjeya wan herî kêr e û 0,27 e.

Tablo 40: Beşdar li gorî Kêfxweşbûna wan Dema kesek bi Standardê Diaxive

		n	%
Rêjeya kêfhatinê dema kesek bi standardê diaxive (Dema kesek bi standardê diaxive kêfa min pê re tê.)	Erê	80	62,99
	Qismen	41	32,28
	Na	6	4,72

Li gorî tabloya li jor % 62,99ê beşdarên lêkolînê dema kesek bi standardê diaxive kêfxweş dibin, % 32,28ê beşdaran dema kesek bi standardê diaxive qismen kêfxweş dibin, % 4,72yê beşdaran jî dema kesek bi standardê diaxive kêfxweş nabin.

Tablo 41: Beşdar li gorî Kêfxweşbûna wan Dema Kesek bi Devoka wan Diaxive

		n	%
Rêjeya kêfhatinê dema kesek bi devoka wan diaxive (Dema kesek bi devoka min diaxife kêfa min pê re tê.)	Erê	101	79,53
	Qismen	25	19,69
	Na	1	0,79

Li gorî tabloya li jor % 79,53yê beşdarên lêkolînê dema kesek bi wan re bi devoka wan diaxive kêfxweş dibin, % 19,69ê beşdaran dema kesek bi devoka wan bi wan re diaxive qismen kêfxweş dibin û % 0,79ê beşdaran jî kêfxweş nabin. Li gorî vê tabloyê hema hema hemûyê beşdaran dema kesek bi devoka wan diaxive bi awayekî (bitemamî yan jî qismen) kêfxweş dibin.

Tablo 42: Beşdar li gorî Kêfxweşbûna wan Dema Kesek bi Devokeke din Diaxive

		n	%
Rêjeya kêfxweşbûnê dema kesek bi devokeke din diaxive (Dema kesek bi	Erê	103	81,10
	Qismen	19	14,96
	Na	5	3,94

**devokeke din diaxive
kêfa min pê re tê.**

Li gorî tabloya jor dema kesek bi devokeke din bi beşdarên lêkolînê re diaxive % 81,10ê beşdarên kêfxweş dibin, % 14,96ê beşdarên qismen kêfxweş dibin û % 3,94ê beşdarên jê dema kesek bi devokeke din bi wan re diaxive kêfa wan pê re nayê.

Tablo 43: Beşdar li gorî Rêjeya Bikaranîna Devoka wan li Zanîngehê

		n	%
Rêjeya bikaranîna devoka wan li zanîngehê (Dema ez li zanîngehê me ez bi devoka xwe diaxivim.)	Erê	38	29,92
	Qismen	56	44,09
	Na	33	25,98

Li gorî tabloya li jor % 29,92yê beşdarên dema li zanîngehê ne bi devoka xwe diaxivin, % 44,09ê beşdarên dema li zanîngehê ne “qismen” bi devoka xwe diaxivin, û % 25,98ê beşdarên jê dema li zanîngehê ne bi devoka xwe naxivîn.

3.2.2. Dîtinên Nasîna Devokan

Di vê beşê de dîtinên îstatîstîkî ji bo nasîna devokan (dialect identification) hatine ravekirin. Beşdarê lêkolînê ji bo her dengê ku guhdar kir bersiv da ka ew deng aîdî kîjan herêmê ye. Me ji bo pratîkkirine ew deng wekî “rast” and “xelet” kategorîze kirin û ji aliyê îstatîstîkî ve analîz li ser çêkirin. Di vê beşê de ewilî rêjeya/sedeya DH, DM, DW û KS hatiye dîtin paşê her deng (DH, DM, DW, KS) ji aliyê “zayend, asta perwerdeyê, rêjeya bikaranîna kurdî, rêjeya şopandina medyaya kurdî û ji aliyê rêjeya elaqeya/têkiliya bi devokên din re” li gorî “rast” an “xelet” dîtina wê devokê hatine berawirdkirin.

Tablo 44: Dîtinên Rast an Xeletiya Devokan li gorî Grûpan

		n ¹⁸²	%
DH	Xelet	19	16,96
	Rast	93	83,04
DM	Xelet	14	12,73
	Rast	96	87,27
DW	Xelet	35	33,33
	Rast	70	66,67
KS	Xelet	85	87,63
	Rast	12	12,37

Li gorî tabloya li jor %87,27ê beşdarên DM naskirine, û dema dengê devoka Mêrdînê guhdar kirine zanîbûne ew aîdî wê herêmê ye. Beşdarên dema DH guhdar kirine %83,04ê wan zanîbûne ku ew aîdî devoka Hekkarî ye. Dema DW guhdar kirine %66,67ê beşdarên zanîbûne ku ew aîdî devoka Wanê ye û dema KS jî guhdar kirine %12,37ê beşdarên zanîbûne ku ew aîdî Kurmanciya Standard e. Ev tê wê wateyê ku piraniya beşdarên li gorî dengê ku guhdar kirine herî baş zanîbûne ka DM aîdî ku derê ye, anku DM ji aliyê beşdarên lêkolînê ve li gorî devokên din baştir tê naskirin û dema wê devokê dibihîzin dizanin ku aîdî devoka Mêrdînê ye.

Tablo 45: Dîtinên Danberheva Guherbaran li gorî “Rastî” û “Xeletî”ya Devokan a DH

Guherbar	Grûp	DH				X ²	p
		Xelet		Rast			
		n	%	n	%		
Zayend	Mêr	14	17,28	67	82,72	2,05	0,17
	Jin	5	16,13	26	83,87		
	Lisans	5	17,24	24	82,76		
Asta perwerdeyê	Mastera bêtez	3	10,71	25	89,29	0,33	0,99
	Mastera bitez	5	18,52	22	81,48		
	Doktora	6	21,43	22	78,57		
Rêjeya bikaranîna kurdî	%40 û kêmtir	2	28,57	5	71,43	1,20	0,82

¹⁸² Bi tevahî 127 kes beşdarî vê lêkolîna kantîtatîv bûne lêbelê hin beşdarên xala "Li gorî min axêver ji bajarê/herêma ye." danegirtibû, ji ber wê yekê hejmara sercema beşdarên yên "rast" û "xelet" dagirtine li vir ji 127î kêmtir e.

	%40-60	2	12,50	14	87,50		
	%60-80	5	17,86	23	82,14		
	%80 û zêdetir	10	16,39	51	83,61		
Rêjeya şopandina¹⁸³ medyaya kurdî	Erê	16	17,02	78	82,98	1,78	0,30
	Qismen	3	16,67	15	83,33		
Rêjeya eleqe/têkiliya bi devokên din re	Erê	17	17,71	79	82,29	0,01	1,00
	Qismen	2	12,50	14	87,50		

X^2 : *Ki kare test*

Rêjeyên rast û xeletiya devokan ên DH ên hatine bidestxistin, li gorî zayend, asta perwerdeyê, rêjeya bikaranîna kurdî, rêjeya şopandina medyaya kurdî û rêjeya têkiliya bi devokên din re, ji hêla îstatîstîkî ve têkiliyek watedar nîşan nadin ($p > 0,05$). Ev tê wê wateyê ku ew guherbarên me hejmartin (zayend, asta perwerdeyê, rêjeya bikaranîna kurdî, rêjeya şopandina medyaya kurdî û rêjeya têkiliya bi devokên din re) tesîrek li ser rast an xelet dîtina vê devokê çênake anku kesekî ew deng guhdar kir heman bertek nîşanî wî dengî daye û pûanên wan nêzî hev in.

Tablo 46: Dîtinên Danberheva Guherbaran li gorî “Rastî” û “Xeletî”ya Devokan a DM

Guherbar	Grûp	DM				X ²	p
		Xelet		Rast			
		n	%	n	%		
Zayend	Mêr	11	13,92	68	86,08	0,45	0,53
	Jin	3	9,68	28	90,32		
	Lîsans	5	17,24	24	82,76		
Asta perwerdeyê	Mastera bêtez	3	10,71	25	89,29	5,63	0,12
	Mastera bitez	3	12,00	22	88,00		
	Doktora	3	10,71	25	89,29		
	%40 û kêmtir	0	0,00	7	100,00		
Rêjeya bikaranîna kurdî	%40-60	2	13,33	13	86,67	0,80	0,88
	%60-80	3	11,11	24	88,89		
	%80 û zêdetir	9	14,75	52	85,25		
Rêjeya şopandina medyaya kurdî	Erê	13	13,98	80	86,02	0,16	0,74
	Qismen	1	5,88	16	94,12		
Rêjeya eleqe/têkiliya bi devokên din re	Erê	9	9,57	85	90,43		
	Qismen	5	31,25	11	68,75		

X^2 : *Ki kare test*

¹⁸³ Ji ber ku tu kesî bersiva "Na" nebijartîye û rêjeya wê % 0" derketîye, loma me ew nekire nav vê tabloyê.

Rêjeyên rast û xeletiya devokan ên DM hatine bidestxistin, li gorî zayend, asta perwerdeyê, rêjeya bikaranîna kurdî, rêjeya şopandina medyaya kurdî û rêjeya têkiliya bi devokên din re, ji hêla îstatîstîkî ve têkiliyek watedar nîşan nadin ($p>0,05$). Ev tê wê wateyê ku ew guherbarên me hejmartin (zayend, asta perwerdeyê, rêjeya bikaranîna kurdî, rêjeya şopandina medyaya kurdî û rêjeya têkiliya bi devokên din re) tesîrek li ser rast an xelet dîtina devokê çênake anku kesekî ew deng guhdar kir heman bertek nîşanî wî dengî daye û pûanên wan nêzî hev in.

Tablo 47: Dîtinên Danberheva Guherbaran li gorî “Rastî” û “Xeletî”ya Devokan a DW

Guherbar	Grûp	DW				X ²	p
		Xelet		Rast			
		n	%	n	%		
Zayend	Mêr	23	29,87	54	70,13	1,17	0,36
	Jin	12	42,86	16	57,14		
	Lîsans	8	29,63	19	70,37		
Asta perwerdeyê	Mastera bêtez	7	26,92	19	73,08	3,24	0,36
	Mastera bitez	10	41,67	14	58,33		
	Doktora	10	35,71	18	64,29		
	%40 û kêmtir	3	42,86	4	57,14		
Rêjeya bikaranîna kurdî	%40-60	6	42,86	8	57,14	1,33	0,74
	%60-80	7	29,17	17	70,83		
	%80 û zêdetir	19	31,67	41	68,33		
Rêjeya şopandina medyaya kurdî	Erê	31	35,23	57	64,77	3,93	0,06
	Qismen	4	23,53	13	76,47		
Rêjeya eleqe/têkiliya bi devokên din re	Erê	31	34,83	58	65,17	2,36	0,15
	Qismen	4	25,00	12	75,00		

X^2 : *Ki kare test*

Rêjeyên rast û xeletiya devokan ên DW hatine bidestxistin, li gorî zayend, asta perwerdeyê, rêjeya bikaranîna kurdî, rêjeya şopandina medyaya kurdî û rêjeya têkiliya bi devokên din re, ji hêla îstatîstîkî ve têkiliyek watedar nîşan nadin ($p>0,05$). Ev tê wê wateyê ku ew guherbarên me hejmartin (zayend, asta perwerdeyê, rêjeya bikaranîna kurdî, rêjeya şopandina medyaya kurdî û rêjeya têkiliya bi devokên din re) tesîrek li ser rast an xelet dîtina devokê çênake anku kesekî ew deng guhdar kir heman bertek nîşanî wî dengî daye û pûanên wan nêzî hev in.

Tablo 48: Dîtinên Danberheva Guherbaran li gorî “Rastî” û “Xeletî”ya Devokan a KS

Guherbar	Grûp	KS				X ²	p
		Xelet		Rast			
		n	%	n	%		
Zayend	Mêr	65	87,84	9	12,16	1,30	0,31
	Jin	20	86,96	3	13,04		
	Lîsans	24	92,31	2	7,69		
Asta perwerdeyê	Mastera bêtez	24	92,31	2	7,69	3,72	0,27
	Mastera bitez	19	86,36	3	13,64		
	Doktora	18	78,26	5	21,74		
	%40 û kêmtir	5	71,43	2	28,57		
Rêjeya bikaranîna kurdî	%40-60	9	90	1	10	2,94	0,36
	%60-80	21	84	4	16		
	%80 û zêdetir	50	90,91	5	9,09		
	Erê	74	90,24	8	9,76		
Rêjeya şopandina medyaya kurdî	Qismen	11	73,33	4	26,67	0,38	0,69
	Rêjeya eleqe/têkiliya bi devokên din re	Erê	71	86,59	11		
	Qismen	14	93,33	1	6,67	0,06	1,00

X² : Ki kare test

Rêjeyên rast û xeletiya devokan ên KS hatine bidestxistin, li gorî zayend, asta perwerdeyê, rêjeya bikaranîna kurdî, rêjeya şopandina medyaya kurdî û rêjeya têkiliya bi devokên din re, ji hêla îstatîstîkî ve têkiliyek watedar nîşan nadin ($p > 0,05$). Ev tê wê wateyê ku ew guherbarên me hejmartin (zayend, asta perwerdeyê, rêjeya bikaranîna kurdî, rêjeya şopandina medyaya kurdî û rêjeya têkiliya bi devokên din re) tesîrek li ser rast an xelet dîtina devokê çênake anku kesekî ew deng guhdar kir heman bertek nîşanî wî dengî daye û pûanên wan nêzî hev in.

3.2.3. Dîtinên Nêrînên Zimanê Standard û Devokan (Dîtinên Pîvaneka Lîkert/VGT)

Di vê beşê de îstatîstîkên nêrînên zimanê standard û devokan (Pîvaneka Lîkert/VGT) hatine dayîn. Ewî îstatîstîkên 4 dengen -mînîmûm, maksîmûm, nîvtev û dahejîzana standard- hatiye dayîn, paşê hîpoteza normaliyê ya kolmogorov-smirnov hatiye dayîn, piştî jî îstatîstîkên her madeya anketê yek bi yek hatiye nirxandin.

Tablo 49: Îstatîstîkên Nêrînên Zimanê Standard û Devokan (Îstatîstîkên Pîvaneka Lîkert)

	N	Mînimûm	Maksîmûm	Nîvtev	Daherîz ana Std.
Nêrînên zimanê standard û devokan, DH	127	12,00	30,00	22,05	3,49
Nêrînên zimanê standard û devokan, DM	127	7,00	34,00	25,86	3,41
Nêrînên zimanê standard û devokan, DW	127	10,00	31,00	22,96	3,88
Nêrînên zimanê standard û devokan, KS	127	7,00	35,00	27,59	4,35

Li gorî tabloya ku ji pûanên nêrînên li ser zimanê standard û devokan (pîvaneka Lîkert/VGT) hatiye standîn, pûana nîvtev (ing: mean/tr: ortalama) ya nêrînên zimanê standard û devokan ji bo DH $22,05 \pm 3,49$, ji bo DM $25,86 \pm 3,41$, ji bo DW $22,96 \pm 3,88$, û ji bo KS $27,59 \pm 4,35$ hatiye diyarkirin. Li gorî vê yekê, pûana herî baş di KS de hatiye bidestxistin, û pûana herî kêr di DH de hatiye bidestxistin.

Tablo 50: Dîtinên Hîpoteza Normaliyê ya Nêrînên Derbarê Zimanê Standard û Devokan (Pîvaneka Lîkert)

	Kolmogorov-Smirnov			asîmetrîbûn(skewness)	kurtosî
	Îstatîstîk	sd	p		
Nêrînên zimanê standard û devokan, DH	0,09	127,00	0,02	-0,29	0,08
Nêrînên zimanê standard û devokan, DM	0,10	127,00	0,01	-1,32	6,38
Nêrînên zimanê standard û devokan, DW	0,13	127,00	0,00	-0,77	0,95
Nêrînên zimanê standard û devokan, KS	0,17	127,00	0,00	-1,07	1,64

Kolmogorov-Smirnov û qatjimarên asîmetrîbûn-kurtosî hatiye hesibandin ji bo ku derkeve meydanê ka pûanên nêrînên derbarê zimanê standard û devokan de li gorî belavbûnê normal e yan na. Ji bo daneyên testên Kolmogorov-Smirnov ên ku watedariya wan ji 0,05an biçûktir in asîmetrîbûn û kurtosî di navbera $\pm 2,0$ an de ne¹⁸⁴, loma hatiye qebûlkirin ku belavbûn normal e û analîzên parametrik hatine kirin.

¹⁸⁴ D. George, M. Mallery, **SPSS for Windows Step by Step: A Simple Guide and Reference**, 17.0 update (10a eds.) Boston, Pearson. 2010.

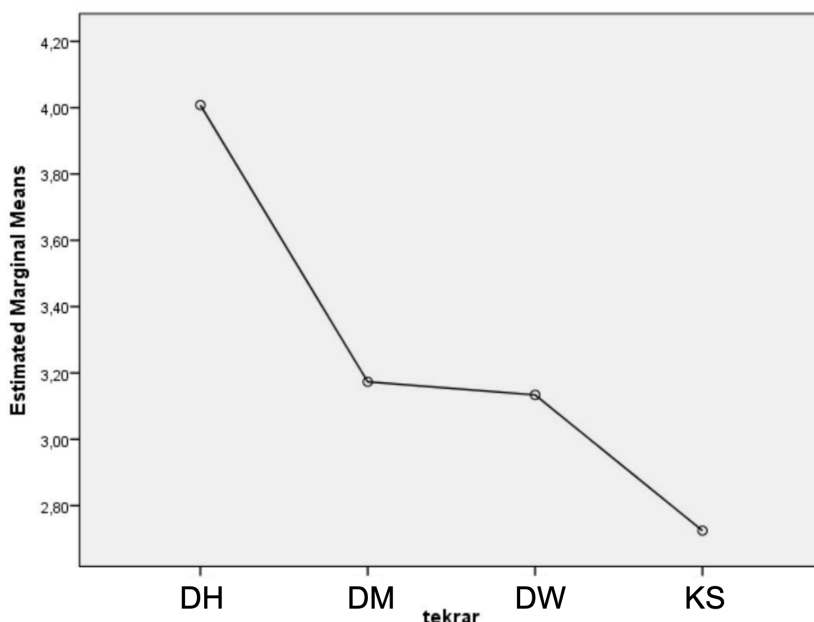
Tablo 51: Dîtinên Pîvana Bitekrar a Vegotina "Ev devoka min guhdar kirî ji devoka min cudatir e"

	$\bar{X} \pm Ss$	Sercema kareyan	sd	Nîvteva kareyan	F	p	Partial Eta Squared	Ferq
DH ¹	4,01±1,22	110,44	3,00	36,81	22,24	0,00	0,15	1>2,3,4 ve 2>4
DM ²	3,17±1,46							
DW ³	3,13±1,36							
KS ⁴	2,72±1,30							

F: ANOVA ji bo pîvanên bitekrar

Di navbera pûanên pîvana bitekrar a vegotina "Ev devoka min guhdar kirî ji devoka min cudatir e" de ji aliyê îstatîstîkî ve ferqeke watedar heye (F:110,44;p<0,05). Dema ku em bi testa Bonferroni lê dinihêrin ka ev ferq di navbera kîjan grûpan de ye em dibînin ku pûanên nêrînan a DH ji DM, DW û KS zêdetir e. Ev tê wê wateyê ku DH di navbera van devokan de devoka herî cuda hatiye dîtin ku kesên guhdar kirine ev devok dûrî devoka xwe dîtine. Herwiha pûanên DM jî li gorî pûanên KS bi awayekî watedar zêde derketiye.

Şikil 11: Guherîna Pûanên "Ev devoka min guhdar kirî ji devoka min cudatir e"

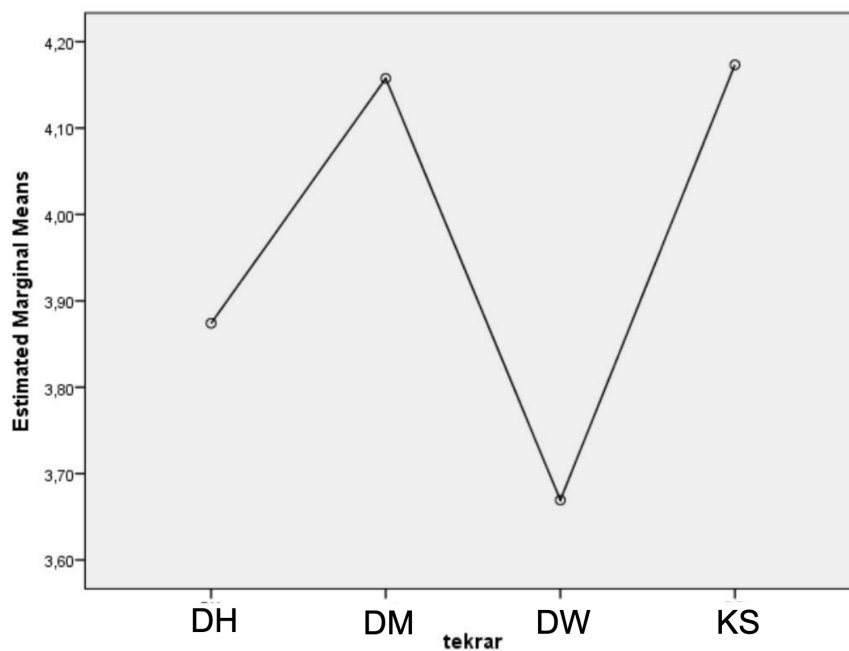
Tablo 52: Dîtinên Pîvana Bitekrar a Vegotina "Ev devoka min guhdar kirî xweş e"

	$\bar{X} \pm S_s$	Sercema kareyan	sd	Nîvteva kareyan	F	p	Partial Eta Squared	Ferq
DH ¹	3,87±1,01	22,36	3,00	7,45	13,04	0,00	0,09	1,3<2,4
DM ²	4,16±0,79							
DW ³	3,67±1,08							
KS ⁴	4,17±0,88							

F: ANOVA ji bo pîvanên bitekrar

Di navbera pûanên pîvana bitekrar a vegotina "Ev devoka min guhdar kirî xweş e" de ji aliyê îstatîstîkî ve ferqeke watedar heye ($F:22,36; p<0,05$). Dema ku em bi testa Bonferroni lê dinêrin ka ev ferq di navbera kîjan grûpan de ye em dibînin ku pûanên nêrînan ên DH û DWê li gorî DM û KS bi awayekî watedar kêmtir e. Ev tê wê wateyê ku li gorî beşdarên vê xebatê DM û KS ji DH û DWyê xweştir hatiye dîtin.

Şikil 12: Guherîna Pûanên Vegotina "Ev devoka min guhdar kirî xweş e"

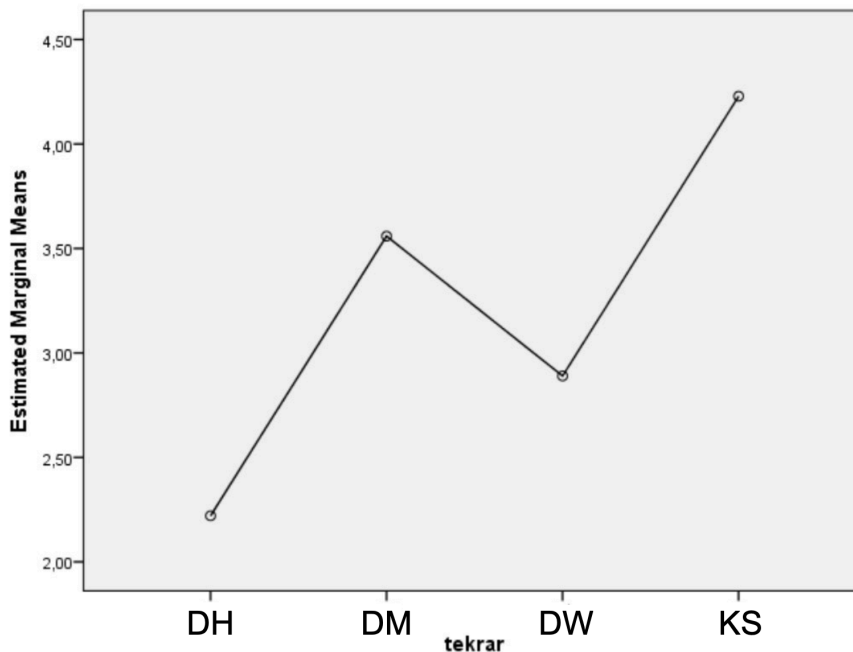
Tablo 53: Dîtinên Pîvana Bîtekrar a Vegotina “Ev devoka min guhdar kirî nêzîkî Kurmanciya Standard e”.

	$\bar{X} \pm Ss$	Sercema kareyan	sd	Nîvteva kareyan	F	p	Partial Eta Squared	Ferq
DH ¹	2,22±0,97	284,45	3,00	94,82	117,68	0,00	0,48	1<2,3,4 / 3<2,4
DM ²	3,56±0,98							
DW ³	2,89±1,05							
KS ⁴	4,23±0,87							

F: ANOVA ji bo pîvanên bîtekrar

Di navbera pûanên pîvana bîtekrar a vegotina “**Ev devoka min guhdar kirî nêzîkî Kurmanciya Standard e**” de ji aliyê îstatîstîkî ve ferqeke watedar heye (F:284,45;p<0,05). Dema ku em bi testa Bonferroni lê dinihêrin ka ev ferq di navbera kîjan grûpan de ye em dibînin ku pûanên nêrînan ên DH li gorî DM, DW ve KS bi awayekî watedar kême. Herwiha pûanên DWyê jî li gorî pûanên DM û KS bi awayekî watedar kêmtir in. Li gorî vê yekê dengên herî zêde nêzî Kurmanciya standard dengê KS û DM derketine.

Şikil 13: Guherîna Pûanên Vegotina “Ev devoka min guhdar kirî nêzîkî Kurmanciya Standard e”

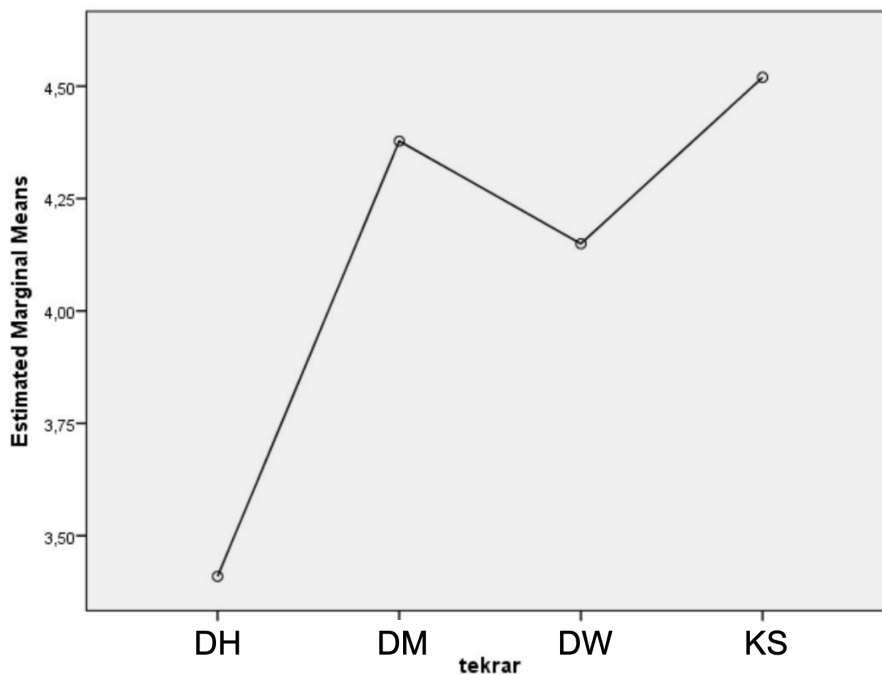
Tablo 54: Dîtinên Pîvana Bitekrar a Vegotina “Ev devoka min guhdar kirî baş tê fêmkirin”

	$\bar{X} \pm Ss$	Sercema kareyan	sd	Nîvteva kareyan	F	p	Partial Eta Squared	Ferq
DH ¹	3,41±1,07	92,95	3,00	30,98	52,63	0,00	0,29	1<2,3,4 / 3<4
DM ²	4,38±0,74							
DW ³	4,15±0,94							
KS ⁴	4,52±0,85							

F: ANOVA ji bo pîvanên bitekrar

Di navbera pûanên pîvana bitekrar a vegotina “Ev devoka min guhdar kirî baş tê fêmkirin” de ji aliyê îstatîstîkî ve ferqeke watedar heye ($F:92,95; p<0,05$). Dema ku em bi testa Bonferroni lê dinêrin ka ev ferq di navbera kîjan grûpan de ye em dibînin ku pûanên nêrînan ên DH li gorî pûanên DM, DW ve KS bi awayekî watedar kêmtir e. Herwiha pûanên nêrînan ên DWyê li gorî KS bi awayekî watedar kêmtir e. Ev tê wê wateyê ku DH ji aliyê beşdaran ve baş nayê fêmkirin û herwiha DW li gorî KS baş nayê fêmkirin.

Şikil 14: Guherîna Pûanên Vegotina “Ev devoka min guhdar kirî baş tê fêmkirin”

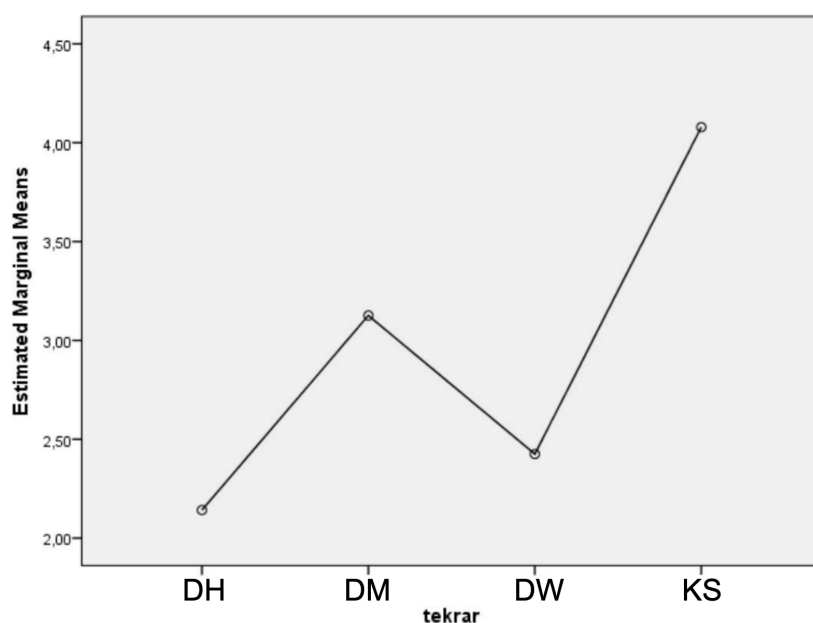
Tablo 55: Dîtinên Pîvana Bitekrar a Vegotina “Vî kesî perwerdeya kurdî standiye”

	$\bar{X} \pm Ss$	Sercema kareyan	sd	Nîvteva kareyan	F	p	Partial Eta Squared	Ferq
DH ¹	2,14±0,84	283,66	3,00	94,55	119,10	0,00	0,49	1<2,3,4 / 2,3<4
DM ²	3,13±1,03							
DW ³	2,43±0,99							
KS ⁴	4,08±0,99							

F: ANOVA ji bo pîvanên bitekrar

Di navbera pûanên pîvana bitekrar a vegotina “Vî kesî perwerdeya kurdî standiye” de ji aliyê îstatîstîkî ve ferqeke watedar heye ($F:283,66;p<0,05$). Dema ku em bi testa Bonferroni lê dinêrin ka ev ferq di navbera kîjan grûpan de ye em dibînin ku pûanên nêrînan ên DH li gorî pûanên DM, DW ve KS bi awayekî watedar kêr e. Herwiha pûanên nêrînan ên DWyê li gorî DM û KS bi awayekî watedar kêr e. Li gorî encama van nirxandinan em dikarin bêjin ku beşdarên lêkolînê di navbera 4 dengên de dengê DH wekî kesekî perwerdeya kurdî nestandiye pênase kirine. Herwiha li gorî DM û KS, dengê DWyê dîsa wekî kesekî perwerdeya kurdî nestandiye hatiye pênasekirin.

Şikil 15: Guherîna Pûanên Vegotina “Vî kesî perwerdeya kurdî standiye”

Tablo 56: Dîtinên Pîvana Bitekrar a Vegotina “Min ev devok berî niha bihîstibû”

	$\bar{X} \pm Ss$	Sercema kareyan	sd	Nîvteva kareyan	F	p
DH ¹	4,23±0,97	2,98	3,00	0,99	1,41	0,24
DM ²	4,42±0,86					
DW ³	4,25±1,05					
KS ⁴	4,24±1,12					

F: ANOVA ji bo pîvanên bitekrar

Di navbera pûanên pîvana bitekrar a vegotina “**Min ev devok berî niha bihîstibû**” de ji aliyê îstatîstîkî ve ferqeke watedar tune ye ($p > 0,05$). Ev tê wê wateyê ku beşdarên ji bo vê pirsê ji hemû devokan re heman bertek nîşan dane.

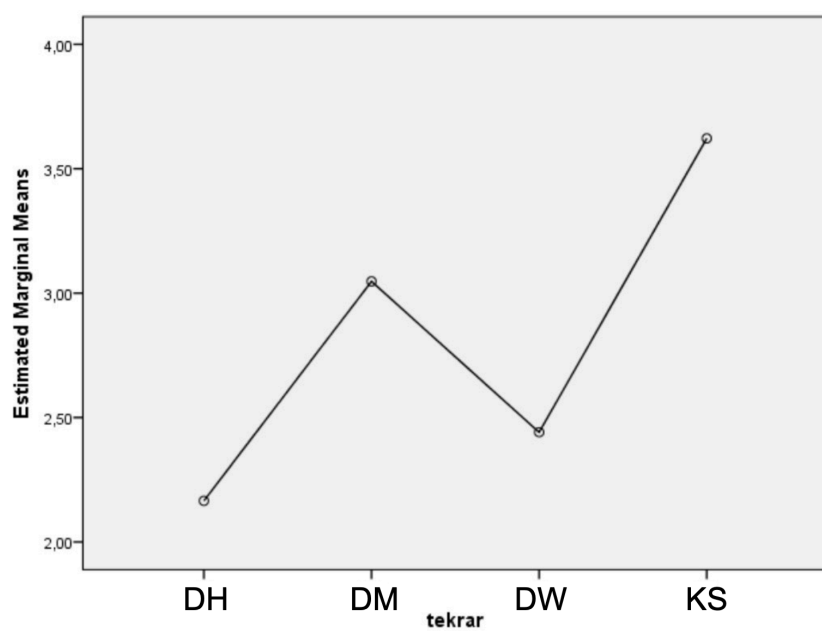
Tablo 57: Dîtinên Pîvana Bitekrar ên Vegotina “Dixwazim ev devok bibe Kurmanciya Standard”

	$\bar{X} \pm Ss$	Sercema kareyan	sd	Nîvteva kareyan	F	p	Partial Eta Squared	Ferq
DH ¹	2,17±0,95	160,93	3,00	53,64	53,92	0,00	0,30	1<2,3,4 / 2,3<4
DM ²	3,05±1,17							
DW ³	2,44±0,98							
KS ⁴	3,62±1,08							

F: ANOVA ji bo pîvanên bitekrar

Di navbera pûanên pîvana bitekrar a vegotina “**Dixwazim ev devok bibe Kurmanciya Standard**” de ji aliyê îstatîstîkî ve ferqeke watedar heye ($F: 160,93; p < 0,05$). Dema ku em bi testa Bonferroni lê dinêrin ka ev ferq di navbera kîjan grûpan de ye em dibînin ku pûanên nêrînan ên DH li gorî pûanên DM, DW ve KS bi awayekî watedar kêmtir e. Herwiha pûanên nêrînan ên DWyê li gorî DM û KS bi awayekî watedar kêmtir e. Ev tê wê wateyê ku beşdarên lêkolînê di navbera hemû devokan de naxwazin DH bibe Kurmanciya Standard. Herwiha li gorî DM û KS naxwazin DW bibe Kurmanciya Standard. Dengên (devokên) ku dixwazin bibe Kurmanciya Standard, KS û DM derketine.

Şikil 16: Guherîna Pûanên Vegotîna “Dixwazim ev devok bibe Kurmanciya Standard”

BEŞA ÇAREM

4. Nîqaş û Şirove

Di vê beşê de em dê nîqaş û şiroveyên li ser daneyên me bidestxistî bikin. Em dê daneyan şirove bikin û rave bikin, herwiha encamên me bidestxistî li gorî lîteraturê binirxînin. Ji ber ku di tezê de hem daneyên kalîtatîv hem jî yên kantîtatîv cih girtine, herwiha ji ber ku ev herdu lêkolîn bi du grûpên cuda re (a yekem mamoste, a duyem xwendekar û mezûn) hatine kirin, em ê ewilî nîqaşa daneyên kalîtatîv, paşê yên kantîtatîv bikin.

4.1. Nîqaş û Şiroveya Xebata Kalîtatîv

Di vê beşê de me pirsên lêkolînê li gorî daneyên xebatê û lîteraturê nirxandin. Ji ber ku di kurdî de lîteratura derbarê vê yekê de kême me bêtir mînakên ji lîteratura zimanên din îstîfade kir ku ji bo xebata me bêtir îngilîzî û çend hebên tirkî ne, herwiha di xebatê de şiroveyên daneyan hatiye kirin. Ji bo ku xwendin pratîktir be û bê fêmkirin me li gorî pirsên lêkolîna kalîtatîv û temayên wê mijar diyar kirine û di bin de nirxandin û nîqaş pêk aniye.

4.1.1. Nêrînên Mamosteyên Kurdî Derbarê Standardîzasyon, Zimanê Standard û Kurmanciya Standard de

Dema em li lêkolînê dinêrin em dibînin ku pênaseyên beşdaran ên derbarê zimanê standard û herwiha kurmanciya standard de nêzî hev in. Li gorî xebata me kirî mirov dikare pênaseya zimanê standard bi van taybetiyan ve girê bide: Zimanê hevpar, zimanê ku gel ji hev fêr dike, danûstandinê pê dike, zimanê nivîsê, zimanê edebiyat û weşangeriyê û standardiya di nivîsê de. Em dikarin ji bo vê yekê mînak xebata Smakman bidin. Smakman lêkolînek dike li ser nêrînên xwendekarên ji welatên cuda li ser zimanê standard. Di vê xebatê de beşdaran lêkolînê pênaseyên xwe ji bo zimanê standard îfade dikin. Li gorî beşdaran taybetiyên derbarê zimanê standard de derdikevin meydanê. Ev taybetî bi vî awayî ne; wekî lingua franca, rast, zimanê medyayê, dijberî diyalektê, ne aîdî herêmekê, fermî, taybetiyên kalîtatîv, zimanê standard tune ye, hatiye qebûl kirin, zimanekî ji derve, ne fermî, cuda, zimanê

paytextê, çîna civakî, taybetiyên cuda.¹⁸⁵ Wekî me li jor hejmartî di xebata me de jî taybetiyên bi awayî yên zimanê standard û kurmanciya standard derketine. Bi kurtasî zimanê standard bêtir bi zimanê hevpar (lingua franca), nivîsandina hevpar û zimanê nivîsê ve hatiye girêdan.

Di lêkolînê de jî bo pênasîya kurmanciya standard gelek xal derketine pêş, lêbelê kodên bingeîn jî bo kurmanciya standard bi vî awayî ne: Nivîs, netewetî, weşanxane, jihevîfêmkirin, kovara Hawarê, devdora akademîk, pirtûk, kovar, televîzyon û alfabeya latînî.

Netewetî û neteweperwerî xalek e ku di lêkolînê de jî bo standardîzasyonê derdikeve pêş. Hassanpour kurdiya standard wekî navgîneke jî bo berdewamiya hebûna ziman û neteweyê dibîne.¹⁸⁶ Anku Hassanpour jî bo berdewamiya neteweyê zimanê standard wekî şertekê dibîne. Xebata Sevda Orak ku mînaka standartkirina kurmancî di Kovara Hawarê de digere vê yekê derdixe meydana û dîsa standardîya kurmancî ya di Hawarê de bi netewetiyê ve girê dide û wekî destpêka standardê jî (kodkirin) derbasbûna alfabeya latînî derdixe pêş.¹⁸⁷ Li gorî lêkolîna me kurmanciya standard dîsa bi saya kovara Hawarê, Celadet Bedirxan, têkiliya bi devokên cuda re, bi nivîsê û di pêvajoyê de çêdibe; û em dîsa rola kovara Hawarê û Celadet Bedirxan wekî destpêkeke standardîzasyonê di lêkolînê de serdest dibînin.

Di lêkolînê de pîrsgirêkên kurmanciya standard wekî nebûna sazî, desthilat û dewletekê, bandora tirkî, nebûna saziyan, kêmasiya perwerdeyê û belavnebûna standardê di nav gel de derketine meydana. Dema em li van yekan dinêrin em dikarin wekî Haugen îfade dike 4 qaîdeyên standardîzasyonê binin bîra xwe wekî, hîlbijartina norm, kodkirina formê, detaykirina fonksiyonê û qebûlkirina wê ji aliyê gel ve.¹⁸⁸ Dema em jî bo van xalên Haugen kurmanciya standard dinirxînin em dibînin ku kurmanciya ku ber bi standardîzasyonê ve diçe li cihekî dialîqe û nikare

¹⁸⁵ Dick Smakman, "The definition of the standard language: A survey in seven countries", *International Journal of Sociology of Language*, 2012, DOI:10.1515/ijsl-2012-0058. (10.09.2022), r. 25-58.

¹⁸⁶ Amir Hassanpour, *Kürdistan'da Milliyetçilik ve Dil*, İbrahim Bingöl, Cemil Gündoğan (wer.), Avesta, Stenbol, 2005. r. 100.

¹⁸⁷ Orak Reşitoğlu, *Mînaka Standardkirina Kurdiya Kurmancî: Kovarên Hawar û Ronahiyê*, r. 4.

¹⁸⁸ Beal, "Standardisation", r. 303

pêş bikeve; ji ber bêpergalbûn, bê sazîbûnê nikare di nav gel de belav bibe. Di her sê astên destpêkê de qismen bi ser ketiye lêbelê di asta dawiyê de ji ber sedemên navborî nikare bi ser bikeve û di nav gel de belav bibe.

Wekî Milroy îfade dike standardîzasyon *yekformê* derdixe pêş¹⁸⁹ û wekî em di xebata xwe de jî dibînin xaleke giring ku beşdarên lêkolînê li ser sekinîne bidestxistina vê yekform an yekşeweyê ye. Wekî çareserî jî beşdarên lêkolînê xalên wekî biryardayina saziyan li ser standardê, standardbûn, perwerde, belavbûna standardê li nav gel, parastina kurdiya standard û ya devokî pêşniyaz kirine. Ev çareseriya pirsgerêkê standardê jî bi dewlet, sazî, pergal, perwerdeyê ve hatiye girêdan.

Di lêkolînê de me xwest em derxin meydanê ka beşdarên lêkolînê çi hîs dikin û nêrînên wan çi ne dema marûzî kurmanciya standard dibin û me dît ku bêtir wî kesê ku bi standardê diaxive wekî kesekî ku têkiliya wî bi xwendin û nivîsandina kurdî re heye, perwerde standiye terîf kirine. Beşdarên lêkolînê dema marûzî kurmanciya standard dibin kêfxweş dibin, rehetir danûstandinê dikin û ji hev fêr dikin. Wekî Holmes îfade dike zimanê standard xwedî prestîjek e û statuya wê ya civakî bilind e loma di cihên fermî de tê bikaranîn.¹⁹⁰ Herwiha Westpal îfade dike ku di qadên fermî de şewezara ku herî zêde tê tercîhkirin zimanê standard e, ji ber ku şewezarên nestandard biçûk tene dîtin û tene îhmalkirin.¹⁹¹ Loma mirov dikare bêje ji ber prestîja standardê û rehetiya danûstandinê, dema standard tê bikaranîn û beşdarên lêkolînê marûz dimînin kêfxweş dibin.

Li gorî beşdaran, axêverên kurmançî dema marûzî kurmanciya standard dibin digel van nêrînên erênî yê neyînî jî derdikevin: Kêfa wan nayê, wekî zimanê çêkirî dibînin, devokê ji wê şirîntir dibînin, dema kesekî ji herêma wan bi standardê diaxive jê şerm dikin an jî dema li malê diaxivin komîk dibînin. Wekî Gal û Lane îfade dikin, problemeke standardê ew e ku dibe ku bikarînerên wê, wê qebûl nekin û wê dûrî xwe bibînin. Dema zimanekî kêmepar tê standardkirin, standardek ava dibe û dibe ku

¹⁸⁹ Milroy, "Language Ideologies and the Consequences of Standardization", r. 531.

¹⁹⁰ J. Holmes, **An Introduction to Sociolinguistics** (4th ed.), Routledge, London, 2013.

¹⁹¹ Michael Westpal, **The Sociolinguistics of Language**, Oxford University Press, Oxford, 1986.

axêver wê standardê aîdî xwe hîs nekin¹⁹² Loma mirov dikare standardiya kurmançî di vê çarçoveyê de binirxîne ku dibe ku hêj tam berbelav nebûye loma bikaranîna wê bi temamî nehatiye pejirandin û ji aliyê gel ve nayê xwedîderketin. Digel van nêrînan hin beşdar hebûna kurmançiya standard qebûl nakin û îdîa dikin ku mirov nikare bêje ku kurmançiyê standard heye lêbelê mirov dikare bêje ber bi standardê ve diçe.

4.1.2. Nêrînên Mamosteyên Kurdî Derbarê Devoka wan bi xwe de

Di lêkolînê de nêrînên mamosteyan derbarê devoka wan bi xwe de wekî erênî, neyînî û notr derketin. Nêrînên wan ên erênî derbarê devoka wan bi xwe de bi vî awayî ye: Xwe bi şans dibînin, rehet hîs dikin û bi awayekî sirûştî dipeyivin, nêzîkatiyek çêdibe, rehetir danûstandinê dikin, kêfa wan pê re tê, û carna devoka wan, wan ber bi nostaljiyê ve dibe; devoka wan, gundê wan û zarokatiya wan tîne bîra wan.

Di xebata McCullough, Clopper û Wagner de hate dîtin ku beşdarên lêkolînê yên perwerdetî dîzanên devoka guhdar dikirin kîjan e û tecrubeyên wan ên şexsî û hêviyên wan ên civakî tesîr li ser nêrîn û dênên wan dikir. Wekî mînak beşdarên ku ji Başûrê Amerîkayê bûn, axêverên ji Başûrê Amerîkayê anku yên ji herêma xwe bêtir wekî heval û rasteqîn didîtin.¹⁹³ Di xebata me de em dibînin ku beşdarên lêkolînê xwedî hestên erênî ne derbarê devoka xwe de.

Di lêkolînê de nêrînên mamosteyan yên neyînî ew bû ku tenê di nivîsê de devoka xwe tercîh nakin. Herwiha ji ber ku beşdarên lêkolînê mamoste ne û bi perwerde û xwendinê ve mijûl in, û li zanîngehê bêtir standardê bi kar tînin û rastî devokên din jî tên, baş nizanin ka devoka wan maye yan nemaye.

Di lêkolînê de me armanc kir em nêrînên beşdarên lêkolînê bizanibin ka devoka xwe nêzîkî yan dûrî standardê dibînin. Me dît ku beşdarên ku devoka xwe

¹⁹² Susan Gal, "Contradictions of Standard Language in Europe: Implications for the Study of Practices and Publics", *Social Anthropology*, 2007, doi.org/10.1111/j.1469-8676.2006.tb00032.x (08.09.2022). / P. Lane, "The Birth of Kven Language in Norway: Emancipation Through State Recognition", *International Journal of the Sociology of Language*, 2011, /doi.org/10.1515/ijsl.2011.021 (09.06.2023).

¹⁹³ E. A. McCullough, C. G. Clopper, L. Wagner, "Regional dialect perception across the lifespan: Identification and discrimination", *Language and Speech*, 2019, doi.org/10.1177/0023830917743277 (15.10.2022), r. 119.

nêzî standardê dibînî bi vî awayî ne: (M2, Qoser), (M3, Surgucî), (M4, Nisêbîn), (M5, Malazgîr), (M7, Semsûr), (M9, Misircê), (M10, Mûş). Em dibînî ku beşdarên ji deverên cuda devoka xwe nêzîkî standardê dibînî lê sedema wan a nêzîkbûna devoka wan û standardê diguhere. Wekî mînak beşdarê (M2, Qoser) devoka xwe nêzîkî standardê dibîne û wekî sedem jî Qoserbûnê derdixe pêş. (M3, Surgucî) devoka xwe nêzîkî standardê dibîne ji ber ku li gorî wî kesên devoka wî dizane ji standardê jî fêhmî dikin. (M4, Nisêbîn) devoka xwe nêzî standardê dibîne ji ber ku li gorî wî kovara Hawarê bingeha zimanê standard e û devoka wî jî nêzîkî devoka Hawarê ye, loma devoka xwe nêzîkî standardê dibîne. Li gorî beşdarê ji Malazgîrê devoka wî jî aliyê bilêvkirinê ve nêzî standardê ye, û beşdarê ji Semsûrê jî kok û rihê peyvên standard û devoka xwe nêzî hev dibîne. Beşdarê (M9, Misircê) sedemekî nîşan nade lê devoka xwe nêzî standardê dibîne, û beşdarê ji Mûşê devoka xwe nêzî zimanê klasîknûsên wekî Feqiyê Teyran dibîne û loma devoka xwe nêzî standardê dibîne. Beşdarên ku devoka xwe nêzîkî standardê dibînî diyar dikin ku ji kurdiya standard fêhmî dikin, ji aliyê rêziman ve di navbera devoka wan û standardê de ferq tune ye, bi şans in ku devoka wan nêzîkî standardê ye, kesên nexwende jî ji standardê fêhmî dikin, aşînayî bi standardê çêbûye, zimanê standard wekî tiştekî siruştî dibînî û wê wekî nêzîkî Hawarê dibînî.

Beşdarên ji Hekkarî, Malazgîr, Lîce û Tetwan jî devoka xwe dûrî standardê dibînî. Beşdarên ku devoka xwe dûrî standardê dibînî diyar dikin ku cîyawaziyên berbiçav hene, kurdiya standard kurdiyeke cuda ye, gel tiranê xwe pê dike, aliyê rêziman ve ferqên berbiçav hene, tesîra tirkî li ser heye. Beşdar jî ber sedemên cuda devoka xwe dûrî standardê dibînî. Ji van devokan devoka Hekkarî bi taybetî jî aliyê peyvên ve ji devokên din vediqete jî ber ku peyvên cuda tene bikaranîn.¹⁹⁴ Herwiha jî aliyê bilêvkirin û bikaranîna qalibên cuda ve jî ferq di navbera wê û devokên din de heye. Beşdarê (M5, Malazgîr) jî ber qisûrên sentaksê û tesîra tirkî devoka xwe dûrî standardê dibîne. Beşdarê (M8, Lîce) jî ber rêziman û axaftinê (bilêvkirin) ferqa berbiçav di navbera devoka xwe û standardê de dibîne û loma devoka xwe dûrî standardê dibîne.

¹⁹⁴ Öpengin û Haig, "Regional Variation in Kurmanji...", r. 154-155

4.1.3. Nêrînên Mamosteyên Kurdî Derbarê Devokên din de

Kesên perwerdedîtî bi giştî derbarê devokên din de xwedî agahî ne, herwiha bi giştî dizanin ka kîjan faktorên civakî û herêmî dibin sebaba ferqa di navbera devokan de. Lêbelê dîsa jî em dikarin bêjin ku nêrînên li ser devokan ji ber tecrubeyên wan ên şexsî, perwerdeya wan û sebebên civakî diguhere. Di hin rewşan de kesên perwerdedîtî (wekî beşdarên lêkolîna me) hin devokan wekî aîdî çînên civakî yên nizm dihesibînin, û ji ber wê dikarin derbarê wan devokan de xwedî nêrînên neyînî bin. Ev yek bi taybetî ji bo zimanên ku xwedî îdeolojiyeke zimanê standard ê xurt pêk tê ku tenê yek forma zimên wekî rast qebûl dikin. Lêbelê bi giştî kesên perwerdedîtî ji ber ku derbarê devokên din de xwedî agahî ne, şêwezarê/devoka din qebûl dikin û dibe ku vê yekê wekî dewlemendiyeke zimên bibînin. Bi giştî nêrînên kesên perwerdedîtî li ser devokên din dibe ku hinek tevlihev be û ji ber gelek faktoran çêdibe, lêbelê divê em bizanin ku devok û cudahiya devokan tiştekî xwezayî ye û tenê yek form ji bo rast axaftinê nîne.

Di xebata me ya beşa kalîtatîv de me nêrînên beşdaran li ser devokên din wergirt û çend tema û nêrîn derketin. Nêrînên mamosteyan li ser devokên din wekî nêrînên erênî û nêrînên neyînî hatin tesbîtkirin.

Wekî erênî kêfa wan ji devokên din re tê, peyv û qalibên cuda hîn dibin, ji wan re sempatîk tê, devokên din wekî dewlemendiyeke zimên qebûl dikin, naxwazin devok wunda bin, taybetiyên devokên din hîn dibin, aşînayî bo devokên din çêdibe. Di xebata Alajmi de em dibînin ku ji devokên Erebi; wekî devoka Badouin ku di navbera koçberan de tê axaftin û devokên xwecihî ku di navbera kesên ku bicih bûne de tê axaftin, derdixe meydanê ku gel helwestên bêtir negatîf nîşanê devoka Badouin didin û helwestên pozîtîf nîşanê devokên xwecihî didin.¹⁹⁵ Di xebata me de jî digel nêrînên erênî, yên neyînî jî ji bo devokên din çêdibe. Herçiqas ev yek ji bo kurmancî di xebata me ya kantîtatîv de bêtir xuya bike jî, di xebata kalîtatîv de jî em nimûneyên wê dibînin.

¹⁹⁵ Nasser Mohammed Alajmi, "Social Attitudes Towards Badouin and Sedentary Dialects in Central Najd", **World Journal of English Language**, 2022, doi.org/10.5430/wjel.v12n6p343 (20.12.2022).

Beşdarên lêkolînê wekî nêrînên neyînî ji peyvên biyanî di devokan de aciz in, bandora zimanên din dibînin, ji hev fêm nakin, bawer dikin ku di perwerdeyê de bikaranîna devokan sergêjiyekê çêdike, devok têne jibîrkin, zarok napeyivin û rewşên pêkenokî çêdibin dema kesek bi devokeke din diaxive. Di xebata Labov de ku li New Yorkê pêk anîbû, derket ku kesên perwerdedîtî, axêverên devokên nestandard wekî kesên jîr nîn in û perwerde nedîtine teswîr kirin.¹⁹⁶ Di xebata me de jî me dît ku dema kesek bi devokeke din diaxive li gorî lêkolînê rewşên pêkenokî derdikevin meydanê yan jî aciziyek derdikeve dema ku peyveke xerîb dibihîzin an jî peyveke biyanî (bi taybetî tirkî) di nav axaftinê de dibihîzin. Dibe ku ev yek di nav kesên perwerdedîtî de kêm be û di nav kesên ku perwerdeya kurdî nestandine û derbarê devokên din de agahîyan wan kêm in, hîn zêdetir be. Wekî em dibînin beşdarên lêkolîna me hem xwedî helwestên erênî hem jî yên neyînî ne derbarê devokên din de.

Di lêkolînê de mijareke din ku di encama temayan de derket *fêmbariya devokan* e. Li vir me xwest em bizanin ka beşdarên lêkolînê kîjan devokî wekî baş tê fêmkirin û kîjanî wekî baş nayê fêmkirin dibînin û sedema van çi ye. Di encamê de devokên ku baş têne fêmkirin devoka Botî, Serhedî, Mêrdîn, Diyarbekir, Cizîr, Berrî, Torî, Serhed, Nisêbîn, Qezê, Hekkarî, cihên kurdî zindî maye, Batman û Omeriyan derketin. Sedema fêmbariya van devokan wekî nêzîkbûna erdnîgarî, axaftina bi hevalan re, danûstandin, marûzî wê devokê bûyîn, aşînbûn, perwerde, televîzyon û jiyîna/mayîna li devera wê devokê hatine destnîşankirin. Xebateke bi vî awayî li ser fêmbariya/têgihîştina devokan hatiye amadekirin ya Özek, Sağlam û Gooskens¹⁹⁷ e ku li ser têgihîştina hevpar a axêverên Zazakî û Kurmancî hatiye amadekirin. Di wê xebatê de têgihîştina hevpar a Zazakî û Kurmancî gelek kêmtir derketiye. Lêbelê ji wê xebatê derket ku herçiqas ji hev fêm nakin jî, hewldana wan zêde bû ji bo ku ji hev fêm bikin. Loma heta radeyekê ji hev fêm dikin lêbelê asta fêmkirina hevdû di navbera wan de kêmtir e. Herwiha berevajî xebata navborî, ya me kalîtatîv e loma em nikarin asta têgihîştina hevpar tesbît bikin lêbelê em devokên ku ji aliyê beşdaran ve

¹⁹⁶ William Labov, *The Social Stratification of English in New York City*, Cambridge University Press, Cambridge, 1966, r. 208.

¹⁹⁷ Fatih Özek, Bilgit Sağlam, Charlotte Gooskens, "Mutual Intelligibility of a Kurmanji and a Zazaki Dialect Spoken in the Province of Elazığ Turkey", *Applied Linguistics Review*, 2021, doi.org/10.1515/applirev-2020-0151 (07.05.2023).

baş têne fêmkirin û yên baş nayêne fêmkirin û sedemên wan derdixin meydanê. Di xebata me de devokên ku baş nayêne fêmkirin wekî devoka Meraş, Semsûr, Elezîz, Sêwas, Diyarbekir, Cizîr, Şirnex, Hekarî, Goyî, Badînî û Çelê derketin. Di xebata Öpengin û Haig de em heman encamê dibînin. Li gorî wê xebatê devokên kurmançî yên Başûrojhilat wekî devoka Badînî ku ya Hekkariyê jî dikeve nav; û devokên Bakurrojava wekî Meraş, Meletî û Sêwas ji aliyê peyvên ve ji devokên din cudatir e¹⁹⁸; loma mirov dikare bêje fêmbariya van devokan li gorî devokên din kêmtir e. Di xebata me de sedemên kêmbûna fêmbariya van devokan bi vî awayî hatine diyarkirin ji aliyê beşdaran ve: Nebûna têkiliyan, bikaranîna peyvên cuda, çêkirina bernamêyên TVyê bi kurdiya Diyarbekir û Mêrdînê, dengkirina cuda, veqetana li ser tirkî, kêmasiya îrtibatê di kurdî de, di kurdî de nexwendewarbûn, dûrîya erdnigariyê û çiyayên asê.

Di lêkolînê de derket ku ji aliyê beşdaran ve hin devok nêzîkî standardê û hin devok jî dûrî standardê hatine dîtin. Devokên ku nêzîkî standardê hatine dîtin bi vî awayî derketin: Devoka Serhed, Botan, Qamişlo, Mêrdîn, Berrî (Qoser, Nisêbîn), Qismeke Colemêrgê (Hekkarî), hemû devok, zimanê nivîskarên wekî Melayê Cizîrî, Feqiyê Teyran, Rênas Jiyan, zimanê demên berê, varyanta hemû herêmên zindî. Di lîteraturê de devoka Botanê, ku Şirnex, Sêrt, rojhilatê Mêrdînê û herêma Batmanê di hundirê, wekî çavkaniya standardê tê zanîn¹⁹⁹ lêbelê di xebata me de devokên navborî jî cih girtin. Herwiha zimanê nivîskarên qedîm wekî Melayê Cizîrî û Feqiyê Teyran û yên nûjen wekî Rênas Jiyan ji aliyê beşdaran ve wekî nêzîkî standardê hatine dîtin. Sedemên nêzîkbûna van devokan û standardê wekî bilêvkirin (telaffûz), axaftin, nivîskar jê derketine, jihev fêmkirin û kesên dinivîsin ji wir in, hatine diyarkirin. Mirov dikare bêje ku devokek wekî nêzîkî standardê tê qebûlkirin dema ji aliyê fonolojî, rêziman, hevoksazî ve nêzî standardê be û têgihiştineke hevpar hebe, anku axêverên standard û yên wê devokê hevdû tê bigihîjin. Ji sedemên ku me bidestxistî jî heman diyarde derdikeve. Devokên dûrî standardê Serhed, Diyarbekir, Sêwas, Qers, Semsûr, Meraş, Erdexan hatine diyarkirin. Sedemên dûrbûna ji standardê hin cudahiyan zimannasî wekî qisûrên hevoksazî, ergatîf û tewangê;

¹⁹⁸ Öpengin û Haig, "Regional Variation in Kurmanji...", r. 152-154.

¹⁹⁹ Birgül Yılmaz, "Learning "My" Language: Moments of Languages and Identities Among Kurds in the UK", unpublished PhD Thesis, University of London, Department of Linguistics, SOAS, 2015, r. 71.

guherîna di fonolojiyê de wekî qutkirina herfan, asîmîlasyon û tesîra zimanên wekî tirkî û erebî hatine diyarkirin. Herwiha dûrbûna ji navendê (ku ji aliyê beşdar ve navend wekî devoka Mêrdîn, Diyarbekir, zimanê medyayê û deverên kurmançî bi awayekî çalak tê bikaranîn hatiye qebûlîkirin) jî wekî sedemeke din hatiye diyarkirin.

Di lêkolînê de me xwest em bizanin ka li gorî beşdaran kîjan devok xweş e, û di encamê de bersivên bi vî awayî derketin: Standard, devoka min, devoka Hekkarî, aliyê Meraşê, Torî, Behdînî, Botî, hemû devok. Ji bo pîvana xweşiya (pleasantness) devokekê bi taybetî metodên Dennis Preston tên bikaranîn ku bi pîvanekan ve yekê dipêve.²⁰⁰ Lêbelê me li vê derê rasterast bersivên beşdaran stand derbarê devokan de û di encamê de ew devokên navborî derketin.

Ev beşa vê xebatê ji vî aliyê ve giring e ku herêmên/devokên ku beşdarên me difikirin ku baş tene fêmkirin, ji aliyê wan ve hatine destnîşankirin; herwiha ji aliyê nasîn û binavkirina devokên kurmançî ve jî giring e. Wekî em di xebata Öpengin û Haig de dibînin, devokên kurmançî bi 5 deveran bi nav kirine. Lê ev xebata me kirî binavkirina devokan bi çavê lêkoleran an jî ger em van lêkoleran parçeyêke gel bihesibînin ji aliyê gel ve hatiye kirin. Nîqaş û encameke din ku ji lêkolînê derkete meydanê ew e ku devokên kurmançî bi 3 cureyan hatine binavkirin. Cureya yekê li gorî herêmê wekî Botî, Berrî, cureya duduyan li gorî bajêr an navçeyê wekî Mêrdîn, Diyarbekir, Cizîr; cureya sisêyan jî li gorî eşîrê wekî Omeriyan.

4.1.4. Têgihên Derveyî Kurmançiya Standard Dimînin

Di vê beşê de mijara em li ser disekinin ew bû ka di kurdî de navên çawa ji bo standardê û têgihên derveyî standardê tên bikaranîn. Ewîlî em li ser vê yekê sekinîn ka dema mirov dibêje "kurdî/kurmançiya nestandard" beşdarên lêkolînê ji vê yekê çî fêm dikin. Di encama vê yekê de me dît ku beşdar binavkirin, taybetî û pirsgrîrêkên vê têgihê tînin zimên. Li gorî axêverên şêwezarên nestandard, gelek pêkhatyên devoka wan wekî "nerêzimanî" û "nerast" tên dîtin ji aliyê axêverên şêwezara standard ve.²⁰¹ Li gorî vê em dikarin bêjin ku şêwezara nestandard ew devok an şêwezara zimanekî ye ku ji aliyê hin kesan, bi taybetî axêverên şêwezara standard ve

²⁰⁰ Preston, "Perceptual Dialectology: Non-linguists' views of areal linguistics", r. 120.

²⁰¹ Alison Henry, "Non-standard dialects and linguistic data", *Lingua*, 2005, <https://doi.org/10.1016/j.lingua.2004.07.006> (10.06.2023) rr. 1599-1617.

wekî ne durist û ne li gorî qaîdeyên rêziman tê dîtin. Di lêkolîna me de ji bo kurmanciya nestandard binavkirinên bi vî awayî hatin tesbîtkirin: Devokên lokal, devokên herêmî, devokên kurmancî, kurmanciya axaftinê, axaftina herêmî, kurmanciya devokî, kurmanciya siruştî, kurmanciya dûrî nivîsê, ya ku ji dê û bavê xwe hîn dibî, kurmanciya ku gelek dirûvê wê hebin. Binavkirinên bi vî awayî nêrînên beşdarên lêkolînê derbarê şêweyê kurmancî de ji me re rave dike. Ev tesbît ji aliyê diyalektolojiya gel ve giring in. Herwiha di ferhengan de jî têgiha nestandard ji aliyê zimên ve wiha tê terîfkirin: diyalektîk, binstandard, nefermî, nerêzimanî, argo, nekitêbî, herêmî, needebî, zimanê axaftinê, lewitî, perwerde nedîtî.²⁰² Em dibînin ku ev pênasayên ji aliyê beşdarên lêkolîna me ji bo kurmanciya nestandard hatine îfadekirin û pênasayên giştî yên nestandardiya zimên hev digirin.

Kurmanciya nestandard digel têgihên li jor, bi nezanîna qaîdeyên rêziman, bêsîstemî; ya ku tu ji dê û bavê xwe, derdora xwe, devera xwe digirî; ji rêzik û qanûnên bingeîn bêpar û ne li gorî xwezaya kurdî hatiye teswîrkirin.

Pirsgirêkên kurmanciya nestandard bi vî awayî hatine teswîrkirin: Li gorî xwe alfabe avakirin; nivîsandina peyvan li gorî devera xwe û loma şaşî derdikevin û tevlihevî çêdibe; li ser kurmancî lihevkiyên tune ye, ne li gorî rêzimana kurdî ye, herêmên cuda nikarin bi hev re têkilî daynin, di rêzimanê de tevlihevî derdikeve, axaftin ne li gorî xwezaya zimên e, sîstemeke wê tune ye, hinek rêzik û qanûnên bingeîn tune ne. Ev pirsgirêkên em behs dikin ne tenê di qada kurdî de, herwiha ji bo zimanên din jî derbasdar e. Di xebata Blundon de, ku rewşa devokên nestandard di qada perwerdeyê de vedikole, derdixe meydana ku di qada perwerdeyê de devokên nestandard marûzî gelek mîşkuleyan dibin, wekî pirsgirêkên bilêvkirinê, nivîsandinê, rêzimanî, hevoksaziyê, peyvan û bikaranîna zimên. Ev yek dibe ku ji ber vê be ku dengsaziya devok û standardê hev nagire an jî ji ber ku axêver nikarin di navbera standard û devokê de herin û werin.²⁰³ Bi kurtasî ev mîşkuleyên devokên nestandard derdikevin, bi her awayî tesîrê li jiyanê takekesan dike.

²⁰² <https://www.merriam-webster.com/thesaurus/nonstandard> (24.06.2023)

²⁰³ Patricia Hart Blundon, "Nonstandard Dialect and Educational Achievement: Potential Implications for First Nations Students", *Canadian Journal of Speech-Language Pathology and Audiology*, V. 40, N. 3, rr. 218-231.

Mijareke din ku em di lêkolînê li ser sekinîn derbarê 'baweriya gel ku kurdiya me ne ya heqîqî ye' de bû. Di encama analîza tematîk de em rastî sebebên vê baweriyê û bertekên li hember dertên hatin. Li gorî lêkolîna me sebebên baweriya gel ku kurdiya wan ne ya heqîqî ye bi vî awayî derket: Baweriyeke tewş e, ji ber medyayê çêdibe, peyvên tirkî yên di nav axaftinê de dibe sebeb, ew kesên wusa difikirin ferqa navbera devok û standardê nizanin û perwerdeya wan a kurdî tune ye, zimanê înternet û televîzyonê wekî standard qebûl dikin û zimanê xwe wekî herêmî dihesibînin, axaftina xwe wekî "rast" nabînin û dema hin kes peyvên cuda bi kar tînin ew wusa hîs dikin. Herwiha sedemên din wiha hatine birêz kirin: Nenivîsandin, nexwendin, zehmetiya zimanê medyayê, axaftina rewşenbîrên kurd, kesên kurdî baş dizanin egoya xwe tatmîn dikin, ferz kirina kurdiyê li ser kesên din, bikarneanîna peyvên resen, bikaranîna peyvên tirkî û erebî, henekên xwe pê kirin. Wekî encam jî ew kesê ku kurdiya xwe wekî heqîqî naheşibîne zimanê medyayê wekî standard dihesibîne û devoka xwe wekî herêmî dihesibîne, fêdî dike û xwe kêmbê.

Di xebata Yılmaz de ku beşeke wê li ser helwestên axêverên kurdî derbarê devokên din, bi taybetî devoka Meraşê de ye, dibîne ku axêver derbarê devoka Meraşê de xwedî nêrînên negatîf in û têgihên wekî "kurdiya me" û "kurdiya wan" û digel vê jî bo kurmanciya standard û hin devokên din "kurdiya heqîqî" bi kar tînin. Ev têgihên wekî kurdiya me û kurdiya wan refereyî baweriyên wekî "kurdiya saf/rast" û "kurdiya qirêj" (contaminated) dike. Ji aliyê beşdarên lêkolîna wê ve kurmanciya standard wekî "heqîqî" û "rast" tê dîtin. Ji ber ku bilêvkirina devoka Meraşê ji devokên din cudatir e (wm. Kurmanciya S.: dilîzim, Devoka Meraşê: dalîzim) û peyvên tirkî carna diveke nav (wm. K.S.: binivîse D.M: yozmîşke) û ji ber vê, axêverên devokên din pê dikenin. Kurdî wekî kurdiya "baş" û "xirab" tê etîketkirin ku li gorî axêverekî jî Meraşê, kurdiya baş bi aliyê Diyarbekir, Bingöl û Muşê ve tê girêdan û kurdiya xirab bi aliyê Meletî, Meraş û devdora Meraşê ve tê girêdan ku li gorî wê kurdiya Meraşê ne tenê ji aliyê rêzimanê ve xelet tê nîşandan herwiha ferhenga wê jî kêmpêyv e. Yılmaz di lêkolîna xwe de dibîne ku dema xwendekarek di pola zimên de bi kurmanciya Meraşê diaxive, mamosteyê polê û xwendekarên din li ser hev devoka Meraşê sererast dikin.²⁰⁴ Wekî em di xebata wê

²⁰⁴ Yılmaz, "Learning "My" Language...", r. 220.

de û xebata xwe de dibînin ji aliyê axêverên hin devokan ve hin devokên din û kurmanciya standard wekî rast û resen tê dîtin lêbelê hin devokên din wekî nerast têne îfadekirin; û di encamê de jî ev tesîrek li ser axêverên devokên din dike ku xwe kêr dibînin û fêdî dikin.

Di lêkolînê de ji bilî "kurdiya nestandard" me binavkirinên "kurdiya akademîk, kurdiya nivîskî û kurdiya standard, binavkirinên din û kurdiya neakademîk" di analîza tematîk de derxiste meydanê.

Kurdiya akademîk bi çend taybetiyan ve hatiye girêdan. Wekî mînak wiha hatiye pênase kirin: Bi ya nivîskî û standard re heman tişt e, kurdiya televîzyonê ye, kurdiya kitêbî ye, têgihên cuda tên bikaranîn, şeweya vegotina cuda ye, peyvên taybet tê de hene, binbeşeke kurdiya nivîskî ye, tez pê têne nivîsandin, tradîsyonek e, di hemû zimanan de heye, di akademiye de tê bikaranîn, ne kurdiya nivîskî ye, nayê wateya kurmanciya standard, termînolojiyeke cuda ye, navlêkirineke rast e, hevokên dirêj û kompleks tên bikaranîn, pirtûkên zanistî pê tê nivîsandin, axaftina mamosteyan, metnên zanistî, gotarên zanistî, dîtina perwerdeyê, peyvên resen û bikaranîna peyvên gel pê nizane. Dema em li pênaseya zimanê akademîk dinêrin nêrînên bi vî awayî di lîteraturê de cih digirin: "Zimanê akademîk zimanekî taybet e ku hem devkî hem jî nivîskî ye û di qadên akademîk de danûstandinê û fikirandina li ser naveroka dîsîplînekê hêsan dike. Zimanê akademîk emeleke ji bo xwendekaran dabîn dike ku danûstandinê bikin û bi awayekî çalaktir tev li dîsîplînan/qadên akademîk bibin."²⁰⁵ Li gorî vê nêrîna Agcaoili zimanê akademîk di qada akademîk de tê bikaranîn. Herwiha "zimanê akademîk ji bo pêşkêşkirina mijaran a bernameya dibistanan/zanîngehan, ji bo nîqaşkirinê, parastina pêşniyarê û sentezkirina zanyariyê û di qadên dîsîplînan/akademîk de tê bikaranîn."²⁰⁶ Li gorî Anstrom û yê din "Zimanê akademîk ew ziman e ku ji bo armancên akademîk ku alîkariya xwendekaran bike ku zanyariyê bi kar bînin tê binavkirin."²⁰⁷ û zimanê akademîk

²⁰⁵ R. Agcaoili, Acquiring Cognitive academic language Proficiency in Mathematics, **The Normal Lights**, V. 2, N. 12, rr. 219.

²⁰⁶ K. Castellano, B. Duckor, D. Wihardini, K. Téllez & M. Wilson, "Assessing Academic Language in an Elementary Mathematics Teacher Licenture Exam", **Teacher Education Quarterly**, V. 43, rr. 3-27.

²⁰⁷ K. K. Anstrom, C. E. Snow & G. Biancarose, "Teaching academic language in linguistically diverse classrooms: A practical guide", **National Center for Education Evaluation and Regional Assistance**, Institute of Education Sciences, Washington, 2010.

"zimanê dîsîplîn, metin û edebiyatê, û gotarên mantiqî" ye û "ew ziman e ku divê xwendekar fêhm bikin ji bo ku bikaribin têgihên derbarê dîsîplînekî de tê bigihîjin (wm. matematîk, zanist, zanistên civakî) û bi kar bînin."²⁰⁸ Hem di van pênaseyên zimanê akademîk de hem jî di pênaseyên lêkolîna me de em dibînin ku zimanê akademîk wekî zimanekî taybet hatiye dîtin ku ji ber hin taybetiyên xwe, ji axaftina rojane û ji devokan vediqete.

Herwiha hin beşdarên lêkolîna me kurmanciya akademîk bi temamî tiştekî tewş, xelet, ne derbasdar dibînin û hinek jî hebûna wê qebûl nakin. Mîrov dikare vê yekê normal bibîne ji bo zimanekî wekî kurdî ku ev binavkirinên standard, akademîk, nivîskî, nestandard hêj cihê xwe negirtine û derbarê wan de gelek nîqaş hene.

Kurdiya nivîskî ji aliyê beşdaran ve bi ya standard re wekî yek hatiye dîtin û ji aliyê hin beşdaran ve wiha hatiye terîfkirin: Nêzî kurdiya standard, ji standard sûd werdigire, nivîsandina li gorî standardê, kurdiya pê tê nivîsandin, zimanê nivîsê di çarçoveya standardê de, kurdiya kitêbî. Herwiha nêrînên wekî tevgerê şexsî, tercîhek, deqên devokî û kurdiya nivîskî ne standard e hatine tesbîtkirin. Dema em behsa pênaseya zimanê nivîskî dikin em bi rêya zimanê devkî jî wê didin nasîn. "Zimanê nivîskî hem nivîs hem jî xwendinê dihundurîne. Herçiqas zimanê nivîskî wekî halê nivîskî yê zimanê devkî xuya bike jî, ev herdu gelek cuda ne, ji ber ku qaîdeyên zimanê devkî ji zikmakî tên lêbelê zimanê nivîskî bi perwerdeyê bi dest dikeve û ji bo zimanê nivîskî hin şîyanên bingehîn hewce dike, anku pêvajoya fonolojîk (têgihîştina ku peyv ji dangan pêk tê, paşê girêdana herfan bi dangan, wm. kodkirin), peyv û hevoksazî (rêziman)."²⁰⁹ Em dikarin bêjin ku zimanê nivîskî ji aliyê beşdaran ve bêtir bi standardê ve hatiye girêdan, ew jî nêrîneke xelet nîne ji ber ku qaîde û rêzikên zimanê nivîskî hene û standard jî dîsa xwedî qaîde û rêzikên wekî fonolojî, hevoksazî û rêziman e.

Kurdiya standard ji aliyê beşdaran ve bêtir bi kurdiya nivîskî re hatiye girêdan: Bi ya nivîskî re heman tişt e, kurdiya nivîskî, kurdiya kitêbî, di kontekstên

²⁰⁸ Anstrom û yên din, "Teaching academic language in linguistically...".

²⁰⁹ Diana B. Newman, "Written Language", **Encyclopedia of Autism Spectrum Disorder**, Springer, New York 2013, rr. 3408-3409.

akademîk de tê bikaranîn, kitêb pê tê nivîsîn, li gorî nivîsê çêbûye, nêzî kurdiya nivîskî ye, zimanê nivîskî ku normên wê hatine destnîşankirin, nuans di navbera wê û nivîskî de heye. Ev jî vê yekê derdixe meydana ku kurdiya standard û kurdiya nivîskî bi temamî wekî hev nebin jî nêzî hev in. Herwiha li dewsa hev tene bikaranîn. Li gorî Hualde û Zuazo zimanê standard şêwezareke zimên e ku hatiye kodkirin û bi giştî wekî norma wî zimanî tê qebûlkirin. Zimanê standard di kontekstên fermî de tê bikaranîn wekî di perwerdeyê de, di medya û hikumetê de û li ser devokekê/diyalekteke taybet an jî şêwezareke zimên ava dibe.²¹⁰ Lêbelê zimanê nivîsê ew ziman e ku di nivîsê de tê bikaranîn, ferq nake standard an jî ne standard be û dibe ku di perwerde, medya û zimanê hikumetê de bê bikaranîn an jî neyê bikaranîn. Em dibînin ku digel taybetiyên hevbeş, yê cuda jî hene di navbera zimanê standard û nivîskî de. Herwiha li gorî beşdarên me nêrînên bi vî awayî jî derketin wekî: Zimanê standard baş nayê zanîn, jixweber çêbûye, wekî kurdiya çêkirî tê dîtin, bi temamî ne kurdiya çêkirî ye, yekteşe û yekreng e û tune ye ber bi standardîzasyonê ve diçe. Em dikarin li gorî van nêrînan bêjin ku nêrînên beşdaran ên dijberî hev derbarê kurdiya standard de hene.

Digel têgihên jor, binavkirinên cuda ji bo formên cuda yê kurdî di lêkolînê de derketin. Li gorî nêrînên beşdarên lêkolînê binavkirinên wekî kurdiya gel, kurdiya kitêbî, kurdiya orîjînal, kurdiya heqîqî, kurdiya akademîk, kurdiya neakademîk, kurdiya standard û kurdiya nivîskî derketin. Dibe ku kurdiya kitêbî, kurdiya orîjînal, kurdiya akademîk, kurdiya standard û kurdiya nivîskî bêtir wekî kurdiya "tekûz" an "rast" jî bêne binavkirin. Lêbelê mirov dikare kurdiya gel bêtir ji bo kurdiya devokî bi kar bîne.

Têgiha dawî ji bo binavkirina kurdî wekî kurdiya neakademîk derket. Ji aliyê beşdaran ve kurdiya neakademîk bi van kodan hatiye ravekirin: Nebûna elaqeyê bi kurdî re, nezanîna zimanê nivîskî, fêrnekirina xwendinê, henekên xwe bi devokan kirin, bikaranîna peyvên tirkî, zimanê romanekî, kovarê, medyayê û rojnameyê, kesek bi kurdî bixwîne û fêm neke dibêje, dema henekê xwe bi devoka wan dikan dibêjin, dema henekê xwe bi axaftina wan dikan dibêjin.

²¹⁰ José Ignacio Hualde, Koldo Zuazo, "The Standardization of the Basque Language", **Language Problems and Language Planning**, 2007, DOI:10.1075/lplp.31.2.04hua (10.07.2023), rr. 143.

4.1.5. Kengê Kurmanciya Standard Kengê Devoka Xwe Bi kar tînin?

Herçiqas ferqeke di navbera zimanê standard û devokê de ew e ku standard ji aliyê gelek kesî ve tê bikaranîn digel ku devok ji aliyê kêmtir kesî ve tê bikaranîn, ji bo kurmacî mirov nikare heman tiştî bibêje. Ji ber ku di kurmacî de zimanê standard hê berbelav nîne, loma ji aliyê gel ve nayê bikaranîn ji bilî wan kesên elaqeya wan bi xwendin û nivîsandina kurdî re heye, perwerde dîtine û medyayê dişopînin. Herwiha ji bo zimanên din zimanekî standard di her qadê de dikare bê bikaranîn lêbelê devok di her qadê de nayê bikaranîn. Ev yek jî ji bo kurmacî tam zelal nîne, ji ber ku herkes kurmaciya standard nizane û di dever û kontekstên cuda de dikare devoka xwe jî bi kar bîne. Di vê beşê de me derxist meydanê ka beşdarên lêkolîna me di kîjan rewş û cihan de kurmaciya standard bi kar tînin û di kîjan de devoka xwe bi kar tînin.

Beşdarên bersiv dan ku standardê bi kar tînin dema tişteki dinivîsin, di rewşên fermî de (wm. zanîngeh), di nivîsê de, perwerdeyê de, bi mamosteyên kurd re, digel nivîskarekî, rewşenbîrekî, dema dersan didin, bi kesên ji herêmên din re û bi xwendekaran re. Herwiha li gorî hinekan jî ev bersiv li gorî mekan û muxatab diguhere, anku di hin cihan de û digel hin kesan bi standardê diaxivin û di hin cihan û digel kesekî din bi devoka xwe diaxivin.

Derbarê bikaranîna devoka wan de bersivên wan ev bûn: Li malê, li civaka lokal, digel malbatê, bi kesên berê ve peywendiya min heyî re, kesekî ji herêma xwe, digel hevalên xwe yên ji herêma xwe, dema kesek bi devoka min biaxive. Herwiha beşdarên diyar kir ku devoka xwe û standardê di qadên cuda de bi kar tînin.

Li gorî Labov ku xebatekê dike li ser zimanê standard û devokên li New Yorkê, dibîne ku zimanê standard bêtir di cihên fermî de tê bikaranîn, wekî dibistan an li kar tê bikaranîn, lêbelê devok bêtir di cihên nefermî de tê bikaranîn wekî bi heval û malbatê re.²¹¹ Em dikarin bêjin kesên ku haya wan ji standard û devokan hene, û standardê dizanin cihên ji wan re nenas û fermî de bêtir standardê bi kar tînin ku li gorî xebata me û di peywenda kurdî de cihê fermî zanîngeh e, û ev kes di cihên

²¹¹ Labov, *The Social Stratification of English in New York City*.

ji wan re nas û nefermî de wekî di malbatê de û digel hevalan jî bi devoka xwe diaxivin.

4.2. Nîqaş û Şiroveya Xebata Kantîtatîv

Armanca vê lêkolîna me ew bû ku em lêbikolin ka beşdarên vê xebatê (xwendekar û mezûnên beşên kurdî) derbarê devokan û zimanê standard de, bi taybetî derbarê Devoka Hekkari/DH (herwiha hemû devokên Başûrrojhilat), Devoka Mêrdînê/DM (herwiha hemû devokên Başûr), Devoka Wanê/DW (herwiha hemû devokên Bakur) û Kurmanciya Standard/KS de xwedî çi nêrînê ne. Ji ber wê me anketek amade kir û di vê anketê de pirsên demografîk, pirsên nasîna devokê ku me bi VGTyê pêk anî û dîsa pirsên anketa pîvaneka Lîkert ku me dîsa bi VGTyê pêk anî, cih girt. Armanca pirsên demografîk ew bû ku em agahiyan derbarê beşdaran berhev bikin herwiha nêrînên wan derbarê zimanê standard û devokan werbigirin. Ji bo pirskirina nasîna devokan armanca me ew bû ku em bizanin ka beşdarên lêkolînê dikarin ji dengê guhdar dikin tê derxin ka ew kes ji ku derê ye yan jî ew dengê guhdar dikin aîdî kîjan herêmê ye. Armanca pîvaneka Lîkert ew bû ku em nêrînên beşdaran derbarê zimanê standard de berhev bikin. Xebata ku me bi VGTyê pêk aniye nîşan dide ku nêrînên beşdaran li ser zimanê standard û 3 devokên din, di hin xalan de wekî hev e lêbelê di hin xalan de diguhere. Li jêrê em ê beş bi beş nîqaş bikin ka nêrînên beşdaran li ser kîjan devokan û çawa diguhere. Ji ber ku lîteratura li ser xebatên bi vî awayî yên kurdî nîne, an jî pir kême, me nîqaşên li jêr bêtir bi dîtînen daneyan û şirovekarî bi rê ve bir; herwiha di hin cihan de me lîteratura ji zimanên din û heta me bi dest xist yên kurdî jî bi kar anî.

4.2.1. Nîqaş û Şiroveya Pirsên Demografîk

Di lêkolînê de li gorî cinsiyetê rêjeya mêran %73,23 ye û rêjeya jinan %26,77 e. Wekî em dibînin rêjeya mêran hema hema sê qatî jinan e. Ev jî nîşan dide ku em nikarin bêjin ku tenê hejmara jinên beşdarî lêkolînê bûne kême, herwiha mirov dikare bêje hejmara mêrên beşeke kurdî dixwînin ji jinan bêtir e.

Li gorî temenê beşdaran me temen kategorîze kiribû û kategoriya herî zêde di navbera 26-45 e ku rêjeya wan %49,60 e.

Beşdarên herî zêde ku di lêkolînê de cih girtine ji Mêrdînê ne ku rêjeya wan %30,71 e, piştî wê Diyarbekir tê ku rêjeya wan %14,96 e; rêjeya Hekkarî % 8,66 û rêjeya Batmanê %7,87 e. Rêjeya herî kêma Îdirê ye bi 0,79ê.

Li gorî bajarên lê dijîn rêjeya herî zêde ya Mêrdînê ye bi %30,71, paşê Diyarbekir bi %18,90, Batman bi 10,24 û Wan bi 9,45 tên. Rêjeya herî kêma bi 0,79 ya Bidlîs, Cölemez, Dêrsim, Entab, Qers, Sêrt û Şirnexê ye.

Li gorî zanîngehên lê dixwînin herî zêde beşdar ji Zanîngeha Mêrdînê ne bi rêjeya 53,54an, ku ev rêje ji nivê beşdarên lêkolînê zêdetir e. Beşdarên ji Zanîngeha Bingölê rêjeya wan %15,75 û yê ji Zanîngeha Dicleyê rêjeya wan %14,96 e. Rêjeya herî kêma ya Zanîngeha Muş û Yüzüncü Yılê ne bi rêjeya %5,51 û zanîngehên din ji rêjeya wan 4,72 ye.

Di encama lêkolînê de em dibînin ku % 50,97ê xwendekar û mezûnên beşên kurdî di jiyana xwe de % 80 û zêdetir kurdî bi kar tînin. Piştî wê yê % 60-80, % 40-60 kurdî bi kar tînin tên. Yê ku % 40 û kêmtir kurdî di jiyana rojane de bi kar tînin hejmara wan herî kêma e. Mirov dikare vê encamê wiha şirove bike ku di navbera beşdarên lêkolînê de tesîra xwendina kurdî anku perwerdeya kurdî li ser bikaranîna kurdî di jiyana rojane de heye. Ji ber ku hemû beşdar bi rêjeyekê di jiyana rojane de kurdî bi kar tînin û ji nivê zêdetirî van beşdaran hema hema bitemamî kurdî bi kar tînin (% 80 û zêdetir).

Di lêkolînê de rêjeya axaftina kurdî li malê ya beşdarên gotine erê %81,89 û qismen %16,54 e; rêjeya van herduyan serhev dike 98,43, anku hema hema hemû beşdarên lêkolînê li malê bi kurdî diaxivin.

Rêjeya şopandina medyaya kurdî wekî TV, radyo û hwd. ya beşdarên gotine erê %81,89 û qismen 18,11 derketiye; rêjeya van herduyan serhev dike 100,00 anku beşdarên lêkolîna hemû medyaya kurdî dişopînin.

Li gorî lêkolînê rêjeya nivîsandina kurdî li ser medyaya civakî %73,23 erê, %20,47 qismen û %6,30 na derket. Em dikarin bêjin %93,7ê beşdaran li ser medyaya civakî kurdî bi kar tînin.

Li ser nêrînên beşdarên li ser hebûna kurmanciya standard, anku ka kurmanciya standard heye yan nîne, ji beşdarên %58,27an bersiva erê dan, %33,07ê beşdarên bersiva qismen dan û %8,66ê beşdarên bersiva na dan. Ev tê wê wateyê ku bersivên erê û qismen bi tevayî %91,34 e û piraniya beşdarên di wê baweriyê de ne ku kurmanciya standard heye.

Di lêkolînê de li gorî pênaseya beşdarên a zimanê standard; zimanê nivîsê % 29,67 derketiye, zimanê perwerdeyê % 28,78, û zimanê medyayê %18,69 derketiye. Bersiva ji bilî van anku yê din %22,84 derketiye. Li gorî van sedeyan zimanê standard bêtir wekî zimanê nivîsê û perwerdeyê hatiye dîtin.

Li gorî bersiva beşdarên ka zimanekî standard lazim e yan na, %81,10ên beşdarên bersiva erê dan û % 14, 96 bersiva qismen dan, anku bi tevahî % 96,06ê beşdarên di wê baweriyê de ne ku zimanekî standard ji bo kurmancî lazim e.

Li gorî bersiva wan ka devoka wan nêzîkî standardê ye yan na %46,46 devoka xwe nêzîkî standardê dîtin, %39,37 devoka xwe qismen nêzîkî standardê dîtin ku mirov dikare bêje bi tevahî %85,83ê beşdarên devoka xwe nêzî standardê dibînin, tenê %14,17yê beşdarên devoka xwe dûrî standardê dibînin.

Li gorî lêkolînê têkiliya hemû beşdarên bi devokên din re çêdibe ku yê bersiva erê dan %85,83 ye û yê bersiva qismen dan %14,17 ye.

Li gorî lêkolînê rêjeya awayê çêbûna têkiliya beşdarên bi devokên din re bi vî awa yî ye: Têkiliya %32,09ê beşdarên bi devokên din re bi hevalan çêdibe, %22,19 bi zanîngehê, %19,52 li nav bajêr û %12,30ê beşdarên bi cînan çêdibe. %13,64 bersiva yê din da anku ji bilî van yekan bi awayekî din têkiliya wan bi devokên din re çêdibe. Kesên ku têkiliya wan bi devokên din re çênabe %0,27 ye.

Li gorî kêfxweşiya wan dema kesek bi standardê dipeyive %62,99 bersiva erê dan, anku kêfxweş dibin ku kesek bi standardê diaxive, %32,28 bersiva qismen dan ku ev tê wê wateyê ku %95,27yê beşdarên kêfa wan pê re tê dema kesek bi standardê dipeyive. Tenê %4,72yê beşdarên diyar kirin ku kêfa wan nayê dema kesek bi kurmanciya standard diaxive.

Li gorî kêfxweşiya wan dema kesek bi devoka wan diaxive %79,53ê beşdaran bersiva erê dan û %19,69 bersiva qismen dan. Tenê 0,79ê beşdaran bersiva na dan. Anku hema hema hemû beşdar (%99,22) dema kesek bi devoka wan diaxive kêfa wan pê re tê.

Di lêkolînê de derket ku dema kesek bi devokeke din diaxive %81,10ê beşdaran kêfxweş dibin û %14,96ê beşdaran qismen kêfxweş dibin. Tenê %3,94ê beşdaran bersiva na dan ku kêfxweş nabin. Li gorî van daneyan em dikarin bêjin hema hemû beşdar (%96,06) dema kesek bi devokeke din diaxivin kêfxweş dibin.

Li gorî rêjeya bikaranîna devoka wan li zanîngehê %29,92yê beşdaran bersiva erê dan û %44,09ê beşdaran bersiva qismen dan, anku %74,01ê beşdaran bi awayekî devoka xwe li zanîngehê bi kar tînin. Kesên ku devoka xwe li zanîngehê bikar naynin rêjeya wan %25,98 e.

4.2.2. Nîqaş û Şiroveya Nasîna Devokan

Ji bo pirsikirina nasîna devokan (dialect identification) armanca me ew bû ku em bizanin ka beşdarên lêkolînê dikarin ji dengê guhdar dikin tê derxin ka ew kes ji ku derê ye.

Denis Preston ji bo nasîna devokekê 5 rêyan nîşan dide û yek ji wan jî guhdarkirina dengê devokekê ye. Di vê metodê de axêver deng guhdar dike û dibêje ka ew deng aîdî kîjan devokê ye.²¹² Metodeke din ji bo nasîna devokê tê bikaranîn “xerîteyekê xêz bike” ye²¹³, lêbelê ji ber ku devokên kurdî ji aliyê navan ve jî baş nayê nasîn, herêmen wan baş nehatine xêzkirin û ji aliyê gel ve nayê nasîn me ev metod tev li vê xebatê nekir.

Di vê xebatê de me deng da guhdarkirin û ji guhdaran pirs kir ka dizanin ew deng aîdî kîjan herêmê ye yan na. Di xebata me de bi nasîna devokê (dialect identification), me xwest em derxin meydanê ka beşdarên lêkolînê bi guhdarkirina dengê aîdî devokekê dizanin ew devok aîdî kîjan herêmê ye yan nizanin. Me dît ku

²¹² Dennis R. Preston (Ed), **Handbook of Perceptual Dialectology**, V. 1, r. xxxiv./Chris Montgomery, **Perceptual Dialectology, Research Methods in language Attitudes** (Eds.), Cambridge University Press, Cambridge, 2022, r. 169.

²¹³ Preston (Ed), **Handbook of Perceptual Dialectology**, V. 1, r. xxxiv.

beşdarên lêkolînê herî zêde devoka Mêrdînê nas kirin û zanîn ew dengê guhdar dikin aîdî Mêrdînê û devokên Başûr e; rêjeya kesên ku ev yek zanîn gelek zêde bû (% 87,27). Ev tê wê wateyê ku DM di navbera xwendekar û mezûnan de baş tê nasîn.

Digel DM, devoka ku ji aliyê beşdaran ve herî baş hate nasîn devoka DH (% 83,04) bû. Sedema nasîna DH dibe ku ji ber wê yekê be ku dema ku mirov guhdar dike mirov dibîne ku ji aliyê bilêvkirinê ve ji devokên din gelek cudatir e, herwiha peyvên tîn bikaranîn jî ji devokên din cudatir e. Ferqa di navbera peyvên devoka Hekkarî ji aliyê Öpengin ve baş hatiye ravekirin. Li gorî wê xebatê li gorî devokên herêmên din peyvên herî cuda di devoka herêma Hekkarî de cih digire.²¹⁴ Loma dibe ku ev cudahiya peyvan bûbe sedem ku guhdar vê devokê binase. Herwiha di wê xebatê de devoka ku ji devokên din herî cuda hatiye terîfkirin Kurmanciya Başûrrojhilat e ku Badînî û devoka Hekkarî dikevî nav.²¹⁵

Rêjeya nasîna DW ji aliyê beşdaran ve % 66, 67 e ku ev rêje jî di rêza sisêyan de ye.

Dengê ku ji aliyê beşdaran ve herî kêr hatiye nasîn dengê KS e. Rêjeya nasîna dengê KS % 12,37 e. Li gorî nasîna dengên din dengê KS gelek kêr e. Piraniya beşdaran ev deng wekî devoka Mêrdînê tesbît kirine. Ji ber ku ew kesê diaxivî jî Mêrdînê bû dibe ku ev sedemeke vê yekê be ku ew deng wekî devoka Mêrdînê hatiye hilbijartin.

Li gorî Öpengin û Haig eger mirov li devokên kurmancî binêre mirov dê bi hêsanî devokên Mêrdîn, Hekkarî û Meletî/Meraş nas bike (Di xebata wî de bi rêzê ve wekî devokên Bakurrojhilat, Başûr û Bakurrojava derbas dibe).²¹⁶ Herçiqas di xebata me de dengê devoka Meletî/Meraşê cih negirtibe jî, em dibînin ku rêjeya nasîna devokên Mêrdîn (% 87,27) û devoka Hekkariyê (% 83,04) zehf zêde ye. Dîsa li gorî xebata Öpengin û Haig devoka Wanê -ku ew wekî devoka bakur (îng:NK) binav dike û digel Mûş, Erzûrûm û Bîtlîsê qîsmeke Wanê (îng: NK) dixê nav- di navbera devokên Mêrdîn (îng: SK) û Meletî/Meraşê (îng: NWK) de cih digire loma nasîna

²¹⁴ Öpengin û Haig, "Regional Variation in Kurmanji...", r. 154-155

²¹⁵ Öpengin û Haig, "Regional Variation in Kurmanji...", r. 164.

²¹⁶ Öpengin û Haig, "Regional Variation in Kurmanji...", r. 165.

wan li gorî devokên din zehmet e.²¹⁷ Di xebata xwe de jî em heman tiştî dibînin; li gorî devoka Mêrdîn (DM, devokên başûr) û devoka Hekkariyê (DH, devokên başûrrojhilat), devoka Wanê (DW, devokên bakur) (% 66,67) ji aliyê kêmtir kesî ve hatiye nasîn.

Mirov dikare şiroveyeke bi vî awayî li ser dîtîna li jor derxe: Beşdarên lêkolînê ji çar dengên ku me dan guhdarkirin herî zêde devoka Mêrdînê nas dikin, piştî wê devoka Hekkariyê û piştî wê jî devoka Wanê herî zêde tê nasîn. Dengê ku herî kêmtir hatiye nasîn dengê kurmanciya standard e, lêbelê wekî me îfade kiribû dengê kurmanciya standard bi Mêrdînê ve hatiye tevlihevkirin, an jî kesên ku kurmanciya standard guhdar kirine bêtir dengê kurmanciya standard wekî devoka Mêrdînê îşaret kirine.

Di analîza rast an xelet dîtina DH, DM, DW û KS de me ferqeke watedar nedît. Loma em dikarin bêjin li gorî van guherbaran, beşdaran ji bo hemû dengan bersivên nêzî hev dane; anku dema me ji aliyê guherbarên zayend, asta perwerdeyê, rêjeya bikaranîna kurdî, rêjeya şopandina medyaya kurdî û têkiliya bi devokên din re ev devok yek bi yek nixandî ji hemûyan jî encamên homojen derketine.

4.2.3. Nîqaş û Şiroveya Nêrînên Zimanê Standard û Devokan a VGT/Pîvaneka Lîkert

Li gorî lêkolînê di pîvaneka Lîkert de, anku di nêrînên xwendekar û mezûnên beşên kurdî yên li ser zimanê standard û devokan de pûana herî baş di KS de hatiye standin û piştî wê bi rêzê ve DM, DW û herî dawî jî DH tê. Li gorî vê yekê, ji ber ku nîvteva KS ji yên din bilindtir e û pûana wê ji devokên din baştir e mirov dikare bêje ku KS ji xalên wekî "cûda, xweş, nêzîkî kurmanciya standard, baş tê fêmkirin, perwerdeya kurdî standîye, min berî niha bihîstibû, dixwazim bibe kurmanciya standard" pûanên bilind standîye, loma nêrînên beşdaran li gorî piraniya van xalên li jor pozîtîv e. Ev tê wê wateyê ku Kurmanciya Standard ji xalên jor yek bi yek nebe ji ji gelemperiya wan, pûanên bilind standîye loma ji aliyê taybetiyên navborî ve ji devokên din cudatir e û baştir e. Mînakên xebatên bi vî awayî ji aliyê Preston ve hatiye kirin- herçiqas wî li dewsa rêbaza klasîk ku wekî ya me kirî, bi beşdaran xerîte

²¹⁷ Öpengin û Haig, "Regional Variation in Kurmanji...", r. 165.

daye xêzkirin paşê ji wan xwestiye li gorî taybetiyên wekî, rastî û xweşî wan binirxînin-. Wî li ser şêwezarên Amerîkayê, li Washington û New Yorkê lêkolîn kiriye ku wî ew şêwezar ji ya herî rast ber bi ya herî xelet ve û ji ya herî xweş ber bi ya herî nexweş ve li gorî axaftina wan ya îngilîzî nirxandiye.²¹⁸

Me pûanên madeyên Pîvaneka Lîkert ji bo çar dengen dane ber hev û ev made yek bi yek nirxandin. Li gorî madeya "Ev devoka min guhdar kirî ji devoka min cudatir e" di navbera DH û sê dengên din de ferqeke watedar derketiye; anku li gorî beşdaran di navbera van çar dengen de DH devoka herî cuda derketiye. Jixwe li gorî xebata Öpengin û Haig, li gorî devokên herêmên din peyvên herî cuda di devoka herêma Hekkarî de cih digire.²¹⁹ Dibe ku ev yek bûbe sedem ku Devoka Hekkarî di navbera 4 dengen de devoka herî cuda derketiye. Herwiha ji aliyê bilêvkirina peyvan ve jî devoka Hekkarî ji devokên din cudatir e. Ev jî dibe sedemeke din be.

Li gorî madeya "Ev devoka min guhdar kirî xweş e" pûanên herî bilind yên DM û KS derketiye. Ev tê wê wateyê ku li gorî beşdaran di navbera DH, DW, DM û KS de dengên herî xweş yên DM û KS derketiye. Balkêş e ku di xebata me de devoka herî zêde nêzî kurmanciya standard dîsa DM derketiye. Dibe ku nêzîkbûna kurmanciya standard di hişê guhdarên her çar dengen de wekî krîterek bo xweşbûnê hatibe pejirandin; an jî dibe ku dengê nêzî Kurmanciya Standard be herwiha wek xweş jî tê pejirandin.

Madeya "ev devoka min guhdar kirî nêzîkî Kurmanciya Standard e" de pûanên herî kêr ji aliyê DH ve hatiye standin û pûanên herî bilind yên KS û DM derketine, ev tê wê wateyê ku dengê KS û DM ji aliyê beşdaran lêkolînê ve di nav van dengen de devoka herî nêzî Kurmanciya Standard hatiye nirxandin. Jixwe di lîteraturê de devoka Botanê, ku Şirnex, Sêrt, rojhilatê Mêrdînê û herêma Batmanê di hundirîne, wekî çavkaniya standardê tê zanîn.²²⁰ Herwiha di xebate me ya kalîtatîv de jî dîsa devoka Mêrdînê wekî devokeke nêzî standardê hatiye nirxandin. Jixwe pûanên KS û DM di gelek madeyan de nêzî hev derketine. Ev yek di xebata me de nêzîkbûna DM û Kurmanciya Standard dipejirîne.

²¹⁸ Preston, "Perceptual Dialectology: Non-linguists' views of areal linguistics".

²¹⁹ Öpengin û Haig, "Regional Variation in Kurmanji...", r. 154-155

²²⁰ Yilmaz, "Learning "My" Language: Moments of Languages and Identities Among Kurds in the UK", r. 71.

Madeya "ev devoka min guhdar kirî baş tê fêmkirin" de em dibînin ku pûanên herî kêr ji aliyê DH ve hatiye standin, anku DH li gorî sê dengên din wekî baş nayê fêmkirin hatiye nirxandin. Herwiha pûana DWyê jî li gorî KS û DM kêr derketiye, loma DW jî li gorî dengên din wekî kêr tê fêmkirin hatiye nirxandin. Di lêkolînê de dengê herî baş tê fêmkirin Kurmanciya Standard derketiye. Ev yek tê wê wateyê ku li gorî lêkolîna me, di navbera wan kesên ku perwerdeya kurdî standine de Kurmanciya Standard wekî herî baş tê fêmkirin hatiye nirxandin.

Madeya "vî kesî perwerdeya kurdî standiye" de pûana herî kêr ji aliyê DH ve hatiye standin. Mirov dikare bêje têkiliya DH û zimanê perwerdeya kurdî, bi awayekî din Kurmanciya Standard, ji hev dûr derketine; Devoka duyem ku pûanên wê ji bo vê xalê kêr derketiye DW ye. DW jî dûrî zimanê perwerdeyê hatiye nirxandin û dengê wî kesê ji devera Wanê wekî kesekî perwerdeya kurdî standiye nehatiye pejirandin. Pûanên DM nîsbeten baş e, lêbelê pûana herî baş ji bo "vî kesî perwerdeya kurdî standiye" ji bo KS derketiye. Ev tê wê wateyê ku di navbera beşdarên me de anku kesên perwerdeya kurdî standine de zanîneke baş heye li ser standina perwerdeya kurdî û Kurmanciya Standard û KS rasterast bi standina perwerdeyê re hatiye girêdan. Herwiha dîsa DM bandora xwe nîşan dide ji ber ku DM bi qasî KS nebe jî, bi standina perwerdeyê ve hatiye girêdan.

Madeya "min ev devok berî niha bihîstibû" de 4 dengên jî pûanên nêzî hev standine. Loma ferqeke watedar derketiye.

Madeya dawî "dixwazim ev devok bibe Kurmanciya Standard" de DHyê pûana herî kêr standiye. Jixwe bi giştî pûanên DHyê di hemû madeyan de kêr derketiye, û di vê madeyê de jî dîsa kêr e. Pûanên DWyê jî dîsa li gorî dengên din kêr derketiye. Pûanên herî baş ji aliyê KS û piştî jî ji aliyê DMyê ve hatiye standin. Li gorî vê madeyê beşdarên lêkolînê, herî zêde dixwazin dengên KS û DM bibin Kurmanciya Standard.

4.3. Nîqaş û Şiroveya Xebata Kalîtatîv û Kantîtatîv Digel Hev

Dîtinên vê lêkolînê derbarê perspektîfên mamoste, xwendekar û mezûnên beşên kurdî û derbarê zimanê standard û devokan de agahiyên giring dide me. Bi lêkolîna têkel vê xebatê nêrîn û perspektîfên beşdaran standiye ku kesên perwerdeya kurdî standine yan jî distînin.

Li gorî lêkolînê beşdarên vê lêkolînê bi awayekî xurt zimanê kurdî bi kar tînin ku %98,43yê wan li malê bi kurdî diaxivin (bitemamî yan jî bi qismî) û %100ê wan medyaya kurdî dişopînin. Ev dîtin nîşan dide ku kesên perwerdedîtî bi awayekî çalak bi kurdî û bikaranîna kurdî re elaqedar in.

Piraniya beşdarên lêkolînê (91,34) di wê baweriyê de ne ku zimanekî standard ê kurmançî heye û %96,06ê beşdaran bawer dikin ku pêdiwiya zimanekî standard bo kurmançî heye. Ev yek jî xwestek û giringiya yekformiya/yekrengiya zimên û danûstandinê di nav civaka kurdan de nîşan dide. Ev yek bi agahiyên din ên derbarê standardkirina zimên û rola wê bo hîsseke yekitiya zimanî û netewî re hev digire.

Di lêkolînê de derket ku %85,83ê beşdaran devoka xwe nêzî standardê dibînin û ji ber vê xwe bi şans hîs dikin, vê wekî tiştekî siruştî dibînin, 14,17ê beşdaran devoka xwe dûrî standardê dibînin. Sedemên dûrbûna ji standardê wekî tesîra zimanên din, ferqên berbiçav û cudahiya rêziman derdikevin pêş.

Nêrînên beşdaran ên pozîtîf derbarê devoka wan bi xwe de (%99,22) û derbarê devokên din de (%96,06) cudahiya zimanî û nirxa ku gel dide devokên din nîşan dide.

Di xebata me ya kantîtatîv de, devoka ku ji aliyê beşdaran ve herî zêde hate nasîn wekî DM (%87,27) derkete pêş û DH (%83,04) li pey wê hat. Dibe ku rêjeya beşdarên lêkolînê yê ji Mêrdînê û devdora wê herî zêde bû loma DM heqas hate nasîn û ji bo DH jî mirov dikare bêje ku taybetiyên wê yê rêzimanî ku wê ji devokên din vediqetîne gelek in, dibe ku ji ber vê ew ji aliyê beşdaran ve ewqas hate nasîn.

Nêrînên beşdarên derbarê zimanê standard de ku wekî zimanê hevpar di nivîs, edebiyat û ragihandinê tê bikaranîn bi lîteraturê re hevyek e. Rola weşanên wekî Hawarê û Celadet Bedirxan di destpêka standardîzasyona kurmancî de, giringiya peywendîya dîrokî di geşedana zimên de nîşan dide.

Ji bo binavkirina devokên kurmancî bikaranîna herêm, bajar/navçe û eşîrê; rêyên cuda ji bo binavkirina devokan nîşan dide, loma ji bo diyalektolojiya kurdî nimûneyeke giring e.

Madeyên Pîvaneka Lîkert ji bo nasîna devokan û ji bo nirxandina qeyda 4 dangan (DH, DM, DH, KS) encamên giring tîne pêşîya me. Li gorî pîvanekê, devoka ku ji aliyê beşdarên ve herî zêde hatiye nasîn DM ye. Ev jî tê wê wateyê ku devoka Mêrdînê (û devokên Başûr) di navbera xwendekar û mezûnên perwerdeya kurdî standî de baş tê nasîn. Herwiha DH jî ji aliyê wan ve baş tê nasîn û mirov dikare vê yekê bi cudahiya taybetiyên DH ve girê bide ku li gorî devokên din cudahiyan peyvan û yên bilêvkirinê nîşan dide. DW ji van herdu dangan kêmtir hatiye nasîn. Herwiha dengê ku herî kêr hatiye nasîn KS ye, lêbelê piraniya kesên ku nezanîne tê derxin ku ew deng aîdî KSyê ye, ew deng wekî DM bijartine. Dibe ku ev ji ber wê sedemê be ku dengên KS û DM nêzî hev bûn, an jî ji ber ku kesên herdu deng dixwandin ji yek herêmê bûn loma encam wusa derket.

Di nirxandina çar dangan ji aliyê cudahiya devokan ve, devoka ku ji devokên din herî "cudâ" wekî DH hate dîtin, ku ev yek dîsa nîşanê me dide ku devoka Hekkarî û devokên Başûrrojilat di navbera devokên kurmancî de ji aliyê taybetiyên wekî cudahiya peyvan û bilêvkirinê derdikevin pêş.

Di navbera çar dangan de DM û KS wekî devoka herî "xweş" hatine hilbijartin, û ev tê wê wateyê ku di navbera kesên perwerdeya kurdî standîne û distînin de sempatiyek ji bo DM û KS tê nîşandayîn.

Di navbera van herçar devokan de devoka herî "nêzî Kurmanciya Standard" wekî DM hatiye nîşandan û devoka herî "dûrî Kurmanciya Standard" jî wekî DH hatiye nîşandan.

Di navbera van çar devokan de devoka/dengê "herî baş tê fêmkirin" KS derketiye û dengê herî kêr tê fêmkirin jî DH derketiye, dîsa ev yek cudahiya taybetiyên DH nîşanî me dide û dibe ku ji ber cudahiya van taybetiyan fêmbariya wê kêr dibe.

Di navbera çar dengên de dengê herî zêde wekî "perwerdeya kurdî standiye" hatiye pejirandin KS derketiye û piştî wê DM tê. Ev tê wê wateyê ku di navbera kesên perwerdeya kurdî standî de Kurmanciya Standard wekî zimanê perwerdeyê hatiye dîtin û kesekî bi Kurmanciya Standard biaxeve tê zanîn ku perwerdeya kurdî standiye. Herwiha DM jî wekî devoka herî nêzî Kurmanciya Standard hatiye dîtin û dîsa li vir kesekî ku bi devoka Mêrdînê û devokên Başûr biaxeve wekî kesekî perwerdeya kurdî standiye hatiye nîşandan. Kesên DW axaftiye ji van herdu devokan kêmtir wekî kesekî perwerdeya kurdî dîtiye hatiye nîşandan. Herwiha kesê DH axaftiye puana herî kêr standiye û wekî kesekî perwerdeya kurdî standiye nehatiye dîtin.

Dîsa li gorî pirsên pîvanekê beşdarên ji bo madeya "min ev devok berî niha bihîstibû" bersivên nêzî hev ji bo çar dengên jî dane. Loma li vir ferqeke watedar derketiye.

Di pirsê dawî de me pîva ka beşdarên lêkolînê dixwazin kîjan deng/devok bibe Kurmanciya Standard. Li vir dengê KS û DM hatine hilbijartin. Pîvanên herî kêr ji aliyê DH ve hatiye standîn, ku ji vê em fêrî dikin ku beşdarên lêkolînê dixwazin DM bibe standard û naxwazin DH bibe standard.

Nêrîn û helwestên beşdarên, wekî ku di lêkolînê de hatiye destnîşankirin, ji bo zimannas, perwerdekar û siyasetmedaran nîmûneyên baş in ji bo xebatên pêşerojê li ser standardîzasyona kurmancî û ji bo lêkolînên li ser devokên kurmancî.

Bi awayekî giştî, ev xebat ji bo nîqaşên li ser devokên kurmancî û standardbûna kurmancî tevkeriyekê pêk tîne. Bi fêmkirina perspektîfên xwendekar, mezûn û mamosteyên beşên kurdî em dê bikaribin di dêşerojê de xebatên baştir li ser devok û standardîzasyona kurmancî pêk bînin.

BEŞA PÊNCHEM

5. Encam û Pêşniyar

5.1. Encam

Diyardeyên wekî devok û zimanê standard û têkiliya di navbera van herduyan de di qada zimannasî û diyalektolojiyê de cihekî giring digirin. Devok şêwezareke zimên e ku ji bo têgihîştina hevpar a civakekê tê bikaranîn û zanavê çandî temsîl dike. Di heman demê de zimanê standard komeke normên zimanî yên kodkirî temsîl dike ku bi taybetî ji bo ragihandina fermî, perwerde û yekîtiya ragihandinê tê bikaranîn. Kurdî û bi taybetî mijara xebata me di kurmancî de vê gavê nîqaşên zimanê standard û devokan bi awayekî geş têne kirin, lêbelê xebatên têne kirin kêm in. Loma bi vê lêkolînê me armanc kir em li ser van xebatan yeke din zêde bikin û çarçoveyekî derxin a nêrînên mamoste, xwendekar û mezûnên beşên kurdî yên derbarê kurmanciya standard û devokên kurmancî de. Metoda lêkolîna têkel û daneyên kalîtatîv û kantîtatîv ku me ji hevpeyvîn û anketan bi dest xistine, derbarê nêrînên li ser kurmanciya standard û devokên kurmancî de zanînen giring gihandiye ber destê me.

Armanca vê beşê ew e ku em encamên ku di lêkolînê de derketine diyar bikin. Me ji encamên kantîtatîv bi dest xist ku %73,23ê ji beşdaran mêr in, %26,77 jin in, ji ber vê em dikarin bêjin hejmara mêran nêzîkî sê qatî jinan e. Piraniya beşdaran di navbera 26-45 salî de ne, ku ev teqabulî % 49,60 dike. Beşdarên ji Mêrdînê bi rêjeya %30,71 herî zêde di lêkolînê de cih digirin. Di warê zanîngehan de zanîngeha Mêrdînê di lêkolînê de serdest e û %53,54ê beşdaran li zanîngeha Mêrdînê dixwînin an jî ji wir mezûn bûne.

Derbarê bikaranîna zimên de, lêkolînê diyar kir ku %98,43ê beşdaran (bersivên erê û qismen digel hev) li malê bi kurdî diaxivin û %100ê beşdaran (bersivên erê û qismen digel hev) medyaya kurdî dişopînin. Her wiha %93,7ê beşdaran di medyaya civakî de kurdî bi kar tînin û ev yek jî nîşan dide ku beşdarên lêkolînê, anku kesên elaqeya wan bi perwerdeya kurdî re hene, zimanê xwe yê zikmakî bi awayekî çalak dişopînin û bi kar tînin.

Nêrînên beşdaran li ser hebûna zimanekî standard erênî bû û %91,34ê beşdaran bawer dikin ku zimanekî standard ê kurmançî heye. Piraniya beşdaran zimanê standard bi nivîsandin û perwerdeyê re têkildar dihesibînin, ev yek jî giringiya standardê ya ji bo ragihandin û têgihîştinê destnîşan dike.

Hêjayî gotinê ye ku %96,06ê beşdaran di wê baweriyê de ne ku zimanekî standard ji bo kurmançî pêwîst û ev yek jî giringiya xwesteka yekformiya/yekrengiya zimên ji bo kurdan nîşan dide.

Li gorî lêkolîna kantîtatîv %85,83ê beşdaran devoka xwe nêzîkî standardê dibînin. Li gorî xebata kalîtatîv jî beşdarên (M2,Qoser), (M3, Surgucî), (M4, Nisêbîn), (M5, Malazgîr), (M7, Semsûr), (M9, Misircê), (M10, Mûş) devoka xwe nêzîkî standardê dibînin, digel ku beşdarên (M1,Hekkarî), (M8,Lîce), (M5,Malazgîr) û (M6,Tetwan) devoka xwe dûrî standardê dibînin. Beşdarên ku devoka xwe nêzîkî kurmançiya standard dibînin diyar dikin ku ji standardê baştir têdigihêjin, vê wekî tiştêkî sirûştî dibînin, xwe bi şans hîs dikin, kêfa wan ji vê yekê re tê, standardê nêzîkî Hawarê dibînin, teoriya zimên dizanin. Ji aliyê din ve, beşdarên ku devoka xwe dûrî standardê dibînin sedema wê wekî cudahiya rêziman, hebûna ferqên berbiçav û tesîra tirkî îfade dikin.

Li gorî lêkolîna kantîtatîv beşdarên lêkolînê hemû têkiliya wan bi devokên din re çêdibe. Ji ber vê yekê em dikarin tesbîteke bi vî awayî bikin ku kesên perwerdeya kurdî standine û distînin bi awayekî têkiliyê bi devokên din re daydînin. Dema ku me ji bo destnîşandkirinê pirsî ka çawa têkiliyê bi devokên din re daydînin, me dît ku herî zêde bi rêya hevalan û zanîngehê têkiliyê daydînin. Digel vê, di lêkolîna kalîtatîv de nêrînên mamosteyan derbarê devokên din de wek erênî û neyînî hatine îfade kirin. Wek erênî, ji wan re sêpatîk tê, wekî dewlemendiyeke zimên qebûl dikin, wekî çeşneke kurdî dibînin, taybetiyên devokên din hîn dibin, aşînayî devokên din dibin; wek neyînî ji hev fêr nakin, di perwerdeyê de bikaranîna wê durist nabînin û rewşên pêkenokî derdikeve; û aciz in li hember şopa zimanên din ên di devokan de.

Me di lêkolîna kalîtatîv de bikaranîna zimanê standard û bikaranîna devoka wan bixwe ji beşdaran pirsî. Di encamê de derket ku li gorî beşdarên lêkolîna

kalîtâtîv; di rewşên fermî de, di perwerdeyê de, bi mamosteyan re, digel nivîskarekî, reşwenbîrekî, bi xwendekaran re, di nivîsê de zimanê standard bikar tê. Lêbelê devok li malê, li civaka lokal, digel malbatê, bi kesekî ji herêma xwe re, digel hevalên ji herêma xwe bikar tê. Em dikarin bêjin li gorî nêrîna wan; li deverên biçekî dûr, ku ne cihwarê wan e yan jî fermî ye zimanê standard bikar tê, lêbelê li cihên û digel kesên bêtir aîdî herêma/çanda yekî de devok bikar tê.

Di lêkolîna kantîtatîv de me pê zanî ku nêrînên beşdaran derbarê devoka wan bi xwe û devokên din bêtir erênî ye. %99,22ê beşdaran dema kesek bi devoka wan diaxive kêfxweş dibin, û 96,06ê beşdaran jî dema kesek bi devokeke din diaxive kêfxweş dibin. Ev nîşan dide ku helwesta wan li hemberî devoka wan û devokên din pozîtîf e. Herwiha derbarê bikaranîna devoka wan li zanîngehê, 74,01ê beşdaran diyar kirin ku devoka xwe li zanîngehê bi kar tînin. Ev jî, digel serdestiya zimanê standard di qadên fermî de, agahiyeke giring dide me derbarê bikaranîna zimanê standard û devokan de.

Di lêkolînê de, di beşa nasîna devokan de -ku me çar deng dane guhdarkirin û ji beşdaran xwest tesbît bikin ka ew deng ji ku ye- hat dîtin ku herî zêde devoka Mêrdînê (Devokên Başûr) (% 87,27) hatiye naskirin û paşê jî devoka Hekkarî (Devokên Başûrrojilat) (% 83,04) tê. Rêjeya nasîna Devoka Wanê (Devokên Bakur) ji aliyê beşdaran ve % 66,67 e ku ev rêje jî di rêza sisêyan de ye. Balkêş e ku devoka standard ya kurmancî herî kêrhatiye naskirin û tenê %12,37ê beşdaran ew bi awayekî rast destnîşan kirine. Lê me dît ku gelek beşdaran kurmanciya standard wekî DM îşaret kirine; û dibe ku ji ber vê, rêjeya KS kêrhatibe. Derketina rêjeya DM wekî herî bilind, dibe ku ji ber vê be ku ew kesê diaxaft ji Mêrdînê bû lewma ewqas bilind derketiye, an jî DM wekî bêtir nêzîkî standardê hatiye qebûlkirin. Herwiha rêjeya kesên ji Mêrdînê û bajarên devdora Mêrdînê zêde bû, dibe ku vê yekê jî tesîr kiribe ku DM herî zêde hatiye nasîn. Devoka Hekkarî piştî DMyê ya herî zêde tê nasîn e; dibe ku ev jî ji ber vê yekê be ku DH ji aliyê bilêvkirin û ji aliyê peyvan ve cudahiyên mezin nîşan dide û loma mirov dikare tehmîn bike aîdî kîjan herêmê ye, loma jî ji aliyê beşdaran ve baş hatiye nasîn.

Di lêkolînê de nêrînên beşdaran ên derbarê baweriya gel ku kurdiya wan ne ya heqîqî ye hate destnîşankirin û hin beşdaran diyar kirin ku ew yek ji ber van

sedeman çêdibe: Zimanê axêveran ê kurdî ne resen e, ji ber bandora medyayê û bikaranîna peyvên tirkî çêdibe. Ev bawerî dibe sedem ku li hemberî devoka xwe hestên kêmbûn û nerazîbûnê hîs bikin. Ji ber wê jî axêver xwe kêmbûnê û ji axaftina xwe ya kurdî razî nabin.

Di nêrînên li ser standard û devokan ên Pîvaneka Lîkert de ji aliyê taybetiyên "cuda, xweş, nêzîkî kurmançiya standard, baş tê fêmkirin, perwerdeya kurdî standîye, min berî niha bihîstibû, dixwazim bibe kurmançiya standard" ve pûana herî baş KS standîye. Ev jî nîşan dide ku helwestên li hember kurmançiya standard ji DM, DW û DH erênîtir e.

Di lêkolînê de hate destnîşan kirin ku teswîra zimanê standard a di lîteraturê de û ya di lêkolîna me de derket hev digire. Zimanê standard bêtir hatiye girêdan bi taybetiyên wekî têgihîştina hevpar (lingua franca), nivîsandina hevpar, zimanê nivîsê, danûstandin, bikaranîna di nivîs, edebiyat û weşanan de û herwiha standardiya di nivîsê de ve.

Pêkhatina zimanê standard ji aliyê beşdaran ve bi kovara Hawarê, Celadet Bedirxan, marûziya bi devokên din re û bi zimanê nivîsê re hatiye girêdan. Dema mamosteyên kurdî marûzî zimanê standard dibin hîssên erênî û neyînî çêdibin ku hinek ji wan zimanê standard wekî zimanê çêkirî dibînin, û bikaranîna standardê wekî dûrbûna ji devoka xwe dibînin. Wek erênî jî dizanin ew kesê diaxive têkiliya wî bi perwerdeya kurdî re heye, wek tiştêkî xwezayî dibînin, ji hev fêm dikin û loma kêfxweş dibin. Herwiha rola neteweperweriyê jî di çêkirina zimanê standard de hatiye destnîşankirin.

Li gorî lêkolînê beşdarên lêkolînê bi sê awayan devokên kurmançî binav dikin: Li gorî herêmê (Serhed, Botan, Botî), li gorî bajêr/navçe (Colemêrg, Mêrdîn, Wan, Nisêbîn) yan jî li gorî eşîrê (Omerî, Omeriyan). Herwiha li gorî lêkolîna kalîtatîv devokên ku baş tene fêmkirin wekî devoka Botî, Serhedî, Mêrdîn, Diyarbekir, Cizîr, Berrî, Torî, Serhed, Nisêbîn, Qezê, Hekkarî, cihên kurdî zindî maye, Batman, Omeriyan derketin. Sedema fêmbariya wan devokan wekî nêzîkbûna erdnîgarî, axaftina bi hevalan re, danûstandin, marûzî wê devokê bûyîn, aşînbûn, perwerde, televîzyon û jiyîna/mayîna li devera wê devokê hatine destnîşankirin.

Devokên baş nayêne fêmkirin wekî Meraş, Semsûr, Elezîz, Sêwas, Diyarbekir, Cizîr, Şirnex, Hekarî, Goyî, Badînî û Çelê derketin. Wekî em dibînin devokên Diyarbekir û Cizîr ji aliyê beşdaran ve hem di navbera devokên baş tene fêmkirin hem jî di navbera yên baş nayêne fêmkirin de hatine nîşandan. Sedemên nefêmbariya van devokan bi vî awayî hatine diyarkirin ji aliyê beşdaran ve: Nebûna têkiliyan, peyvên cuda, çekirina bernameyên tvyê bi kurdiya Diyarbekir û Mêrdînê, dengkirina cuda, vegerana li ser tirkî, kêmasiya îrtibatê di kurdî de, ji ber çiyayan ji devokên din qetiyane, di kurdî de nexwendewarbûn, dûrayiya erdnigariyê û çiyayên asê. Di lêkolîna me ya kantîtatîv de jî DM wekî devoka ku baş tê fêmkirin hatiye hilbijartin.

Di lêkolîna kalîtatîv de me dît ku ji aliyê beşdaran ve hin devok nêzîkî standardê hatine dîtin û hin devok dûrî standardê hatine dîtin. Devokên ku nêzîkî standardê hatine destnîşankirin devokên Serhed, Botan, Qamişlo, Mêrdîn, Berrî (Qoser, Nisêbîn), qîsmeke Colemanêrgê (Hekkarî), hemû devok, zimanê nivîskarên wekî Melayê Cizîrî, Feqiyê Teyran, Rênas Jiyan, zimanê demên berê, varyanta hemû herêmên zindî. Herwiha di lêkolîna Kantîtatîv de jî devoka herî nêzî Kurmanciya Standard DM derket. Devokên dûrî standardê Serhed, Diyarbekir, Sêwas, Qers, Semsûr, Meraş, Erdexan hatine diyarkirin. Sedemên dûrbûna ji standardê hin cudahiyên zimannasî wekî qîsûrên hevoksazî, ergatîf û tewangê; guherîna di fonolojiyê de wekî qutkirina herfan, asîmîlasyon û tesîra zimanên wekî tirkî û erebî hatine diyarkirin. Herwiha dûrbûna ji navendê jî wekî sedemeke din hatiye diyarkirin.

Di encama lêkolînê de em dibînin ku zimanê standard ji aliyê beşdaran ve wekî zimanê hevpar, zimanê nivîsê, zimanê perwerdeyê, zimanê medyayê û zimanê edebiyatê hatiye pênasekirin. Di herdu lêkolînên me de jî encamên nêzî hev derketin, loma mirov dikare bêje ku beşdarên me bi awayekî zelal pênaseya zimanê standard kirine. Digel vê yekê pênaseya Kurmanciya standard bi nivîs, netewetî, weşanxane, kovara Hawarê, devdora akademîk, pirtûk, kovar û televîzyonê ve hatiye girêdan. Kurdiya akademîk bi kurdiya nivîskî û standard, zimanê edebiyatê, termînolojiyeke cuda û dîskûrsa zanistî ve tê girêdan. Digel vê hin beşdar jî hebûna kurmanciya standard qebûl nakin.

Digel kurmanciya standard têgihên kurmanciya nestandard, kurdiya akademîk, kurdiya nivîskî û kurdiya neakademîk hatine destnîşankirin, û ev têgih herçiqas ji hev cuda bin jî hin caran şûna hev hatine bikaranîn.

Di lêkolînê de ji bo ku em nêrînên heman beşdarên cardin/serhev bipîvin me Pîvana bitekrar (Repeated Measure) bi kar anî. Di encama wê de me dît ku ferqeke watedar a îstatîstîkî di navbera her çar dengên de heye. Mînakeke xebata bi pîvana bitekrar hatiye kirin xebata ezmûnî (experimental) ya Ergün e ku li ser aksanên du kesên nexwemalî (non-native) dike û dibîne ku axêverê ku îngilîzî bi aksana frensî diaxive ji yê îngilîzî bi aksana erebî diaxive bêtir tê hezkirin.²²¹ Di xebata me de em dibînin ku DH di pîvana bitekrar de bi giştî pûanên herî kêmtir standîye. Digel van yekan di xebata kantîtatîv de encamên balkêş ji bo devokên kurmancî derketin. Ji bo madeya "Ev devoka min guhdar kirî ji devoka min cudatir e" DH di nav çar dengên de pûanên herî kêmtir stand û devoka herî cuda derket.

Ji bo madeya "Ev devoka min guhdar kirî xweş e" pûanên herî bilind ên DM û KS derket; anku ji aliyê beşdarên lêkolînê ve DM û KS devokên herî xweş hatine nirxandin. Digel van encamên lêkolîna kantîtatîv, di lêkolîna kalîtatîv de ji bo devoka li gorî beşdarên herî xweş bêtir bersiva devoka Hekkarî/Bedînî derketiye. Mirov dikar bêje encamên cuda derdikevin dema pirsên rasterast tîr pirsîn (hevpeyvîn) û dema bersivên nerasterast tîr pirsîn (VGT).

Ji bo madeya "ev devoka min guhdar kirî nêzîkî Kurmanciya Standard e" DM û KS pûanên herî bilind standîne; anku ev herdu deng ji aliyê beşdarên lêkolînê ve wekî dengên herî nêzîkî kurmanciya standard hatine nirxandin. DW û bi taybetî DH herî dûrî Kurmanciya Standard derketine. Di encamên lêkolîna kalîtatîv de jî devokên Mêrdîn, Botî, Berrî, Dêrik, Rojavayê Qamişlo, Qoser, Nisêbîn bêtir nêzîkî Kurmanciya Standard derketine ku ev hemû dîsa dikevin nav devokên Başûr anku DMyê.

Di lêkolînê de ji bo madeya "ev devoka min guhdar kirî baş tê fêmkirin" pûana herî kêmtir a DHyê derketiye, anku DH wekî devokeke baş nayê fêmkirin hatiye

²²¹ Naif Ergün, "Influence of Ethnicity Labels on Evaluation of the Non-native Accents", Master Thesis, Department of Psychology, Lancaster University, 2015.

nirxandin. Piştî wê DWyê pûana kêr standiye. KS wekî dengê herî baş tê fêmkirin hatiye nirxandin û dengê piştî wê pûana herî baş standiye DM derketiye. Di lêkolîna kalîtatîv de jî DH digel devokên Meraş, Semsûr, Elezîz, Efrîn, Sêwas, Amed, Cizîr, Şîrnex, Goyî, Badînî, Çelê wekî devokên baş nayêne fêmkirin hatine diyarkirin. Di heman lêkolînê de ji bo devokên baş tene fêmkirin bêtir serdestiya DM anku devokên Başûr xuya dike wekî, Botî, Mêrdîn, Cizîr, Torî, Nisêbîn, Qezê, Batman, Omeriyan.

Ji bo madeya "vî kesî perwerdeya kurdî standiye" pûana herî kêr dîsa DH standiye. Ev tê wê wateyê ku kesên DH diaxivin wekî perwerdeya kurdî standine nayêne pejirandin. Pûana herî bilind ya KSyê derketiye, anku standina perwerdeya kurdî rasterast bi Kurmanciya Standard re hatiye girêdan. Herwiha DM jî, piştî KSyê pûana bilind standiye ku ev jî nîşan dide ku li gorî lêkolîna me kesekî DMyê diaxive jî wekî kesekî perwerdeya kurdî standiye hatiye nirxandin.

Ji bo madeya "dixwazim ev devok bibe Kurmanciya Standard" dîsa DH pûana herî kêr standiye ku ev tê wê wateyê beşdarên vê lêkolînê, ku hemuyan perwerdeya kurdî standine yan jî distînin, naxwazin DH bibe standard. Ji bo vê madeyê pûana herî bilind ya KS û piştî jî DM derketiye. Ev tê wê wateyê beşdarên vê lêkolînê dixwazin KS (jixwe dengê kurmanciya standard e) û DM bibin Kurmanciya Standard.

Bi tevayî, vê lêkolînê armanc kir ku bi çavê mamoste, xwendekar û mezûnên beşên kurdî li aloziyên derbarê standardîzekirina kurmacî û nasîna devokên kurmacî binêre û dîtinên heja derketin li ser vê yekê. Herwiha tevkariya beşdarên lêkolînê daneyên giring anîn pêşberî me derbarê zimanê standard, yekformiya zimên û nasîna devokan de.

Encamên vê lêkolînê, bi awayekî giştî di lîteraturê de tevkariyê nîqaşa li ser standardkirina zimên û nasîna devokan dike. Ji bo ku di pêşerojê de polîtîkayên zimên bo kurmacî pêş bikevin û ji aliyê civakê ve standardîzasyon û devokên kurmacî bêne fêmkirin, destnîşankirina perspektîfên mamoste û xwendekaran ferz e.

Di encamê de, bi vê lêkolînê me helwest û dîtinên mamoste, xwendekar û mezûnên beşên kurdî derbarê kurmanciya standard û devokên kurmancî destnîşan kirin. Bi destnîşankirina dîtinên axêverên kurmancî; zimannas, perwerdekar û herwiha siyasetmedar dikarin tev bixebitin ji bo bidestxistina zimanekî hevpar ku hemû civaka kurdî bikaribe jê îstîfade bike. Ji ber ku xebatên li ser devokên kurmancî û standardiya kurmancî kêr in ev xebat dê alîkariya nîqaşên di vê qadê de bike. Di dawiyê de, encamên vê tezê dikare bibe bingehek ji bo lêkolînên pêşerojê bo zimannas, perwerdekar û herwiha siyasetmedaran ku çarçoveya zanavê zimanî di nav axêverên kurmancî de berztir bike.

5.2. Pêşniyar

Di xebata xwe ya kantîtatîv de em li ser sê devokên kurmancî û Kurmanciya Standard xebitîn. Me ji bo van devokan û standardê deng qeyd kirin û em li ser wan xebitîn. Ji bo dengê DH me kesek ji Çelê hîlbijart, ji bo DW me kesek ji Qelqeliyê hîlbijart, ji bo DM me kesek ji Qoserê hîlbijart û ji bo KS me dîsa kesek ji Qoserê hîlbijart. Kesê devoka Mêrdînê axiviye û yê Kurmanciya Standard axiviye ji heman navçeyê ne. Dibe ku ji ber vê yekê Kurmanciya Standard bêtir nêzîkî devoka Mêrdîne derketiye. Loma, dema xebateke bi vî bi awayî cardin bi VGTyê pêk hat, baştir e ku lêkolîner ji bo her dengî kesekî ji devereke cuda hîlbijêre ji bo ku encamên baştir derkevin.

Me ji bo testa devkî a nehenî Devoka Hekkariyê, Devoka Mêrdînê, Devoka Wanê û Kurmanciya Standard hîlbijart. Sedema hîlbijartina 4 dengên ew bû ku, zêdetir deng dibe ku guhdar aciz bikira ji ber ku dê zêdetir dem bi anketê re biboranda û loma guhdar dê dev ji anketê berda yan jî encamên nedurist ji anketê derketa ji ber dagirtina anketê bi awayekî ecele. Lêbelê eger mirov bikaribe ji bo xebatên pêşerojê ji 5 deverên ku Öpengin û Haig²²² diyar kirine ji her yekî bajarekî/devokekî hîlbijêre û digel Kurmanciya Standard li ser 6 dengên bixebite bêguman dê encamên zelaltir û baştir derkeve li ser Kurmanciya Standard û devokên Kurmancî.

²²² Öpengin û Haig, "Regional Variation in Kurmanji: A preliminary classification of dialects", r. 147.

Herwiha herçiqas ev xebata me bi kesên perwerdeya kurdî dîtî re pêk hat, bêguman encamên dîtir dê derkevin eger xebateke bi vî awayî bi kesên din re bê kirin ku perwerdeya kurdî nedîtine. Sedema me ya hîlbijartina kesên perwerdeya kurdî dîtine ew bû ku kesên perwerde nedîtine derbarê Kurmanciya Standard de hayedar nîn in, loma dê ev xebat pêk nehata. Lêbelê mirov dikare li dewsa Kurmanciya Standard xebatekê li ser devokên kurmancî yên din û zimanê televîzyonê yê kurdî pêk bîne, yan jî xebatekê tenê li ser devokên kurmancî çêbike.

ÇAVKANÎ

- AÇAR, Zafer, "Tesîra Helwestê li ser Tercîha Ziman di Jiyana Kurdîzanan de (Nimûneya Wanê)", Teza Doktorayê ya Çapnekirî, Zanîngeha Bingölê, Beşa Ziman û Edebiyata Kurdî, Bingöl 2019.
- ADAMS, William C., "Conducting semi-structured interviews", **Handbook of Practical Program Evaluation**, John Wiley & Sons. Inc., New Jersey, 2015, rr. 492-505.
- AGCAOILI, R., Acquiring Cognitive academic language Proficiency in Mathematics, **The Normal Lights**, V. 2, N. 12, rr. 217-243.
- AGHEYISI, R., J. FISHMAN, "Language Attitudes: A Brief Survey of Methodological Approaches", **Antropological Linguistics**, V.12. 1970. rr. 137-157.
- ALAJMI, Nasser Mohammed, "Social Attitudes Towards Badouin and Sedentary Dialects in Central Najd", **World Journal of English Language**, 2022, V. 12, N. 6, rr. 343-343, doi.org/10.5430/wjel.v12n6p343 (20.12.2022).
- ALLPORT, Gordon, J. M. Ross, "Personal Religious Orientation and Prejudice", **Journal of Personality and Social Psychology**, 5(4), 432, 443.
- ANGOURI, Joe, "Quantitative, Qualitative or Both? Combining Methods in Linguistic Research", **Research Methods in Linguistics**, Continuum, New York 2010, (rr. 29-45).
- ANSTROM, K. K., C. E. SNOW & G. BIANCAROSE, "Teaching academic language in linguistically diverse classrooms: A practical guide", **National Center for Education Evaluation and Regional Assistance**, Institute of Education Sciences, Washington, 2010.
- APPEL, R., P. MUYSKEN, "Language Contact and Bilingualism", **Language in Society**, 1990, V. 19, rr. 403-406, doi:10.1017/S0047404500014573 (15.07.2023).
- BEAL, Joan C., "Standardisation", **The Cambridge Handbook of English Historical Linguistics**, Cambridge University Press, United Kingdom 2016. rr. 301-318.
- BEDIRKHAN, E. Dj, Roger Lescot, **Grammaire Kurde (Dialect kurmandji)**, Jean Maisonneuve, Paris, 1991[1970].
- BLUNDON, Patricia Hart, "Nonstandard Dialect and Educational Achievement: Potential Implications for First Nations Students", **Canadian Journal of Speech-Language Pathology and Audiology**, V. 40, N. 3, rr. 218-231.
- BRAUN V., V. CLARK, "Using Thematic Analysis in Psychology", **Qualitative Research in Psychology**, V. 3, rr. 77-101.
- BRITAIN, David, "Dialectology", **The Routledge Linguistics Encyclopedia**, Routledge, Lodon and New York 2010.

- BURRUS, J., L. C. CARNEY, "Social beliefs and attitudes: Personality and the isms", **International Encyclopedia of the Social and Behavioral Sciences** (Second Edition), Elsevier, Amsterdam, 2015, rr. 162-167.
- CASTELLANO, K., B. DUCKOR, D. WIHARDINI, K. TÉLLEZ, M. WILSON, Assessing Academic Language in an Elementary Mathematics Teacher Licenture Exam, **Teacher Education Quarterly**, V. 43, rr. 3-27.
- CHAMBERS, J.K., Peter TRUDGILL, **Dialectology**, Cambridge University Press, Cambridge, 2004.
- CHAN, K. L. R., "Verbal Guise Test: Problems and Solutions", **Academia Letters**, July 2021, Article 1493, <https://doi.org/10.20935/AL1493> (04.07.2022).
- COOPER, Robert L., J. FISHMAN, "A Study of Language Attitudes", **Bilingual Review**, V. 4, No 1-2, 1977, rr. 7-34.
- CRESWELL, John W., **Research Design: Qualitative, quantitative and mixed approaches**, Sage Publications, California 2014.
- DAWADI, S., S. SHRESTHA, R. A. GIRI, "Mixed-Methods Research: A Discussion on its Types, Challenges, and Criticisms", **Journal of Practical Studies in Education**, 2021, V. 2, N. 2, rr. 25-36, doi.org/10.46809/jpse.v2i2.20 (10.07.2022).
- EDLEY, Nigel, Lia LITOSSELITI, "Contemplating Interviews and Focus Groups", **Research Methods in Linguistics**, Continuum, New York 2010, (rr. 155-179).
- EPPLER, Eva, Josef BENEDIKT, "A perceptual dialectological approach to linguistic variation and spatial analysis of Kurdish varieties", **Journal of Linguistic Geography**, V. 5, rr. 109-130.
- ERGÜN, Naif, "**Influence of Ethnicity Labels on Evaluation of the Non-native Accents**", Master Thesis, Lancaster University, Department of Psychology, 2015.
- FATTAH, Ismail Kamandar, Les dialectes Kurdes méridionaux: étude linguistique et dialectologique, **Acta Iranica**, 2000.
- FİLİZ, Mehmet Şirin, "Sosyolîngûstîk û Joshua A. Fishman", **Gotarên Zimannasiyê**, Nubihar, Îstanbul, 2017.
- GAL, Susan, "Contradictions of Standard Language in Europe: Implications for the Study of Practices and Publics", **Social Anthropology**, 2007, V. 2, N. 14, rr. 223-240. doi.org/10.1111/j.1469-8676.2006.tb00032.x (08.09.2022).
- GARRET, Peter, **Attitudes to Language**, Cambridge University Press, Cambridge 2010.
- GARRET, Peter, Nikolas COUPLAND and Angie WILLIAMS, **Investigating Language Attitudes – Social Meanings of Dialect, Ethnicity and Performance**, University of Wales Press, Cambridge 2003.

- GARRET, P., H. BISHOP, N. COUPLAND, "Diasporic etnolinguistics subjectivities: Patagonia, North America and Wales", **International Journal of the Sociology of Language**, 2009, V. 2009, (173-99). <https://doi.org/10.1515/IJSL.2009.010> (02.07.2022)
- GEORGE, D., M. MALLERY, **SPSS for Windows Step by Step: A Simple Guide and Reference**, 17.0 update (10a ed.) Boston: Pearson. 2010.
- GREGORY, Michael, Susanne CARROLL, **Language and Situation**, Routledge, London and New York, 2019.
- HAIG, Geoffrey, Ergin ÖPENGİN, "Kurdish: A critical research overview", **Kurdish Studies**, V. 2, 99-122.
- HASSANPOUR, Amir, **Kürdistan'da Milliyetçilik ve Dil**, İbrahim Bingöl, Cemil Gündoğan (wer.), Avesta, Stenbol, 2005.
- HENRY, Alison, Non-standard dialects and linguistic data, **Lingua**, 2005, V. 115, rr. 1599-1617, doi.org/10.1016/j.lingua.2004.07.006 (10.06.2023).
- HOGG, Michael A., Graham M. VAUGHAN, **Social Psychology**, Pearson, Harlow, 2014.
- HOGG, Michael A., Graham M. VAUGHAN, **Sosyal Psikoloji**, 7. Basım, çev: İbrahim Yıldız – Aydın Gelmez, Ütopya Yayınları, Ankara, 2014.
- HOLMES, J., **An Introduction to Sociolinguistics** (4th ed.), Routledge, London, 2013.
- HUALDE, José Ignacio, Koldo ZUAZO, "The Standardization of the Basque Language", **Language Problems and Language Planning**, 2007, rr. 143-168. DOI:10.1075/lplp.31.2.04hua (10.07.2023).
- KARASTEAS, Petros, "Semi structured interviews", **Research Methods in Language Attitudes** (eds.), Cambridge University Press, Cambridge 2022, rr. 99-113.
- KRASKA, Marie, "Repeated Measure Design", **Encyclopedia of Research Design**, SAGE Publications, California, USA, 2010.
- KRUG, Manfred, Katrin SELL, "Designing and Conducting Interviews and Questionnaires", **Research Methods in Language Variation and Change**, Cambridge, Cambridge University Press, rr. 69-93
- LABOV, William, "Field Methods of the Project on Linguistic Change and Variation", **Sociolinguistic working paper number 81**. Southwestern Educational Development Lab. Austin, Tex.
- LABOV, William, **The Social Stratification of English in New York City**, Cambridge University Press, Cambridge, 1966.

- LANE, P., "The Birth of Kven Language in Norway: Emancipation Through State Recognition", **International Journal of the Sociology of Language**, 2011, V. 212, rr. 71-86, /doi.org/10.1515/ijsl.2011.021 (09.06.2023).
- LEVIS, John M., Ziwei ZHOU, "Accent", **The TESOL Encyclopedia of English Language Teaching**, 2017, DOI:10.1002/9781118784235.eelt0002 r. 1-2.
- LONG, Daniel, Dennis R., PRESTON, **Handbook of Perceptual Dialectology**, Volume 2, John Benjamins Publishing Company, Amsterdam/Philadelphia, 2002.
- MACKINNON, K., **Scottish Opinion on Gaelic: A Report on a National Attitude Survey for An Comunn Gaidhealach Undertaken in 1981**, Hatfield Polytechnic Social Science Research Publications, Hatfield 1981.
- MAIO, Gregory R., James M. OLSON, Mark M. BERNARD, Michelle A. LUKE, "Ideologies, Values, Attitudes and Behavior", **Handbook of Social Psychology**, Springer, New York, 2006. rr. 283-308.
- MATRAS, Yaron, "Revisiting Kurdish Dialect Geography: Findings from the Manchester Database", **Current Issues in Kurdish Linguistics**, Bamberg University Press, Bamberg 2019, rr. 225-241.
- MATRAS, Yaron, Gertrud REERSHEMIUS, "Standardization Beyond the State: The Cases of Yiddish, Kurdish and Romani", **Standardization of National Languages**, Symposium on Language Standardization, Unesco Institute for Education, Hamburg, 2-3 February 1991, rr. 103-123.
- MACKENZIE, D.N., **Kurdish Dialect Studies Volume 1**, Oxford University Press, London, 1961.
- MCCULLOUGH, E. A., C. G. CLOPPER, L. WAGNER, "Regional dialect perception across the lifespan: Identification and discrimination", **Language and Speech**, 2019, V. 62, N.1, rr. 115–136, doi.org/10.1177/0023830917743277 (15.10.2022).
- MERRIAM, Sharan B., **Qualitative Research: A guide to design and implementation**, Wiley imprint, San Francisco, 2009.
- MILROY, James, "Language Ideologies and the Consequences of Standardization", **Journal of Sociolinguistics**, V. 5/4, rr. 530-555.
- MONTGOMERY, Chris, "Perceptual Dialectology", **Research Methods in language Attitudes** (Eds.), Cambridge University Press, Cambridge, 2022, rr. 160-181.
- MORSE, J. M., "Approaches to qualitative - quantitative methodological triangulation", **Nursing Research**, 40 (1), 120-123.
- NEWMAN, Diana B., "Written Language", **Encyclopedia of Autism Spectrum Disorder**, Springer, New York 2013, rr. 3408-3409.

NIEDZIELSKI, Nancy A., Dennis R. PRESTON, **Folk Linguistics**, Mouton de Gruyter, Berlin-New York, 2000.

ORAK REŞİTOĞLU, Sevda, "**Mînaka Standardkirina Kurdiya Kurmancî: Kovarên Hawar û Ronahiyê**", Teza Doktorayê ya Çapnekirî, Zanîngeha Dicleyê, Beşa Ziman û Çanda Kurdî, Diyarbekir 2022.

ÖPENGİN, Ergin, Geoffrey HAIG, "Regional Variation in Kurmanji: A preliminary classification of dialects", **Kurdish Studies**, V. 2, 143-176.

ÖPENGİN, Ergin, "Dialectal Variation in Kurmanji: isoglosses in phonology and morphosyntax", **Handout for 2nd International Conference of Kurdish Studies**, Exeter Sept 6 2012.

ÖZEK, Fatih, Bilgit SAĞLAM, Charlotte GOOSKENS, "Mutual Intelligibility of a Kurmanji and a Zazaki Dialect Spoken in the Province of Elazığ Turkey", **Applied Linguistics Review**, 2021, doi.org/10.1515/applirev-2020-0151 (07.05.2023).

PRESTON, Dennis R., **Handbook of Perceptual Dialectology**, V. 1, John Benjamins Publishing Company, Amsterdam/Philadelphia, 1999.

PRESTON, Dennis R., "What is Folk Linguistics? Why should I care?", **Lingua Posnaniensis**, V. 47, rr.143-162.

PRESTON, D., "Perceptual Dialectology: Non-linguists' views of areal linguistics", **Topics in Sociolinguistics**, V. 7, rr. xviii-142.

RASINGER, Sebastian M., "Quantitative Methods: Concepts, Frameworks and Issues", **Research Methods in Linguistics**, Continuum, New York 2010, rr. 59-67.

SCHILLING, Natalie, "Surveys and Interviews", **Research Methods in Linguistics**, Robert J. Podesva & Devyani Sharma (Ed.), Cambridge University Press, New York, 2013, rr. 96-115.

SCHÜTZE, Carson T., Jon SPROUSE, "Judgment Data", **Research Methods in Linguistics**, Cambridge University Press, New York, 2013, rr. 27-50.

SHEYHOLISLAMI, Jaffer, "The Language Varieties of the Kurds", **The Kurds, History-Religion, Language, Politics**, Austrian Federal Ministry of the Interior, Vienna, 2015. rr. 30-51.

SMAKMAN, Dick, "The definition of the standard language: A survey in seven countries", **International Journal of Sociology of Language**, 2012, V. 218, rr. 25-58. doi: 10.1515/ijsl-2012-0058. (10.09.2022).

SOLIS OBIOLS, Marina, "The Matched Guise Technique: A Critical Approximation to a Classical Test for Formal Measurement of Language Attitudes", **Noves SL. Revista de Sociolingüística**, 2002. <http://www.gencat.cat/llengua/noves>

STUART, Oskamp, P. Wesley SCHULTZ, **Attitudes and Opinions** (third edition), Lawrence Erlbaum Associates Publishers, Mahwah, 2005.

SUNDERLAND, Jane, "Research Question in Linguistics", **Research Methods in Linguistics**, Continuum, New York 2010, rr. 9-18.

THACKSON, W. M., **Kurdish Grammar, Kurmanji Kurdish: A Reference Grammar with Selected Readings**.

THEODOROPOULOU, Irene, Joseph TYLER, Perceptual Dialectology of the Arab World, **Al-‘Arabiya: Journal of the Association of American Teachers of Arabic**, Vol. 47, 2014, (rr. 21-40)

THOMPSON, John B., **Ideology and Modern Culture: Critical Social Theory in the Era of Mass Communication**, Stanford University Press, Stanford, 1990.

WESTPAL, Michael, **The Sociolinguistics of Language**, Oxford University Press, Oxford, 1986.

WYER, R. S., & D. ALBARRACIN, "Belief formation, organization, and change: Cognitive and motivational influences", **The Handbook of Attitudes**, Lawrence Erlbaum Associates Publishers, Mahwah 2005, rr. 273- 322.

YANNUAR, Nurezia, Kamola AZIMOVA, Duong NGUYEN, "Perceptual Dialectology: Northerners and Southerners' View of Different American Dialects", **Abiannual Publication on the study of language and literature**, Vol 16, No 1, 2014, rr. 8-14.

YILMAZ, Birgül, "**Learning “My” Language: Moments of Languages and Identities Among Kurds in the UK**", unpublished PhD Thesis, University of London, Department of Linguistics, SOAS, 2015.

YONAT, Mehmet, **Morfolojiya Navdêrî ya Devokên Kurmancî**, Peywend, Van, 2022.

<https://www.vocabulary.com/dictionary/ideology> (23.07.2022)

A Glossary of linguistic terms, "dialect", University of Birmingham, School of computer science, https://www.cs.bham.ac.uk/~pxc/nlp/nlpgloss.html#natural_language (02.03.2023)

<https://www.merriam-webster.com/thesaurus/nonstandard> (24.06.2023)

PÊVEK

Pêvek 1: Pirsên Hevpeyvîna Nîvsazkirî

Forma Hevpeyvînê ya Nîvsazkirî ya Kurmanciya Standart û Devokên Kurmancî

Armanca vê hevpeyvînê ew e ku derxe holê ka têgihîştina Mamosteyên Zanîngehan ên di Beşên Kurdî de dixebitin ji Kurmanciya Standart û devokên kurmancî çî ye?

Armanca me ji vê yekê ew e ku em ji mamosteyan derheqê Kurmanciya Standart û devokên kurmancîde hin daneyan bi dest bixin û li gorî van tesbîtan/nîrxandinan bikin. Daneyên ku ji vê hevpeyvînê bi dest ketin ew ê di xebateke zanistî de bi kar bên û ew ê nebin para kes an saziyeke din.

1. Dema yek dibêje “Zimanê Standart” tu çî ji vê fêhm dikî? Tu dikarî derheqê kurmancî de vê yekê binirxînî?
2. Li gorî we “Kurmanciya Standart” heye? Eger hebe li gorî we kesên ku ji ku dere ne bêtir nêzîkî standardê dipeyivin? Çima? / Eger Kurmanciya Standart tune be çima tune?
3. Li gorî we di zimanekî de Standardîzasyon lazim e yan na? Çima?
4. Tu Kurmanciya Standart û devoka xwe çiqas nêzîkî hev dibînî?
5. Tu derbarê devoka xwe de çî difikirî?
6. Tu çî difikirî dema ku tu yekî Standardê diaxife guhdar dikî?
7. Tu çî difikirî dema ku tu yekî ku devokeke din diaxife guhdar dikî?
8. Tu bi axêverên kîjan devokan re rehetir danûstandinê/ragihandinê dikî?
9. Li gorî te ji bo ku devoka te wekî standart bê qebûlkirin çî jê re lazim e?
10. Tu dikarî çend mînakên/hevokên Kurmanciya Standart û devoka xwe bidî?
11. Têgiha “Kurmanciya nestandard” ji bo te çî îfade dike?
12. Tu kengê devoka xwe kengê kurmanciya standart bi kar tînî?

Pêvek 2: Forma Anketê

ANKET – TESTA DEVKÎ A VEŞARTÎ (VERBAL GUISE TEST/VGT) – Naskirina Devokên Kurmancî û dên (algı/perception) Forma Anketê ya Kurdî

Anketa VGT ji bo Kurmancî: Ev anket ji bo fikr û dênên xwendekar an jî mezûnên zimanê kurdî derbarê devokên kurdî û standardê hatiye amadekirin. Daneyên ku ji vê pîvanekê bi dest ketin ew ê di xebateke zanistî de bi kar bên û ew ê nebin para kes an saziyeke din.

Beşa 1: Pirsên Demografîk

Ji kerema xwe pirsan bibersivîne yan jî yên li te tên bi nîşana “X” nîşan bide.

1. Zayend: ☐ Mêr ☐ Jin

2. Tu çend salî yî?:

3. Tu ji ku yî (bajar û navçe)?:

4. Tu niha li kîjan bajarî dijî?:

5. Zanîngeha ku tu beşa kurdî lê dixwînî yan te xwendiyê?

☐ Mardin Artuklu ☐ Dicle ☐ Muş Alparslan ☐ Bingöl ☐ Yüzüncü Yıl

☐ Yê din

6. Tu niha kîjan pîleyê dixwînî, eger tu mezûn î tu ji kîjan pîleyê mezûn bûyî?

☐ Lîsans ☐ Mاستera bitez ☐ Mاستera bêtez ☐ Dكتورا

7. Di jiyana xwe ya rojane de çiqas kurdî bikar tînî? Sedî çend?

☐ %0-40 ☐ %40-60 ☐ %60-80 ☐ %80 û bêtir

8. Ez li malê bi kurdî diaxivim.

☐ Erê ☐ Na ☐ Qismen

9. Ez medyaya kurdî, qanalên kurdî dişopînim.

☐ Erê ☐ Na ☐ Qismen

10. Ez di medyaya civakî de bi kurdî dinivîsim.

☐Erê ☐Na ☐Qismen

11. Li gorî min zimanekî standard ê kurmancî heye.

☐Erê ☐Na ☐Qismen

12. Li gorî min zimanê standard (Tu dikarî ji yekî bêtir vebijêrkan hilbijêrî):

□Zimanê nivîsê ye □Zimanê perwerdeyê ye

☐ Zimanê medyayê ye (TV, radyo, rojname û hwd.) ☐ Yê din (binivîsin)

□Ev vebijêrk hemû xelet in

13. Zimanekî standard ji bo kurdî lazim e.

☐Erê ☐Na ☐Qismen

14. Devoka min nêzî standardê ye.

□Erê □Na □Qismen

15. Têkiliya min bi devokên din re çêdibe.

☐Erê ☐Na ☐Qismen

16. Têkiliya min bi devokên din re bi vî awayî çêdibe (Tu dikarî ji yekî bêtir vebijêrkan hilbijêrî):

☐Bi hevalan ☐Bi zanîngehê ☐Bi cînanan ☐Li nav bajêr

□Yên din (binivîse) □Têkiliya min çênabe

17. Dema kesek bi standardê diaxive kêfa min pê re tê.

☐Erê ☐Na ☐Qismen

18. Dema kesek bi devoka min diaxive kêfa min pê re tê.

☐Erê ☐Na ☐Qismen

19. Dema kesek bi devokeke din diaxive kêfa min pê re tê.

☐Erê ☐Na ☐Qismen

20. Dema ez li zanîngehê me ez bi devoka xwe diaxivim.

☐Erê ☐Na ☐Qismen

Beşa 2: Fikra te

Ji kerema xwe dengên li jêr guhdar bikin û paşê pirsên li bin wan bibersivînin. Heta çi dereceyê hun tesdîq dikin wê vebijêrkê îşaret bikin.

Dengê DX (DH/Çelê)

Li gorî min axêver ji bajarê/herêma ye.

Pirs	Qet ne wusa ye	Ne wusa ye	Hinek ne wusa ye	Hinek wusa ye	Wusa ye	Bi temamî wusa ye
1. Ev devoka min guhdar kirî ji devoka min cudatir e.						
2. Ev devoka min guhdar kirî “xweş” e.						
3. Ev devoka min guhdar kirî nêzîkî kurmanciya standard e.						
4. Ev devoka min guhdar kirî baş tê fêmkirin.						
5. Vî kesî perwerdeya kurdî standiye.						
6. Min ev devok berî niha bihîstibû.						
7. Dixwazim ev devok bibe kurmanciya standard						

Dengê DY (DM/Qoser)

Li gorî min axêver ji bajarê/herêma ye.

Pirs	Qet ne wusa ye	Ne wusa ye	Hinek ne wusa ye	Hinek wusa ye	Wusa ye	Bi temamî wusa ye
1. Ev devoka min guhdar kirî ji devoka min cudatir e.						
2. Ev devoka min guhdar kirî “xweş” e.						
3. Ev devoka min guhdar kirî nêzîkî kurmanciya standard e.						
4. Ev devoka min guhdar kirî baş tê fêmkirin.						
5. Vî kesî perwerdeya kurdî standiye.						
6. Min ev devok berî niha bihîstibû.						
7. Dixwazim ev devok bibe kurmanciya standard.						

Dengê DJ (DW/Qelqelî)

Li gorî min axêver ji bajarê/herêma ye.

Pirs	Qet ne wusa ye	Ne wusa ye	Hinek ne wusa ye	Hinek wusa ye	Wusa ye	Bi temamî wusa ye
1. Ev devoka min guhdar kirî ji devoka min cudatir e.						
2. Ev devoka min guhdar kirî “xweş” e.						
3. Ev devoka min guhdar kirî nêzîkî kurmanciya standard e.						
4. Ev devoka min guhdar kirî baş tê fêmkirin.						
5. Vî kesî perwerdeya kurdî standiye.						
6. Min ev devok berî niha bihîstibû.						
7. Dixwazim ev devok bibe kurmanciya standard						

Dengê DZ (KS/Kurmanciya Standard)

Li gorî min axêver ji bajarê/herêma ye.

Pirs	Qet ne wusa ye	Ne wusa ye	Hinek ne wusa ye	Hinek wusa ye	Wusa ye	Bi temamî wusa ye
1. Ev devoka min guhdar kirî ji devoka min cudatir e.						
2. Ev devoka min guhdar kirî “xweş” e.						
3. Ev devoka min guhdar kirî nêzîkî kurmanciya standard e.						
4. Ev devoka min guhdar kirî baş tê fêmkirin.						
5. Vî kesî perwerdeya kurdî standiye.						
6. Min ev devok berî niha bihîstibû.						
7. Dixwazim ev devok bibe kurmanciya standard.						

Pêvek 3: Ferheng

Peyvên di vê ferhengê de; hinek ji wan ji ferheng û xebatên berê hatine wergirtin ji bo ku lêkolîner bi hêsanî xwe bigihînin maneyên wan, me ew li vir bi cih kirin. Hinek peyv jî me bi xwe hilberand ku ji bo vê sehayê pêşniyarên vê xebata me ne.

PEYV	ÎNGİLİZİ	TIRKİ
Adet	Habit	Alışkanlık
Aksana civakî	Social accent	Sosyal aksan
Aksana herêmî	Regional accent	Bölgesel aksan
Analîza gotarê	Discourse analysis	Söylem analizi
Analîza metnî	Text analysis	Metin analizi
ANOVA ji bo pivanên bitekrar	Repeated measures ANOVA	ANOVA tekrarlı ölçümler
Asîmetrîbûn	Skewness	Çarpıklık
Asta watedariyê	Significance scale	Anlamlılık ölçüsü
Berdewamiya devokekî/zaravayekî	Dialect continuum	Lehçe sürekliliği
Vegir	Scope	Kapsam
Bersivdêr	Respondent	Cevaplayıcı
Bintema	Sub-theme	Alt tema
Binqad	Subfield	Alt alan
Binyat	Structure	Yapı
Boçûn	Approach	Yaklaşım
Civata axaftinê	Speech community	Dilsel topluluk
Dereceya ferqê	Degree of difference	Farklılık derecesi

Desena têkel a keşfi ya rêzîn	Exploratory sequential mixed research design	Keşfedici sıralı karma desen
Devera axaftina herêmî	Regional speech zone	Bölgesel konuşma alanı
Devokên Bakur (DBK)	Northern Dialect Region	Kuzey Ağzı Bölgeleri
Devokên Bakurrojava (DBKRA)	Northwestern Dialect region	Kuzeybatı Ağzı Bölgeleri
Devokên Başûr (DBŞ)	Southern Dialect Region	Güney Ağzı Bölgeleri
Devokên Başûrrojava (DBŞRA)	Southwestern Dialect Region	Güneybatı Ağzı bölgeleri
Devokên Başûrrojilat (DBŞRH)	Southeastern Dialect Region	Güneydoğu Ağzı Bölgeleri
Diyalektnas	Dialectologist	Lehçebilimci
Diyalektolojiya dênî	Perceptual dialectology	Algısal diyalektoloji
Dîtina dinyayî	Worldview	Dünya görüşü
Erdnigariya çandî	Cultural geography	Kültürel coğrafya
Gotar	Discourse	Söylem
Guherbar	Variable	Değişken
Guherbara zimannasî	Linguistic variety	Dilsel Değişken
Helwest	Attitude	Tutum
Hestî	Affective	Hissi

Hewlî	Conative	Çaba ile ilgili
Hişî/îdraqî	Cognitive	Bilişsel
Hişyarî	Stimuli	Uyarıcı
Karjenî	Function	Fonksiyon
Ketober	Random	Rastgele
Kod-guherîn	Code-switching	Kod karıştırma
Kurtosî	Kurtosis	Kurtosis değeri, basıklık
Lêkolîna kalîtatîv a bingehîn	Basic Qualitative Research	Temel Nitel Araştırma
Lêkolîna kalîtatîv	Qualitative research	Nitel araştırma
Lêkolîna kantîtatîv	Quantitative research	Nicel araştırma
Lêkolîna têkel a keşfî ya rêzîn	Exploratory sequential mixed research (design)	Keşfedici sıralı karma araştırma (deseni)
Lêkolîna rexneyî	Critical research	Eleştirel Araştırma
Lêkolîna (desena) têkel a hevterîb a hemhêl	Convergent parallel mixed research (design)	Yakınsayan paralel karma araştırma (deseni)
Lêkolîna (desena) têkel a ravekarî ya rêzîn	Explanatory sequential mixed research (design)	Açıklayıcı sıralı karma araştırma (deseni)
Lêkolîna Vegêrranê	Narrative Research	Anlatı (öyküleyici) araştırması
Metoda lêkolînê ya têkel	Mixed research method	Karma araştırma metodu

Nasîna diyalektekî	Dialect identification	Lehçe/ağız tanıma
Nehenî (Tişt, kes)	Guise	Örtük
Nîvtev	Mean	Ortalama
Peywendkirî	Contextualized	Bağlam içinde kullanılmış
Pêbawerî	Reliability	Güvenirlik
Pir-pêkhateyî	Multicomponential	Çok bileşenli
Pirsên ber-girtî	Close-ended questions	Kapalı uçlu sorular
Pirsên ber-vekirî	Open ended questions	Açık uçlu sorular
Pirsiyara lêkolînê	Research problem	Araştırma problemi
Pîvaneka heft-xalî	Seven point scale	Yedi noktalı skala
Pîvaneka pênc-xalî	Five point scale	Beş noktalı skala
Pîvaneka şeş-xalî	Six point scale	Altı noktalı skala
Qenaet	Opinion	Kanaat, fikir
Reftar	Behaviour	Davranış
Reftarî	Behavioural	Davranışsal
Reftarnas	Behaviorist	Davranış bilimci
Sîstema Agahîya Erdnigarî	(Geographical Information System-(GIS)	Coğrafi Bilgi Sistemleri
Şêwezar	Varieties	Dil değişkenleri (lehçe, ağız)
Şêwezara zimannasî	Linguistic variety	Dilsel değişken
Şêwezarnas	Variationist	Bir dildeki lehçeleri

		inceleyen kimse
Şêwezarên herêmî	Regional variations	Bölgesel farklılıklar (lehçe, ağız, aksan)
Şêwezarên kurdî	Varieties of Kurdish	Kürtçe (lehçe, ağız, aksan) farklılıkları
Şirovekarî	Interpretivism	Yorumculuk
Teknîka devkî ya nehenî	Verbal guise technique/VGT)	Sözel eşleştirmeli tekniği
Teknîka lihevhatî ya nehenî	Matched Guise Technique/MGT	Örtük eşleştirmeli tekniği
Teoriya sazkirinê	Grounded theory	Gömülü teori
Teoriya reftarî	Behaviorist theory	Davranış teorisi
Teswîrî	Descriptive	Tasviri, betimsel
Tezahur	Manifestation	Tezahür, belli olma
Têbarî	Validity	Geçerlik
Xerîtekî xêz bike	Draw a map	Bir harita çiz
Yek-tewqî	Mono-dimensional	Tek-boyutlu
Yek-pêkhateyî	Unicomponental	Tek bileşenli
Zanav	Identity	Kimlik
Zarava	Dialect, language variety	Lehçe
Zimannasiya Gel	Folk Linguistics	Halk Dilbilimi
Zimannasiya Sepandî	Applied Linguistics	Uygulamalı dilbilim
Zimanê kelepûrî	Heritage language	Miras dil

GENİŞLETİLMİŞ TÜRKÇE ÖZET

STANDART KURMANCİ VE KURMANCİ AĞIZLARINA YÖNELİK GÖRÜŞLER: BİR KARMA METOD ARAŞTIRMASI

İÇİNDEKİLER

GİRİŞ

Çalışmanın Amacı

Araştırma Soruları

Araştırmanın Sınırlılıkları

BİRİNCİ BÖLÜM

Teorik Çerçeve

1.1. Ağız

1.2. Kurmanci Ağızları

1.3. Tutum ve Dil Tutumları

1.4. Diyalektoloji, Algısal Diyalektoloji ve Halk Bilimi

İKİNCİ BÖLÜM

Metodoloji

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

Araştırma Bulguları

3.1. Nitel Araştırma Bulguları

3.2. Nicel Araştırma Bulguları

3.2.1. Demografik Bulgular

3.2.2. Ağız Tanıma (Dialect Identification) ile İlgili Bulgular

3.2.3. Standart Dil ve Ağız Bulguları (Likert Ölçeği / Sözlü Eşleştirme Testi Bulguları)

SONUÇ

GİRİŞ

Kürtçe en az beş lehçeden oluşan bir dil grubudur: Kuzey Kürtçesi (Kurmanci), Orta Kürtçe (Sorani), Güney Kürtçesi (Kirmanşani/Feyli/Kelhuri), Zazaki ve Gorani/Hawrami. Ayrıca her lehçenin kendine has ağızları vardır. Bu lehçeler arasında en yaygın olanı, birçok ağıza ayrılan Kurmanci'dir. Kurmanci'nin farklı bölgelerde konuşulan birçok ağzı vardır. Ancak bugüne kadar bu ağızlar üzerinde yapılan sistematik çalışmalar oldukça nadirdir. Ayrıca Hawar dergisinde Celadet Ali Bedirhan'ın çabalarıyla Latin alfabesi kullanılarak ve gramer kuralları uygulanarak yürütülen Standart Kürtçe (Kurmanci) çalışmaları da medya, yayıncılar ve kurumlar sayesinde gelişme sürecindedir.

Son zamanlarda Öpengin ve Haig'in çalışmaları, Kürtçenin Kurmanci lehçesinin konuşulan bölgelerini sözlükbilimsel, sesbilimsel ve biçimbilimsel değişkenlere göre beş bölgeye ayırıyor. Yaptıkları çalışmaya göre Kurmanci ağızları şu şekilde bölünmüştür: Güneydoğu ağızları (Hakkari ve Duhok, Badini ağzı); Güney ağızları (Mardin, Batman, Şırnak ile Diyarbakır ve Şanlıurfa'nın bazı bölgeleri, Suriye'de Haseki ve Irak'ta Şengal); Kuzey ağızları (Muş, Ağrı Erzurum; ve Van, Bitlis, Bingöl ve Diyarbakır'ın bazı bölgeleri); Güneybatı ağızları (Adıyaman, Gaziantep ve Şanlıurfa'nın batısı, Suriye'de Halep'in kuzeyi); Kuzeybatı ağızları (Kahramanmaraş, Malatya ve Sivas). Öpengin ve Haigin yaptıkları bu çalışma bizim çalışmamıza da referans olmaktadır.

Bu çalışma, üniversitelerin Kürtçe bölümü öğretim üyelerinin, öğrencilerinin ve mezunlarının görüşlerini almakta, standart dilin ve standart Kürtçe'nin onlar için ne anlama geldiğine dair bir sonuca varmak istemekte ve katılımcıların Kurmanci ağızları hakkındaki görüşlerini almayı amaçlamaktadır. Kısaca bu çalışma, karma araştırma yöntemine dayalı deneysel bir çalışmadır ve iki araştırmadan oluşmaktadır:

- Kürtçe bölümü öğretim üyelerinin standart Kurmanci ve Kurmanci ağızları hakkındaki görüşlerini inceleyen nitel araştırma.
- Kürtçe bölümü öğrenci ve mezunlarının standart Kurmanci ve Kurmanci ağızları hakkındaki görüşlerini inceleyen nicel araştırma.

Nitel çalışmada üniversitelerin Kürtçe bölümlerinde çalışan öğretim üyelerinin genel olarak standart dil ve standart Kürtçe (Kurmanji) ve Kurmanji ağızları hakkındaki görüşleri alındı ve bu görüşler incelendi.

Nicel çalışma daha çok deneysel bir çalışmadan oluşmakta ve bu çalışmada katılımcıların Kurmanji ağızları hakkındaki görüşleri nelerdir, duydukları seslerden o seslerin hangi ağıza ait olduklarını çıkarabiliyorlar mı, bu ağızlara olumlu ve olumsuz açıdan bakış açıları nelerdir? gibi sorulara yanıt bulmaya çalıştık. Bu deneysel bir çalışma olduğundan, üç Kurmanji ağzının -Hakkari ağzı, Mardin ağzı, Van ağzı- ve Standart Kurmancinin seslerini örnek sesler olarak seçtik ve bu sesler üzerinden katılımcıların Kurmanji ağızlara yönelik görüşlerini almaya çalıştık. Şunu da eklemek gerekir ki, Hakkari ağzını Kurmancinin Güneydoğu ağızlarının bir örneği olarak seçtik bu yüzden burda Hakkari ağzından kastımız aslında tüm Güneydoğu ağızlarıdır (Hakkari ve Duhok, Badini ağzı). Güney ağızlarının örneği olarak Mardin ağzını seçtik o yüzden burda Mardin ağzından bahsettiğimiz zaman aslında tüm Güney ağızları (Mardin, Batman, Şırnak ile Diyarbakır ve Şanlıurfa'nın bazı bölgeleri, Suriye'de Haseki ve Irak'ta Şengal) akla gelmelidir. Aynı şekilde Van ağzını da Kuzey ağızlarından seçtik ve Van ağzından bahsettiğimiz zaman aynı zamanda tüm Kuzey ağızları (Muş, Ağrı Erzurum; ve Van, Bitlis, Bingöl ve Diyarbakır'ın bazı bölgeleri) akla gelmelidir.

Nitel araştırmada yarı yapılandırılmış görüşme, nicel araştırmada ise Likert ölçeğine sahip Sözel Eşleştirme Tekniği (Verbal Guise Technique) anketi kullanılmıştır. Bu anketi/testi gerçekleştirmek için *Google formsu* kullandık. *Google forms* üzerinden bir anket oluşturduk ve bu şekilde katılımcıların internet üzeri anketi doldurmaları için bir bağlantı paylaştık.

Nitel araştırmamızda örnekleme yöntemi olarak nitel araştırmalarda daha yaygın olarak kullanılan *Amaçsal Örneklendirmeyi* kullandık. Nicel araştırmamız için ise örnekleme tekniği olarak *Kartopunu* seçtik ve bu sayede ulaşılabilecek kişi havuzunu genişlettik.

Bu çalışmanın sonuçları, Kürtçe bölümü öğretim üyeleri, öğrenci ve mezunlarının Kurmanji ağızları ve standart Kurmanji hakkındaki görüşlerine

yönelik bilgimizi arttıracaktır, ayrıca ağızların tanınması (dialect identification) için de Kürtçenin Kurmanci lehçesi ile yapılmış ilk çalışma olmaktadır. Bu çalışma, Kürtçe ağızlara ilişkin görüşleri incelemekte olup, bu nedenle dil tutumu ve ağızlar üzerine yapılan çalışmalar ile standart Kurmanci ve Kurmanci ağızlara ilişkin algılar literatürü açısından da önemli bir çalışmadır. Amacımız Kurmanci ağızlara ve standart Kurmanciye odaklanarak Kürtçe çalışmalar alanında ve Kürtçe dil tutumlarına ilişkin çalışmalarda bir boşluğu doldurabilmektir.

Çalışmanın Amacı

Bu çalışmanın temel amacı nitel bir araştırma ile üniversitelerin Kürtçe bölümü öğretim üyelerinin standart dile, standart Kurmanciye ve Kurmanci ağızlara yönelik tutum ve görüşlerini; ve nicel bir araştırma ile Kürtçe bölümü lisans, tezsiz yüksek lisans, tezli yüksek lisans ve doktora öğrenci ve mezunlarının standart dile, standart Kurmanciye ve Kurmanci ağızlara yönelik tutum ve görüşlerini almaktır. Bu amaçla nicel çalışmada dört ses seçilmiştir, bunlar: Hakkari ağzı, Mardin ağzı, Van ağzı standart Kurmanci'dir.

Yaptığımız nitel çalışmada üniversitelerin Kürtçe bölümlerindeki öğretim üyeleriyle standart dil ve lehçeler hakkında görüşmeler yaptık. Bu görüşmelerle amacımız standart Kurmanci ve Kurmanci ağızları hakkında onların görüşlerini almak ve böylece nicel çalışmamızın temelini oluşturmaktır. Nicel çalışmayla Kurmanci'nin standart dili ve ağızlarına yönelik -özellikle Hakkari ağzı (ve Güneydoğu ağızları), Mardin ağzı (ve Güney ağızları) ve Van ağzı (ve Kuzey ağızları)- Kürtçe eğitim almış ve almakta olanların görüşlerini almaktır. Bu amaçlarla çalışmamız şu sorulardan yola çıkarak cevaplar bulmaya çalıştı:

- Katılımcıların standart dil ve standart Kurmanci hakkındaki görüşleri nelerdir?

- Katılımcılar Kurmanci ağızları ve Kurmanci ağızlarının konuşulduğu bölgeleri nasıl tanımlamaktadırlar?

- Katılımcılar dinledikleri seslerin - Standart Kurmanci, Hakkari ağzı, Mardin ağzı, Van ağzı - hangi bölgeye ait olduğunu biliyorlar mı; ve bu sesleri şu kriterlere

göre nasıl değerlendirmekteler: "Farklılık, hoşluk/güzellik, Standart Kurmanci'ye yakınlık, iyi ya da kötü, Kürtçe eğitim almış olmak, bu sesi daha önce duyup duymadıkları ve bu ağzın Standart Kurmanci olmasını isteyip istemedikleri".

Araştırma Soruları

Nitel araştırma için Kürtçe bölümü öğretim üyelerinin görüşlerini almayı amaçladık. Nitel çalışma için cevap aradığımız sorular aşağıdaki gibidir:

1. Kürtçe bölümü öğretim üyelerinin standardizasyon ve standart dil konusundaki görüşleri nelerdir?

2. Kürtçe bölümü öğretim üyelerinin standart Kurmanciye ilişkin görüşleri nelerdir?

3. Kürtçe bölümü öğretim üyelerinin kendi ağızları hakkındaki görüşleri nelerdir?

4. Kürtçe bölümü öğretim üyelerinin diğer ağızlar hakkındaki görüşleri nelerdir?

5. Standart Kürtçenin dışındaki kavramlar nelerdir?

6. Ne zaman standart Kurmanci ne zaman kendi ağızlarını kullanmaktalar?

Nicel araştırma soruları ise şu şekildedir:

Kürtçe eğitim almış ve almakta olan öğrencilerin:

A) Standart dil ve Kurmanci ağızları; özellikle Standart Kurmanci, Hakkari ağzı, Van ağzı ve Mardin ağzı hakkındaki görüşleri nelerdir?

a) Katılımcıların genel olarak standart dil, standart Kurmanci ve Kurmanci ağızlar hakkındaki görüşleri nelerdir?

b) Katılımcılar dinledikleri 4 ses kaydına göre o sesin hangi ağza/şehire/bölgeye ait olduğunu bulabiliyorlar mı?

c) Katılımcılar, dinledikleri Kurmanci ağızlar ve standart Kurmanci ses kayıtlarını, şu değişkenlere göre nasıl değerlendirmekteler: "Farklılık, hoşluk/güzellik, Standart Kurmanci'ye yakınlık, iyi ya da kötü, Kürtçe eğitim almış olmak, bu sesi daha önce duyup duymadıkları ve bu şivenin Standart Kurmanci olmasını isteyip istemedikleri".

Araştırmanın sınırlılıkları

1. Nitel kısımda bu araştırma sadece doktorasını tamamlamış ve Kürtçe üzerine çalışan on üniversite öğretim üyesinin üzerinde çalışmıştır.

2. Nicel çalışmada sayısı 127 olan "lisans, tezsiz yüksek lisans, tezli yüksek lisans ve doktora" gibi Kürtçe bölüm ve düzeylerdeki öğrenci ve mezunlar üzerinde çalışılmıştır.

3. Nicel çalışmada Sözel Eşleştirme Tekniği ile Kurmancinin sadece 3 ağız ve Standart Kurmanci üzerinde çalışma yapılmıştır. Çalışılan ağızlar şunlardır: Mardin Ağızı (Güney Kurmanci ağızlarının numune ağızı olarak), Hakkari Ağızı (Güneydoğu Kurmanci ağızlarının numune ağızı olarak), Van Ağızı (Kuzey Kurmanci ağızlarının numune ağızı olarak).

4. Bu çalışmanın bulguları, nitel araştırmada Kürtçe bölümü öğretim üyeleriyle yapılan görüşmeler; nicel araştırmada ise Kürtçe bölümü öğrencileri ve mezunlarıyla yapılan Sözel Eşleştirme Tekniği ve Likert ölçeği ile sınırlıdır.

BİRİNCİ BÖLÜM

Teorik Çerçeve

Bu kısımda tez ile ilgili teorik bir çerçeve çizilmeye çalışılmış, ayrıca literatür verilmiştir. Bu amaçla öncelikle tezle alakalı terimler tanıtılmıştır sonrasında tez ile ilgili literatürden bahsedilmiştir. Çalışmanın bu bölümünde üzerine çalışılan ve açıklanan terimler, kavramlar, yaklaşımlar ve bunların literatür ile bağlantısı şu başlıklar altında incelenmiştir: Dil, dil çeşitliliği, lehçe, aksan, ağız, Kurmanci ağızları, standardizasyon ve Kürtçede standardizasyon, tutum, neden tutumlar üzerine çalışma yapılır?, tutumla alakalı terimler, alışkanlık, değer, inanç, kanaat, ideoloji, dil tutumu, tutumların ölçülmesi, sosyal muamele yaklaşımı, direkt yaklaşım, tutum ölçekleri, Thurstone ölçeği, Likert ölçeği, dolaylı yaklaşım, Örtük Eşleştirme Tekniği, Sözel Eşleştirme Tekniği, Nitel Araştırma, Nicel Araştırma, Karma Araştırma Yöntemi, Nitel, Nicel ve Karma Araştırma metotlarında kullanılan paradigmlar, araştırma desenleri, araştırma metodları, görüşme, yarı yapılandırılmış görüşme ve dil tutumlarında kullanımları, diyalektoloji, halk dilbilimi, algısal diyalektoloji.

Bu genişletilmiş özetle yukarıda bahsedilen kavramların hepsine yer veremeyeceğiz, bu nedenle birebir literatürle alakalı olanları bu kısımda açıklayacağız.

1.1. Ağız

Bir dilin farklı konuşmacılarıyla ilişkilendirdiğimiz özellikler ağızsal (diyalektik) olarak sınıflandırılır. Chambers ve Trudgill, ağız kelimesini şu şekilde tanımlamaktadır: ağız, standart dışı, statüsü düşük, kırsal kesim, işçi sınıfı ve prestiji olmayan diğer gruplarla daha çok ilişkilendirilen bir dil biçimidir. Ayrıca ağız, özellikle bazılarının dünyadan kopup yalnız kaldığı alanlarda kullanılan, yazılı bir şekli olmayan dil şeklidir. Ağızların normdan, doğru veya standart dilden saptığı görülür.

Ağız, aksanı da kapsar ancak bazı yönlerden aksandan farklılık gösterir ve ağız, kişinin kendisini doğduğu yer, sınıfı, eğitimi ve yaşıyla tanımlayan kimliğidir. Bununla birlikte, bir kişinin aksanı, insanların hemen fark ettiği, en dikkat çekici yönü olmasına rağmen; aksan, dil çeşitliliğinin yalnızca bir yönüdür. Ayrıca iki farklı ağız arasında telaffuz, dilbilgisi, kelimeler ve bazen sözdizimi açısından farklılıklar vardır ancak iki aksan arasındaki fark, kelimelerin telaffuzuyla ortaya çıkar.

1.2. Kurmanci Ağızları

Şu ana kadar Kurmanci ağızları ve onların sınıflandırılması üzerine çok az akademik çalışma yapılmıştır. Bu alanda güncel çalışma Ergin Öpengin ve Geoffrey Haig tarafından yapılan Kurmanci ağızlarının bölgelere göre sınıflandırılmasıdır. Öpengin ve Haig, çalışmalarında Kurmanci'nin konuşulduğu 5 bölgeden örnekler/kelimeler toplayıp, verilerini ses bilimi, sözlükbilimi ve biçimbilimsel açıdan analiz ederek Kurmanci ağızlarını buna göre tanımladılar. Onlara göre Kurmanci aşağıda detaylı olarak açıklanan 5 ağız bölgesinden oluşmaktadır.

Güneydoğu Ağızları: Bu ağız bölgesi Hakkari ve Duhok bölgelerini kapsamakta olup Badini lehçesini de içermektedir.

Güney Ağızları: Bu ağız bölgesi, Mardin ve Batman Kurmanci ağızlarının yanı sıra Şırnak ile Diyarbakır ve Şanlıurfa'nın bazı kesimlerini içeren Kurmanci konuşma bölgesinin güney merkez bölgesini; Aynı zamanda Suriye'de Haseki, Irak'ta Şengal'i de kapsamaktadır.

Kuzey Ağızları: "Serhed" Kurmancisi olarak da bilinen bu ağız bölgesi Muş, Ağrı, Erzurum gibi şehirler ile Van, Bitlis, Bingöl ve Diyarbakır'ın bazı bölgelerini kapsamaktadır.

Güneybatı Ağızları: Adıyaman, Gaziantep ve Şanlıurfa'nın batısını kapsayan bu ağız bölgesine Suriye'nin kuzeyinde Halep de dahildir.

Kuzeybatı Ağızları: Bu ağız bölgesi Kurmancinin Kahramanmaraş, Malatya ve Sivas ağızlarını kapsamaktadır.

Biz bu çalışmamızın nicel araştırma kısmında Güneydoğu ağızlarına örnek olarak Hakkari ağızını, Güney ağızlarına örnek olarak Mardin ağızını ve Kuzey ağızlarına örnek olarak Van ağızını aldık. Daha önce de ifade ettiğimiz gibi bölge ismi (Mesela Güney ağızı gibi) kullanmak yerine şehir ismi Van ağızı, Mardin ağızı, Hakkari ağızı kullanmayı tercih ettik fakat dediğimiz gibi bu isimleri kullanmamıza rağmen aslında kastettiğimiz aynı zamanda o bölge içindeki diğer ağızlardır.

1.3. Tutum ve Dil Tutumları

Tutum, bir kişinin ya da grupların belirli bir nesne, konu, kişi veya olay hakkındaki duygusal, bilişsel ve davranışsal eğilimlerini ifade eden bir kavramdır. Tutum, bir şey hakkındaki olumlu ya da olumsuz değerlendirme, inançlar ve duygusal tepkileri içerir. Bu kavram; psikoloji, sosyal bilimler, pazarlama, iletişim ve diğer birçok alanda önemli bir rol oynar.

"Tutum" kavramı sosyal psikoloji alanında en gerekli kavramlardan biridir ve Labov'un çalışmalarından bu yana sosyal dilbilimde de anahtar bir kavramdır ancak bu kavramın açıklanmasında hala zorluklar yaşanmaktadır. Bu kavramın açıklanmasının zorluğu nedeniyle çeşitli araştırmacılar tarafından birçok tanım yapılmıştır. Bu tutum tanımlarından en çok bilineni Allport'un öne sürdüğü tanımdır. Allport'a göre tutum kişinin zihinsel ve fiziksel olarak hazır olduğu, deneyimlerle düzenlenen, tüm insani tepkiler üzerinde yönlendirici ve dinamik etkisi olan bir durumdur. Tutum, bir şeyin, bir kişinin, bir olayın birisi tarafından değerlendirilmesidir ve tutum olumlu, olumsuz ya da tarafsız olabilir. Tutumlar aynı zamanda inançlara, duygulara veya davranışlara da dayanabilir. Allport'un tanımında da gördüğümüz gibi tutum deneyimler yoluyla oluşur ve bu deneyimler olumlu ya da olumsuz olabilir ve buna bağlı olarak olaylara ya da durumlara tepki vermemize neden olur. Tutumla ilgili birçok kavram vardır: Alışkanlık, değer, inanç, görüş ve ideoloji gibi.

Dil tutumu, bireyin veya grubun belirli bir dil veya lehçeye ilişkin duygu, inanç ve değerlendirmelerini ifade eder. İnsanların farklı dillere veya dil çeşitliliğine karşı verdiği duygusal, bilişsel ve davranışsal tepkileri içerir. Dil tutumları, araştırmacıların; insanların çeşitli sosyal bağlamlarda dilleri nasıl algıladıklarını,

kullandıklarını ve dillere nasıl tepki verdiklerini anlamalarına yardımcı olduğundan sosyolinguistiğin çok önemli bir yönüdür.

Dil tutumları karmaşıktır ve bireyler ve gruplar arasında büyük farklılıklar gösterebilir. Dil seçimlerinde, kimlikte ve gruplar arası ilişkilerde önemli bir rol oynarlar. Dil tutumlarını anlamak, dil ayrımcılığı, dilin yeniden canlandırılması, iki dilli eğitim ve dil politikasıyla ilgili konuların ele alınması için çok önemlidir.

1.4. Diyalektoloji, Algisal Diyalektoloji ve Halk Dilbilimi

Diyalektoloji, lehçeleri ve ağızları inceleyen bilim dalıdır. Lehçe ise telaffuz, söz varlığı ve gramer açısından birbirinden farklılık gösteren bölgesel veya toplumsal dil biçimleridir. Diyalektoloji, amacı ağızların/lehçelerin özelliklerini tanımlamak ve analiz etmek olan bir dilbilim dalıdır; ayrıca tarihsel, sosyal ve kültürel ilişkileri anlamayı amaçlamaktadır. Lehçeyi dilin bir alt kümesi olarak düşünmek mümkündür. Bu şekilde Paris'in Fransızca lehçesinden, Lancashire'ın İngilizce lehçesinden veya Bavyera'nın Almanca lehçesinden söz edilebilir.

Diyalektolojinin ilk çalışmaları dil atlaslarıdır ve bu çalışmalar, dilin lehçe ve ağızlarını koruma adına büyük bir adım olmuştur. İlk atlaslar Almanya ve Fransa'da hazırlanmış, daha sonra diğer Avrupa ülkeleri ve Amerika'ya yayılmıştır. Diyalektoloji, seslerle ve ses kaydıyla çok ilgili olduğundan, ses kayıt cihazlarının eksikliğinden dolayı diyalektolojinin ilk çalışmaları oldukça zor olmuştur. Ses kaydına alternatif olarak Wenker, Almanca öğretmenlerine standart Almanca cümlelerin bir listesini göndererek onlardan bu cümleleri yerel ağızla yazmalarını istemiştir. O dönemde dilsel veri toplamak için anketler de kullanılıyordu. Ses kayıt cihazı gibi malzemelerin bulunmaması nedeniyle iş daha çok, duydukları sesleri anında yazmak zorunda kalan araştırmacıların üzerine düşmüştü. Ancak 1960'tan bu yana diyalektoloji çalışmaları daha da ilerledi. Cinsiyet, cinsellik, yaş ve etnik köken gibi kategoriler teorik olarak sosyal diyalektolojiye dahil edildi.

Diyalektoloji çalışmaları önemlidir; çünkü bunlar sayesinde lehçe ve ağızlarla ilgili çalışmalar yapılmakta, dilsel çeşitlilik korunmakta, dil, lehçeler ve ağızlar üzerindeki kültürel ve tarihi etkiler anlaşılmaktadır. Diyalektoloji alanında çalışmalar

yürütmek için diyalektologlar saha çalışması yapar, anketler hazırlar, röportajlar yapar ve dili şekillendiren şeylere dair sonuçlar çıkarmak için dilsel analizler yapar.

İKİNCİ BÖLÜM

Metodoloji

Bu çalışma nitel araştırma ve nicel araştırma olmak üzere iki çalışmadan oluşan karma araştırma yöntemiyle yazılmıştır. Nitel araştırmada yarı yapılandırılmış görüşme yöntemiyle görüşmeler gerçekleştirilmiş ve bu görüşmeler Tematik Analiz ile değerlendirilmiştir. Nicel araştırmada katılımcıların görüş ve tutumları Sözel Eşleştirme Tekniği ile anket yoluyla alınmış, ardından istatistiksel verileri SPSS'de değerlendirilmiştir.

Nitel çalışmada Kürtçe bölümü öğretim üyelerinin Kurmanci, standart dil, standart Kurmanci ve Kurmanci'nin ağızları hakkındaki görüşlerini doğrudan öğrenmek amacıyla katılımcılarla yarı yapılandırılmış görüşmeler gerçekleştirdik.

Nicel çalışmada Sözel Eşleştirme Tekniği kullanarak Kürtçe bölümü öğrenci ve mezunlarının Kurmanci hakkındaki görüşlerini öğrenmeyi amaçladık. Bu amaçla 4 ses kaydı hazırladık. Bunun için Mardin ağızını Güney ağızlarının örnek sesi olarak seçtik, Hakkari ağızını Güneydoğu ağızlarının örnek sesi olarak seçtik, Van ağızını Kuzey ağızlarının örnek sesi olarak seçtik ve son olarak da Standart Kurmanciyi seçtik. Bu ses kayıtları 4 farklı kişinin "Bayram günü" hakkında yaptıkları doğaçlama konuşmalarıdır. Bu ses kaydını katılımcılara dinlettikten sonra onlara Likert ölçekli bir anket verdik ve anketi duydukları seslere göre doldurmalarını istedik. Sözel Eşleştirme Tekniği ile Kürtçe bölümü öğrenci ve mezunlarının standart dil, Standart Kurmanci ve Kurmanci ağızları hakkındaki görüşlerinin neler olduğunu öğrenmeyi amaçladık.

Çalışmamız karma yöntemli bir araştırma olduğundan hem nitel hem de nicel araştırmalardan yararlandık. Dolayısıyla her iki çalışmayı yani nitel ve nicel araştırmayı kullanarak amacımız bu iki çalışmanın birbirini tamamlaması ve somut sonuçların ortaya çıkmasıydı. Böylece Kürtçe eğitimcilerinin ve Kürtçe eğitim almış ve almakta olanların görüşlerini ortaya çıkarmayı amaçladık.

Ayrıca Örneklem Tekniđi olarak nitel arařtırmalarda daha yaygın olarak kullanılan amaçsal örneklem tekniđini kullandık.

Nicel çalışma için Kürtçe bölümü öğrenci ve mezunlarına ulaşmak için Kartopu Örneklem Tekniđi'ni seçtik. Bu kişilere ulaşmak biraz zor olduğundan, bu teknik uygun katılımcılara ulaşmayı mümkün kıldı.

Arařtırmamızın deseni olarak keřfedici sıralı karma desen yöntemini kullandık. Bu şekilde ilk önce nitel bir çalışma yaptık ve bunun ardından nicel çalışmayı yaptık. Nitel çalışmamızın deseni olarak temel nitel karma deseni (basic qualitative design) tercih ettik, katılımcı olarak Kürtçe bölümünden 10 üniversite öğretim üyesini seçtik, veri toplama aracı olarak yarı yapılandırılmış görüşmeyi tercih ettik ve verilerin toplanması yüz yüze görüşme ile gerçekteřti, verilerin analizi ise Tematik Analiz Tekniđi ile gerçekteřti. Nicel çalışmamızın deseni olarak ise Deneysel Arařtırma Modelini (Tekrarlı Ölçüm) kullandık, Numune olarak 127 Kürtçe bölümü öğrenci ve mezununu aldık, veri toplama aracı olarak Sözel Eřleřtirme Tekniđi ve Likert Ölçeđini kullandık, verilerin toplanması internet üzerinden *Google forms* ile gerçekteřti ve verilerin analizi *SPSS* ile gerçekteřtirildi. Veriler toplanıp analiz edildikten sonra her iki çalışma için bulgular kısımları yazıldı. Sonra tartışma kısımları yazıldı ve daha sonra her iki çalışmanın birlikte tartışması ayrı bir bölümde yapıp Sonuç bölümü yazıldı.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

Araştırma Bulguları

3.1. Nitel Araştırma Bulguları

Bu bölümde üniversitedeki Kürtçe bölümü öğretim üyeleriyle yarı yapılandırılmış görüşmeler gerçekleştirdik. Öncelikle standartlaşma ve Kurmanci ağızları hakkındaki görüşlerini öğrenmeyi amaçladık. Yaptığımız bu nitel çalışma öncelikle durumu "keşfetmek" amaçlıydı, bu yüzden öğretim üyelerinin listelediğimiz konulara ilişkin "görüş ve tutumlarının" neler olduğunu öğrenmeye çalıştık. Yaptığımız görüşmeleri transkribe ettikten sonra tema ve alt temalara ayırdık ve çalışmayı bunlar üzerinden yürüttük. Çalışmada bulunan tema ve alt temalar şu şekildedir:

Tema 1: Öğretim üyelerinin standardizasyona ilişkin görüşleri

Alt tema: Ortak anlama, ortak yazma, yazı dili

Tema 2: Öğretim üyelerinin standart Kurmanciye ilişkin görüşleri

Alt tema: Tanım, oluşma, sorun, çözüm

Tema 3: Öğretim üyelerinin standart Kurmanciye maruz kaldıklarındaki görüşleri

Alt tema: Olumlu, olumsuz, diğer konular

Tema 4: Öğretim üyelerinin kendi ağızları ile konuştuklarında (konuşmaya yönelik) görüşleri

Alt tema: Olumlu, olumsuz, nötr

Tema 5: Öğretim üyelerinin ağızlarının standarda yakın/uzak olmasına yönelik görüşleri

Alt tema: Ağzım standarda yakındır, ağzım standarttan uzaktır

Tema 6: Öğretim üyelerinin başka bir ağız ile karşılaştıklarında (karşılaşmalarına yönelik) görüşleri

Alt tema: Olumlu, olumsuz

Tema 7: Ağızların anlaşılabilirliği

Alt tema: İyi anlaşılan ağızlar, iyi anlaşılma nedenleri, iyi anlaşılamayan ağızlar, iyi anlaşılamama nedenleri

Tema 8: Standarda yakın ve uzak ağızlar

Alt tema: Standarda yakın ağızlar, standarda yakın olma nedenleri, standarttan uzak ağızlar, standarttan uzak olma nedenleri

Tema 9: Bana göre güzel olan ağızlar

Alt tema: Bana göre güzel olan ağızlar

Tema 10: Standart dışı Kurmanci

Alt tema: Standart dışı Kurmancinin adlandırılmaları, standart dışı Kurmancinin özellikleri, standart dışı Kurmancinin sorunları

Tema 11: Halkın "Kürtçemiz asıl/gerçek Kürtçe değil" inancı/algısı

Alt tema: Sebepleri, Karşı tepkiler

Tema 12: "Akademik Kürtçe, Yazılı Kürtçe, Standart Kürtçe" ve diğer adlandırmalar

Alt tema: Akademik Kürtçe, Yazılı Kürtçe, Standart Kürtçe, Akademik olmayan Kürtçe, diğer adlandırmalar

Tema 13: Ne zaman Standart Kürtçeyi, ne zaman kendi ağzımı kullanırım?

Alt tema: Standart, kendi ağzım.

3.2. Nicel Araştırma Bulguları

3.2.1. Demografik bulgular

Araştırmaya katılan erkek sayısının %73,23, kadın sayısının ise %26,77 olduğunu görüyoruz. Araştırma verilerine göre erkeklerin sayısı kadınların yaklaşık üç katı kadardır. Katılımcıların çoğunluğu %49,60 ile 26-35 yaş aralığındadır. En düşük oran ise %1,57 ile 56-65 yaş aralığındaki kişilerde görülmektedir. Araştırmaya katılanların çoğunluğu %30,71 ile Mardinli olup, en az katılımcı ise yüzde 0,79 ile Iğdıra aittir. Araştırmaya katılanların çoğunluğu Mardin ilinde yaşamaktadır ve oranı %30,71 dir, en düşük yüzde ise 0,79 ile Antalya, Bitlis, Hakkari, Tunceli, Gaziantep, Kars, Siirt ve Şırnak'tır. Araştırmaya en çok Mardin Artuklu Üniversitesi öğrenci ve mezunları katılmıştır ve bunların oranı %53,54'tür. En düşük katılım diğer üniversitelerden olmuştur ve oranı %4,72 dir. Eğitim düzeyi açısından tüm eğitim düzeyinden katılanların sayısı birbirine yakındır. Doktora öğrencisi ve mezunlarının oranı %25,98 ile en yüksek, tezsiz yüksek lisans derecesi olanların oranı %25,20, lisans ve yüksek lisans derecesi olanların oranı ise %24,41'dir. Araştırmada günlük yaşamında %80 ve üzerinde Kürtçe kullananların oranı %51,97 ile en yüksektir ve %40 ve daha az kullananların oranı %7,87 ile en düşüktür. Araştırmada evinde Kürtçe konuşan katılımcıların oranı %81,89, evinde kısmen Kürtçe konuşan katılımcıların oranı %16,54, evinde Kürtçe konuşmayan katılımcıların oranı ise %1,57'dir. Araştırma katılımcılarının %81,89'u Kürtçe medyayı takip ederken, %18,11'i kısmen takip etmektedir. Araştırmaya göre katılımcıların tamamı Kürtçe medyayı takip etmektedir. Araştırma katılımcılarının %73,23'ü sosyal medyada Kürtçe yazmaktadır, %20,47'si ise kısmen Kürtçe yazmaktadır Sosyal medyada Kürtçe yazmayanların oranı ise yüzde 6,30'dur. Standart Kurmanci "vardır" diyenlerin oranı %58,27, "kısmen vardır" diyenlerin oranı %33,07'dir. Katılımcıların %8,66'sı standart Kurmancinin olmadığına inanmaktadır. Katılımcıların %29,67'si standart dili yazı dili olarak tanımlamıştır. Katılımcıların %28,78'i standart dili eğitim dili olarak tanımlamış, %18,69'u standart dili medya dili olarak tanımlamış ve %22,84'ü ise standart dile ilişkin diğer tanımları uygun bulmuştur. Araştırma katılımcılarının %81,10'u Kurmanci için standart bir dilin gerekli olduğu görüşünde,

%14,96'sı "kısmen" bu görüşte ve %3,94'ü ise Kurmanci için standart bir dile gerek olmadığı görüşünde. Katılımcıların %46,46'sı kendi ağzının standart Kurmanciye yakın olduğunu, %39,37'si ağzının "kısmen" standarda yakın olduğunu, %14,17'si ise ağzının yakın olmadığı görüşündeler. Katılımcıların %85,83'ü diğer ağızlarla teması olduğunu veya hayatında başka ağızlarla karşılaştığını, %14,17'si ise diğer ağızlarla temasının "kısmi" olduğunu belirtmektedir. Tabloya göre tüm katılımcıların diğer ağızlarla bir şekilde ilişkisi olmaktadır. Katılımcılar diğer ağızlarla en çok %32,09 oranında arkadaşları aracılığıyla, %22,19 oranında üniversite aracılığıyla, %19,52 oranında şehir içinde, %12,30 oranında ise komşuları vasıtasıyla karşılaşmaktalar. 13,64 oranında ise yazdığımız nedenlerin dışında diğer ağızlarla karşılaşmaktalar. Diğer ağızlarla ilişkisi olmadığını söyleyenlerin oranı ise 0,27'dir. Araştırma katılımcılarının %62,99'u biri standart Kurmanci konuştuğunda mutlu olduğunu, %32,28'i biri standart konuştuğunda kısmen mutlu olduğunu, %4,72'si ise biri standart konuştuğunda mutlu olmadığını belirtmiştir. Araştırma katılımcılarının %79,53'ü birisi onun ağzıyla konuştuğunda mutlu olduğunu belirtmiştir, %19,69'u birisi onun ağzıyla konuştuğunda kısmen mutlu olduğunu ve %0,79'u mutlu olmadığını belirtmiştir. Yani neredeyse tüm katılımcılar, birisi kendi ağzıyla konuştuğunda mutlu olduğunu belirtmiştir. Katılımcıların %81,10'u biri onlarla başka bir ağızla konuştuğunda mutlu olduğunu belirtmiştir, %14,96'sı kısmen mutlu olduğunu belirtmiştir ve katılımcıların %3,94'ü başka biri onlarla başka bir ağızla konuştuğunda mutlu olmadığını belirtmiştir. Katılımcıların %29,92'si üniversitede kendi ağzıyla konuştuğunu %44,09'u üniversitede kendi ağzıyla "kısmen" konuştuğunu, %25,98'i ise kendi ağzıyla konuşmadığını belirtmiştir.

3.2.2. Ağız Tanıma (Dialect Identification) ile İlgili Bulgular

Bu kısımda katılımcılar 4 ses kaydı dinlemişler ve seslerin hangi Kurmanci ağzına ait olduğunu bulmaya çalışmışlardır. Araştırmaya göre katılımcıların %87,27'si Mardin ağzını (Güney Kurmanci: Batman, Şırnak, Diyarbakır, Şanlıurfa'nın bazı kesimlerini içeren Kurmanci, Suriye'de Haseki, Irak'ta Şengal) tanımış ve Mardin ağzını duyunca o bölgeye ait olduğunu anlamışlardır. Katılımcılar Hakkari ağzını dinlediğinde %83,04'ü bu ağzın Hakkari ağzına (Güneydoğu ağzı: Hakkari, Duhok, Badini bölgesi) ait olduğunu bilmişlerdir. Katılımcıların %66,67'si

Van ağzını dinlediğinde sesin Van ağzına (Kuzey ağzı: Muş, Ağrı, Erzurum, Van, Bitlis, Bingöl; ve Diyarbakır'ın bazı bölgeleri) ait olduğunu bilmişlerdir ve %12,37'si dinledikleri sesin Standart Kurmanciye ait olduğunu bilmişlerdir.

Mardin ağzı, Hakkari Ağzı, Van ağzı ve Standart Kurmanciye ait sesler doğruluk yanlışlıklarına göre incelenmiş ve "Cinsiyet, eğitim düzeyi, Kürtçe kullanım yüzdesi, Kürtçe medyayı takip etme yüzdesi ve diğer ağızlarla temas yüzdesi" değişkenlerine göre incelendiğinde anlamlı bir fark bulunamamıştır. Yani saydığımız değişkenlerin ağızları doğru ya da yanlış bulma üzerine bir etkisi bulunamamıştır.

3.2.3. Standart Dil ve Ağız Bulguları (Likert Ölçeği/Sözlü Eşleştirme Testi Bulguları)

Standart dil ve ağızlara ilişkin görüş puanlarından (Likert ölçeği/VGT) elde edilen tabloya göre Hakkari ağzı için standart dil ve ağızlara ilişkin görüş puanı ortalaması $22,05 \pm 3,49$, Mardin ağzı için $25,86 \pm 3,41$, Van ağzı için $22,96 \pm 3,88$ ve Standart Kurmanci için $27,59 \pm 4,35$. Buna göre en iyi puan Standart Kurmanciden elde edilmiştir, en düşük puan ise Hakkari ağzından alınmıştır. Standart dil ve ağızlara ilişkin görüş puanlarının dağılımlarının normal olup olmadığını belirlemek için Kolmogorov-Smirnov ve çarpıklık-basıklık katsayıları hesaplanmıştır. Anlamlılığı 0,05'ten küçük olan Kolmogorov-Smirnov testi verileri için normallik ve basıklık $\pm 2,0$ arasında olduğundan dağılımın normal olduğu kabul edilmiş ve parametrik analizler yapılmıştır.

Sözlü Eşleştirme Tekniği anketinin maddeleri ayrı ayrı ANOVA Tekrarlı ölçümler ile ölçüldüğünde her bir madde için şu puanlar elde edilmiştir:

"Dinlediğim bu ağız benim ağzımdan farklıdır" ifadesinin tekrarlanan ölçüm puanları arasında istatistiksel olarak anlamlı farklılık bulunmaktadır ($F:110.44$; $p<0.05$). Bu farkın hangi gruplar arasında olduğunu görmek için Bonferroni testini kullandığımızda Hakkari ağzının görüş puanlarının Mardin ağzı, Van ağzı ve Standart Kürtçeden daha yüksek olduğunu görüyoruz. Yani bu ağızlar arasında en

farklısı Hakkari ağız olarak bulunmuş, dinleyiciler bu ağız farklı bulmuşlardır. Kendi ağızlarına en yakın olarak da Standart Kurmanci'yi bulmuşlardır.

"Dinlediğim bu ağız hoştur/güzeldir" ifadesinin tekrarlanan ölçüm puanları arasında istatistiksel olarak anlamlı fark bulunmaktadır (F:22,36; $p<0,05$). Bu farkın hangi gruplar arasında olduğunu görmek için Bonferroni testi ile baktığımızda Hakkari ağız ve Van ağızının görüş puanlarının Mardin ağız ve Standart Kurmanciye göre anlamlı derecede düşük olduğunu görüyoruz. Yani bu çalışmanın katılımcılarına göre Mardin ağız ve Standart Kurmanci, Hakkari ve Van ağızlarından daha hoş/güzel bulunmuştur.

"Duyduğum bu ağız Standart Kurmanciye yakındır" ifadesinin tekrarlanan ölçüm puanları arasında istatistiksel olarak anlamlı fark bulunmaktadır (F:284,45; $p<0,05$). Bu farkın hangi gruplar arasında olduğunu görmek için Bonferroni testini kullandığımızda Hakkari ağız görüş puanlarının Mardin ağız, Van ağız ve Standart Kurmanciye göre anlamlı derecede düşük olduğunu görüyoruz. Ayrıca Van ağız puanları Mardin ağız ve Standart Kurmanci puanlarına göre anlamlı derecede düşüktür. Buna göre katılımcılar tarafından standart Kurmanciye en yakın sesler Standart Kurmanci sesi ve Mardin ağız çıkmıştır.

"Dinlediğim bu ağız iyi anlaşılıyor" ifadesinin tekrarlanan ölçüm puanları arasında istatistiksel olarak anlamlı fark bulunmaktadır (F:92,95; $p<0,05$). Bu farkın hangi gruplar arasında olduğunu görmek için Bonferroni testi ile baktığımızda Hakkari ağız görüş puanlarının Mardin ağız, Van ağız ve Standart Kurmanci puanlarına göre anlamlı düzeyde düşük olduğunu görüyoruz. Ayrıca Van ağız görüş puanları Standart Kurmanciye göre anlamlı derecede düşük çıkmıştır.

Araştırmada "Bu kişi Kürtçe eğitim almıştır" ifadesinin tekrarlı ölçüm puanları arasında istatistiksel olarak anlamlı bir fark (F:283.66; $p<0.05$) bulunmaktadır. Bu farkın hangi gruplar arasında olduğunu görmek için Bonferroni testi ile baktığımızda Hakkari ağız görüş puanlarının Mardin ağız, Van ağız ve Standart Kurmanciye göre anlamlı düzeyde düşük olduğunu görüyoruz. Ayrıca Van ağız görüş puanları Mardin ağız ve Standart Kurmanciye göre anlamlı derecede düşüktür.

"Bu ağız daha önce duymuştum" ifadesine ilişkin tekrarlanan ölçüm puanları arasında istatistiksel olarak anlamlı bir fark görülmemiştir ($p>0,05$). Bu durum katılımcıların bu maddeye ilişkin tüm ağızlara benzer yanıtlar verdikleri anlamına gelmektedir.

"Bu ağzın Standart Kurmanci olmasını istiyorum" ifadesinin tekrarlanan ölçüm puanları arasında istatistiksel olarak anlamlı bir fark ($F:160.93;p<0.05$) olduğunu görüyoruz. Bu farkın hangi gruplar arasında olduğunu görmek için Bonferroni testi ile baktığımızda Hakkari ağız görüş puanlarının Mardin ağız, Van ağız ve Standart Kürtçe puanlarına göre anlamlı düzeyde düşük olduğunu görüyoruz. Ayrıca Van ağzının görüş puanları Mardin ağız ve Standart Kürtçeye göre anlamlı derecede düşük çıkmıştır. Bu sonuç, araştırma katılımcılarının Hakkari ağzının diğer ağızlara kıyasla Standart Kurmanci olmasını istemedikleri şeklinde yorumlanabilir. Ayrıca Mardin ağız ve Standart Kurmanci ile kıyaslandığında yine Van ağzının Standart Kurmanci olmasını istemedikleri şeklinde yorumlanabilir.

SONUÇ

Bu araştırmanın bulguları bize Kürtçe bölümü öğretmen, öğrenci ve mezunlarının standart dil ve lehçelere bakış açıları hakkında önemli bilgiler vermektedir. Karma Metod Yöntemiyle yapılan bu çalışma, Kürtçe bölümü öğretim üyelerinin ve Kürtçe eğitimi almış ve almakta olan katılımcıların görüş ve bakış açılarını sunmaktadır.

Araştırmaya göre, bu çalışmaya katılanlar Kürtçe dilini yoğun olarak kullanıyor. Katılımcıların %98,43'ü evde (tamamen veya kısmen) Kürtçe konuşuyor ve %100'ü Kürtçe medyayı takip ediyor. Bu bulgular eğitilmiş insanların Kürtçeye ve Kürtçe kullanımına aktif olarak ilgi duyduğunu göstermektedir.

Araştırma katılımcılarının büyük çoğunluğu (91,34) Kurmancinin standart bir dil/lehçe olduğuna ve %96,06'sı ise Kurmanci için standart bir dile ihtiyaç olduğuna inanmaktadır. Bu bulgular aynı zamanda Kürt toplumunda dil ve iletişim birliği arzusunu ve önemini de göstermektedir.

Araştırma bulguları, katılımcıların %85,83'ünün kendi ağızını standarda yakın bulduğunu ve bu nedenle şanslı hissettiğini, bunu doğal bir şey olarak gördüğünü, %14,17'sinin aksanını standarttan uzak bulduğunu ortaya çıkarmıştır.

Katılımcıların kendi ağızlarına (%99,22) ve diğer ağızlara (%96,06) ilişkin olumlu görüşleri, dil farklılığını ve katılımcıların diğer ağızlara verdiği değeri göstermektedir.

Nicel çalışmamızın "ağız tanıma" (dialect identification) kısmında katılımcıların dinledikleri seslerden en doğru oranda tespit ettiği ağız Mardin ağızı (Güney ağızları) (%87,27) olurken, onu Hakkari ağızı (Güneydoğu ağızları) (%83,04) izledi.

Katılımcıların yazı, edebiyat ve iletişimde ortak dil olarak kullanılan standart dil hakkındaki görüşleri literatürle tutarlıdır.

Araştırmada katılımcıların Kurmanci ağızlarını tanımlamak için bazen bölge isimlerini, bazen şehir/ilçe isimlerini ve bazen de aşiret isimlerini kullandıkları

görüldü. Bu bulgu, ağızları isimlendirmenin farklı yollarını gösterdiğinden Kurmanci ağızlarının isimlendirilmesi açısından önemli bir bulgudur.

Sesli Eşleştirme Tekniğine (Likert ölçeği anketi) göre katılımcılar tarafından dinledikleri seslerden en çok tanınan ağız Mardin ağzıdır. Bu aynı zamanda Mardin ağzının Kürtçe eğitim gören öğrenciler ve mezunlar arasında da iyi bilindiği anlamına geliyor. Ayrıca Hakkari ağzı da yine en çok tanınan ağızlardan ikincisi olarak tespit edildi ve bu, Hakkari ağzının diğer ağızlara göre kelime ve telaffuz farklılıkları göstermesinden kaynaklanmış olabilir.

Çalışmada en az tanınan ses Standart Kürtçe olarak tespit edildi ancak yine araştırmada tespit edildi ki bu sesi Standart Kürtçe olarak işaretlemeyenlerin yani yanlış işaretleyenlerin büyük çoğunluğu bu sesi Mardin ağzı olarak işaretlemişlerdir. Bunun nedeni Standart Kürtçe ve Mardin ağzının birbirine yakın olması olabileceği gibi, Standart Kürtçe ve Mardin ağzını seslendiren kişilerin ikisinin de Mardinden olmasından kaynaklanmış olabilir ya da katılımcıların büyük çoğunluğunun Mardinden olması olabilir.

Dört ses, ağız farklılıkları açısından değerlendirildiğinde diğer ağızlardan en "farklı" olan ağzın Hakkari ağzı olduğu ortaya çıktı.

Dört ses arasında Mardin ağzı ve Standart Kurmanci en "güzel" aksan olarak seçilmiştir. Bu sonuç Kürtçe eğitimi almış ve almakta olan kişilerde Mardin ağzı ve Standart Kurmancinin güzel bulunduğu gibi onlara sempati duyulduğu şeklinde de yorumlanabilir.

Bu dört ses arasında "Standart Kurmanci'ye en yakın" ses Standart Kurmanci sesi ve Mardin ağzı çıkmıştır. Standart Kurmanciye en uzak ağız ise Hakkari ağzı çıkmıştır.

Bu dört ağız arasında "en iyi anlaşılan" ses Standart Kurmanci, en az anlaşılan ses ise Hakkari ağzı çıkmıştır.

Dört sestten "bu sesin sahibi Kürtçe eğitim almıştır" ibaresi için en yüksek puanı Standart Kurmanci ve ardından Mardin ağzı almıştır. Bu şu anlama

gelmektedir: Kürtçe eğitim alan kişiler arasında Standart Kurmanci eğitim dili olarak kabul edilmiştir ve standart Kurmanci konuşan birinin Kürtçe eğitim aldığı tespit edilmiştir. Ayrıca Mardin ağızı konuşan bir kişi, Kürtçe eğitimi almış biri olarak gösterilmiştir.

Yine katılımcılar “Bu ağızı daha önce duymuştum” maddesine dört ses için benzer cevaplar vermişlerdir. Dolayısıyla burada anlamlı bir fark yoktur.

Son soruda katılımcılara hangi sesin Standart Kurmanci olmasını istediklerini sorduk. Bu maddede katılımcılardan en yüksek puanı Standart Kurmanci ve Mardin ağızı almıştır.

Araştırma sonucunda standart dilin katılımcılar tarafından ortak dil, yazı dili, eğitim dili, medya dili ve edebiyat dili olarak tanımlandığını görüyoruz. Her iki çalışmamızda da sonuçlar birbirine yakın olduğundan katılımcılarımızın standart dili net bir şekilde tanımladıkları söylenebilir. Ayrıca standart Kurmanci tanımı; yazı, milliyetçilik, yayınevi, Hawar dergisi, akademik çevreler, kitap, dergi ve televizyonla ilişkilendirilmiştir. Akademik Kürtçe, yazılı ve standart Kürtçeyle, edebiyat diliyle, farklı terminolojiyle ve bilimsel söylemle bağlantılı çıkmıştır. Ayrıca bazı katılımcılar standart Kurmancinin varlığını kabul etmemektedir.

Ayrıca nitel araştırma sonuçlarına göre, araştırmaya katılanlar Kurmanci ağızlarını üç şekilde tanımlıyor: bölgeye göre (Serhed, Botan, Boti), şehir/ilçeye göre (Hakkari, Mardin, Van, Nusaybin) veya aşirete göre (Ömeri, Ömeriyan). Ayrıca iyi anlaşılan ağızlar Boti, Serhedi, Mardin, Diyarbakır, Cizre, Berri, Tori, Serhed, Nusaybin, Kızıltepe, Hakkari ağızları, Batman, Ömeriyan ve Kürtçenin canlı tutulduğu yerler çıktı. Bu ağızların anlaşılır olmasının nedenleri; coğrafi yakınlık, arkadaşlarla konuşma, iletişim, o ağıza maruz kalma, aşinalık, eğitim, televizyon ve o ağızın bulunduğu bölgede yaşama/kalma olarak tanımlandı. Kahramanmaraş, Adıyaman, Elazığ, Sivas, Diyarbakır, Cizre, Şırnak, Hakkari, Goyi, Badini ve Çukurca iyi anlaşılamayan ağızlar olarak ortaya çıktı. Bu ağızların anlaşılamamasının nedenleri katılımcılar tarafından şu şekilde ifade edilmiştir: İletişim halinde olmama, kelimelerin farklı olması, TV programlarının Diyarbakır ve Mardin ağızına göre yapılması, telaffuzun farklı olması, Türkçeye dönüş, coğrafi

uzaklık ve sarp dağlar nedeniyle diğer bölgelerle iletişim olmaması. Ayrıca görüldüğü gibi Diyarbakır ve Cizre ağızları bazı katılımcılar tarafından hem iyi anlaşılan ağızlar hem de iyi anlaşılamayan ağızlar kategorisine sokulmuştur.

Sonuç olarak bu çalışmayla Kürtçe bölümü öğretim üyeleri, öğrenci ve mezunlarının standart Kurmanci ve Kurmanci ağızlarına ilişkin görüş ve tutumlarını belirlemeye çalıştık. Kurmanci lehçeleri ve Standart Kurmanci ile ilgili çalışma sayısı az olduğundan dolayı, bu çalışmamız bu alandaki tartışmalara yardımcı olacaktır. Son olarak, bu çalışmanın sonuçları dilbilimciler ve eğitimciler için ve gelecekte yapılacak araştırmalar için bir temel oluşturabilir.

